

A microscopic image of numerous thin, needle-like asbestos fibers, appearing as a dense, chaotic web of light-colored strands against a darker background. The fibers vary in length and orientation, creating a complex, textured pattern.

Asbest doodt. Nog steeds

**Of waarom er een
asbestfonds moet komen**

**Bob Ruers
Comité Asbestslachtoffers**

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1 INLEIDING	5
1.1 Naar een asbestfonds	5
1.2 Indeling	6
2 Asbestindustrie	7
2.1 Nederlandse asbestproducenten	7
2.2 Asbestverwerkende industrie	7
2.3 Enquête Arbeidsinspectie 1952	7
2.4 Asbestspuiten Werkspoor 1953	8
2.5 Eternit, omvang productie 1963/1977/1990	8
2.6 Onderzoeken Arbeidsinspectie 1962 - 1976	8
2.7 Ministerie van Economische Zaken, 1976	9
2.8 Asbest in de bouw, 1984	9
2.9 Inventarisatie asbestcementmaterialen in de bouw, 1984	10
3 Asbestziekten: asbestose, longkanker, mesotheliom	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Kernmerken asbestziekten	11
3.3 Asbestose	12
3.4 Asbestose-onderzoeken	13
3.5 Europese lijst van beroepsziekten, 1962 – 1966	14
3.6 Longkanker door asbest	14
3.7 Asbestose en maligne tumoren	14
3.8 Mesotheliom	15
3.9 Jaarverslag Arbeidsinspectie 1966	15
3.10 Newhouse en Thompson, 1964/1965: mesotheliomen in Londen	15
3.11 Amersfoortse Courant 1 maart 1966	16
3.12 Mesotheliomonderzoek dr. J.F. Vogelenzang 1965, 1966	17
3.13 Nader onderzoek dr. Vogelenzang in de Rijnmond	18
3.14 Tweede Internationale Conferentie over de biologische effecten van asbest, 1968	18
3.15 Proefschrift dr. J. Stumphius 1969	19
3.16 Wetenschappelijke rapporten	21
4 Asbestslachtoffers	24
4.1 Het verdriet van Goor	24
4.2 Eerste categorie asbestslachtoffers: fabrieksarbeiders bij Eternit	25
4.3 Tweede categorie asbestslachtoffers: de thuisblootstelling	42
4.4 Derde categorie asbestslachtoffers van Eternit: milieublootstelling	43
4.5 De vierde categorie asbestslachtoffers van Eternit: productblootstelling	53
4.6 Samenvatting	57
4.7 Hertel	58
5 Lobby	65
5.1 Lobby en manipulatie	65
5.2 Lobby-methoden	65
5.3 Mesotheliom	66
5.4 De 3 fabels van de asbestindustrie	66
5.5 Lobbymethoden internationaal	67
5.6 Handelsorganisaties, mantelorganisaties, frontorganisaties	67
5.7 ARC, AIC, AIA/NA	67

5.8	Medische kennis internationaal	68
5.9	Selikoff (1915-1992)	68
5.10	Veilige drempelwaarde	71
5.11	PR-campagnes	73
5.12	Ontkennen, verdraaien, verhullen	73
5.13	Rechtszaken tegen J-M	75
5.14	Meer rechtszaken	75
5.15	“Labelling Scheme”	75
5.16	“Skull and cross bones”	76
5.17	“Alice, a fight for life”	76
5.18	Lobby op nationaal niveau.	79
5.19	Eternitconcerns	79
5.20	Kolff van Oosterwijk	80
5.21	Eternit	83
5.22	Lobbymethoden	85
5.23	Eternit en de Asbestprojectgroep	98
5.24	Samenvatting	112
6	Overheid	113
6.1	Silicosewet 1951	113
6.2	Publicatieblad no.116 van de Arbeidsinspectie, Werken met asbest	119
6.3	Asbestbesluit 1977	124
6.4	SP-rapport ‘Asbest Doodt’, augustus 1989	127
6.5	De rol van de Arbeidsinspectie bij de Cannerberg	130
6.6	Wetgeving, regelgeving, handhaving	147
6.7	Wijziging Burgerlijk Wetboek: Verjaring 1992-1993	153
6.8	De vervuiler - Eternit - betaalt niet	160
6.9	Handhaving na 1993	170
6.10	Asbestslachtoffers Tata Steel	180
6.11	Samenvatting	186
7	Van Asbestinstituut naar Asbestfonds	188
7.1	Inleiding	188
7.2	Totstandkoming asbestinstituut	188
7.3	Advies prof. J. de Ruiter	189
7.4	Kwartiermaker Heerma	191
7.5	Convenant Instituut Asbestslachtoffers	193
7.6	Bittere pil	195
7.7	Het functioneren van het Asbestinstituut	197
7.8	Oplossing knelpunt: TNS-regeling van VROM	202
7.9	Resultaten bemiddeling door Asbestinstituut	206
7.10	TNS-fuik	217
7.11	TAS of TNS?	217
7.12	Stelplicht en bewijslast	218
7.13	Bemiddeling: van kwaad tot erger	228
7.14	Resultaten Instituut Asbestslachtoffers	230
7.15	Conclusie	232
	Nawoord	233

Voorwoord

Vanaf eind jaren tachtig ben ik intensief betrokken bij de asbestproblematiek en de strijd van asbestslachtoffers voor erkenning en genoegdoening. Dat is een moeizame en zware strijd, die ook nu nog elke dag gevoerd moet worden. We weten dat de blootstelling aan asbest al meer dan 16.000 mensen het leven heeft gekost. En dat er momenteel nog zo'n 10.000 mensen zijn die het asbest als tijdbom in zich dragen. Ook deze slachtoffers zullen de komende jaren onze hulp en steun hard nodig hebben.

De afgelopen 35 jaar heb ik mij op verschillende fronten ingezet voor de asbestslachtoffers. Dat heb ik gedaan als letselschade-advocaat, als medewerker van het MilieuAlarmteam van de SP, in 1995 als mede-oprichter van het Comité Asbestslachtoffers (CAS) en daarna namens het CAS als lid van de Raad van Toezicht en Advies van het Instituut Asbestslachtoffers. Ook heb ik als lid van de Eerste Kamer voor de SP aan de wetgevingskant de belangen van de asbestslachtoffers behartigd. Momenteel ben ik bestuurslid van het CAS.

Deze activiteiten hebben mij geleerd hoe omvangrijk en ingrijpend de asbestellende in ons land is. Het verbod op asbest in 1993 heeft de positie van de asbestslachtoffers nauwelijks verbeterd. Het aantal slachtoffers van asbestkanker heeft inmiddels een historisch hoogtepunt bereikt. Tegelijk is het met de mogelijkheid voor slachtoffers om hun recht te halen bar slecht gesteld. Aanvankelijk hadden we in 2000 de hoop dat de oprichting van het Instituut Asbestslachtoffers een oplossing zou zijn. Maar na ruim 20 jaar ervaring met het Asbest-instituut moeten we vaststellen dat het experiment met dat instituut mislukt is.

In dit boek beschrijf ik de achtergrond van de asbesttragedie en geef ik aan in welke richting de oplossing voor de asbestslachtoffers gevonden zou kunnen worden. Naar mijn overtuiging is dat de instelling van een wettelijk overheidsfonds voor alle asbestslachtoffers. Dat is mogelijk en hard nodig.

1 INLEIDING

Asbest doodt. Nog steeds.

Veel mensen denken dat asbest geen probleem meer is, omdat de import en het gebruik van asbest sinds 1 juli 1993 verboden zijn. Was dat maar waar. Asbest doodt. Nog steeds.

Het jaarlijkse aantal dodelijke slachtoffers veroorzaakt door het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen en producten is hoog en stijgt nog steeds.

Het jaarlijks aantal gevallen van long- en buikvlieskanker - mesotheliom - is sinds 1969 - dus al meer dan 50 jaar - voortdurend gestegen. De cijfers van de laatste jaren tonen aan dat het aantal mesotheliomslachtoffers ligt tussen 550 en 600 per jaar.

Het totale aantal mesotheliomslachtoffers over het tijdvak 1969 -2023 ligt ruim boven 16.000. En schattingen laten zien dat ons de komende twintig tot dertig jaar nog circa 10.000 mesotheliomslachtoffers te wachten staan. Daarnaast hebben we te maken met een nog hoger aantal slachtoffers van asbestgerelateerde longkanker.

1.1 Naar een asbestfonds

Hoezo asbest geen probleem meer?

De ervaringen van de asbestslachtoffers tot nu toe maken schrijnend duidelijk dat voorkomen moet worden dat de asbestslachtoffers van de komende decennia dezelfde juridische lijdensweg moeten doorstaan als de slachtoffers die hen zijn voorgegaan.

In 1995 pleit het Comité Asbestslachtoffers samen met de SP in haar rapport *“Asbest: de dubbele lijdensweg, of waarom er een asbestfonds moet komen”*, voor een algemeen wettelijk asbestfonds. De overheid en het parlement spreken waarderende woorden uit voor het werk van het Comité Asbestslachtoffers en vragen prof. De Ruiter om advies. In dat advies doet De Ruiter een aantal aanbevelingen om de juridische lijdensweg van de asbestslachtoffers te voorkomen of te beperken. De regering staat positief tegenover het rapport De Ruiter, maar prefereert een oplossing via het poldermodel. In 2000 wordt het Instituut Asbestslachtoffers, IAS, opgericht.

De overheid zegt naar aanleiding van de kritische opmerkingen van prof. De Ruiter over de verjaring toe dat de regering met een wetsvoorstel zal komen om de onrechtvaardige verjaringsproblematiek de wereld uit te helpen. Maar als het wetsvoorstel in 1999 eindelijk wordt ingediend, blijkt het wetsvoorstel op het cruciale punt van de verjaring een grote teleurstelling. Omdat het voorstel geen terugwerkende kracht kent en dus alleen van toepassing is op asbestslachtoffers die na het van kracht worden van de nieuwe wet aan asbest worden blootgesteld, blijft voor werkgevers de mogelijkheid bestaan om een vordering van een asbestslachtoffer met een beroep op de verjaring af te wimpelen. Eind 2022 laten de werkgeversorganisatie VNO-NCW en het Verbond van verzekeraars binnen het IAS weten dat hun leden voortaan geen beroep meer zullen doen op de verjaring, maar de regering blijkt nog steeds niet bereid om het verjaringsverweer van werkgevers via de wettelijke weg te blokkeren.

20 jaar later

Thans, ruim 20 jaar later, moeten we vaststellen dat de resultaten van het IAS - ondanks de op zich beperkte tegemoetkomingsregeling van de overheid - niet alleen sterk onvoldoende zijn, maar bovendien achteruitgaan. Het Comité Asbestslachtoffers heeft zich in de afgelopen jaren binnen het IAS herhaaldelijk tegen die negatieve ontwikkeling verzet en

voor noodzakelijke verbeteringen van het IAS gepleit, maar krijgt daarbij geen steun van werkgevers en verzekeraars.

Bovendien moet het Comité Asbestslachtoffers vaststellen dat in strijd met de doelstelling van het IAS de, op jaarbasis gerekend, circa 900 slachtoffers met asbestgerelateerde longkanker door het IAS in het geheel niet geholpen worden. Werkgevers en verzekeraars hebben er gewoon geen zin in.

Het Comité Asbestslachtoffers staat daarom op het standpunt dat het anno 2023 niet zo kan en mag zijn dat de samenleving de toekomstige 10.000 mesothelioomslachtoffers en de talrijke longkankerslachtoffers in de kou laat staan.

De enige redelijke en afdoende maatregel daarvoor is het oprichten van een asbestfonds door de overheid, waarbij de overheid de via het fonds betaalde schadevergoedingen kan verhalen op de aansprakelijke werkgevers. Dat de overheid het asbestfonds moet voeden, is niet meer dan redelijk. De overheid heeft immers willens en wetens decennialang het dodelijke gevaar van asbest genegeerd. Het belang van de asbestgebruikende ondernemers heeft voor de overheid altijd zwaarder gewogen dan het belang van de volksgezondheid.

1.2 Indeling

Dit boek kent zeven hoofdstukken.

Na de inleiding in hoofdstuk 1 schets ik in hoofdstuk 2 in het kort een beeld van de Nederlandse asbestindustrie. Met nadruk op de asbestcement- en isolatiebedrijven.

Omdat in bijna elke asbestkwestie de vraag aan de orde komt wat ten tijde van de blootstelling aan asbest de medische kennis was van het gebruik van asbest en de gevolgen ervan voor de volksgezondheid krijgt die kennis in hoofdstuk 3 de nodige aandacht.

Het centrale thema van dit boek is de smartelijke positie van de asbestslachtoffers en hun familieleden. Dit aspect is naar mijn mening tot nu toe zwaar onderbelicht gebleven. Daarom zal ik dit aspect in hoofdstuk 4 uitvoerig behandelen.

De asbestverwerkende industrie heeft nationaal en internationaal een hoofdrol vervuld in het asbestdrama. Met haar omvangrijke en succesvolle lobby heeft de asbestindustrie ervoor gezorgd dat het gebruik van asbest in ons land 25 jaar is voortgezet, terwijl het gevaar ervan in volle omvang bekend was. Hoofdstuk 5 laat zien hoe die lobby in zijn werk ging.

Ook is het nodig om nader in te gaan op de andere hoofdrolspeler in het asbestdrama, de overheid. Tot de overheid behoort ook de Arbeidsinspectie. Ik vraag aandacht voor de kennis van de Arbeidsinspectie met betrekking tot de gevaren van asbest en stel daarbij de vraag aan de orde of de Arbeidsinspectie en het ministerie van Sociale Zaken adequaat met die kennis zijn omgegaan. Ook zal ik in dit hoofdstuk 6 ingaan op de innige relatie tussen de Arbeidsinspectie en de asbestindustrie. Vastgesteld wordt dat de rijksoverheid op verschillende terreinen en niveaus ernstig gefaald heeft. Het belang van de economie en de asbestindustrie weegt voor de overheid zwaarder dan het belang van de volksgezondheid.

Natuurlijk ontbreekt in dit boek niet de manier waarop de asbestslachtoffers de kat de bel aangeboden hebben en zich hebben georganiseerd in het Comité Asbestslachtoffers. In het verlengde daarvan ligt het ontstaan en het functioneren van het Instituut Asbestslachtoffers. Op basis van deze beschouwingen is naar mijn overtuiging de conclusie onvermijdelijk dat de asbestslachtoffers, zowel de slachtoffers tot nu toe, ruim 16.000, als de nog komende slachtoffers, mogelijk 10.000, zonder meer recht hebben op erkenning van het onrecht en het leed dat hun is aangedaan. Voor een rechtvaardige en adequate oplossing is een allesomvattend asbestfonds van overheidswege noodzakelijk. Daarop ziet het slothoofdstuk.

2 Asbestindustrie

2.1 Nederlandse asbestproducenten

De industriële toepassing van asbest in ons land is aanvankelijk voornamelijk gericht op de isolatiesector. Het bedrijf Hertel & Co. te Amsterdam, opgericht in 1895, is daarvan de belangrijkste vertegenwoordiger. In de bouwsector treffen we in 1917 aan de Naamlooze Vennootschap Eerste Nederlandsche Fabriek van Asbest-Cementplaten “Martinit” aan de Cruquiusweg te Amsterdam. Dit bedrijf wordt in 1929 overgenomen door het Belgische asbestconcern Eternit, gevestigd te Kapelle-op-den Bosch in België. Vanaf die overname is het Eternitconcern de dominante producent van asbestcementproducten. Daarnaast is er al vroeg sprake van een substantiële import van asbestcementproducten uit België, afkomstig van Eternit, maar ook van Johns Manville, gevestigd in Mol, België. Johns Manville is de grootste asbestcementproducent in Noord-Amerika.

2.2 Asbestverwerkende industrie

De belangrijkste ontwikkeling in de asbestindustrie is in 1900 de uitvinding van het asbestcementprocédé genaamd ‘Eternit’ door de Oostenrijker Ludwig Hatschek. Deze toepassing verspreidt zich snel via patenten en licenties. In Nederland is Martinit licentiehouder, in België Eternit, het concern van de familie Emsens.

Een andere belangrijke nieuwe ontwikkeling op asbestgebied is in 1932 het asbestspuiten, een uitvinding van het Engelse bedrijf Roberts. In Nederland is het isolatiebedrijf Hertel de enige licentiehouder van dit procédé. Het spuitasbest wordt vooral toegepast als geluidsisolatie, maar ook aangewend voor het isoleren van treinwagons, locomotieven, machinekamers op schepen en motoren.

Van de 770.000 ton asbest, die in ons land in de 20e eeuw wordt verwerkt, is 54 % toegepast in asbestcementproducten. De belangrijkste producenten van asbestcement zijn Martinit te Amsterdam (1912), Eternit in Goor (1937), Asbestona in Harderwijk (1935), en Ferroc in Doesburg (1934).

2.3 Enquête Arbeidsinspectie 1952

Hoe de asbestverwerkende industrie er in 1952 voorstaat, wordt uiteengezet in de enquête van de Arbeidsinspectie, gehouden in de periode februari t/m augustus 1952.

De enquête is ingedeeld volgens de 10 verschillende districten van de Arbeidsinspectie. In het tweede district, Noord-Brabant, wordt gemeld dat voor onderzoek in aanmerking komt het personeel van de N.V. Nederlandse Fabriek van Asbestproducten “NEFABAS” te Oosterhout. Het bedrijf is opgericht in 1940 en kort na de oorlog overgenomen door Eternit België.

De enquête besteedt ook uitgebreid aandacht aan het asbestspuiten door Hertel, waarvoor men blauw asbest gebruikt.

“De installatie voor het verspuiten van asbest bestaat uit een door een motor aangedreven combinatie van hekelmachine en ventilator. (. .) Bij de firma Hertel op de Westzeedijk werd met de heer Van Buitenen, bedrijfsleider, en later ook met de directeur, de heer Kolff, het spuiten en de spuitconstructie besproken. Men was reeds lang zelf niet tevreden over het spuiten en wilde deze gaarne verbeteren. Een paar ingenieurs van de firma Rietschoten en Houwens hadden hun krachten hierop beproefd, het resultaat was echter onbruikbaar.”

2.4 Asbestspuiten Werkspoor 1953

Op de vergadering van de districtshoofden van de Arbeidsinspectie van 8 januari 1953 stelt inspecteur Verhoeff de werkomstandigheden bij het bedrijf Werkspoor in Zuilen, Utrecht, aan de orde. Op zijn verzoek heeft de Sectie Industrie van de Afdeling Gezondheidstechniek TNO stofbepalingen gedaan tijdens het spuiten van asbest in spoorwegrijtuigen door de firma Hertel uit Amsterdam:

“De daarbij verkregen cijfers zijn ontstellend. Spreker is bevreesd, dat, indien de Arbeidsinspectie hieraan niet spoedig een einde maakt, alle asbestfabrieken hiertoe zullen overgaan met alle gevolgen van dien. Het gevaar is zeker niet denkbeeldig, dat de daarbij betrokken arbeiders spoedig aan asbestose zullen gaan lijden. De Directeur-generaal verzoekt de Silicosecommissie deze kwestie spoedig in behandeling te nemen.”

2.5 Eternit, omvang productie 1963/1977/1990

In mei 1963 rapporteert N.V. Eternit Goor aan het College van Rijksbemiddelaars over de productiecijfers van haar zes buizen- en platenmachines over de jaren 1959 t/m 1962. De cijfers geven de productie weer in m²/5mm:

1959	8.467.227
1960	9.427.910
1961	10.021.925
1962	9.338.546.

Deze cijfers van Eternit zelf laten zien dat de jaarproductie aan asbestcementproducten bij Eternit in de vijftiger en zestiger jaren rond de negen miljoen vierkante meter ligt. In februari 1978 meldt het verslag van de Ondernemingsraad van de Eternitfabriek in Goor dat er in 1977 - gerekend in vierkante meters aan asbestcement van vijf mm dikte - 14 miljoen m² is verkocht, overigens een daling van negen procent ten opzichte van de verkoop in 1976. In het door Eternit in 1990 gepubliceerde rapport *“Strategisch Document Operatie 92½”* meldt Eternit dat het bedrijf in Goor met 290 mensen per jaar negen miljoen m² asbestcement produceert.

2.6 Onderzoeken Arbeidsinspectie 1962 - 1976

Vanuit een andere invalshoek geven de onderzoeken van de Arbeidsinspectie in de periode 1962 – 1976 een goed beeld van de aard en de omvang van de asbestverwerkende industrie in ons land:

(1) In april 1963 voert de Arbeidsinspectie een onderzoek uit bij de Zwolse zakkenhandel Visscher. Het onderzoek richt zich op de aanwezigheid van asbeststof in de lucht bij het reinigen en repareren van jute zakken. Het blijkt te gaan om zakken afkomstig van asbestverwerkende bedrijven. De aangetroffen concentraties aan asbeststof liggen op alle meetplaatsen aanzienlijk boven de maximaal aanvaardbare concentraties.

(2) In maart 1968 rapporteert C. Arends, technisch hoofdamtenaar 1e klasse Bijzondere Diensten van de Arbeidsinspectie over de gevaarlijke situatie aan boord van een in aanbouw zijnde veerboot op de scheepswerf Gusto te Schiedam.

(3) *Tijdens de vergadering van de districtshoofden van de Arbeidsinspectie In juli 1968 vraagt inspecteur Frankfoort aandacht voor het spuiten met asbest op scheepswerven. Uit metingen bij de scheepswerf De Schelde te Vlissingen is gebleken dat de concentratie asbeststof 48 x de maximaal toelaatbare concentratie bedraagt. Frankfoort ziet nog geen oplossing, de door de werknemers gedragen maskers bieden onvoldoende beveiliging.*

(4) Het Provinciaal en Gemeentelijk Utrechts Stroomleveringsbedrijf, PEGUS, wendt zich in januari 1971 tot de Arbeidsinspectie met vragen over gevaren verbonden aan het werken met asbest. De PEGUS vraagt de Arbeidsinspectie om het bedrijf behulpzaam te zijn bij het verzamelen van 'praktische voorschriften' voor het werken met asbest.

(5) In september 1976 vraagt de directeur van Gasdistributie Zeist en Omstreken de Directeur-Generaal van de Arbeid om raad. De directeur meldt dat de aanleiding voor zijn verzoek recente publicaties in de krant zijn over het gevaar van asbest. Dat heeft onrust veroorzaakt bij werknemers, die belast zijn met het leggen en aanboren van asbestcementleidingen. Die leidingen, van het merk Eternit, worden op de normale wijze gelegd. Voor het maken van een huisaansluiting wordt er een draadgat in gemaakt met behulp van een boortoestel, dat met de hand wordt aangedreven.

2.7 Ministerie van Economische Zaken, 1976

In het kader van de voorbereiding van het Asbestbesluit zendt het ministerie van Economische Zaken (EZ) in 1976 aan het ministerie van Sociale Zaken het rapport getiteld *'Economische gevolgen van invoering van het Asbestbesluit.'* Het EZ-rapport bevat een uiteenzetting van de economische positie van een aantal asbestverwerkende bedrijven, waaronder Eternit B.V. te Amsterdam en Goor, Nefabas te Oosterhout en Asbestona in Harderwijk. Bij Eternit meldt het rapport: *"Verwerkt worden 10.000 ton asbest tot asbestcementproducten. Productie 75.000 ton eindproduct. Daarnaast wordt 50.000 ton eindproduct geïmporteerd en verhandeld."*

2.8 Asbest in de bouw, 1984

Naar aanleiding van het Asbestbesluit, ingevoerd in 1978, onderzoekt Ing. J. Timmerman, verbonden aan het Veiligheidsinstituut, in 1984 de arbeidsomstandigheden, waaronder op 28 bouwplaatsen met asbestcementproducten wordt gewerkt. De uitkomst van zijn onderzoek publiceert Timmerman in het blad *De Veiligheid*. Timmerman hanteert bij zijn onderzoek de voorschriften en aanwijzingen van het Asbestbesluit. Dat besluit bepaalt dat het gebruik van blauw asbest verboden is - maar ontheffingen zijn mogelijk - en dat bij de bewerking van andere asbestsoorten de concentratie asbeststof zo laag mogelijk moet worden gehouden.

Over het gebruik van asbestcementproducten stelt Timmerman vast dat het voornamelijk handelt om producten van wit asbest en dat in de Nederlandse bouwnijverheid ongeveer 200.000 ton asbestcement wordt verwerkt. Globaal is het te verdelen in 100.000 ton golfplaten en 100.000 ton plaatmaterialen, waarvan ongeveer de helft als binnenbetimmering met een brandwerende functie.

Over de dagelijkse praktijk bij het werken met asbestcementproducten leert het onderzoek van Timmerman dat bij het leggen van asbestgolfplaten het gebruikelijk is dat men schuine hoeken van de platen verwijdt. Daarbij wordt bijna altijd een haakse slijpmachine gebruikt. Andere methoden worden volgens Timmerman tijdrovend en zwaarder gevonden. Literatuuronderzoek wijst uit dat bij het werken op deze wijze ontoelaatbare concentraties stof worden ingeademd tot een vijftigvoudige overschrijding van de maximaal aanvaarde concentratie (MAC). Op basis van deze gegevens kan naar de mening van Timmerman een-voudig worden vastgesteld dat ongeveer 825 bouwvakkers onder die omstandigheden moeten werken, vaak bij de nieuwbouw van veestallen en landbouwschuren.

Naar aanleiding van het verslag van Timmerman merkt het districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Utrecht op, dat indien *"iemand bij het werk in een gesloten ruimte wordt blootgesteld aan zeer hoge concentraties, er dan wel sprake is van ernstig gevaar."* Daar voegt hij aan toe: *"Het meten van deze concentratie door de ambtenaar is een knelpunt."*

2.9 Inventarisatie asbestcementmaterialen in de bouw, 1984

In verband met de publicatie van Timmerman in *De Veiligheid* krijgt ir. H.E. van den Berg opdracht van de Stichting Bedrijfsgezondheidsdienst voor de Bouwnijverheid om een landelijke inventarisatie te maken van het gebruik van asbestcementmaterialen in de bouwsector. In zijn rapport van maart 1984 vermeldt Van den Berg dat de stichting tot taak heeft het beschermen en bevorderen van de gezondheid in relatie tot de beroepsarbeid van allen die in de bouwnijverheid en de nevenbedrijven werkzaam zijn.

Van den Berg beschrijft in zijn rapport de toestroom van asbestmaterialen naar de bouw. Rekening houdend met de invoer en uitvoer van de gegolfde asbestplaten komt hij op jaarbasis tot een hoeveelheid van 5.300.000 m². Bij de vlakke platen gaat het om 2.200.000 m² en bij de buizen en overige materialen om ongeveer 250.000 m².

Over de wijze van be- en verwerken van asbestcementmaterialen weet Van den Berg te melden dat hij bij alle 23 door hem bezochte werken de elektrische slijpmachine wordt gebruikt. De bedrijfsleiders van de uitvoerende bedrijven kunnen geen werken noemen waar op dat ogenblik met andere zagen wordt gewerkt dan de “slijpschijf”.

In sommige gevallen, nog steeds Van den Berg, gebruikt de zager een masker, een zogenaamd snuitje. De zagers werken steeds zo dat het stof zo veel mogelijk van ze afwaait. Bij weinig wind treedt er toch vaak een korte, maar hevige expositie aan het asbestcementstof op. In de omgeving van gebouwen treedt veel turbulentie op. Juist bij weinig wind geeft deze turbulentie onverwachte luchtstromingen. Op 23 werken wordt 2 maal een monteur aangetroffen, die een masker gebruikt.

Over het risico dat de kleding van de bouwvakkers besmet kan raken met asbeststof noteert Van den Berg dat sterker dan bij de bewerking van golfplaten het bewerken van vlakke platen tot bevuilding van kleding en schoeisel kan leiden. Monteurs, aldus Van den Berg, die asbestcementmateriaal zagen, nemen op hun kleding en schoeisel steeds stof van het zaagproces mee naar huis. Hetzelfde geldt voor het boren. Geen enkele monteur wisselt van schoenen en/of kleding na het werk en voor het naar huis gaan. Zowel in de auto als thuis moet asbestcementstof veelvuldig voorkomen.

Ook vraagt Van den Berg aandacht voor het blootstellingsrisico bij het slopen van constructies, waarin asbesthoudende materialen voorkomen. Vooral bij de kleinere werken signaleert hij ongunstige situaties. Daarnaast merkt hij op dat bijzondere risico's zich voordoen waar in de te slopen bouwwerken isolatie van gespoten asbest aanwezig is. Die gespoten asbest treft hij met name aan bij staalconstructies en pijpen. Ter toelichting op dit laatste risico verwijst Van den Berg naar een Duitse publicatie van Rödelsperger en Weitowitz over het “Entfernen von Isolierungen.” In die publicatie wordt vermeld dat bij het slopen van gespoten asbestisolering een vezelconcentratie optreedt van 220 – 353 vezels per cm³. *Hier is sprake van ontoelaatbare risico's*, aldus Van den Berg.

3 Asbestziekten: asbestose, longkanker, mesotheliom

3.1 Inleiding

Dat blootstelling aan asbest tot een dodelijke ziekte kan leiden, wordt al eind 19e eeuw in Bohemen, Engeland en Duitsland vastgesteld. In 1906 beschrijft de Engelse arts Montage Murray het tragische lot van een 33-jarige arbeider, die zich in 1899 tot de arts heeft gewend wegens kortademigheid. De arbeider in kwestie heeft 14 jaar gewerkt in een 'cardroom' van een asbesttextielfabriek. Hij is de enige overlevende van 10 arbeiders op dezelfde werkplek. Volgens betrokkene zouden zijn collega's overleden zijn rond hun 30^e jaar. Een jaar later overlijdt hij. Bij obductie wordt vastgesteld dat zijn longen 'stiff and black' zijn door de fibrose als gevolg van het inademen van asbeststof. Het tweede voorbeeld van wat later asbestose wordt genoemd, is in 1924 afkomstig van dr. W.E. Cooke. Het betreft een vrouw van 33 jaar die in 1924 sterft. Zij heeft 18 jaar met asbest gewerkt. Bij obductie van de vrouw stelt men een uitgebreide longfibrose vast.

De tweede typische asbestziekte is de asbestgerelateerde longkanker. De eerste wetenschappelijke berichten daarover dateren van de twintiger en dertiger jaren van de vorige eeuw. Niet lang daarna volgen publicaties die bevestigen dat blootstelling aan asbest nog tot een derde aandoening kan leiden: longvlieskanker en buikvlieskanker, doorgaans aangeduid als mesotheliom.

3.2 Kernmerken asbestziekten

Van alle drie de soorten asbestziekten is bekend dat het fatale ziekten zijn. De incidentie is het grootst bij de asbestgerelateerde longkanker, daarna komt mesotheliom en vervolgens op veel kleinere schaal asbestose.

Ten aanzien van het bekend worden van het oorzakelijke verband ligt de volgorde anders: eerst wordt in de jaren twintig van de vorige eeuw het verband tussen asbest en asbestose vastgesteld, daarna in de jaren dertig en veertig het verband tussen asbest en longkanker en tenslotte wordt het in de jaren veertig en vijftig duidelijk dat blootstelling aan asbest ook mesotheliom kan veroorzaken.

Verder bestaan er tussen de drie asbestziekten verschillen qua latentietijd, d.w.z. de tijd tussen de blootstelling en het duidelijk worden van de ziekte. Bij asbestose zijn de duur en de intensiteit van de blootstelling van belang voor het moment waarop de ziekte zich manifesteert, maar tussen het begin van de blootstelling en het optreden van de ziekte verstrijkt doorgaans minstens 15 jaar.

Bij de ziekte mesotheliom loopt de latentieperiode uiteen van circa 10 tot circa 60 jaar, met een gemiddelde van bijna 40 jaar. Bij longkanker wordt er doorgaans vanuit gegaan dat de latentietijd varieert van 15 tot 40 jaar.

Verder is van asbestose bekend dat de ziekte een duidelijke kans op het ontstaan van kwaadaardige ontaarding kent. Bijna de helft van de asbestosepatiënten overlijdt als gevolg van longkanker en mesotheliom.

Bij de beide soorten asbestkanker, longkanker en mesotheliom, geldt dat er geen absoluut veilig niveau van blootstelling aan asbest is aan te geven.

Bij de ziekte mesotheliom geldt voorts dat bij onderzoek naar het verband tussen blootstelling aan asbest en de kans op een maligne mesotheliom is gebleken dat er voor het aannemen van een drempelwaarde onvoldoende aanwijzing is. Dat wordt korthedshalve verstaald met het gezegde dat er t.a.v. het mesotheliomrisico bij asbest geen veilige drempelwaarde is behalve nul.

Bij de ziekte longkanker ligt de situatie minder eenduidig. Waar er bij asbestose en mesotheliom sprake is van slechts één oorzaak (monocausaliteit), is er bij longkanker juist vaak sprake van multicausaliteit. Onderzoek heeft aangetoond dat blootstelling aan asbestvezels de kans op longkanker verhoogt. Die kans laat zich goed beschrijven als evenredig met de samengevoegde (cumulatieve) blootstelling, d.w.z. het product van de concentratie van vezels in de lucht en de blootstellingsduur. Als gezegd valt daarbij geen absoluut veilig niveau aan te geven. Afhankelijk van de aard van de asbesttoepassing varieert de verhoging van het longkankerrisico, het risicogetal, van 0,1 tot 5 procent per vezeljaar cumulatieve blootstelling.

Verder speelt bij het longkankerrisico vaak de invloed van het roken mee. Onderzoek heeft aangetoond dat het roken en de blootstelling aan asbest elkaar versterken bij het ontstaan van longkanker.

Ook bestaat er tussen de drie asbestziekten een groot verschil in aantal slachtoffers per jaar (incidentie). Ten aanzien van asbestose kan een beroep gedaan worden op de gegevens van de Arbeidsinspectie. In de jaarverslagen van de Arbeidsinspectie over de periode 1931 t/m 1969 werden in totaal 243 gevallen van asbestose gemeld.

Volgens het rapport van de Gezondheidsraad uit 2005 is longkanker in Nederland de belangrijkste oncologische doodsoorzaak bij mannen. Van de mannen die in 2005 aan kanker sterven komt ongeveer 30 procent voor rekening van longkanker. Bij vrouwen ligt dat getal op 15 procent. De incidentie van longkanker bedraagt in 2000 per jaar 80 per 100.000 mannen en 27 per 100.000 vrouwen. Circa 80 tot 90 procent van alle longcarcinomen is het gevolg van blootstelling aan kankerverwekkende stoffen in tabaksrook. Naar schatting komt bij mannen iets meer dan 10 procent van de gevallen van longkanker voor rekening van blootstelling aan asbest bij het werk. In 2000 zijn er in totaal 8.800 nieuwe gevallen van longkanker. Dat betekent dat er dat jaar bij mannen in totaal, ongeveer 900 gevallen van longkanker voorkwamen, (mede)veroorzaakt door blootstelling aan asbest.

De incidentie bij mesotheliom ligt in 1969 op ongeveer 100 gevallen per jaar. Sindsdien laat de jaarlijkse incidentie een bijna voortdurende stijging zien. De 200-grens wordt in 1984 bereikt, en de 400-grens in 2006. Volgens het RIVM-rapport uit 2017 ligt de mesotheliomincidentie in 2016 op 619, verdeeld over 528 mannen en 91 vrouwen.

3.3 Asbestose

De ontdekking van asbestose als beroepsziekte vindt plaats in Engeland in de jaren twintig van de vorige eeuw. Dat leidt tot baanbrekende medische publicaties in de Engelse vakpers en een opdracht van de overheid aan de Engelse Arbeidsinspectie. Het rapport van Merewether en Price uit 1930 toont aan dat er een groot asbestoserisico bestaat in de Engelse asbesttextielindustrie. Engeland is in 1931 het eerste land dat asbestose als beroepsziekte erkent. Duitsland heeft soortgelijke ervaringen als Engeland en erkent asbestose in 1936 als beroepsziekte. Nederland volgt in oktober 1949. En omschrijft asbestose als *‘longlijden ten gevolge van het bewerken of verwerken van asbest of asbesthoudende producten met een minimale arbeidstijd van 5 jaren’*.

De in ons land in 1951 ingevoerde Silicosewet is mede gebaseerd op de Engelse en Duitse medische ervaringen. Deze wet bevat de eerste specifiek op asbest gerichte wettelijke bepalingen. Uit de toelichting blijkt dat de wet ook bedoeld is om het specifieke gevaar van asbestose te kunnen bestrijden. Dat was voorheen volgens de regering wettelijk niet mogelijk. Minister Joekes van Sociale Zaken merkt daarbij op dat het om *‘een bij uitstek technisch onderwerp handelde, dat door de wetenschap nog niet geheel is doorvorst. Regeling bij algemene maatregel van bestuur biedt tevens het voordeel dat op korte termijn doeltreffende gebleken*

maatregelen kunnen worden genomen en de bestrijding van het kwaad voet voor voet kan worden voortgezet.'

De minister voegt daaraan toe:

"Met het oog op het vorenstaande is ondergetekende van oordeel dat het vaststellen van bedoelde voorschriften bij algemene maatregel van bestuur de voorkeur verdient. Telkens wanneer de resultaten van onderzoeken dit rechtvaardigen, kunnen dan op een bepaald terrein terstond beperkende voorschriften worden uitgevaardigd en kunnen deze voorschriften tevens sneller en gemakkelijker worden gewijzigd en aangevuld dan wanneer zij in de wet zijn neergelegd."

SAIAC en asbestose

Dat de internationale asbestindustrie voortdurend de vinger aan de pols houdt waar het gaat om het belang van de asbestcementindustrie, laat de brief van L.W. Rijks, directeur van Eternit Nederland, van 14 februari 1950 zien. Rijks wendt zich tot Ernst Schmidheiny jr. in Niederurnen, Zwitserland. Schmidheiny vertegenwoordigt het Zwitserse Eternitconcern, maar is ook secretaris van het Internationale Asbestzement AG, 'SAIAC'. Dit kartel, in 1929 opgericht op initiatief van Schmidheiny sr., behartigt de belangen van de internationale asbestcement-industrie. Omdat de Nederlandse regering in december 1949 een wetsvoorstel heeft ingediend om maatregelen te kunnen nemen tegen asbestose, vraagt Rijks SAIAC om hulp en advies. Schmidheiny besluit daarop een enquête te houden onder alle SAIAC-leden.

De reactie van Eternit België van 14 april 1950 is opmerkelijk:

"U zult zich herinneren dat wij zelf uw aandacht hebben gevestigd op de asbestose, reeds door middel van onze brief van 15 mei 1931. Wij hebben in 1933 het rapport van dr. E.R.A. Merewether verkregen, wat in juli 1933 op de zevende zitting van het Corresponderende Bureau van de Arbeid is besproken, en sindsdien zijn wij voortdurend bezig geweest met voorzorgsmaatregelen, waarvan wij ons reeds vele jaren bewust waren."

In augustus 1950 informeert SAIAC haar leden over de uitkomst van de enquête. Gemeld wordt dat SAIAC uitgebreide documentatie heeft verkregen van haar leden en dat SAIAC Eternit N.V. te Amsterdam heeft gevraagd om een samenvatting van de reacties op te stellen. Dat 'exposé concernant l'Asbestose' vermeldt dat, indien de noodzakelijke voorzorgsmaatregelen worden genomen, zodanig dat het asbeststof niet in de lucht kan opwaaien, het gevaar van asbestose praktisch uitgesloten is.

De SAIAC-enquête uit 1951 en het 'exposé' worden daarna niet openbaar gemaakt en zijn eerst aan het licht gekomen door de rechtszaken van de 3 weduwen tegen Eternit in 1990. In die zaken beroept Eternit B.V. te Goor zich - tevergeefs - op de SAIAC-enquête uit 1950 en de uitkomst ervan.

3.4 Asbestose-onderzoeken

De Arbeidsinspectie onderneemt in de jaren vijftig, zestig en zeventig drie grote asbestose-onderzoeken. De eerste in de jaren 1953 -1955, de tweede in de jaren 1962-1964 en de derde en laatste in de jaren 1967-1973.

Naar aanleiding van de uitkomst van enquêtes besluit de Arbeidsinspectie in 1953 om een grootschalig, landelijk asbestonderzoek te starten, het eerste van dien aard in Nederland. Uit de brief van februari 1953 van Bezemer, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, aan de 'Heren Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie', blijkt dat er een groeiend besef bestaat bij de Arbeidsinspectie over het belang van meer onderzoek.

Over het tweede asbestoseonderzoek van de Arbeidsinspectie, dat plaatsvindt tussen 1962 en 1964, is afgezien van enkele vermeldingen in de jaarverslagen van de Arbeidsinspectie

weinig gepubliceerd. In februari 1962 brengt de HID van de Arbeidsinspectie te Deventer verslag uit aan de Directeur-Generaal van de Arbeid over het asbestoseonderzoek in zijn district. Ook de notulen van de vergaderingen van de medici van de Arbeidsinspectie in 1962 maken melding van het asbestoseonderzoek.

Tijdens districtshoofdenvergadering van de Arbeidsinspectie van 14 december 1967 wordt in het kader van de gevaren bij het verwerken van asbest stilgestaan bij het onderzoek van dr. Miedema bij het Longinstituut van de Sociale Verzekeringsbank (SVB) in Treebeek. Vermeld wordt dat van de groep van 67 duidelijke asbestosegevallen 20 patiënten overleden zijn, terwijl de overige in meerdere of mindere mate invalide zijn. Verder blijkt dat deze 67 patiënten grotendeels in Amsterdam en Rotterdam woonachtig zijn en dat 45 van hen van beroep isoleerder zijn.

In december 1972 gaat de Silicosecommissie, sinds 1968 Stoflongencommissie genaamd, over tot afronding van het asbestose-onderzoek aan de hand van een verslag van vier pagina's van Miedema. Bij de bespreking van het verslag stelt Mellenbergh de vraag of de vier gevallen van asbestose, afkomstig uit één asbestcement fabricerend bedrijf, zijn ontstaan door de verwerking van grondstof of door de naverwerking zoals zagen. Miedema antwoordt daarop dat *'in het bewuste bedrijf het asbest als het ware rondfladderde zodat iedereen evenveel kans op asbestose had.'*

3.5 Europese lijst van beroepsziekten, 1962 – 1966

In juli 1962 publiceert de Europese Economische Gemeenschap een Europese lijst van beroepsziekten. In 1966 wordt die lijst uitgebreid. De eerste lijst vermeldt in de categorie pneumocomiosen *'asbestose, al dan niet met longtuberculose of longkanker.'* De uitgebreide lijst uit 1966 besteedt naast asbestose ook aandacht aan het kankerrisico van asbest: *"De arbeiders die direct of indirect aan asbest zijn blootgesteld, vertonen met toenemende frequentie de volgende nieuwvormingen: bronchuscarcinoom, pleura- en peritoneaalmesothelioom."* Daaraan wordt toegevoegd dat men nog geen expositiedrempel kan bepalen voor het veroorzaken van kwaadaardige tumoren.

3.6 Longkanker door asbest

Vanaf 1930 komen medici in verschillende landen tot de conclusie dat blootstelling aan asbest naast asbestose ook longkanker kan veroorzaken. Daarbij gaat men er aanvankelijk nog vanuit dat de asbestose de oorzaak van de longkanker was. In 1938 is de Duitse arts Nordmann de eerste onderzoeker die ervan overtuigd is dat blootstelling aan asbest op zich reeds longkanker kan veroorzaken, ook zonder dat er daarnaast asbestose is vastgesteld. In Nederland is het dr. Hampe, die in 1942 in zijn proefschrift nadrukkelijk de aandacht vestigt op de relatie asbest-longkanker: *"Het is niet meer mogelijk van een toevalligheid te spreken. Alles wijst erop, dat we te maken hebben met beroepskanker."*

Het is de studie van de Engelse epidemioloog R. Doll uit 1955, die algemeen het inzicht doet postvatten dat blootstelling aan asbest longkanker kan veroorzaken zonder een voorafgaande of gelijktijdige asbestose.

3.7 Asbestose en maligne tumoren

Het jaarverslag van de Arbeidsinspectie van 1961 beschrijft het ziektebeeld van een asbestoseslachtoffer, die tevens door longkanker getroffen is:

"Bij een isoleerder, die gedurende 20 jaar isolatiewerkzaamheden had verricht aan boord van schepen, waar in sommige ruimten de ventilatie-omstandigheden dikwijls ernstig te wensen overlaten, werd asbestose vastgesteld samen met bronchiaal carcinoom, aan welke

ziekte de betrokkene na korte tijd overleed. De meerderheid der onderzoekers neemt thans wel aan, dat asbestose een bevorderende factor vormt bij het ontstaan van maligne tumoren in longen en pleura. Zelfs zijn er onderzoekers die menen dat bij lijders aan asbestose tumoren in de buikholte in verhoogde frequentie voorkomen.”

3.8 Mesotheliom

De ziekte mesotheliom is voor het eerst in de medische literatuur beschreven door de Engelse arts dr. Grieve in 1927. In 1943 geeft de Duitse arts Wedler aan dat er volgens hem een verband bestaat tussen de blootstelling aan asbest en mesotheliom. Dat leidt ertoe dat in 1943 in Duitsland asbestgerelateerde longkanker en mesotheliom als beroepsziekten worden erkend. De eerste Nederlandse medische publicatie waarin de diagnose mesotheliom wordt beschreven, dateert van 1953. In 1960 baart de publicatie van de Zuid-Afrikaanse artsen Wagner, Sleggs en Marchand, waarin 33 gevallen van mesotheliom worden beschreven, veel opzien in de medische wereld. Belangrijk aan deze publicatie is met name het feit dat blootstelling aan asbest buiten de arbeidsrelatie mesotheliom kan veroorzaken.

In de daaropvolgende jaren worden de conclusies van Wagner c.s. in verschillende landen, waaronder de VS en Engeland, bevestigd. Dat gebeurt o.a. in 1964 in de publicatie van Selikoff, Churg en Cuyler Hammond in de VS, waarin zij verslag deden van hun uitgebreide onderzoek onder isoleerders.

3.9 Jaarverslag Arbeidsinspectie 1966

In het jaarverslag 1966 vestigt de Arbeidsinspectie opnieuw de aandacht op het risico van asbestkanker: *“Aan het einde van het verslagjaar werd de bedrijfsgeneeskundige wereld nog eens nadrukkelijk herinnerd aan het mogelijke verband tussen inademing van asbeststof en het ontstaan van mesotheliomen, kwaadaardige tumoren van het borstvlies. Ook de Arbeidsinspectie zal aan dit probleem bijzondere aandacht besteden.”*

In de voetnoot bij dit bericht wordt verwezen naar de publicatie van M. Newhouse en H. Thompson, uit oktober 1965, getiteld *‘Mesothelioma of pleura and peritoneum following exposure to asbestos in the London area’*.

3.10 Newhouse en Thompson, 1964/1965: mesotheliomen in Londen

Het opzienbarende artikel van M. Newhouse en H. Thompson is gebaseerd op uitgebreid onderzoek uit 1964. In oktober van dat jaar presenteren de auteurs het artikel op de internationale conferentie over de Biological Effects of Asbestos, georganiseerd door de New York Academy of Sciences. In het jaar daarop verschijnt het artikel in het British Journal of Industrial Medicine. Het onderzoek betreft 83 patiënten bij wie mesotheliom is vastgesteld in het London Hospital gedurende de laatste vijftig jaar. Van hen zijn er 41 man en 42 vrouw. Het doel van het onderzoek is het vaststellen van het beroepsverleden van de patiënten en uit te zoeken of er enige andere mogelijke blootstelling aan asbest is. De vroegste overlijdensdatum ligt in 1917, tien van de patiënten overleden vóór 1950, 33 tussen 1950 en 1953 en de overige 40 in de laatste 4,5 jaar. De jongste patiënt sterft op de leeftijd van 33, en bijna de helft van de patiënten overlijden voor de 55-jarige leeftijd.

De helft van de patiënten met longvlieskanker sterft binnen één jaar na het begin van de symptomen, een derde sterft binnen twee jaar en slechts één patiënt leeft langer dan drie jaar. Het verloop van de ziekte is bij de patiënten met buikvlieskanker even snel, acht van hen sterven binnen zes maanden na het begin van de symptomen.

Newhouse en Thompson gaan voor hun onderzoek in de eerste plaats te rade bij de informatie van het ziekenhuis. De tweede bron zijn de huisartsen van de patiënten. De derde

bron betreft de archieven van de asbestfabrieken in de omgeving. En ten slotte maken de onderzoekers gebruik van persoonlijke interviews met de patiënten of hun nabestaanden. Opmerkelijk is bij deze speurtocht de informatie die de onderzoekers vinden bij een van de asbestfabrieken. Die fabriek blijkt over een dossier te beschikken met gedetailleerde bestanden van alle werknemers sinds het begin van de fabriek in 1913.

Het onderzoek levert als resultaat op een groep van 83 patiënten met mesotheliom. Van zeven van hen kan geen informatie worden verkregen over hun beroeps- en familieverleden, waardoor er een groep van 76 overblijft. Binnen die groep van 76 hebben er 40 patiënten een verleden met blootstelling aan asbest, d.w.z. 52,6%. In de rest van de groep, 36 patiënten, kan geen blootstelling aan asbest op het werk of thuis worden aangetoond.

Bij de groep van negen patiënten met thuisblootstelling gaat het om zeven vrouwen en twee mannen. De meest gebruikelijke geschiedenis is die van de vrouw die de overalls en werkkleren van hun echtgenoot wast. In een geval verklaart een familielid dat de echtgenoot, een havenarbeider, elke avond wit van het asbest thuiskomt gedurende drie of vier jaar en dat zijn vrouw zijn kleding telkens afborstelt. Twee mannen uit de groep hebben, toen zij jongens waren van acht of negen jaar oud, zussen die in een asbestfabriek werken. Een van deze meisjes werkt als spinner van 1925 tot 1936. Zij sterft aan de gevolgen van asbestose in 1946. Voor haar broer is dit de enige aantoonbare blootstelling. Hij sterft in 1956 aan de gevolgen van longvlieskanker.

Daarnaast zijn er nog de 36 mesotheliomslachtoffers, die noch een beroepsmatige blootstelling hebben gehad, noch een thuisblootstelling. Zij zijn mogelijk blootgesteld aan asbest omdat zij in de directe nabijheid van een asbestfabriek wonen. Er blijken drie vrouwelijke patiënten te zijn die binnen een afstand van een halve mijl van de asbestfabriek wonen. Deze vrouwen zijn kinderen in de leeftijd tussen vijf en zeven jaar, als zij in de buurt van de fabriek wonen. Er is bij de patiënten ook een man, die geboren is op een afstand van een kwart mijl van de fabriek en die daar 16 jaar blijft wonen. Binnen de groep van 36 zijn er in totaal elf patiënten (30,6%), die binnen een afstand van een halve mijl van een asbestfabriek in de omgeving hebben gewoond.

Voorts stellen Newhouse en Thompson op basis van hun onderzoek vast dat binnen de gegeven groep de duur van de blootstelling aan asbest aanzienlijk varieert, lopende van twee maanden tot meer dan 50 jaar. Ook de latentietijd, d.w.z. de periode tussen de eerste blootstelling en het overlijden, wisselt sterk; die ligt tussen de 16 en 55 jaar, met een gemiddelde van 37,5 jaar.

Sunday Times 31 oktober 1965

In hun vergadering van 16 november 1965 bespreken de medici van de Arbeidsinspectie het krantenbericht uit de Sunday Times van 31 oktober 1965, getiteld *'Urgent probe into 'NEW' killer dust disease'*. Vermeld wordt dat het handelt om het onderzoek van Dr. Newhouse naar een verband tussen asbestexpositie en het ontstaan van mesotheliomen van de pleura. Verder vermelden de notulen: *"Het mesotheliom wordt min of meer los gezien van asbestosis. De Medisch Adviseur vraagt aan de medici in Amsterdam en Rotterdam om eens te gaan praten met de patholoog-anatomen van de grote ziekenhuizen. Kleine concentraties asbest schijnen reeds tot deze aandoening te kunnen leiden."*

3.11 Amersfoortse Courant 1 maart 1966

Enkele maanden later maakt een artikel in Amersfoortse Courant van 1 maart 1966 de discussie over asbestkanker actueel. De kop boven het artikel, dat gebaseerd is op de publicatie van Newhouse en Thompson uit 1965, luidt: *"Dringend onderzoek naar dodelijke asbest-*

ziekte". Naar aanleiding van dit artikel in de Amersfoortse Courant wendt de Firma Prevent te Rotterdam zich tot het Veiligheidsinstituut te Amsterdam met het verzoek om een oordeel te geven over het artikel en de ziekte mesotheliom. Het Veiligheidsinstituut speelt de vraag door de Arbeidsinspectie, met als gevolg dat dr. J. Kuiper, de Medisch Adviseur van de Arbeidsinspectie de Firma Prevent antwoordt.

De Medisch Adviseur merkt eerst op dat het reeds lang bekend is dat de inademing van vrij grote hoeveelheden asbeststof op de lange duur kan leiden tot het ontstaan van stoflongen, de zogenaamde asbestose, een ziekte die op vele punten vergelijkbaar is met de silicose, die destijds nogal wat slachtoffers heeft geëist onder zandstralers en steenhouwers.

Asbestose, aldus de Medisch Adviseur, is een beroepsziekte die zich uitsluitend voordoeft bij arbeiders die met grotere hoeveelheden asbest werken. De ziekte is afdoende te bestrijden door technisch-hygiënische maatregelen en medisch-hygiënische maatregelen. Asbestose, zo vervolgt Kuiper, is echter een andere aandoening dan die waarvan sprake is in het desbetreffende courantenartikel. Omtrent enige samenhang tussen de inademing van asbeststof en het mesothelioma pleurae – een zeldzaam voorkomend kwaadaardig gezwel van de borstvlieszen – is tot voor kort niets bekend.

"Bij recente onderzoeken heeft men echter geconstateerd dat bij een zeker percentage van de lijdens aan deze ziekteverschijnselen te vinden zijn die er op zouden wijzen dat soms zeer geringe hoeveelheden asbeststof zijn ingeademd. Voor een belangrijk aantal van deze patiënten betekent dit dat men dan een niet-beroepsmatig contact met asbeststof zou moeten aannemen. Het onderzoek naar deze zaak is thans in verschillende landen ter hand genomen, ook in Nederland waar de Commissie Arbeidsgeneeskundig Onderzoek van de Gezondheidsorganisatie T.N.O. het initiatief nam. Ik meen er goed aan te doen u er op te wijzen dat dit soort onderzoeken van medisch-statistische aard gewoonlijk geruime tijd vergen."

3.12 Mesotheliomonderzoek dr. J.F. Vogelenzang 1965, 1966

Het verzoek van dr. J. Kuiper, Medisch Adviseur van de Arbeidsinspectie, van 16 november 1965 aan de medici in Amsterdam en Rotterdam om eens te gaan praten met de patholoog-anatomen van de grote ziekenhuizen brengt dr. J.F. Vogelenzang in Rotterdam er toe om zijn licht op te steken bij dr. Schornagel, patholoog-anatoom in het Ziekenhuis Dijkzigt te Rotterdam, bij longarts Dagnelie van het Havenziekenhuis en bij het Radio Therapeutisch Instituut.

Schornagel geeft als eerste reactie dat hij wel enig verband ziet tussen asbestosis en mesotheliom, longarts Dagnelie laat Vogelenzang weten dat hem twee gevallen bekend zijn van de combinatie mesotheliom en asbestosis, en het Radiotherapeutisch Instituut zoekt voor hem alle gevallen van pleuramesotheliom op die men daar de laatste jaren heeft gezien. Bovendien wordt Vogelenzang in de gelegenheid gesteld om al de ziektegeschiedenissen bij het Instituut in te zien. Die informatie levert verrassende resultaten op. Niet alleen gaat het om 53 gevallen van mesothelioma pleurae, maar ook krijgt Vogelenzang bij elke casus informatie over het beroep of vroegere beroep, de leeftijd van betrokkenen op het moment van het optreden van de ziekte en antwoord op de vraag of er tegelijk ook sprake is van asbestosis.

Bij de beroepen van de mesotheliompatiënten constateert Vogelenzang dat er een grote verscheidenheid bestaat. Naast min of meer voor de hand liggende beroepen als klinker op scheepswerf, timmerman, schilder, monteur, grondwerker, plaatwerker, electrisch lasser, machinebankwerker, isoleerder, bouwvakker, machinist, ketelmaker, metaal draaier, sjouwer en havenarbeider vindt hij uiteenlopende beroepen als portier, landbouwer, fabrieksarbeider bij Shell, chauffeur, reclameontwerper, koopman, opzichter gemeente, rijwielhersteller en

brandweerman. Opmerkelijk is ook het gegeven dat er tot de groep van 53 niet minder dan zeven huisvrouwen behoren.

3.13 Nader onderzoek dr. Vogelenzang in de Rijnmond

Gestimuleerd door zijn bevindingen bij het Radio Therapeutisch Instituut verdiept dr. Vogelenzang zich in het rapport van een 61-jarige bankwerker, bij wie mesotheliom is vastgesteld. Betrokkene heeft gewerkt op de Scheepswerf Wilton Feyenoord, waar hij in de machinekamers van schepen blootgesteld is aan asbest als gevolg van het asbestspuiten door isoleerders. Vogelenzang bericht op 2 maart 1966 hierover de Medisch Adviseur van de Arbeidsinspectie:

"Ik nam contact op met de bedrijfsartsen van Verolme, Boele Bolnes, de Rotterdamse Droogdokmaatschappij en met Van der Giessen de Noord. Eveneens nam ik contact op met de collega van de Shell, van de Esso en de B.G.D. Europoort/Botlek en lichtte ik hun in over dit beroepsongeval en adviseerde hun het gelijktijdig asbest spuiten door isoleerders en andere werkzaamheden in dezelfde ruimte voor zover mogelijk te verbieden. Doordat de asbest onder hoge druk verspoten wordt, heeft dit misschien ook nog een grotere invloed als gewoon asbeststof. Moeten deze werkzaamheden gelijktijdig worden uitgevoerd, dan is het dragen van een masker uiterst gewenst. Al de betrokken bedrijfsartsen zegden mij toe dit in hun bedrijf te zullen bespreken. Ook kreeg ik de toezegging van enkele onder hen om eens na te gaan of zij gevallen van long- en pleura tumoren bij werknemers in hun bedrijf hebben gehad.

Het lijkt misschien van belang ook in andere Scheepswerven in den Lande het gelijktijdig verspuiten van asbest door isoleerders in machinekamers en andere werkzaamheden in deze zelfde ruimte zoveel mogelijk te vermijden en anders maskers te dragen. Ik weet dat ik een moeilijk punt aanroer, maar ik vraag mij af of het niet mogelijk zou kunnen zijn om te komen tot een 'verbod' om asbest te verspuiten. Temeer daar er reeds goede vervangingsmiddelen zijn, zoals glaswol en ook andere kunststofmaterialen."

3.14 Tweede Internationale Conferentie over de biologische effecten van asbest, 1968

Samen met dr. J. Miedema van de Arbeidsinspectie, dr. J. Stumphius, bedrijfsarts bij De Schelde, en Ir. P.B. Meyer van het Instituut voor Gezondheidstechniek van het TNO bezoekt professor R.L. Zielhuis in april 1968 de Tweede Internationale Conferentie over de biologische effecten van asbest in Dresden. Tot de 300 deelnemers aan de conferentie behoren 'vrijwel alle superspecialisten op het gebied van de biologische werking van asbest.'

Het verslag van Zielhuis van dat bezoek wordt gepubliceerd in het vooraanstaande vaktijdschrift NTvG van 17 augustus 1968:

"De daling in expositie-intensiteit en de gelijktijdige verbreiding van het asbestgebruik heeft nu echter een of meer 'long-term effects of low level exposure' aan het licht gebracht, namelijk de eigenschap van asbest om 30 à 40 jaar na het begin der blootstelling maligne tumoren te doen ontstaan. Dit geldt niet alleen voor de specifieke beroepsbevolking, maar ook voor huisgenoten van asbestarbeiders, omwonenden van een asbestverwerkend bedrijf, werknemers die geacht worden nauwelijks enig risico te lopen, ja misschien zelfs voor de 'gewone' burgerij. Asbest is van een bedrijfsgeneeskundig tot een algemeen gezondheidsprobleem geworden"

Terugkijkend op de eerste internationale conferentie over asbest, gehouden in New York in 1964, merkt Zielhuis op dat in dat jaar nog betwijfeld wordt of de meest gebruikte asbestsoort, chrysotiel, wel kankerverwekkend (carcinogeen) is. Men overweegt de mogelijk-

heid de carcinogene soorten asbest hierdoor te vervangen. Deze hoop is volgens Zielhuis nu de bodem ingeslagen, zowel door experimenteel als door epidemiologisch onderzoek in vele landen. Ook wijst hij erop dat aan het slot van de conferentie de zekerheid wordt uitgesproken dat asbest duidelijk kankerverwekkend is, niet alleen bij blootgestelde werkers, maar ook bij mensen die slechts indirect aan geringe hoeveelheden blootgesteld zijn, of liever: bij wie de mogelijkheid tot blootstelling niet geheel uitgesloten kan worden.

Verder stelt Zielhuis dat gebleken is dat vele longcarcinomen en alle mesotheliomen pas na 30 jaar ontstaan. En dat dus te verwachten is dat van de toen nog levenden nog een deel aan deze ziekten zal overlijden. Dat brengt Zielhuis aan het slot van zijn verslag tot de constatering, dat: *“Zelfs al zou men op dit ogenblik geen asbest meer winnen en toepassen, technologisch vooralsnog ondenkbaar, dan moet men nog rekenen op een aanwezigheid van vezels in de atmosfeer gedurende 30-40 jaar, en met het ontstaan van mesotheliom gedurende nog eens 30-40 jaar”*.

3.15 Proefschrift dr. J. Stumphius 1969

Op 27 februari 1969 promoveert dr. J. Stumphius, bedrijfsarts op de scheepswerf De Schelde in Vlissingen, in Amsterdam op het proefschrift *‘Asbest in een bedrijfsbevolking, een onderzoek naar het voorkomen van asbestlichaampjes en mesotheliomen op een scheepswerf en machinefabriek.’* Zijn promotor is professor R.L. Zielhuis.

Met dit proefschrift bevestigt dr. Stumphius op overtuigende wijze het verband tussen de blootstelling aan asbest en de ziekte mesotheliom. Hij vindt over de periode 1963 t/m 1968 op het eiland Walcheren 25 gevallen van mesotheliom. Van hen blijken er 22 een arbeidsverleden bij De Schelde te hebben gehad. Bovendien komt uit het onderzoek van Stumphius naar voren dat de 22 mesotheliomslachtoffers slechts een geringe blootstelling aan asbest hebben gehad.

Aan het slot van zijn proefschrift laat Stumphius zien dat hij worstelt met de vraag hoe de samenleving moet omgaan met het levensgevaarlijke en wijdverspreide asbest. Als hoopvol lichtpunt meldt hij dat de gezondheidsorganisatie T.N.O. haar bezorgdheid over het asbestprobleem heeft uitgesproken en kort daarvoor, medio 1968, een studietoelichting heeft opgericht om het asbest als volksgezondheidsprobleem te onderzoeken. Hij spreekt daarbij de hoop uit dat op korte termijn de eerste resultaten te zien zouden zijn *“opdat de noodzakelijke maatregelen kunnen worden getroffen.”*

Ook gaat Stumphius in op de vraag welke maatregelen mogelijk zouden zijn. Het bevestigde dat Stumphius daarbij afsteekt behoort tot een van de belangrijke, maar minder bekende passages uit zijn proefschrift. Een voor de hand liggende oplossing in de kwestie van het gevaarlijke asbest is, zo formuleert Stumphius het, het radicaal afzien van het gebruik ervan in de samenleving. Voor zover de kennis reikt, zou dit volgens hem moeten gelden voor elke soort ervan. Helaas, zo voegt hij daaraan toe, is een dergelijke preventieve maatregel niet uitvoerbaar.

“Nog ongeacht het feit dat grote economische belangen in de ruimste zin van het woord op het spel staan, is dit mineraal in een groot aantal toepassingen onvervangbaar. Nog steeds is men er niet in geslaagd een goed vervangingsmiddel samen te stellen. Bovendien zou een dergelijke maatregel een internationale overeenstemming vereisen, die heden ten dage niet denkbaar is. Wel moet het in principe mogelijk zijn, het asbest niet langer te gebruiken in die omstandigheden waar het door andere stoffen vervangen kan worden, zelfs als dit hogere kosten met zich zou brengen.”

Hier stelt Stumphius in het kort het dilemma aan de orde dat verbonden is aan het gebruik van asbest met al zijn vreselijk schadelijke gevolgen. Want hoelang kan een samenleving accepteren dat er op grote schaal een levensgevaarlijke stof wordt gebruikt en de economische belangen van de ondernemingen die het asbest gebruiken, zwaarder moeten wegen dan de belangen van de volksgezondheid? En waarom zou een samenleving niet het uitgangspunt mogen hanteren dat deze bedrijven moeten leren om 'schoon te produceren'?

Stumphius vervolgt zijn betoog met de opmerking dat de weg van het vervangen van asbest door een alternatief al moeilijk genoeg zou zijn. Het zal duidelijk zijn, aldus Stumphius, dat persoonlijke bescherming onmogelijk is. Het gaat naar zijn oordeel om zeer geringe, niet waarneembare hoeveelheden asbest in de atmosfeer, waaraan de gehele bevolking is blootgesteld. Er zullen stringente maatregelen nodig en mogelijk zijn, om vervuiling met asbest van de atmosfeer door asbestverwerkende industrieën tegen te gaan.

Sluipmoord-op-lange-termijn

Vervolgens plaatst Stumphius het gebruik van levensgevaarlijke stoffen in een breder perspectief.

"Rachel Carson stelde in haar bekende boek 'Silent Spring' de problematiek van de pesticiden aan de orde, tot schrik en ontsteltenis van velen. Hier was een waarschuwing voor een sluipmoord-op-lange-termijn. Om in de terminologie van Rachel Carson te blijven: alles wijst er op dat het uiterst nuttige asbest in wezen eveneens als een 'silent killer' kan worden beschouwd. De lijnen in het schema van Gilson kunnen worden doorgetrokken vanaf het jaar 1965, toen dit schema werd samengesteld. Een gunstiger wending in dit lijnenspel is slechts weggelegd voor hen, die ziende blind zijn. In Nederland is het de industrie waar nu de eerste slachtoffers bekend worden, lang na de eerste, volgens klassieke maatstaven geringe beroepsmatige asbestexpositie.

De erkenning van de causale betekenis hiervan voor het ontstaan van mesothelioom is van recente datum. De bekendheid met het risico van asbestose heeft reeds allerwege geleid tot een sterke reductie van de blootstelling aan asbest. Nu blijkt echter, dat een t.a.v. de asbestose 'onschuldige' expositie toch zeer schadelijke gevolgen kan hebben. Deze kennis is nieuw; beoordeling van de hygiënische situatie in een bedrijf in het verleden kan niet op grond van huidige kennis en vermoedens geschieden. De asbestverwerkende industrie zal voor de toekomst meer stringente criteria moeten gaan aanleggen voor de reinheid van de atmosfeer in het bedrijf.

Het beschreven onderzoek en de literatuur geven echter vooralsnog onvoldoende zekerheid in welke mate een zekere expositie aan asbest voor welk deel der (beroeps)bevolking 'veilig' genoemd kan worden. Een maximale toelaatbare concentratie kan niet op grond van de nu beschikbare gegevens worden opgesteld. Daarnaast echter is er het probleem van de nog veel moeilijker te onderscheppen blootstelling buiten het eigenlijke bedrijf voor de gehele bevolking. Het asbest heeft zijn weg buiten het bedrijf gevonden op grote schaal. Men moet vrezen voor de schade, die in de toekomst hierdoor zal worden aangericht."

Stumphius sluit zijn proefschrift af met de constatering dat, gezien de al bestaande verbreiding van het asbest, vooral buiten de industrie, men moet vrezen voor een expositie in dezelfde orde van grootte voor gehele bevolkingen. De gevolgen zullen dan over enkele jaren zichtbaar worden. *"Asbest ontwikkelt zich snel van een bedrijfsgeneeskundig tot een volksgezondheidsprobleem, het resultaat van het Walchers onderzoek zij in deze een niet mis te verstane waarschuwing."*

De ontwikkelingen op asbestgebied na 1969 laten helaas zien dat die niet mis te verstane waarschuwing van Stumphius bij de belanghebbende bedrijven en de overheid weinig indruk heeft gemaakt.

3.16 Wetenschappelijke rapporten

1998 Rapport Gezondheidsraad mesotheliom

“Uit epidemiologisch onderzoek naar het verband tussen asbestblootstelling en de kans op een maligne mesotheliom is gebleken dat er voor het aannemen van een drempelwaarde onvoldoende aanwijzing is. Kortdurende blootstelling of regelmatige blootstelling aan lage concentraties asbest is voldoende om die kans te vergroten.”

2010 Rapport Gezondheidsraad Asbest: risico's van milieu- en beroepsmatige blootstelling

“Blootstelling aan asbest kan in diverse organen kanker veroorzaken. Het meest voorkomende gevolg is long- en buikvlieskanker (mesotheliom) en longkanker. Omdat beide typen kanker vaak pas decennia na blootstelling tot uiting komen, leidt de (beroepsmatige) blootstelling aan asbest uit de vorige eeuw nog steeds tot sterfte.

In Nederland zijn in de vorige eeuw ongeveer acht miljoen ton asbesthoudende producten geproduceerd en gebruikt – veelal als asbestcementproducten in de landbouw, maar ook in een groot aantal andere toepassingen. Twee hoofdgroepen asbest zijn: serpetijn (chrysotiel: wit asbest) en amfibolen (waaronder crocidoliet: blauw asbest en amosiet: bruin asbest). Bij meer dan negentig procent van de toepassingen van asbest is chrysotiel gebruikt. De twee meest toegepaste amfibolen zijn amosiet en crocidoliet.

Hoewel het gebruik van asbest in 1993 is verboden, vindt blootstelling nog steeds plaats; het in het verleden toegepaste asbest is immers nog op veel plaatsen aanwezig. In de werkomgeving kan blootstelling plaatsvinden bij het slopen van gebouwen en woningen, bodemsanering, en de reparatie van objecten (schepen, boorplatforms, machines) die met asbest zijn geïsoleerd. Blootstelling in de leefomgeving vindt onder andere plaats door verbouwingen en de aanwezigheid van asbest in het milieu.”

2017 Rapport RIVM Gezondheidsaspecten van asbest

In het rapport van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) uit 2017 lezen wij over de huidige en toekomstige omvang van de gezondheidseffecten van asbest, dat er jaarlijks wereldwijd naar schatting 125 miljoen mensen blootgesteld worden aan asbest op de werkplek. En dat er jaarlijks wereldwijd ruim 107.000 mensen sterven aan asbest gerelateerde ziekten, zoals mesotheliom, longkanker en asbestose”

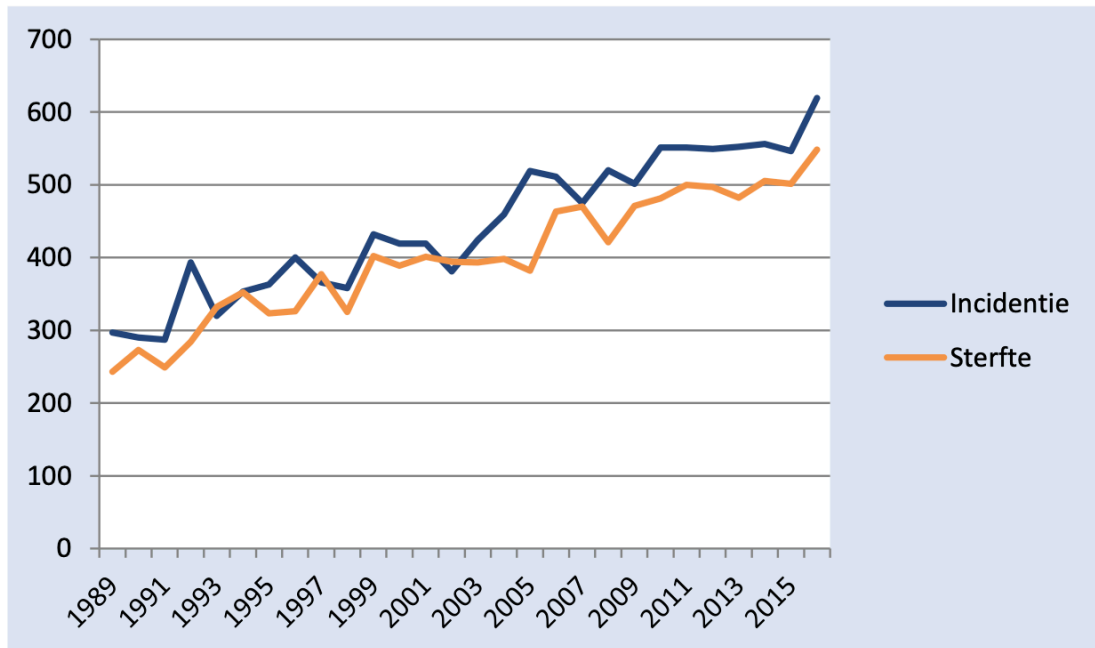
Over de asbestsituatie in ons land meldt het RIVM-rapport:

“Hoewel het sinds 1993 in Nederland verboden is om asbest te verwerken of in voorraad te houden, staan mensen er nog steeds aan bloot. Dat komt onder andere doordat het asbest dat in het verleden is gebruikt, nog steeds aanwezig is, bijvoorbeeld in oude gebouwen.”

Met betrekking tot de huidige omvang blijkt uit het RIVM-rapport dat er in 2016 619 personen met mesotheliom bijkwamen, de zogenaamde incidentie, te onderscheiden in 528 mannen en 91 vrouwen. Over de overlevingsduur van mesotheliom meldt het RIVM dat deze kort is. De sterfte aan mesotheliom is ongeveer gelijk aan het aantal mensen dat jaarlijks wordt gediagnosticeerd met mesotheliom. In 2016 overleden 548 mensen aan mesotheliom: 456 mannen en 92 vrouwen.

Het RIVM heeft 4 toekomstscenario's berekend voor het aantal mensen dat mesotheliom en asbestlongkanker kan krijgen. Het RIVM gaat er daarbij van uit dat de piek van het

aantal mesotheliomslachtoffers inmiddels achter ons ligt. Volgens het RIVM zullen in de periode 2017-2050 er nog zo'n 9.000 tot 12.200 mesotheliomslachtoffers te betreuren zijn. Bij de categorie van slachtoffers met werk gerelateerde longkanker schat het RIVM het aantal op 5.300 tot 10.200. Het RIVM voegt daaraan toe: *"Tot 2050 zullen in Nederland in totaal nog zo'n 15.800 personen worden gediagnosticeerd met een van de asbestziekten en hieraan overlijden."*

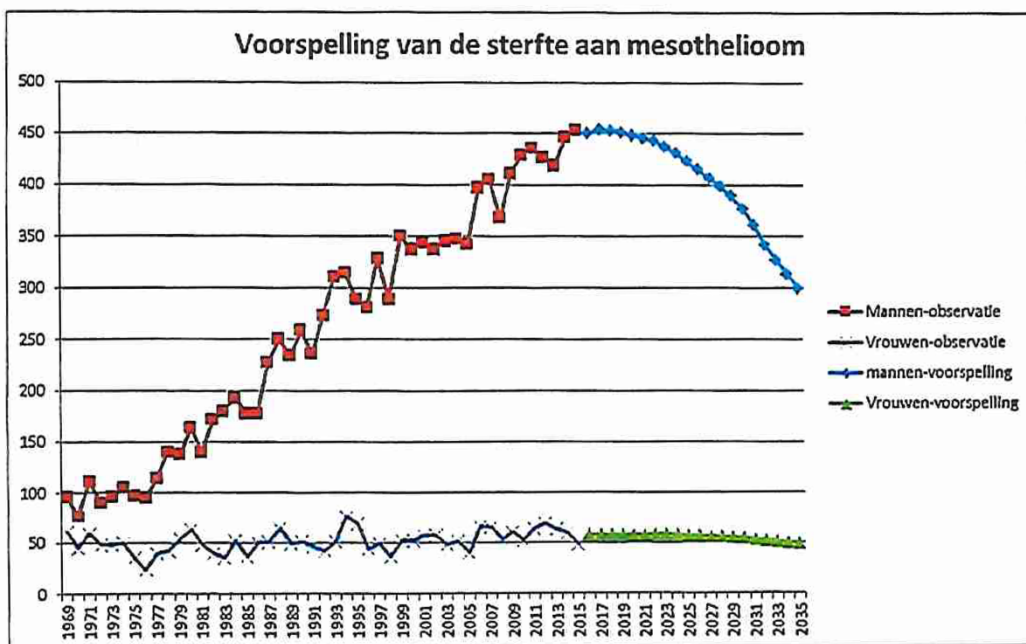

Figuur 4.1: Absolute incidentie en sterfte van mesotheliom over de periode 1989-2016.

2018 Professor A. Burdorf, Sterfte aan mesotheliom in Nederland: huidige trends en toekomstige verwachting

"Dit rapport beschrijft de trend in sterfte aan maligne mesotheliom in Nederland in de periode 1969-2015. Er wordt een voorspelling gedaan over de ontwikkeling van de sterfte voor de periode 2016-235.

Op basis van de meeste recente gegevens wordt de piek van sterfte aan mesotheliom in 2017 verwacht. Daarna zal onder mannen de sterfte gestaag afnemen tot 300 mesotheliomen in 2035. In de periode 2016-2035 zijn nog ruim 8.000 mannen en 1.100 vrouwen met mesotheliomsterfte te verwachten."

Harde cijfers

Het jaarlijkse aantal personen bij wie mesotheliom wordt vastgesteld – de incidentie - bedraagt in 2015 557, in 2016 600, in 2017 543. Over het tijdvak 2019 t/m 2022 ligt de jaarlijkse incidentie, met uitzondering van het coronajaar 2020, tussen 565 en 584. De sterftecijfers per jaar liggen ongeveer 10 procent lager.

4 Asbestslachtoffers

4.1 Het verdriet van Goor

Inleiding

Het ligt voor de hand dat de meeste asbestslachtoffers in ons land afkomstig zijn van de bedrijfstakken met het hoogste asbestverbruik. Dat is om te beginnen de asbestcementindustrie. Vanaf eind jaren dertig beheerst het Belgische Eternitconcern de Nederlandse asbestcementindustrie, met bedrijven in Amsterdam, Goor, Harderwijk, Oosterhout en Doesburg. De grootste van deze Eternitbedrijven is Eternit Goor en we kunnen vaststellen dat dit bedrijf verreweg het grootste aantal asbestslachtoffers heeft veroorzaakt. En helaas de komende decennia nog veel slachtoffers op haar conto kan schrijven.

De gevolgen van de blootstelling aan asbest in de asbestcementindustrie zijn in de eerste plaats zichtbaar geworden bij de arbeiders in fabrieken, waar het ruwe asbest werd verwerkt tot asbesthoudende materialen.

Na drie tot vijf jaar kan de blootstelling, indien die intensief is geweest, al tot asbestose leiden. Bij asbestgerelateerde longkanker en bij long- en buikvlieskanker, mesotheliom, lopen de latentietijden ver uiteen: van circa 10 jaar tot circa 60 jaar. (Onder latentietijd wordt verstaan de tijd tussen de blootstelling aan een gevaarlijke stof, hier asbest, en het optreden van de schadelijke gevolgen van die blootstelling, hier asbestziekten)

Dat vertragingseffect in de vorm van een lange tijdsperiode tussen de blootstelling aan asbest en het ontstaan van de asbestziekte komen wij regelmatig tegen in de verhalen van de asbestslachtoffers, die in de fabrieken werkzaam waren. Dat effect heeft tot gevolg gehad dat de eerste mesotheliomslachtoffers van de Eternitfabriek in Goor, gesticht in 1937, eerst in de jaren zeventig zichtbaar worden.

Slachtoffers van Eternit

De asbestslachtoffers, die rechtstreeks te herleiden zijn naar de Eternitfabriek in Goor, kunnen om te beginnen in grote lijnen onderverdeeld worden in drie categorieën. In de eerste plaats de fabrieksarbeiders van Eternit Goor, in de tweede plaats de huisgenoten van deze fabrieksarbeiders en de derde categorie betreft de slachtoffers die in contact gekomen zijn met het bedrijfsafval van Eternit Goor.

De eerste categorie slachtoffers, de fabrieksarbeiders, krijgt al vanaf de start van de fabriek in 1937 te maken met langdurige en intensieve blootstelling aan asbest. Hoewel het Eternitconcern, waartoe de fabriek in Goor behoort, al naar eigen zeggen in de jaren dertig bekend is met het gevaar van asbest en ook onderzoek doet naar de gevolgen daarvan, zijn de arbeidsomstandigheden in de fabriek slecht en is de bescherming van de fabrieksarbeiders ver beneden peil. Een situatie die tot aan het asbestverbod in 1993 blijft bestaan.

In het verlengde van deze eerste categorie slachtoffers ligt de categorie huisgenoten van fabrieksarbeiders. Juist omdat de veiligheid qua asbest op werkvloer ernstig tekortschiet en werknemers nog heel lang hun met asbestvervuilde werkkleding mee naar huis moeten nemen, zijn er de nodige slachtoffers gevallen in de familiekring van fabrieksarbeiders.

De derde categorie betreft de slachtoffers die in het milieu met asbest in aanraking komen. Dat is met name het geval in de regio Twente rondom Goor waar het gevaarlijke bedrijfsafval van de Eternitfabriek gratis aan omwonenden ter beschikking wordt gesteld. Vaak is dat afval gebruikt als weg-, bodem- en erfverharding.

Dubbele lijdensweg

De hiernavolgende voorbeelden van asbestslachtoffers maken vanuit verschillende invalshoeken op een schrijnende manier inzichtelijk wat het betekent om asbestslachtoffer van Eternit Goor te zijn. Hij/zij wordt overvallen door een plotselinge, ongeneeslijke ziekte, een ingrijpend medisch traject met soms een beetje hoop, maar steeds tegen beter weten in, pijn en verdriet, een toekomst die in duigen valt, naasten die zich angstig afvragen of zij het volgende slachtoffer zullen zijn, kinderen die een ouder verliezen en ouders die een kind verliezen, zorgen over de financiële positie van partner en kinderen, sociale druk om te berusten, forse druk vanuit Eternit om toe te geven, zoeken van deskundige juridische hulp, twijfel over het aansprakelijk stellen van Eternit, het inschatten van de kosten van een rechtszaak, de kans van slagen van een procedure, verweer voeren tegen werkgever Eternit, die zich ongenadig en bikkelhard opstelt. Steun zoeken bij collega's en ex-collega's. En bijna altijd ontzetting, ergernis, woede en, soms, berusting. Maar ook vragen waarom hem of haar nu juist dit lot moest treffen en hoe lang hij/zij nog te leven heeft.

Kortom asbestslachtoffers, die met de dood voor ogen eerst geconfronteerd worden met de medische lijdensweg en daarbovenop met de juridische lijdensweg.

Samengevat het asbestverdriet van Goor voor heel slachtoffers en hun familie. Elk slachtoffer is er een teveel. En er zijn heel veel asbestslachtoffers van Eternit te betreuren. Een voorzichtige schatting laat zien dat er zeker 150 fabrieksarbeiders in Goor en omgeving het leven verloren hebben omdat zij een - vaak schamele - boterham willen verdienen bij Eternit. Tot de slachtoffers uit de fabriek behoren overigens niet alleen de werknemers van Eternit zelf. Ook onder het ingeleende personeel en bij het personeel van onderaannemers vallen slachtoffers.

Het hiervoor gemaakte min of meer kunstmatige onderscheid tussen fabrieksarbeiders, huisgenoten en milieuslachtoffers is niet altijd toereikend. Regelmatig is het voorgekomen dat het slachtoffer niet alleen in de fabriek werd blootgesteld, maar ook in het milieu. Of dat er naast blootstelling in de huiselijke sfeer ook blootstelling in het milieu plaatsvindt.

Tot slot is er nog een vierde groep slachtoffers, die niet rechtstreeks met de Eternitfabriek in Goor te maken heeft. Het betreft de grote, diverse groep van gebruikers van asbesthoudende materialen, geproduceerd door Eternit. Tot die groep behoren zowel professionele gebruikers en particulieren. Die gevaarlijke producten vinden met name na 1945 massaal toepassing in heel Nederland, zij het dat twee terreinen een bovengemiddeld asbestrisico vertonen: de bouw- en de landbouwsector. Binnen de groep van door asbestziekten getroffen bouwvakkers staat het beroep van timmerman met stip bovenaan.

Aan deze laatste categorie asbestslachtoffers wordt apart aandacht besteed.

4.2 Eerste categorie asbestslachtoffers: fabrieksarbeiders bij Eternit

Eternitfabriek in Goor

In 1938 werken er bij de nieuwe Eternitfabriek in Goor 150 werknemers. Daarmee is deze fabriek de grootste asbestcementfabriek van Nederland. Na de oorlog neemt de vraag naar en de productie van asbestcement snel toe en groeit de omvang van het personeel van de Eternit-fabriek navenant: in 1957 zijn er 650 mensen werkzaam en rond 1973 wordt het hoogste aantal bereikt, van 700. Daarna daalt het personeelbestand langzaam maar zeker. In 1990, drie jaar vóór het ingaan van het asbestverbod, werken er nog 290 mensen, die jaarlijks negen miljoen m² asbestcement produceren.

CASUS 1 Roelof Ottens

Bij de Eternitfabriek in Goor dateert de eerste concrete informatie over het gebruik van asbest en de arbeidsomstandigheden uit 1962. Het is afkomstig uit het (tweede) landelijke asbestoseonderzoek van de Arbeidsinspectie. Op 16 februari 1962 brengt de Hoofdinspecteur-Directeur van de Arbeid (HID), als hoofd van het 8e district der Arbeidsinspectie te Deventer, verslag uit van het asbestose-onderzoek in zijn district. Dat onderzoek had ook betrekking op de Eternitfabriek in Goor. De HID meldt dat bij Eternit tien werknemers regelmatig met asbest in droge vorm in aanraking komen en dat dat contact met asbest plaatsvindt bij de hamermolens. Deze werknemers worden eenmaal per jaar door de Bedrijfsgeneeskundige Dienst met behulp van een röntgenfoto gecontroleerd. Over de uitkomst van deze controles meldt het rapport niets. Tot de tien werknemers *“bij de hamermolens”* behoort ook **“Ottens, Roelof van, geboren 8-9-1932, woonachtig te Goor.”** Hij heeft op dat moment een arbeidsverleden aan de hamermolens van één jaar. Van Roelof (Rudolf) Ottens weten wij dat hij in 1952 bij Eternit in dienst treedt en uiteindelijk in februari 1982 aan de gevolgen van mesotheliom overlijdt.

CASUS 2 G. te Wierik

Waarschijnlijk is G.H. te Wierik, geboren in 1908, in 1975 de eerste werknemer van Eternit Goor, die overlijdt aan de gevolgen van asbest in de vorm van longkanker. Te Wierik behoort tot de eerste generatie werknemers van de Eternitfabriek in Goor, die in 1937 een opleiding krijgen in de Eternitfabriek te Kapelle op den Bos in België. Nog voordat de fabriek in Goor van start gaat volgt Te Wierik in België de opleiding tot kernwerker.

Als hij in 1962 zijn 25-jarig jubileum bij Eternit viert, vergeet de directie van Eternit hem niet. Hij krijgt felicitaties, plus *‘als stoffelijke blijk van onze waardering’* een gouden armband-horloge met inscriptie. Daarbij spreekt de directie de wens uit dat hij nog lang en in goede gezondheid van het horloge gebruik zal kunnen maken. Dat laatste lukt niet helemaal. In 1970 wordt Te Wierik afgekeurd en krijgt hij een WAO-uitkering. In augustus 1975 wordt bij Te Wierik een gemetastaseerd longcarcinoom vastgesteld. Aan de gevolgen hiervan overlijdt hij op 22 oktober 1975.

CASUS 3 Geert Stevens

Dat werknemers van Eternit ook te maken kunnen krijgen met twee asbestziekten tegelijk, in dit geval asbestose en longkanker, laat het tragische verhaal van **Geert Stevens**, geboren in 1914 en overleden in 1976, zien. Vanaf 1948 werkt Stevens bij Eternit in Goor als modellenmaker en schraper/timmerman. In december 1975 wordt bij hem de diagnose asbestose en longkanker gesteld. Aan de gevolgen van deze aandoeningen overlijdt Stevens op 25 september 1976. In 1995 wendt mevrouw U. Stevens - de Boer, wonende te Goor, zich tot het Comité Asbestslachtoffers:

“Ik ben tot het inzicht gekomen dat mijn man aan een asbestziekte leed in februari 1976 na de operatie. Dit werd mij meegedeeld door de huisarts en de specialist. Daar mijn man bij Eternit werkte en als zodanig met asbest in aanraking kwam is deze ziekte bij Eternit veroorzaakt. Het rapport van de patholoog-anatoom van 19 juli 1975 vermeldt dat er in het longweefsel asbestnaalden werden gevonden. Dit is toch een sterke aanwijzing van een asbestziekte. Ik ben er voor 100 % van overtuigd dat mijn man aan een asbestziekte is overleden. Gaarne zou ik van u vernemen of ik ook voor een schadevergoeding in aanmerking kan komen.”

In september 1996 wijst Eternit de vordering van mevrouw Stevens- de Boer af met een beroep op de vijfjarige verjaringstermijn.

CASUS 4 Jacob en René de Vries

Het onbekende slachtoffer Jacob de Vries, 1926 -1981

In het rapport *Asbest in Twente*, uit 1983, worden als gezegd twee mesotheliom-slachtoffers van Eternit beschreven. Dat wil zeggen in anonieme en summiere vorm, aangeduid met enkele symbolen en afkortingen. Bij het tweede slachtoffer vermeldt het rapport:

“m, 25, 81, 81, p, s, l, Eternit, 1955-1970, vormerij, tevoren scheepswerf en kabelfabriek te Amsterdam.”

Dat staat voor: een man, geboren in het tijdvak 1925-1930, gestorven in 1981, jaar van diagnose 1981, gezien door dr. Planteydt, sectie verricht, pleuramesotheliom, asbestcontact zeker. Het gaat, weten wij nu, om Jacob de Vries, geboren 14 september 1926 te Amsterdam. Verhuisd naar Goor in 1957, waar hij bij Eternit gaat werken in de vormerij. In oktober 1969 neemt hij ontslag, maar in 1981 krijgt hij te horen dat hij lijdt aan mesotheliom. Binnen zes maanden, op 10 juli 1981 overlijdt Jacob de Vries, 54 jaar oud. Hij laat na een echtgenote met vijf kinderen, in de leeftijd van 9 tot 26 jaar.

Zoon René de Vries, geb. 1956

Het is donderdag 22 augustus 2019 als René de Vries uit Goor belt met het Comité Asbestslachtoffers. Een week eerder heeft hij het bericht gekregen dat hij lijdt aan mesotheliom. Hij geeft direct aan dat hij weet hoe hij in zijn jeugd aan asbest is blootgesteld: via de werkkleding van zijn vader, die bij Eternit heeft gewerkt. Zijn vader is in 1981 aan mesotheliom overleden. Bij het Comité heeft men het vermoeden dat hij de zoon is van het anonieme asbestslachtoffer vermeld in het rapport uit 1983. Na enig doorvragen blijkt dat inderdaad het geval te zijn. René de Vries is de zoon van Jacob de Vries, overleden op 10 juli 1981 aan de gevolgen van mesotheliom. Op 30 oktober 2019 zet René de Vries zijn verhaal op papier.

“In 1957 zijn mijn ouders, mijn 1 jaar oudere zus en ik naar Goor verhuisd vanuit Amsterdam. Ik ben zelf geboren op 3 december 1956. Ik was nog geen jaar oud toen we naar Goor verhuisden. Eenmaal in Goor wonende werd het gezin uitgebreid met nog eens 3 kinderen. Vader had werk gevonden bij Eternit in Goor. Hij is te werk gegaan bij Eternit op de handvormerij.

Vader, Jacob de Vries, geboren 14 september 1926 te Amsterdam, heeft tot 25 oktober 1969 gewerkt bij Eternit. Hij is overleden op 10 juli 1981 te Enschede aan de gevolgen van mesotheliom.

Zoals toen gebruikelijk was kwam vader in zijn werkoverall thuis. De overall werd thuis uitgetrokken en nog even het laatste stof eruit geklopt. Moeder waste de overalls, de was werd nog in de schuur of buiten gedaan, klopte ze nog eens extra uit voor ze in de wasmachine gingen. Als kind stonde we daar regelmatig bij. Ook ben ik regelmatig als jong jochie op mijn fietsje naar de fabriekspoort gefietst om vader op te halen. Samen fietsen we dan de 800 meter die tussen de poort van Eternit en ons huis was, terug.

Het hele gebeuren rond de ziekte en het overlijden van mijn vader heeft een stevige impact gehad op ons gezin. Moeder bleef achter met vijf kinderen, in leeftijd van 9 tot 26 jaar, waarvan drie op dat moment nog minderjarig en thuiswonend waren.

Er ontstond een probleem toen er een toeziend voogd moest worden aangesteld. Alle familie was woonachtig te Amsterdam. Niet handig wanneer er problemen zouden ontstaan of eventuele opvang bij overlijden van moeder. De rechtbank van Almelo heeft op verzoek van moeder toegestaan dat ik als toeziend voogd werd aangesteld. Ik ben dan ook door de rechtbank als toeziend voogd benoemd en beëdigd op 17 september 1981. Niet een normale beslissing, want een broer of en zus of belanghebbende bij een eventuele erfenis zou daar misbruik

van kunnen maken. Met grote waarschijnlijkheid heeft de rechter destijds ingezien dat deze aangeboden oplossing de meest efficiënte was op dat moment. Daarmee hebben mijn vrouw en ik de verantwoording genomen om wanneer nodig de minderjarige broertjes op te vangen en verder tot hun meerderjarige leeftijd in huis te nemen. Tevens hebben wij moeder ondersteund bij hun opvoeding.

Voor mij zelf heeft het overlijden van mijn vader een zware stempel gezet in mijn leven. Mijn vrouw en ik hadden een trouwdatum gepland op 14 juni 1981. Alles was lange tijd vooraf geregeld, nog voor vader de diagnose mesotheliom kreeg. Toen bleek dat vader ernstig ziek was, wilden wij het huwelijk niet door laten gaan, maar op verzoek van vader, die getuige wilde zijn op het huwelijk van zijn oudste zoon, hebben we het huwelijk toch niet gecanceld. Helaas heeft vader de trouwdatum niet gehaald en hebben wij alsnog het huwelijk voor dat moment gecanceld. Ons hele leven heeft deze dag, die zo mooi zou moeten zijn, een zware en treurige herinnering met zich gebracht.

Na overlijden van vader is er nog een autopsie geweest om mesotheliom te bevestigen. Moeder heeft na het overlijden van vader serieus stappen willen ondernemen richting Eternit ook op aanraden van de behandelend arts van vader. Zij heeft er uiteindelijk van afgezien. Ik was het niet mee eens met dat besluit en heb geprobeerd moeder te overtuigen Eternit aansprakelijk te stellen. Tevens heb ik aangeboden de hele procedure voor haar te behartigen, maar ook daar wilde ze niets van weten. Later is bij mij het sterke vermoeden opgekomen, dat ze door andere mensen onder druk is gezet om af te zien van verdere stappen. Immers wanneer er een schadevergoeding wordt geëist, dan zou zo het fabriek failliet gaan en heeft niemand meer werk. De buurt waar wij woonden, bestond voornamelijk uit Eternitarbeiders.

Nu is de ziekte mesotheliom ook bij mij vastgesteld. Er is een hele grote kans dat deze ziekte te herleiden is naar de overalls van mijn vader. Maar ook door de blootstelling aan asbest door het asbestafval van Eternit dat in Goor en omgeving als wegverharding is gebruikt.”

Aangifte tegen Eternit

Niet alleen gaat De Vries ertoe over om Eternit op 7 oktober 2019 aansprakelijk te stellen, hij besluit ook om mede-aangever te zijn in de strafklacht, die het Comité Asbestslachtoffers samen met mede-aangeefsters op 15 november 2019 bij het OM indient tegen Eternit. De aangifte is gebaseerd op de delicten doodslag, subsidiair dood door schuld en meer subsidiair het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel door schuld, door Eternit gepleegd op één of meer tijdstippen in de periode 1950 – 2015. Dagblad Trouw staat op 16 november 2019 uitgebreid stil bij de aangifte en laat René de Vries, als de mede-aangever aan het woord:

“Het begon met kortademigheid. Bij het klussen in huis merkte René De Vries dat hij vaak te weinig lucht had. Hij negeerde de klacht, maar helemaal gerust was hij er niet op. ‘Die benauwdheid van mij had ik eerder ook bij mijn vader gezien. Hij kon kort voor zijn dood zijn bromfiets niet meer aantrappen, omdat hij zo kortademig was geworden.’ Zijn vader Jacob de Vries overleed in 1981 op zijn 54ste asbestkanker, hij had twaalf jaar met asbest gewerkt bij Eternit in Goor, in Overijssel.

René de Vries (62) ging niet naar de dokter. Tot zijn vrouw op weer zo’n benauwde dag zei: ‘En nu gá je wel. Misschien heb je wel longontsteking.’ Was het dat maar geweest, zegt de Vries nu. Maar het is mesotheliom, kanker aan het borstvlies, de aandoening waaraan zijn vader overleed. Hij denkt dat hij het heeft gekregen omdat zijn vader altijd met stoffige overalls thuiskwam. Vorige week was zijn eerste chemokuur. ‘Dat ik mijn twee kleindochters niet zal zien opgroeien, dat is zwaar’.”

De Vries is één van de zes nabestaanden die in 2019 aangifte hebben gedaan van doodslag tegen Eternit, de fabriek die sinds 1937 in Goor staat, en er decennialang asbestproducten maakte en daarmee doorging toen lang en breed bekend was dat je van asbest dood kunt gaan. Dat werd in de jaren zestig wetenschappelijk aangetoond. "Er moet eindelijk eens wat gebeuren tegen dat bedrijf," zegt De Vries. "Ze hebben hier in Goor veel te lang de kop in het zand gestoken, dat geldt voor Eternit, maar ook voor de gemeente en veel inwoners."

Proces-verbaal

Op 30 juni 2020 maakt de politie proces-verbaal op van het verhoor van aangever R. de Vries. Tijdens dit verhoor komt het arbeidsverleden van zijn vader aan de orde, maar ook de arbeidsomstandigheden bij Eternit destijds en de bedrijfsoverall, die zijn vader mee naar huis bracht.

Kunt u die overall omschrijven?

"Nou ja net als tegenwoordig, alleen grijs van kleur, omdat die kleur nogal stevig overeenkwam met de kleur van cement. Het was een mooie schuttingkleur. Allemaal met knopen, een rits hadden ze volgens mij niet eens. Ik weet dat de overalls die thuiskwamen, voorzien waren van lange mouwen en lange pijpen. Het waren wasbare overalls. Die werden netjes uitgeklopt op maandagmorgen. En dat werd altijd buiten gedaan, zo ging dat vroeger nog. Dan had je een ronde tobbe en dan zat er zo een wringer aan. Maar eerst wordt dat uitgeklopt, want je wil dat smeer natuurlijk niet in je waswater hebben. Moeder staat erbij, zus staat erbij, ik sta erbij. Een beetje opwaaiende wind en het vliegt alle kanten uit. Maar niet alleen bij ons thuis. Ook bij de burens en ook bij de burens daarnaast. Want ze hebben allemaal maandag wasdag. En het zijn allemaal mannetjes die bij de Eternit werken."

Op de vraag, hoe zag uw vader eruit als hij thuiskwam antwoordt René de Vries:

"Vooral stoffig. Mijn vader was blond. Kijk als je blond bent en je komt thuis met een grijze kop met haar en hij gaat zich voor het eten nog even scheren en wassen en hij ziet er dan wat frisser uit, dan zie je wel duidelijk het verschil natuurlijk. Tussen stof en niet stof."

Had u dan contact met uw vader, lichamelijk contact?

"Ja natuurlijk. Hij kwam binnen en een kus, omhelzen. Je bent blij dat hij er is."

Werd er thuis bij jullie weleens over asbest gesproken?

"Nee, dat werd namelijk nergens. En dat kon ook niet. Want op het moment dat je negatief was en over asbest gaat praten, heb je een hoop malaise. Want op het moment dat je gaat praten over de negatieve zaken van asbest, dan komt er in één keer de hele buurt in opstand. Want je zit wel aan hun boterhammetje te peuzelen. En er zijn heel veel mensen hier in de buurt die erop afgerekend zijn. Door buurtbewoners, potverdorie, jongens wat doe je nou. Je hebt een grote waffel over de Eternit, maar straks gaat de Eternit failliet en hebben wij geen boterham meer. En zo ging dat."

Dus u bent vanaf 1981 onderzoek gaan doen?

"Nou, het is zelfs zo, ik ben zelf naar de Eternitfabriek geweest. Ik was toen 23 en dacht, je kan me wat en ik stap er gewoon naar toe. En ik dacht dat dit Kars was, die naam weet ik niet exact meer. Maar ik ben daar binnen gekomen om verhaal te halen. Waar hun nou helemaal mee bezig waren om het leven van mijn vader op die manier weg te roven. Nou, ik werd bijna bij mijn oorlel gepakt en de toren uitgeschopt. Ik moest eerst maar eens gaan kijken waar mijn vader eerder had gewerkt, dan zou ik maar eens een keer terugkomen. Ik ben er eigenlijk gewoon uitgebonjourd zonder enig fatsoen. Zo ging dat."

Wat wilt u bereiken met deze aangifte?

“Dat ze op de knieën gaan, Eternit. Er zijn een paar mensen die zich flink verrijkt hebben, waardoor een heleboel doden zijn gevallen. Ik praat niet alleen over Nederland, maar over wereldwijd.”

Op 20 juli 2020 overlijdt René de Vries aan de gevolgen van mesothelioom, 63 jaar oud.

CASUS 5 Mevrouw Gusta Meijer-Schuffelen, mevrouw Grada Meijer-Spijkerman, mevrouw Betsie Elfers- Oude Engberink,

De vorderingen tot schadevergoeding die drie weduwen uit Goor, in 1989 durven in te dienen tegen Eternit in verband met het overlijden van hun echtgenoten, oud-werknemers van Eternit, betekenen een mijlpaal in de strijd van de werknemers van Eternit met hun werkgever.

Vóór 1989 zijn er al enkele asbestslachtoffers geweest, die overwogen hebben om Eternit aansprakelijk te stellen, maar uiteindelijk heeft nog niemand de handschoen tegen Eternit durven op te nemen. De sociale druk op de slachtoffers en hun nabestaanden speelt daarbij een grote rol. Het is dan ook niet toevallig dat de drie dappere weduwen, die in 1989 wel verhaal willen halen, steun krijgen van buiten de Goorse Eternitgemeenschap. Die steun komt uit politieke hoek, van de SP. Aan de beslissing van de drie weduwen om Eternit aansprakelijk te stellen en daarna ook voor de rechter te slepen, is dan ook het nodige voorafgegaan. Dat wordt beschreven in het rapport ‘*Asbest Doodt*’, dat het MilieuAlarmteam van de SP in augustus 1989 naar buiten brengt. Het bevat de resultaten van het onderzoek naar de gevaren van asbest en de rol van de asbestindustrie en de overheid. In de Samenvatting van het rapport heet het:

“Asbest Doodt: minimaal 600 Nederlanders dit jaar, en nog duizenden vooraleer deze eeuw ten einde loopt. Toch is dat levensgevaarlijke asbest nog steeds niet verboden in ons land.

Daarom moet er een algeheel verbod komen op in- en doorvoer, produktie en toepassing van asbest komen. Het is aan de wetgever daarvoor zorg te dragen. Ook moet worden onderzocht wie aansprakelijk kan worden gesteld voor de gigantische saneringskosten van het nu al verwerkte asbest. Tot slot dient er een schaderegeling te komen voor asbestslachtoffers en hun nabestaanden.”

Jan Marijnissen, de toenmalige voorzitter van de SP, merkt in de inleiding van het rapport op dat zich enkele maanden tevoren een aantal vrouwen gemeld heeft bij de MilieuAlarmlijn van de SP. Deze vrouwen hebben alle drie hun man verloren; die mannen hebben bij Eternit gewerkt. Maar Eternit doet alsof haar neus bloedt. Tegen dat onrecht willen de drie weduwen protesteren. De MilieuAlarmlijn van de SP vangt hun noodkreet op. Met het rapport ‘*Asbest Doodt*’ brengt de MilieuAlarmlijn die noodkreet naar buiten.

Wie zijn die drie weduwen?

- (1) Gusta Meijer-Schuffelen, die haar man, Johan Meijer, op 16 januari 1987 heeft verloren aan longkanker. Hij heeft bij Eternit gewerkt van 1950 tot 1987. Aanvankelijk als asbestlosser en storter, later als heftruck-chauffeur.
- (2) Grada Meijer-Spijkerman verliest haar man, Ferdinand Meijer, op 3 april 1988 als gevolg van de ziekte mesothelioom. Hij heeft als bankwerker gewerkt bij Eternit van 1959 tot 1964.
- (3) Betsie Elfers-Oude Engberink is gehuwd geweest met Berend-Jan Elfers, die overleden is op 8 januari 1989 aan longkanker. Hij heeft gewerkt bij Eternit als asbestlosser van 1964 tot 1984.

Erkenning

Omdat Eternit in 1989 weigert aansprakelijkheid te erkennen, gaan de drie weduwen, gesteund door de SP, in maart 1990 over tot dagvaarding van Eternit. Er volgt een lange rechtszaak, die uiteindelijk in 1992 door een schikking tussen partijen kan worden afgesloten. Daarbij wordt overeengekomen dat Eternit zonder erkenning van aansprakelijkheid de drie weduwen in totaal een vergoeding betaalt van f 45.000,--. De weduwen zien de schikking als een erkenning van schuld en verantwoordelijkheid door Eternit. Tegenover de pers verklaart mr. F. Rutgers, de advocaat van Eternit, dat er geen aanleiding is om nieuwe schade-vorderingen te verwachten. Dat hij zich daarin schromelijk vergist, blijkt spoedig.

CASUS 6 Johan en Hendrik Rouwhof

Johan Rouwhof, geboren op 2 augustus 1931, en zijn broer Hendrik Johan Rouwhof, geboren op 29 januari 1933, werken allebei bij Eternit. Worden allebei aan asbest blootgesteld en worden allebei, jaren later, getroffen door de ziekte mesothelioom, die hen fataal wordt. Beide broers stellen Eternit aansprakelijk, maar de uitkomst van die aansprakelijkstelling is totaal verschillend. Johan Rouwhof krijgt volledige schadevergoeding, de erven van Hendrik krijgen niets, omdat Eternit zich op verjaring beroept.

Hoe kan dat?

Johan treedt in 1946 als vijftienjarige jongen in dienst bij Eternit op de bankwerkerij. Zijn eerste taak bestaat uit het schoonmaken en verzorgen van het gereedschap. In de jaren daarna ontwikkelt Johan zich in de woorden van Eternit als draaier tot een 'prima vakman.'

In november 1971 bereikt hij zijn 25-jarig dienstverband. Dat levert hem volgens goed gebruik niet alleen de hartelijke gelukwensen van de directie op, maar ook een stoffelijk blijk van waardering in de vorm van een gouden armbandhorloge met inscriptie. En de wens van de directie dat hij hiervan nog vele jaren gebruik zal mogen maken. Maar in 1979 heeft hij pech. Hij krijgt een auto-ongeluk en belandt in de WAO.

Zijn jongere broer Hendrik komt in 1951 als achttienjarige in dienst bij Eternit. Hij werkt bij de golfplaten en op de buizenafdeling. Dat dienstverband eindigt in 1959 als Hendrik ontslag neemt en elders in dienst treedt.

Dan treden de jaren 90 aan en verandert de situatie ingrijpend. Hendrik, als jongste van de twee, krijgt in november 1991 te horen dat hij mesothelioom heeft. Een half jaar later overlijdt hij. Johan, oudste van de twee, krijgt dezelfde boodschap in oktober 1993. Een jaar later overlijdt hij. Hendrik Rouwhof en zijn echtgenote mevrouw M. Rouwhof-Zwoferink zijn niet in staat om tijdens de korte en zware ziekteperiode van Hendrik tot aansprakelijkstelling van Eternit over te gaan. Eerst in november 1993, kort nadat haar zwager Johan ook de boodschap van mesothelioom heeft gekregen, wendt mevrouw Rouwhof-Zwoferink zich tot een advocaat, die Eternit aansprakelijk stelt. Nadat Eternit en haar verzekeraars de aansprakelijkheid hebben afgewezen *'bij gebreke van een verwijtbaar handelen of nalaten van Eternit'*, krijgt mevrouw Rouwhof-Zwoferink van haar advocaat te horen dat zijn geen recht heeft op smartengeld en dat haar materiële schade zeer beperkt is. Zij wendt zich voor hulp tot het Comité Asbestslachtoffers. Op vragen van haar nieuwe advocaat antwoordt zij:

"Zeer geachte heer,

Ik zit met wrok tegen Eternit dat ze mijn het hele leven verwoest hebben. Zij hebben mijn man afgenomen en de kinderen zijn vader, nog niet te spreken over mijn invalide zoon. Met hem heb ik het heel moeilijk. Hij ging altijd met de auto mee met ons, hij kan niet alleen wegens epilepsie. Ik zelf moet met het openbaar vervoer. Ik heb geen rijbewijs, maar ben wel ziek, bloedvatenvernauwing, kan slecht lopen. Ik heb zelf een maatschappelijk werker over de

vloer en maar praten, maar ik kom er niet uit. Ik heb ook veel kosten gehad tijdens mijn man zijn ziekte. Voor mij mag er een bom op Eternit.

Denk niet dat ik eenzaam ben, wel teleurgesteld. Ik moet hier een voldoening voor hebben. Ik hoop dat u alles kan lezen, want hier ben ik slecht in, het kost mij zweten."

Het is 4 november 1993 als Johan Rouwhof de MilieuAlarmlijn van de SP belt. Hij vertelt dat hij bij Eternit heeft gewerkt en dat de specialist bij hem 'longkanker' heeft vastgesteld. Op vragen van zijn advocaat geeft hij aan dat hij van 1946 tot 1979 bij Eternit heeft gewerkt als machinebankwerker en onderhoudsmonteur. Navraag bij de huisarts leert dat er bij Rouwhof geen sprake is van longkanker, maar van mesothelioom.

Op 19 januari 1994 stelt Johan Rouwhof Eternit aansprakelijk, maar Eternit reageert afwijzend, omdat Eternit vindt dat zij in de periode 1946-1979 niet tekortgeschoten is als werkgever in haar zorg voor de veiligheid van Rouwhof. Reden voor Rouwhof om Eternit een kort geding in het vooruitzicht te stellen. Dat brengt Eternit in beweging. Op 25 maart 1994 biedt Eternit een bedrag van fl. 5.000, -- aan, zonder erkenning van aansprakelijkheid. Rouwhof wijst dat bod af, waarna Eternit haar bod verhoogt naar fl. 10.000,--. Op 20 juni brengt Rouwhof de kortgeding-dagvaarding uit, waarin hij een voorschot vordert van fl. 100.000,--.

Daags voor het kort geding van 30 juni krijgt Rouwhof een bijzondere brief, bezorgd door een koerier en afkomstig van de heer J.A. Peeters, Directeur-President van Eternit B.V. In de brief geeft Peeters aan dat Eternit geen aansprakelijkheid kan erkennen en dat procederen kennelijk onvermijdelijk is (In de voetnoot van de brief wordt vermeld dat Eternit B.V. onderdeel is van de Eternit Groep). Of dat nog niet genoeg is, belt diezelfde avond directeur Peeters Rouwhof ook nog op. Maar Rouwhof is niet onder de indruk. Hij verklaart zijn standpunt later kernachtig: *"Ik heb er gewerkt voor mijn brood, niet voor mijn dood."*

In de brief van directeur Peters, zowel managing director van Eternit België als managing director van Eternit Nederland, staat:

"Hoe dat [proces] verloopt en hoe lang dat zal duren, is moeilijk te voorspellen. Wat ook in de procedures aan de orde is of zal komen, wij erkennen dat uw positie smartelijk is. Wij vinden het onbevredigend dat het gevolg daarvan zou zijn dat u, na een jarenlang dienstverband bij Eternit, met lege handen achterblijft. Wij hebben daarom besloten aan u een betaling te doen van fl. 25.000,--. Die betaling staat geheel los van de vraag of er sprake is van aansprakelijkheid van Eternit. Die aansprakelijkheid kunnen we niet erkennen daar wij menen door de jaren heen steeds gedaan te hebben wat redelijkerwijs van ons kon worden verwacht."

Tijdens het kort geding brengt Johan Rouwhof naar voren dat hij weet dat hij nog maar kort te leven heeft en dat hij heel goed weet wat hem te wachten staat omdat hij van dichtbij het zware ziekbed van zijn overleden broer heeft meegemaakt. En dat hij tientallen ex-collega's kent die ook aan asbest zijn overleden. Het verweer van Eternit komt erop neer dat Eternit altijd de nodige veiligheidsmaatregelen heeft getroffen, maar dat overtuigt de kortgedingrechter niet. In het vonnis van 7 juli 1994 veroordeelt de rechter Eternit tot het betalen van een voorschot op de schadevergoeding van fl. 75.000,--.

Daarmee is de juridische lijdensweg voor de erven van Johan Rouwhof - hij is op 13 oktober 1994 overleden - echter nog niet voorbij. Er volgt nog een hoger beroep van het kort geding bij het gerechtshof en een bodemprocedure bij de kantonrechter. Uiteindelijk moet Eternit de erven Rouwhof een substantiële schadevergoeding betalen.

Verjaring?

Hoe anders is de ervaring van mevrouw Rouwhof-Zwoferink, de weduwe van Hendrik Rouwhof. Omdat haar man tot 16 augustus 1959 bij Eternit gewerkt heeft en zijn asbestziekte eerst in november 1991 bekend wordt, doet Eternit ter afwering van haar vordering een beroep op de 30-jarige verjaringstermijn. De wettelijke bepaling, waaruit de verjaring voortvloeit, dateert van 1 januari 1992 en houdt kort gezegd in dat een werkgever zoals Eternit gebruik kan maken van de verjaring, omdat de wetgever in 1992 in haar kortzichtige wijsheid bepaalt - anders dan in het oude recht - dat de verjaringstermijn van 30 jaar begint te lopen vanaf het moment van de laatste dag van blootstelling aan asbest. Dat is bij Hendrik 15 augustus 1959.

Op 21 november 1991 wordt Hendrik Rouwhof geconfronteerd met de diagnose mesothelioom. Hij kan op dat moment Eternit wel aansprakelijk stellen, maar door de ernst van zijn ziekte komt het er niet van. En als zijn weduwe, mevrouw Rouwhof-Zwoferink, op 23 november 1993 Eternit wel aansprakelijk stelt, krijgt zij te maken met een wet, die inmiddels op 1 januari 1992 in haar nadeel veranderd is. Het aanvangsmoment van de verjaringstermijn is nl. in één klap verplaatst naar de laatste dag van blootstelling, 15 augustus 1959. En gerekend vanaf die datum is haar vordering volgens Eternit verjaard.

Juridische lijdensweg

De juridische lijdensweg van mevrouw Rouwhof-Zwoferink kent drie fasen. Eerst de procedure tegen Eternit bij de kantonrechter, gestart in 1995, dan het hoger beroep bij de rechtbank en tot slot de procedure bij de Hoge Raad, die eindigt met het arrest van 28 april 2000.

Bij de kantonrechter beroept Eternit zich op de verjaring en hanteert zij voorts de stelling dat zij niet tekortgeschoten is in het nemen van de nodige veiligheidsmaatregelen. In het vonnis stelt de kantonrechter vast dat de ziekte mesothelioom bij Rouwhof in de loop van 1991, 32 jaar na zijn laatste werkdag bij Eternit, is geconstateerd. Dat zou volgens de rechter betekenen dat Eternit zich terecht op de verjaring kon beroepen, maar anderzijds is de rechter van oordeel dat dat verweer van Eternit ertoe leidt dat een aanzienlijke groep asbestslachtoffers *“verstoken zou blijven van de mogelijkheid om een rechtsvordering in te stellen tegen het bedrijf waarbinnen de besmetting met de asbeststof zou hebben plaatsgevonden.”* Dat gevolg vindt de kantonrechter onredelijk en onbillijk. Met als conclusie dat de vordering van de erven van H.J. Rouwhof voor wat betreft het verjaringsverweer van Eternit wordt gehonoreerd.

Tegen dit vonnis komt Eternit in hoger beroep bij de rechtbank te Almelo. Eternit concentreert zich daarbij op de verjaring en het argument van de redelijkheid en billijkheid. Volgens Eternit eist het instituut van verjaring een strikte wetstoepassing en kan de billijkheid daaraan in dit soort zaken geen verandering brengen.

Nadat de rechtbank had vastgesteld, dat de vordering van mevrouw Rouwhof onder het oude recht van vóór 1 januari 1992 niet verjaard zou zijn, en dat niet gebleken was dat de wetgever zich heeft gerealiseerd dat zich een situatie kan voordoen, waarbij de schade ten gevolge van een onrechtmatige daad of wanprestatie eerst ontstaat nadat de wettelijke verjaringstermijn al zou zijn verstreken, komt de rechtbank niettemin tot het oordeel dat het verjaringsverweer van Eternit slaagt. Daarbij laat de rechtbank zwaar wegen wat de kennelijke bedoeling van de wetgever was geweest.

Zodoende wordt de vordering van mevrouw Rouwhof alsnog afgewezen en wordt zij veroordeeld tot betaling van de proceskosten van in totaal fl 4.670,--.

De Hoge Raad en de verjaring

Het toeval wil dat op het moment dat mevrouw Rouwhof-Zwoferink in cassatie ging bij de Hoge Raad er al een vergelijkbare zaak bij de Hoge Raad is aangebracht door de erven van de heer Van Hese. Deze heeft van 1959 tot 1963 op de scheepswerf De Schelde in Vlissingen gewerkt, waar hij aan asbest is blootgesteld. Met als gevolg dat hij in september 1996 getroffen wordt door mesotheliom. Van Hese stelt De Schelde aansprakelijk, maar zijn oud-werkgever beroept zich ter afwering van de vordering op de 30-jarige verjaringstermijn. Bij de kantonrechter en de rechtbank krijgen de erven van Van Hese nul op het rekest, waarna zij de principiële vraag van de verjaring aan de Hoge Raad voorleggen.

De Hoge Raad komt uiteindelijk tot het oordeel dat het verjaringsverweer van De Schelde onredelijk is en formuleert zeven gezichtspunten. Aan de hand van deze gezichtspunten zou dan beoordeeld moeten worden of het verjaringsverweer redelijk is of niet. Dat leidt ertoe dat de vordering van de erven van Van Hese wordt gehonoreerd. De Hoge Raad verwijst de zaak voor verdere behandeling naar het Gerechtshof in Den Haag. Daar wordt uiteindelijk, met toepassing van de zeven nieuwe gezichtspunten van de Hoge Raad, de vordering van de erven Van Hese toegewezen.

Maar in de cassatiezaak van mevrouw Rouwhof lopen de hazen helaas anders. Het essentiële verschil tussen de vordering van de erven Van Hese en de vordering van mevrouw Rouwhof zit volgens de rechters van de Hoge Raad in de omstandigheid dat de vordering van de erven van Hendrik Rouwhof - hij is in april 1992 overleden - tot 1 januari 1993 nog niet verjaard is, en de erven van Hendrik Rouwhof eerst op 23 november 1993 tot aansprakelijkheid van Eternit zijn overgegaan. Dat betekent volgens de Hoge Raad dat, anders dan bij Van Hese, mevrouw Rouwhof-Zwoferink wel de mogelijkheid heeft gehad om tijdig - d.w.z. vóór 1 januari 1993 - Eternit aansprakelijk te stellen en zodoende het verjaringsverweer van Eternit te voorkomen. Van doorslaggevend belang is dus volgens de Hoge Raad het feit dat mevrouw Rouwhof-Zwoferink nog onder het oude recht tot 1 januari 1993 Eternit aansprakelijk heeft kunnen stellen, maar dat niet had gedaan.

De vraag of het redelijk is om van de heer en mevrouw Rouwhof te verwachten dat zij in 1992 op de hoogte zijn van de wettelijke verjaringsproblematiek, die het gevolg is van de wetswijziging van 1 januari 1992, en hen daarom kan worden tegengeworpen dat zij vóór 1 januari 1993 Eternit aansprakelijk hebben moeten stellen, doet volgens de Hoge Raad verder niet ter zake.

Wat voor problemen er overigens ontstaan na en door het arrest van de Hoge Raad van 28 april 2000 in de zaak Van Hese/De Schelde zal later aan de orde komen.

CASUS 7 Herman en Johanna van Gemmert

Kort na de oorlog, op 2 mei 1946, gaat Herman van Gemmert, dan 22 jaar jong, in loondienst werken bij Eternit in Goor. Zijn functie is papboer. Dat dienstverband duurt 36 jaar. In 1982 wordt hij ontslagen wegens reorganisatie.

Begin 1993 wordt bij Herman de diagnose mesotheliom gesteld. Op 20 september 1993 overlijdt hij. Maar voor die datum, op 22 juli 1993 stelt Herman van Gemmert Eternit aansprakelijk, omdat hij 36 jaar lang bij Eternit aan asbest is blootgesteld. Voor Eternit geen reden om de aansprakelijkheid te erkennen. Integendeel, Eternit haalt alles uit de kast om haar verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid te ontlopen. Eternit beroept zich op haar stelling dat zij niet tekortgeschoten is in haar zorgplicht jegens Van Gemmert.

In 1952 trouwt Herman Van Gemmert met mevrouw Johanna Asbroek, geb. 1921. Uit dit huwelijk worden drie kinderen geboren. In juni 1991 wordt bij Johanna de diagnose mesothelioom gesteld. Na een ziekbed van ruim tweeënhalf jaar overlijdt zij in januari 1994.

Op 24 november 1994 beschrijft Riet van Gemmert, de tweede dochter van Herman en Johanna van Gemmert, het ziekteproces van haar vader:

“Laat ik beginnen te vermelden dat mijn vader in zijn hele leven (bijna) nooit ziek is geweest. In maart 1993 voelde mijn vader zich niet lekker. Hij had buikpijn en voelde zich af en toe beroerd. De huisarts heeft hem doorverwezen naar in internist. Op 21 april 1993 was hij inmiddels zo ziek dat wij de dokter hebben gebeld. Avonds is hij naar het ziekenhuis in Hengelo gebracht.

Na verschillende onderzoeken werd de diagnose buikvlieskanker gesteld. De artsen konden niets voor hem doen. Behandeling was niet mogelijk. Mijn zus, moeder en ik waren in eerste instantie bij dit gesprek aanwezig. We schrokken uiteraard van dit bericht. Mijn zus merkte op: Dat is ook toevallig, mijn moeder heeft longvlieskanker ten gevolge van asbest. Zou dat bij mijn vader ook de oorzaak kunnen zijn. Volgens de internist, mevrouw Dankbaar, was dit zeer wel mogelijk. Dit stelde ons enigszins toch gerust. Bij mijn moeder was de diagnose in juni 1991 al gesteld en ze leefde nog steeds.

Toen mijn vader de diagnose hoorde reageerde hij nauwelijks. 's-Avonds vertelde hij mijn broer dat het nog wel meeviel. Hij had een paar kwaadaardige cellen in zijn buik. Mijn vader was een man die zich totaal niet kon uiten en erg hard voor zichzelf was. Tijdens de ziekenhuisopname is er vocht uit zijn buik gehaald. Op 15 mei 1993 is hij ontslagen. In het begin zat hij nog regelmatig in de stoel in de kamer. Ook lag hij vaak in bed.

Op 22 juni 1993 is hij opnieuw naar het ziekenhuis gebracht omdat hij erg ziek was. Hij moest dan o.a. veel overgeven. Opnieuw is er 6 liter vocht uit zijn buik gehaald. Op 30 juni 1993 is hij weer naar huis gegaan. Inmiddels was hij veranderd in een wrak. Hij at bijna niet meer en was erg mager. Mijn vader was een oersterke man. Hard werken was voor hem zijn lust en zijn leven. Gedurende de jaren dat hij niet meer bij Eternit werkte, had hij baantjes bij boeren en onderhield hij bij verschillende mensen de tuin.

Op 3 juli 1993 was ik jarig en is hij nog op mijn verjaardag geweest. Dit wilde hij persé maar het moet een ware uitputtingsslag voor hem zijn geweest. Aangezien mijn moeder in feite ook ziek was leverde dit thuis problemen op. Enkele notities uit mijn dagboek voor mijn dochter: 26 juli 1993: opa ligt bijna de hele dag in bed. Hij maakt zich zorgen om oma. Het had beter andersom kunnen zijn. 17 augustus 1993: gaat hard achteruit, ligt de hele dag boven. Hij kan de trap niet meer op. Hij huilde.

Een enkele keer kon je met hem over zijn ziekte praten, heel even. Hij had nog zo graag zoveel willen doen. Uiteindelijk kon hij niet meer beneden in de kamer liggen. Tussentijds is er nog een paar keer vocht uit zijn buik weggenomen. Iedere keer werd er 6 liter vocht uit zijn buik gehaald. Dit bracht na een paar dagen enige verlichting. Uiteindelijk durfde mijn moeder het niet meer aan om 's-nachts alleen met hem te zijn. Dit was ook onverantwoord. In feite was ze zelf ernstig ziek. Op dat moment wisten we niet dat ze zo ziek was. Verder probeerden we zoveel mogelijk om beurten bij mijn ouders te zijn. Dit viel niet mee o.a. omdat je van tevoren uiteraard niet weet hoelang zoiets kan duren.

De laatste weken waren voor hem erg slopend. Hij moest veel en langdurig overgeven. Dit kostte hem ontzettend veel energie en het was verschrikkelijk om aan te zien. Zijn lichaam was helemaal uitgeleerd. We moesten hem overal bij helpen, plassen drinken, medicijnen geven. Hij kreeg steeds meer last van doorligplekken. De zetabletten hielpen niet meer voldoende. Hij kreeg morphinetabletten, maar deze hielpen ook niet voldoende. Hij had meer vertrouwen

in de zepillen en deze probeerden we dan ook alsnog in te brengen. Hij had een goed contact met de wijkverpleegster. Volgens haar was hij klaar om te sterven. Voor ons was dat moeilijk in te schatten, gezien zijn persoonlijkheid en daaruit voortvloeiend het contact wij met hem hadden.

De laatste dagen voor zijn overlijden kreeg hij morphine injecties. Hij was niet meer aanspreekbaar. De laatste twee nachten hebben wij bij hem gewaakt. Op maandag 21 september 1993 om 15.45 uur is hij overleden. Mijn broer was op dat moment aanwezig. Dat wil zeggen beneden in de kamer. Hij liep naar boven om te kijken, dat deden we om de 5 a 10 minuten. Toen werd duidelijk dat mijn vader was overleden. Mijn broer heeft de huisarts gebeld en deze constateerde inderdaad dat mijn vader was overleden. Onbegrijpelijk.

De oorzaak van zijn ziekte dat het asbest zou zijn, is een enkele keer ter sprake gekomen. Zoals ik al vermeldde was mijn vader geen man die zich kon uiten, op geen enkel gebied. Het feit dat hij ziek is geworden van zijn werk, en daaraan zou overlijden moet voor hem verschrikkelijk zijn geweest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij hier niet over kon praten.

Toen wij hoorden dat mijn vader ook deze ziekte had, hadden wij zoiets van: dat een van je ouders hieraan overlijdt, dat kan nog een keer, maar alle twee, dat nooit. Wat ook meespeelde was dat je op dat moment sterk geconfronteerd wordt met de gevolgen van de ziekte.

Ik heb er met mijn vader over gesproken. Ik heb hem verteld dat het toch wel verschrikkelijk was dat ze nu alle twee ziek waren geworden van asbest. Ze hadden nog een aantal jaren van het leven kunnen genieten. Dit was de laatste jaren al minder geworden vanwege die ziekte van mijn moeder. Ook bracht het ziek zijn veel onkosten met zich mee.

Ik heb mijn vader voorgesteld een brief hierover aan de Eternit te schrijven. Ten slotte was hij er bijna 40 jaar werkzaam geweest. Via via ben ik bij de Milieu Alarmlijn van de SP terechtgekomen, die mij de brief waarin mijn vader Eternit aansprakelijk stelt, heeft opgesteld.

Ik heb mijn vader deze brief gegeven. Ik heb hem de inhoud van de brief nog eens uitgelegd. Hij was het er mee eens en heeft de brief ondertekend. Verder zijn er weinig woorden aan besteed. Mijn moeder was het er mee eens. Zij had altijd al een hekel gehad aan die vieze stinkfabriek. Uiteindelijk kon je met mijn moeder beter over deze dingen spreken dan met mijn vader. Mijn moeder had ondanks haar problemen geen blad voor haar mond en kon beter verwoorden wat haar bezig hield.

Riet van Gemmert “

Ziekbed moeder

Op 14 januari 1994 stelt ook mevrouw Van Gemmert-Asbroek, zij was inmiddels weduwe, Eternit aansprakelijk voor de bij haar geconstateerde mesothelioom. Zij wijst erop dat zij gedurende 36 jaren dagelijks de werkkleding van haar man heeft uitgeklopt en gereinigd en dat bij hem ook de ziekte mesothelioom was vastgesteld. Over het ziekbed van haar moeder schrijft haar dochter Riet van Gemmert eind 1994:

“Mijn moeder is geboren te Beckum. Ze komt uit een degelijk gezin. Haar ouders hadden een klein boerderijtje en het zeker niet al te breed. Ze woonden buitenaf. Ze komt uit een gezin van 10 kinderen, 5 meisjes en 5 jongens. Zij is de oudste in de rij van 10. De ouders van mijn moeder zijn overleden toen ze over de zeventig waren.

Mijn moeder heeft in haar jeugd thuis heel veel moeten werken als oudste. Op school was ze een intelligente leerling, maar na haar twaalfde moest ze aan het werk en is ze in betrekking gegaan. Dit heeft ze heel jammer gevonden. Anderen uit de hogere milieu's mochten wel verder leren en zij niet.

Op haar 26e heeft ze mijn vader ontmoet. Hij woonde in Neede en werkte bij de Eternit in Goor. Met haar 31e zijn ze getrouwd en verhuisd naar Goor. Uit dit huwelijk zijn 3 kinderen geboren, 2 meisjes en 1 jongen. Mijn ouders zijn hardwerkende mensen geweest om de zaak financieel draaiende te houden. Mijn vader werkte in de ploegendienst, daarnaast nog bij allerlei boeren om een centje bij te verdienen. Mijn moeder deed ook nog in haar goede tijden werkhuizen erbij of er waren kostgangers in huis.

2½ jaar geleden werd bij mijn moeder ontdekt dat ze longvlieskanker had. Dit hoogstwaarschijnlijk door de asbest waar mijn vader in gewerkt heeft. In april 1993 werd mijn vader ziek. Beiden toch mensen die lichamelijk nooit iets hadden. Hij had buikvlieskanker, hoogstwaarschijnlijk door de asbest. September 1993 is hij thuis gestorven.

Mijn moeder en de kinderen hebben hem thuis verzorgd. In die zin heeft mijn moeder een hele zware tijd achter de rug. Ze heeft zich er goed doorgeslagen en die 2 maanden die zij alleen woonde ging eigenlijk heel goed. Psychies functioneerde ze beter dan ooit tevoren. Lichamelijk ging het echter niet meer. Ze is opgenomen in het ziekenhuis en jammer genoeg is een terugkeer naar huis niet meer mogelijk. Mijn moeder is op de hoogte van haar situatie en we kunnen er goed met haar over praten. Psychies reageert ze heel adequaat.

Riet van Gemmert

Zelfs zijn oren zaten onder de asbest

Omdat Eternit weigert de aansprakelijkheid jegens wijlen Herman Van Gemmert en zijn erven te erkennen, gaan zij op 7 november 1994 tot dagvaarding van Eternit over. Eternit betwist de vordering met het argument dat Eternit steeds de nodige veiligheidsmaatregelen heeft getroffen met het oog op de gezondheidsrisico's van haar werknemers. Dat verweer schiet bij de erven in het verkeerde keelgat, zo blijkt uit de reactie van Riet van Gemmert:

"Ik en de rest van de familie kunnen zich herinneren dat mijn vader indertijd onder de asbest thuiskwam. De mogelijkheid om te douchen na werktijd was mijns inziens geen overbodige luxe geweest. Hij was dan in ieder geval schoon, d.w.z. zonder asbest thuisgekomen.

Dit zou voor de andere gezinsleden een bescherming zijn geweest. Een raar voorbeeld, maar mijn moeder sliep uiteraard bij mijn vader. M.i. is het niet onmogelijk dat zij op die manier ook asbest heeft binnengekregen.

Als hij thuiskwam zaten zelfs zijn oren onder de asbest. In die tijd, zeker in de jaren zestig was het in ons milieu niet gebruikelijk dat men zich iedere dag douchte. Eind jaren vijftig hadden wij niet eens een douche. Deze was wel aangelegd, maar mijn ouders hadden nog geen geld deze aan te laten sluiten. Als de baas had gezegd dat dit noodzakelijk was, dan had mijn vader dat zeker gedaan. Ten eerste omdat de baas het zei en ten tweede omdat mijn vader zichzelf goed verzorgde. In de beginjaren, de kinderen kunnen zich dat nog goed herinneren, kwam mijn vader thuis met de werkoverall nog aan, grijs met een rood opschrift van Eternit. Wij weten niet meer wanneer hier verandering in is gekomen. Gezien de kennis die de Eternit op dat moment had of had moeten weten, had dit nooit mogen gebeuren.

De tegenpartij schrijft ook nog dat die maatregelen naar thans kan worden vastgesteld, succesvol geweest zijn. Dat men dat nog durft te beweren, terwijl met nu weet welke gevolgen dit heeft gehad en nog zal hebben voor anderen vind ik zeer cru."

De rechtszaak sleept zich, vooral door de starre opstelling van Eternit en een uitgebreid deskundigenrapport, nog enkele jaren voort. Uiteindelijk haalt Eternit bakzeil en vergoedt het bedrijf de schade van de erven.

CASUS 8 Riet van Gemmert

Op 11 juni 1996 presenteert Gerdy Nijman het KRO-programma *Ongelooflijke Verhalen*, dat aandacht schenkt aan de positie van de asbestslachtoffers. Riet van Gemmert is de belangrijkste gast in het programma. Zij vertelt over het lot van haar vader en moeder, die in 1993-1994 allebei kort na elkaar overleden zijn aan de asbestziekte mesothelioom. Zij legt uit waarom zij na het overlijden van haar ouders de procedure tegen Eternit voorzet. Op de opmerking van Nijman dat zij met de rechtszaak haar vader en moeder er niet mee terugkrijgt, reageert Riet met:

“Nee, ik krijg je ze er niet mee terug, maar ik kan mijn ouders niet zomaar laten doodgaan. Dan zouden ze zomaar doodgaan. Terwijl Eternit daar haar verantwoordelijkheid in heeft ten opzichte van mijn vader en de andere werknemers. Ik vind dat je dat niet zomaar over je kant kunt laten gaan. Dat zou zeer onrechtvaardig zijn.”

Aan het slot van de uitzending wordt opgemerkt dat vader Van Gemmert onder het asbest thuiskwam en dat moeder Van Gemmert de overalls uitklopte. Gevolgd door de vraag aan Riet van Gemmert of zij er wel eens aan denkt wat voor gevolgen dat voor haarzelf kan hebben. Riet antwoordt:

“Ja, daar sta ik wel eens bij stil. Dat wordt mij de laatste tijd wel eens vaker gevraagd: ben je er zelf dan niet bang voor dat het ook krijgt? Maar dat is ook iets waar je niet elke dag bij stilstaat. Want dan heb je ook geen leven meer natuurlijk.”

De angst wordt werkelijkheid

Het schier onmogelijke vindt plaats in de maand april 2008. Bij Riet van Gemmert, geboren in 1955, wordt de diagnose mesothelioom gesteld. Zij is na haar vader en haar moeder, die in 1993-1994 aan mesothelioom zijn overleden, het derde asbestslachtoffer in de familie. Een zware klap voor haar, maar ook voor haar dochter, haar zus en de andere familieleden. Haar zus Gerrie meldt zich in mei 2008 aan bij het Comité Asbestslachtoffers. In haar brief aan mij verwijst zij naar het trieste lot van haar beide ouders 10 jaar tevoren en de inspanningen van haar zus Riet om schadevergoeding te krijgen van Eternit. *“We wisten natuurlijk,”* zegt zij, *“dat we ook potentiële kandidaten zijn wat asbest betreft.”* Die angst die er al jaren is bij de kinderen van Gemmert is helaas werkelijkheid geworden. Je zult kunnen begrijpen dat voor Riet en ons de wereld op zijn kop staat.

Op 10 juni 2008 bevestigt het Nederlands Mesotheliomenpanel de diagnose maligne mesothelioom. Vier dagen later overlijdt Riet van Gemmert, 52 jaar oud, aan de gevolgen van deze ziekte.

Asbestgerelateerde longkanker

Longkankerslachtoffers, die aan asbest zijn blootgesteld, krijgen vaak te maken met de vraag naar de oorzaak van hun ziekte. Dat komt omdat longkanker meer dan één oorzaak kan hebben. We spreken dan van multicausaliteit. Blootstelling aan asbest kan tot longkanker leiden, maar er kunnen bij de ziekte longkanker ook andere oorzaken zijn. De meest bekende daarvan is natuurlijk het roken. Bovendien kan er bij longkanker ook sprake zijn van een samenloop of combinatie van oorzaken, bijvoorbeeld blootstelling aan asbest naast roken.

In de Nederlandse rechtspraak heeft er lange tijd onduidelijkheid bestaan over de vraag hoe de schade berekend moet worden als het longkankerslachtoffer alleen maar aan asbest is blootgesteld en hoe de schade berekend moet worden in de situatie dat het slachtoffer zowel aan asbest is blootgesteld als aan tabak. Of aan andere stoffen die longkanker kunnen veroorzaken.

CASUS 9 B.J. Krooshoop

De heer B.J. Krooshoop, geboren in 1914, werkt bij Eternit In Goor van 15 januari 1962 tot 30 september 1978. Zijn functie is asbestmenger. In maart 1984 wordt bij Krooshoop longkanker vastgesteld. Deze ziekte wordt hem in oktober 1984 fataal. Zijn echtgenote, mevrouw H. Krooshoop-Hollink, verklaart later dat zij in 1984 wel vernomen heeft dat de diagnose longkanker is, maar dat zij toen niet wist dat longkanker veroorzaakt kon worden door de blootstelling aan asbest. Zij heeft destijds een vermoeden gekregen dat er een verband bestond tussen het werk van haar man en zijn ziekte omdat haar in het ziekenhuis steeds gevraagd wordt of haar man soms bij Eternit heeft gewerkt. Dat asbest kankerverwekkend is, weet zij echter niet en haar man weet dat ook niet.

Wel denken haar man en zij dat *“het niet goed was dat zijn werkkleren steeds zwaar onder het stof zaten en dat zelfs zijn boterhamtrommeltje onder het stof zat als hij thuiskwam. Aangezien mijn man nu juist de hele dag in het asbeststof moest werken, was dit onvermijdelijk, dachten wij.”* Daar voegt zij aan toe dat zij niet wist dat zij een werkgever aansprakelijk kan stellen. *“Bovendien was Eternit een ‘verboden’ onderwerp, waarover je in Goor niet sprak in negatieve zin.”*

In april 1997 wendt mevrouw Krooshoop-Hollink zich tot het Comité Asbestslachtoffers. Kort tevoren is haar door berichten uit de krant duidelijk geworden, wat zij voor die tijd niet wist, namelijk dat zij Eternit aansprakelijk kan stellen voor de longkanker die haar man in 1984 fataal is geworden. In juni 1997 stelt zij Eternit inderdaad aansprakelijk, maar Eternit wijst de aansprakelijkheid af. Ook nadat mevrouw Krooshoop-Hollink Eternit erop heeft gewezen dat haar man bij zijn werk bij Eternit lange tijd aan asbest is blootgesteld en dat haar man nooit heeft gerookt, blijft Eternit haar vordering betwisten

Blootstelling

Met betrekking tot het werk van haar man weet mevrouw Krooshoop-Hollink desgevraagd het volgende op te merken:

“Voor 1997 heb ik er geen moment aan gedacht noch geweten, dat mijn man kanker zou hebben gekregen ten gevolge van de Eternit, dus de asbest, maar dat ‘t een gevolg is geweest van de dodelijke asbest is voor mij ook zeer zeker. A. hij heeft nooit gerookt B. hij werkte in ploegen als asbestmenger en aan het wiekent moest hij in die grote ketels kruipen om die schoon te maken. Daarvan getuigde ook zijn door en door vuile kleding alswel zijn zwarte boterhamtrommeltje.

Dan wordt er gepraat over verjaring. Sinds eind 1997 zijn we er pas van op de hoogte. De Eternit is zwaar in de fout, want zij wisten van het dodelijke vergif – wij niet. Zij stelden hun werkmensen zonder meer bloot aan dit grote gevaar met zijn fineste gevolgen.

Ik zal vechten tot m’n uiterste einde voor het leed mij aangedaan allereerst zijn te vroege heengaan alsmede financiële schade mij aangedaan. Ik vraag alleen om ‘n tegemoetkoming omdat ik een ding wil, nl. “gerechtigheid”. Mijn mans ziekte was een zware aan-doening aan asbest gerelateerde longziekte omdat hij het spul meer dan wie ook rechtstreeks inademde. Mijn man werd aangesteld als menger. Zelfs in zijn paspoort staat deze functie zodanig vermeld.

Zijn werk hield tevens in dat hij om de 14 dagen in die ketels moest kruipen om deze te reinigen. De arbeidsomstandigheden waren zeer slecht. Daar de machines continu draaiden was er geen tijd om de stoffige ruimtes te verlaten voor de kantine en werd het brood op de werkplaats genuttigd. Met het gevolg dat hij het grootste deel mee terugbracht. Mogelijk door zijn steeds toenemende vermoeidheid en zijn groeiende tegenzin in alles wat voedsel betrof.

Met informanten kan ik u helaas niet helpen, daar ik er niemand van kon. Daar hij heel zelden over zijn werk praatte.”

Rechtszaak

Omdat Eternit weigert de aansprakelijkheid te erkennen, dagvaardt mevrouw Krooshoop-Hollink op 8 juni 2001 Eternit voor de kantonrechter te Almelo. Bij tussenvonnis van 21 mei 2002 wordt een deskundigenonderzoek gelast en prof. dr. Ir. T Smid tot deskundige benoemd. In zijn rapport van 5 september 2002 concludeert prof. Smid dat Krooshoop tijdens zijn werk voor Eternit langdurig aan asbest is blootgesteld en dat Eternit onvoldoende veiligheidsmaatregelen ter bescherming van Krooshoop heeft genomen.

Op de vraag van de rechter hoe groot de kans is dat de longkanker van Krooshoop door asbest is veroorzaakt komt prof. Smid tot de slotsom dat hij die kans schat op 65 %. Dat oordeel nam de rechter met enige correctie over in zijn vonnis. Zodoende veroordeelt hij Eternit tot vergoeding van 63,5 % van de schade van mevrouw Krooshoop-Hollink. In hoger beroep en in cassatie blijft dit vonnis overeind, en kan mevrouw Krooshoop-Hollink op 31 maart 2006 eindelijk een punt achter de bijna vijf jaar durende rechtszaak zetten.

CASUS Paul Averdijk

Paul Averdijk, geboren in 1961, wonend te Goor, treedt op 28 september 1987 als productiemedewerker in dienst van Eternit in Goor. Hij gaat werken aan de productielijn van golfplaten. Vanaf september 1987 tot 1 januari 1994 is hij bij zijn werk voor Eternit aan asbest blootgesteld. In mei 2012 wordt bij Averdijk de diagnose mesothelioom gesteld. Aan de gevolgen van deze ziekte overlijdt hij op 21 juni 2014, slechts 52 jaar oud. Onder welke arbeidsomstandigheden hij bij Eternit heeft moet werken, heeft Paul zelf beschreven:

“Ik Paul Averdijk zelf ben begonnen bij Eternit op 28 september 1987. Ik kwam op de afdeling zaagcentrum. Op deze afdeling werden asbestcement platen gezaagd, geboord, geknipt enz. De platen waren onder andere golfplaten, glasal, massal, vensterbanken, euro golfplaten, damwandprofiel 5 mm platen vlak, granitex. In al deze producten zat het asbestvezel in en waren dan ook altijd afgekort met AC-product (asbestcement product).

Aangezien de werkomstandigheden in het zaagcentrum ZEER ZEER slecht waren gezien de veiligheid. Alles werd droog gezaagd en gepolijst. Verder waren er geen beveiligingen zoals bv. wanneer je begon te zagen en de schuif zat nog dicht, dan had je pech, want dan kwam de stof naar binnen. Dus geen enkele beveiliging dat de schuif nog dicht zat.

Het polijsten van massal, dit waren dorpels voor bv. badkamers en wc-dorpels. Na het op maat zagen op de irondensch machine polijsten wij de kantjes van de dorpels. Dit had als gevolg dat als je je neus moest snuiten, dat het alleen maar zwarte snot uit je neus kwam.

Hoekafschuining van een pak golfplaten van 75 hoog gebeurde als volgt.

Er werd een beugel op geplaatst voor de geleiding van de lintzaag, dan werden de pakken afgetekend en gingen we met de lintzaag de hoekjes eraf zagen. Als veiligheid hadden we een primitieve slang er bovenop, deze was gekoppeld aan de nilfix stofzuiger.

Maar ik durf gerust te zeggen dat 90% van de stof en vooral de stof die niet zichtbaar was, erlangs heen ging.

Dan was je aan het zagen en dan pakte [je] de afvalhoekjes met de hand op de grond, want anders vielen ze om en had je weer een hoop stof in je gezicht. Daarna werden de hoekjes met een schep in de houten kiepbak gedaan en als deze vol was moest die geledigd worden in de container die buiten stond. Dit werd gedaan met een open electro heftrukje.

Dus je reed in een openheftruck met een houten kiepbak van boven los naar buiten. Dan werd deze geleidigd met het gevolg dat al die fijne stof gewoon open en bloot wegwaaide en als je pech had stond je ook nog in de wind en kreeg je de hele wolk stof in je gezicht.

En zo zaagden we ongeveer 7 pak per uur per dag.

De grote stofzuiger stond buiten en deze moest je goed in de gaten houden, want de zak die er onder zat, daar kwam al het stof in van het zaagcentrum. Zodra de zak vol was, rolde je het elastiek naar boven en kon je de zak eronder vandaan halen. Ook dit gebeurde gewoon open en bloot met vaak als gevolg dat er resten in de buis zaten en dat deze er dan uitvielen op de grond. De zak werd dicht gedaan met een ijzeren draadje en ook deze werd met de heftruck in de open container gedeponeerd. De reststof wat onder de stofzuiger lag werd dan met schop en bezem opgeruimd. Ook de nilfix stofzuiger binnen zat een plastic zak in en ook deze werd zo verwijderd en in de buitencontainer gedeponeerd.

De heer Van Dijk deed bij ons de stofmetingen. Hij kwam dan met een kastje, die hij bevestigde aan de kraag van de overal en het buisje werd naar voren gedaan. Het apparaat ademde ook zodanig dat de stofmeting kon worden gedaan. In al die tijd dat ik op het zaagcentrum heb gewerkt, heb ik nog nooit meegemaakt dat het niet goed was.

Dit vonden wij altijd met ons allen heel typerend, omdat wij het apparaat wel eens zoveel stof hebben laten inademen dat het absoluut NOOIT goed kon zijn.

In België werden de kastjes onderzocht, maar nooit is ook maar één iemand er door de directie op aangesproken hoe het in godsnaam mogelijk was dat er zo'n hoge concentratie stof in de kastjes kon komen. Ook heb ik de heer Van Dijk wel eens gebeld dat hij de kastjes om had gedaan en de bescherm-dop erop liet zitten. Dan vroeg ik hem of dat nog wat uitmaakte of ze er nu wel of niet opzaten. Onze beschermmiddelen waren als volgt: een 3d-stofkapje en dat was het. Verder werden wij gewoon overal in blootgesteld. Alles werd droog gezaagd. Een bezem en schop werden gewoon toegestaan.

Zelfs na het verbod van a.c-materialen ging er bij Eternit regelmatig wat fout. Het zaagcentrum was gesloten en de machines waren overgedaan naar een andere firma. Er werd een machine gekocht die de schuine hoeken van de platen zaagde. Dit waren al de N.T.-platen (asbestvrije platen). Ook begon men met projecten om bij boeren te gaan saneren, A.C-plaat eraf, NT-plaat erop.

Op een dag haalde ik met de heftruck stapels pallets naar binnen want ik was inmiddels overgeplaatst naar de G4-machine. Zie ik tot mijn verbazing dat al die pallets vol restafval met A.C-producten. Waarna ik direct actie heb genomen en gevraagd heb aan de heer Meijerink of dat normaal was, al dat asbesthoudende afval. Daarna werden de pallets afgezet met een lint en kwam er een bedrijf die ze schoon heeft gemaakt.

Maar ja, je rijdt wel voor die tijd het hele terrein over met vervuilde pallets.

Een paar jaar geleden zijn ze begonnen om ook het dak van de G4-hal te saneren. Een grote bak boven het kraangedeelte moest als hulpmiddel worden gebruikt. Zoals normaal mag alles stil gaan staan behalve de G4. Dus tijdens het draaien loop ik rond de machine en op nog geen twee meter afstand vallen zo de brokken asbesthoudende materialen naar beneden. Dit waren stukken van de goot. Ook toen was ik woest en heb direct actie ondernomen. Ook toen kwam Harry Meijerink eraan, maar de machine is blijven lopen.

Zelfs dit jaar is de Arbeidsinspectie geweest bij Eternit. Er waren gevelplaten afgewaaid en deze bleven maar gewoon liggen, wel werd er een lintje langs gespannen. Maar na weken was er nog steeds geen actie. Het lint is nu door de Arbeidsinspectie verder eraf gezet en uit onderzoek bleek dat er na plakmonsters asbest aanwezig was aan de spanten.

Ardesch sloopwerken, de saneerders die nu bij Eternit aan het saneren zijn, zouden alle spanten schoonmaken. Let wel, als er geen anonieme tip was binnengekomen bij de Arbeidsinspectie, was dit weer als zovele andere keren gewoon even opgeruimd en klaar is de zaak.

Ik Paul Averdijk heb deze brief in alle eerlijkheid en zonder beïnvloeding van wie dan ook opgesteld en geschreven.”

3 februari 2014

“Hoi Paul,

Hier zijn zover ik kan onthouden de namen van a.c.platen, die wij vroeger gezaagd hebben. Golfplaten, Eterdamplaten, Ardex, boardplaten, Eterwall, Fassal, Glasal, Kalverbox, A.C.platen, Granitex, menuiserite, Eterspan. Ook bij de Handvormerij waren de K-nokken van asbest. Deze nokken deden wij na het drogen schuren met schuurklos.

Ik wens je veel sterkte en veel succes.

Groetjes,

Ahmet Cakici”

4.3 Tweede categorie asbestslachtoffers: de thuisblootstelling

Bekendheid met risico van thuisbesmetting

Het risico van blootstelling aan asbest in de thuissituatie wordt in brede kring bekend in het begin van de zestiger jaren. Met name de publicatie van het onderzoek van Muriel Newhouse en Hilda Thompson uit 1965 in Londen baart opzien. De onderzoeksters vinden bij hun onderzoek in Londen 83 mesotheliomgevallen. De publicatie van Newhouse en Thompson krijgt direct brede aandacht in de vakpers, maar ook in de andere media.

Na deze publicatie verschijnen er in de zestiger en zeventiger jaren soortgelijke rapportages in vele andere landen. In ons land zijn het artikel van Newhouse en Thompson en de aandacht ervoor in de kranten aanleiding voor dr. Vogelenzang van de Arbeidsinspectie om navraag te doen bij Rotterdamse ziekenhuizen naar het voorkomen van mesotheliom. Dat levert in korte tijd 52 mesotheliomgevallen op. Van bijna alle overleden asbestslachtoffers kan dr. Vogelenzang het beroep en de leeftijd achterhalen. Hij stelt vast dat zeven van de 52 slachtoffers huisvrouw zijn geweest en dat zij bij overlijden resp. 45, 69, 56, 74, 84, 55 en 56 jaar oud zijn.

CASUS 11 Marino Grootenhuis

In mei 1996 wordt bij Marino Grootenhuis, wonende te Geesteren (Gld), 32 jaar, de asbestziekte mesotheliom vastgesteld. Kort daarna wendt hij zich tot het Comité Asbestslachtoffers voor hulp. Op zijn aanmeldingsformulier schrijft hij:

“De ziekte heb ik waarschijnlijk indirect via de kleding van mijn vader opgelopen toen deze nog bij Eternit werkte.”

Marino's vader, Jan Grootenhuis, hij woont in Borculo, werkt bij Eternit in Goor als productiemedewerker. Eerst van april 1969 tot september 1970 en later van augustus 1976 tot mei 1977. Tijdens deze twee perioden, van in totaal twee jaar en drie maanden, wordt Jan Grootenhuis aan asbest blootgesteld. In die tijd is het bij Eternit de gewoonte dat de fabrieksarbeiders hun door asbest vervuilde werkkleding gewoon mee naar huis nemen. De overalls moeten zij zelf thuis (laten) wassen. Eerst eind jaren zeventig, na jaren traineren, gaat Eternit ertoe over om de bedrijfsoveralls door de fabriek te laten wassen.

Marino wordt thuis door de werkkleding van zijn vader aan asbest blootgesteld in het tijdvak van april 1969 tot mei 1977. In april 1969 is hij vijf jaar oud en in mei 1977 dertien jaar oud.

Medio 1995 wordt bij Marino pleuritis vastgesteld, maar een oorzaak voor deze ziekte kan men niet vinden. Een jaar later, medio 1996 wordt hij door de ziekte mesotheliom getroffen. Vader Grootenhuis heeft verschillende werkgevers gehad, maar alleen bij Eternit is hij aan asbest blootgesteld. Marino zelf haalt in 1982 zijn HAVO-diploma, vervult in 1983 en 1984 zijn militaire dienstplicht, is één jaar boormedewerker en vier jaar leerling micro-monteur. Uiteindelijk wordt hij vlakdrukmonteur in een drukkerij. Bij al deze werkzaamheden heeft hij geen contact met asbest.

In juli 1996 stelt Marino Eternit aansprakelijk, maar het bedrijf weigert aansprakelijkheid te erkennen. Als gevolg daarvan spant Marino in oktober 1996 een kort geding aan tegen Eternit. Bij vonnis van 24 oktober 1996 veroordeelt de rechter Eternit tot het betalen van een voorschot aan Marino van fl. 75.000, --. Op 16 februari 1997 overlijdt Marino, 32 jaar jong, aan de gevolgen van mesotheliom.

Doorbraak

Omdat Eternit ondanks dit vonnis niet bereid is om de schade van Marino te vergoeden spant zijn weduwe in oktober 1997 een bodemprocedure aan tegen Eternit. Op 27 januari 1999 verwerpt de rechtbank alle argumenten van Eternit en veroordeelt Eternit tot vergoeding van de materiële en immateriële schade. Eternit berust in dat vonnis en daarmee komt er voor het eerst in Nederland vast te staan dat bedrijven als Eternit schadeplichtig zijn tegenover familieleden van werknemers van Eternit voor asbestziekten, die het gevolg zijn van thuisbesmetting.

De procedure van de echtgenote van Marino Grootenhuis is een doorbraak. Het is immers de eerste zaak waarin een mesotheliomslachtoffer, die blootgesteld is aan asbest door de werkkleding van een familielid, Eternit met succes aansprakelijk heeft gesteld. De uitkomst van dit proces is daarna ten goede gekomen aan andere asbestslachtoffers bij Eternit, die door thuisblootstelling getroffen zijn.

4.4 Derde categorie asbestslachtoffers van Eternit: milieublootstelling

Inleiding

Medio 1984 verklaart de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) zich bereid om financiële steun te verlenen aan een onderzoek naar het voorkomen van asbestcementvezels in zandwegen rondom de gemeente Goor. Die geste is voor Ir. H.J. van 't Haaff, milieucoördinator van Eternit B.V. in Goor, aanleiding zich op 4 juni 1984 per brief tot de minister van VROM te wenden.

“Daar dit afval onzerzijds van 1945 tot 1974 aan landbouwers ter beschikking is gesteld, heeft de Regionale Inspectie van de Volksgezondheid te Zwolle ons verzocht aan dit onderzoek medewerking te verlenen. Hoewel wij bedenkingen koesteren tegen de opzet van het onderzoek, bedenkingen die samenhangen met onze bekendheid met meetgegevens over de vezelafgifte van asbestcementafval en van de mechanische bewerking van asbestcement, hebben wij besloten aan het verzoek van voornoemde Inspecteur tegemoet te komen.

Met name hebben wij toegezegd te zullen nagaan welke zandwegen tot voor tien jaar geleden met asbestcementafval zijn verhard.”

Of er ooit een onderzoek van Eternit naar met asbestafval vervuilde wegen heeft plaatsgevonden en wat dat onderzoek heeft opgeleverd, is niet bekend. Maar wel bevestigt deze brief van Eternit dat door toedoen van het bedrijf er in ieder geval in de periode 1945-1974 een grote vervuiling met asbestcementafval heeft plaatsgevonden in de regio Goor.

Eternit Goor heeft vanaf haar oprichting in 1936 te maken met het probleem van haar asbesthoudende bedrijfsafval. Tot 1960 is er weinig bekend over omvang van het productieproces en ook niet over het afval dat daarbij vrijkomt. Als gezegd produceert Eternit Goor volgens haar eigen opgave begin jaren '60 rond tien miljoen m²/5 mm asbestcement per jaar, maar hoeveel afval dat oplevert, is niet duidelijk.

In september 1978 meldt Eternit in het kader van de ontheffingsaanvraag krachtens het Asbestbesluit dat het bedrijf jaarlijks drieduizend ton aan asbestbuizen produceert en daarnaast vijfduizend honderdvijftig ton aan asbestcementbouwmaterialen.

Het uit de asbestcementproductie voortkomende afval wordt vanaf begin jaren vijftig gestort in diepe kleigaten in Borne. Bij het inwerkingtreden van de Wet chemische afvalstoffen in 1979 wordt de stortplaats Het Rikkerink in de gemeente Ambt-Delden daarvoor aangewezen. In 1985 komt in de plaats hiervan de stortplaats De Boelderhoek in Hengelo.

Maar tegelijk staat vast dat Eternit, zoals zij meldt in haar brief van 1984, naast het storten op stortplaatsen al vanaf 1945 een deel van haar bedrijfsafval heeft weggegeven aan derden. Dat zijn vooral landbouwers in de omgeving van Goor, maar ook andere particulieren en gemeenten. Het is bekend dat de omvang van het afval van Eternit sinds 1975 in belangrijke mate afneemt. Dat wordt met name bereikt door een groter deel van het afval te recyclen.

Toch komt er in 1985 bij Eternit jaarlijks nog gemiddeld tienduizend ton asbestslurry vrij. Dat heeft tot gevolg dat vrijwel dagelijks meerdere containers met negen ton slurry bij de stortplaats worden afgeleverd. En ook bij het vaste afval lukt het Eternit om de hoeveelheden afval sterk terug te dringen. Hoe de verhouding is tussen het afval dat Eternit deponeert op stortplaatsen en het afval waarvan Eternit zich op een andere wijze ontdoet, is niet bekend.

Wet chemische afvalstoffen, WCA

Een belangrijke ontwikkeling op afvalgebied is de invoering van de Wet Chemische Afvalstoffen in augustus 1979. Die wet bepaalt niet alleen dat het asbestafval als chemisch afval in de zin van de wet wordt beschouwd, maar verbiedt ook om dit afval te storten, *'in de bodem te brengen.'* En, ook niet onbelangrijk, de wet bepaalt dat er voor het storten van dit afval op daartoe aangewezen stortplaatsen stortgeld betaald moet worden.

Van het verbod krachtens de WCA kan men ontheffing aanvragen bij het ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Van die mogelijkheid maakt Eternit gebruik in haar brief van 14 februari 1980. Het ministerie van VOMIL verleent aan het Gewest Twente ontheffing op 7 augustus 1981. In dat besluit wordt bepaald dat het Gewest Twente Eternit toestemming kan verlenen om haar asbestafval te storten op het vuilstortterrein "Het Rikkerink" te Ambt-Delden.

De Asbestafvalgroep, onderdeel van Asbestprojectgroep, weet in 1981 ten aanzien de ontheffingsaanvraag van Eternit te melden dat Eternit bij de aanvraag heeft gemeld dat het bedrijf zeven tot acht keer per dag ongeveer negen ton asbestslurry afvoert. Op jaarbasis ongeveer zesentwintigduizend ton. Maar in het ontheffingsbesluit van de minister van 7 augustus 1981, gericht aan het Gewest Twente, wordt ten aanzien van Eternit bepaald dat:

(a) de hoeveelheid op of in de bodem te brengen asbestcementafval het maximum van vijfduizend ton per jaar niet mag overschrijden en dat

(b) de hoeveelheid asbestcementslurry het maximum van zestienduizend zeshonderdvijftig ton per jaar niet mag overschrijden.

Hoe Eternit het aanzienlijke verschil tussen het geproduceerde afval en de in de vergunning maximaal toegestane hoeveelheid afval precies heeft opgelost, is niet bekend. Wel is

duidelijk geworden dat Eternit intern mede naar aanleiding van de kosten voor het storten verschillende maatregelen heeft genomen om het volume van het afval terug te dringen.

Overtreding WCA

Voor het regulier afvoeren van haar bedrijfsafval maakt Eternit jarenlang gebruik van verschillende transportbedrijven, waaronder het bedrijf Grobben. Over het transportbedrijf Verdriet is hiervoor al vermeld dat een van de vaste chauffeurs van dat bedrijf Willy Doornkamp is, die 25 jaar voor Verdriet heeft gereden. Doornkamp vertelt dat, als er klanten zijn voor het Eternitafval hij zijn vrachtwagen onder de breekmachine op het Eternitterrein rijdt, de bak van zijn vrachtwagen vult en het afval aflevert bij de klant. Dat zijn voornamelijk boeren in de omgeving die hun erf willen verharderen, maar hij levert het afval ook af bij gemeenten voor het verharderen van openbare wegen. Doornkamp vertelt dat hij dit werk tot 1985 heeft verricht. Indien het verhaal van Doornkamp op waarheid berust, mag worden aangenomen dat het afvaltransport dat Doornkamp na 1 augustus 1979 heeft verricht, in strijd is met het WCA-verbod.

Een vergelijkbare situatie doet zich begin jaren '80 voor bij de boerderij van De Wilde in Markelo. Gebleken is dat De Wilde nog na 1 augustus 1979 gebruik heeft gemaakt van Eternitafval dat met Eternitvrachtwagens bij hem op de boerderij wordt afgeleverd. Mevrouw De Wilde verklaart daarover in 2009 onder ede.

“In de jaren 80/81 hebben wij drie vrachten afgekeurde asbestplaten van Eternit gekregen die dat per vrachtwagen op ons erf afleverden. Wij hadden familie werken bij Eternit en die hadden een seintje gegeven dat ze op die manier makkelijk aan het materiaal kon komen. De vrachtwagens, die de platen brachten waren van Eternit. Dat stond erop. Naar ik mij herinner met zwarte letters. Wij hoefden daarvoor niets te betalen. Voorts kan ik mij herinneren dat wij, en dan bedoel ik mijzelf, mijn man en mijn schoonvader nog een paar platen hebben uitgezocht, die nog beter waren in die zin dat we die nog voor iets anders konden gebruiken. Ik herinner mij wel dat die apart zijn gezet, maar niet waar zij voor zijn gebruikt.”

Milieuslachtoffers

Het vorenstaande maakt duidelijk dat er in de periode van 1945 tot in de jaren '80 op grote schaal asbesthoudend Eternitafval door particulieren is gebruikt, maar ook op openbare wegen terechtgekomen is. Zonder dat Eternit ook maar éénmaal de gebruikers van haar afval voor het asbestgevaar heeft gewaarschuwd. Dat gevaar heeft zich vanaf het begin van de jaren 90 van de vorige eeuw vertaald in een groot aantal mesothelioomslachtoffers in deze regio. Dat wil zeggen: in een straal van 15 tot 20 kilometer vanaf de Eternitfabriek in Goor.

Over deze slachtoffers, tot op de dag van vandaag, gaat het volgende verhaal.

CASUS 12 Jonny Morsink

Het eerste slachtoffer van asbest in het milieu is waarschijnlijk Jo(h)nny Morsink, geboren in 1957, geweest. In zijn jeugd woont hij aan de Schoolkaterdijk 39 te Haaksbergen, een dorp niet ver van Goor. Jonny's vader komt er via een tip achter dat hij bij Eternit in Goor gratis bedrijfsafval kan ophalen. Dat doet hij in de jaren vijftig en zestig met behulp van een tractor en een platte wagen. Met het Eternitafval wordt het erf en de toegangsweg van het woonhuis van de familie Morsink naar de Schoolkaterdijk opgehoogd. In zijn jeugd speelt Jonny regelmatig op dit erf en deze weg. Ook crost hij er veel op zijn bromfiets. Daarbij treedt de nodige stofvorming op. Als hij zestien is gaat Jonny werken bij metaalbedrijf VEHA in Haaksbergen, waar hij niet aan asbest wordt blootgesteld. Tot 1983 woont hij aan de Schoolkaterdijk. In

1985 trouwt hij met Silvia Lubbers. Maar al in maart 1990 luidt voor Jonny de bel voor de laatste ronde: mesotheliom. Ruim één jaar later, op 9 juli 1991, overlijdt hij, 34 jaar jong.

In 2005 meldt Silvia Lubbers, wonend te Hengevelde, zich bij het Comité Asbestslachtoffers. De aanleiding daarvoor is een krantenartikel over asbestziekten, veroorzaakt door Eternitafval, gebruikt als erfverharding.

“Hier schrok ik wel erg van, want dat is de kanker waaraan Johnny is gestorven. Alleen heb ik nooit geweten dat het asbestkanker was. Ik kende alleen de naam mesotheliom. Na een gesprek met de broer en de zus van Johnny kwam ik erachter dat hun een asbestweg van de Schoolkaterdijk naar hun huis hadden van Eternit. Deze weg is in 2003 gesaneerd, maar dat heb ik nooit geweten.

We kwamen tot de conclusie dat Johnny in zijn jongere jaren veel op brommers croste op deze weg en zo in aanraking is gekomen met de asbest, die hem later op 34 jarige leeftijd fataal werd. Daarom stel ik Eternit aansprakelijk voor wat Johnny is aangedaan.”

Silvia Lubbers gaat vervolgens op onderzoek uit om de feiten uit de jaren zestig, zeventig en tachtig te achterhalen. Zij spreekt met de vader van Jonny, die haar vertelt dat hij destijds een tip gekregen had van Frans Wilders, die bij Eternit werkte. Deze vertelde hem dat men gratis Eternitafval bij de fabriek kon ophalen. Morsink sr. gebruikte daarvoor zijn tractor en een platte wagen. Morsink sr. beschrijft de situatie bij Eternit van destijds:

“Je hoefde je niet te melden bij de poort, je kon zo doorrijden en midden op het terrein lag een grote berg afval waar je zoveel van kon meenemen als je wilde. Er was nooit geen mens te zien, geen personeel. Je moest je zelf behelpen met dat spul. Met een schop werd alles op de platte wagen gegooid en reden ze weer naar huis. Ze hoefden zich ook niet af te melden.

Tijdens het vervoer werd de wagen niet afgedekt, waarvoor!! Thuis aangekomen werd alles weer van de wagen afgegooid op de straat naar hun huis als straat- en erfverharding. Dan liet men er water oplopen en werd het geheel hard. Dit heeft zich verschillende keren herhaald.”

Ook spreekt Silvia Lubbers met de weduwe van Frans Wilders, die bij Eternit werkte. Zij vraagt haar om op papier te zetten van wat ze nog weet over die tijd en dat doet zij. Verder spreekt zij met twee collega's van Johnny, die destijds gelijk met Johnny waren begonnen bij VEHA Haaksbergen. Ze verklaren allebei dat ze bij VEHA nooit met asbest hebben gewerkt.

Silvia neemt contact op met haar zwager, die over allerlei papieren beschikt over het asbest op zijn bedrijf, de toenmalige woonplek van haar overleden man Johnny Morsink. Zo komt zij er ook achter dat Jonny's broer jaren later de grond bij de boerderij heeft laten saneren omdat deze vervuild was met asbest. Over die sanering is Silvia nooit iets verteld. Verder merkt Silvia op dat er destijds in 1990, 1991 tegenover haar nooit over gesproken is, dat er misschien een link was tussen asbest en de ziekte van Jonny.

“Als ik toen had geweten dat het alleen door asbest kon komen, had ik mij er meer in verdiept in de vraag hoe hij de ziekte had opgelopen, maar dit was niet zo. Jonny kreeg kanker wat eenieder kon krijgen, hij stierf en wij legden ons erbij neer. Proberen het zo goed mogelijk te verwerken en ons leven weer op te pakken.

Maar toen ik begin november 2005 in de krant een artikel over mesotheliom las, schrok ik toch wel heel erg. Toen kwam ik er pas achter dat dit asbestkanker was en dat Jonny hieraan gestorven was. Ik en mijn familie heb jaren geloofd dat hij kanker had wat eenieder kon krijgen, en opeens is het een kanker wat hem in mijn ogen is aangedaan en hier heb ik geen vrede mee. Dit alles was niet nodig geweest en daarom stel ik Eternit hiervoor aansprakelijk. Toen Jonny in 1991 overleed wist ik niet dat hij gestorven was aan asbestkanker. Er werden ons zoveel vragen gesteld in het ziekenhuis, maar er werd ons niet specifiek verteld

dat het alleen door asbest kon komen. Ik heb mij hierin nooit verdiept omdat ik het gewoonweg niet wist.”

Eternit weigert echter de aansprakelijkheid te erkennen. Het bedrijf stelt zich op het standpunt dat Eternit in de periode, waarin Morsink sr. het Eternitafval ophaalde, niet wist dat asbestcementafval kankerverwekkend was en ook dat de vordering van Silvia Lubbers verjaard is, omdat er meer dan vijf jaren liggen tussen de ziekte van Jonny Morsink en de aansprakelijkstelling in 2006. Deze afwijzende opstelling van Eternit is niet toevallig. In de daaropvolgende jaren zal Eternit zich in soortgelijke zaken keer op keer verzetten tegen de vorderingen van asbestslachtoffers, die blootgesteld zijn aan Eternitafval.

CASUS 13 Aaltje Heuten

Aaltje Heuten wordt in 1955 geboren in Markelo, onder de rook van Goor. Zij woont daar van 1955 tot 1984 in haar ouderlijke woning aan de Oude Diepenheimseweg 3, in de buurt van het landgoed Het Weldam. In de directe omgeving van deze woning zijn in haar kindertijd alle weggetjes verhard met asbestpuin. Alie en de andere kinderen in de buurt spelen en fietsen op die weggetjes. Van haar vierde tot haar twaalfde jaar fietst zij elke dag naar school in Diepenheim. Zij herinnert zich dat de wegen soms blauw waren van het stof.

Voorlopig merkt Alie weinig van de gevolgen van dit asbeststof. Totdat op een kwade dag eind 1999 bij haar de diagnose mesothelioom wordt gesteld. Zij is dan 44 jaar en moeder van twee dochters. Van beroep is zij onderwijzeres, daarnaast werkt zij al 20 jaar samen met haar man in de herberg De Pot in Markelo. Zij wordt kortademig, gaat naar de huisarts en wordt doorverwezen naar de specialist, die een longafwijking vaststelt. En haar de vraag stelt of ze wel eens met asbest in aanraking is gekomen. Voor zover zij weet is dat niet geval, maar dan komt zij erachter dat een buurmeisje, Rini Volkerink, een jaar eerder aan asbestkanker is overleden. Rini was maar 38 jaar geworden. De ouderlijke woning van Rini Volkerink is maar enkele honderden meters verwijderd van de ouderlijke woning van Alie Heuten.

Als de asbestziekte mesothelioom wordt bevestigd komt Alie tot de conclusie dat zij als kind moet zijn blootgesteld aan asbest afkomstig van het Eternitafval.

Alie besluit Eternit aansprakelijk te stellen, omdat zij in de periode 1955 tot 1984 regelmatig in contact gekomen is met het asbeststof van Eternit. In de rechtszaak die Alie tegen Eternit aanspant, betoogt Eternit dat zij destijds niet wist dat er enig gevaar verbonden was aan het gebruik van asbestmateriaal voor wegverharding. Ook verweert Eternit zich met de stelling dat Alie op andere manieren aan asbest kan zijn blootgesteld, en verder met het argument dat niet vaststaat dat de ziekte mesothelioom alleen door asbest veroorzaakt kan worden en bovendien met de bewering dat wit asbest alleen bij hoge uitzondering tot mesothelioom kan leiden.

Tijdens het proces overlijdt Alie Boode-Heuten, maar haar echtgenoot, de heer A. Boode, zet het proces voort. Als de rechter een comparitie van partijen gelast leggen, op 1 juni 2001, beide partijen een verklaring af. Namens Eternit verklaart directeur C. Doevelaar

“In de zaak van mevrouw Cattier-Volkerink heeft Eternit inderdaad in een kader van een schikking een bedrag van f 100.000,-- betaald. Dat bedrag is nog aan mevrouw zelf betaald. In dat geval is Eternit overgegaan tot betaling van een bedrag omdat vaststond dat mevrouw Volkerink in het verleden op het terrein van Eternit heeft gespeeld. In verband daarmee achtte Eternit een direct verband tussen het ontstaan van de ziekte mesothelioom bij mevrouw Volkerink en de aanraking met asbest op het terrein van Eternit mogelijk. Dit was de reden voor Eternit om in dat specifieke geval een regeling te treffen. Eternit voelde zich in dat geval ook

verantwoordelijk, omdat zij naar haar mening wellicht te weinig heeft gedaan om het spelen op het terrein van Eternit te voorkomen.”

Dat Eternit - naar later blijkt – aan de overeenkomst met mevrouw Volkerink de voorwaarde van geheimhouding heeft verbonden, vergeet de heer Doevelaar te melden. De heer A. Heuten verklaart als gemachtigde van de heer H. Boode tijdens de comparitie:

“Van de zijde van Boode kan worden aangetoond dat de voormalige buurman, de heer E.J. Kranenberg van wijlen mevrouw Heuten, die woonde aan de Oude Diepenheimseweg nummer 1, aan de gevolgen van mesotheliom is overleden.”

De procedure bij de rechtbank sleept zich daarna nog ruim twee jaar voort. In het eindvonnis van 29 oktober 2003 wijst de rechter de vordering van Boode af, omdat de rechtbank van mening is dat *“in de periode 1945-1972 bij Eternit niet bekend was of had moeten zijn dat er eventueel gevaren verbonden waren aan het ter beschikking stellen van asbestcementafval voor versteviging van wegen.”* Deze argumentatie van de rechtbank, en van Eternit, neemt in de hierna elkaar snel opvolgende nieuwe asbestzaken met milieublootstelling een prominente plaats in.

CASUS 14 Diny Jansen

Van de boerderij van de familie Jansen aan de Esweg in Markelo naar de Eternitfabriek in Goor is het maar een kilometer of twee. In de periode 1961 – 1975 legt boer Jansen die route naar de Eternitfabriek regelmatig af om bij Eternit, gratis, afval op te halen. Met dat afval verhardt hij het erf van zijn boerderij en de aanpalende wegen. In het kader van een onderzoek van de Erasmusuniversiteit naar het Eternitafval verklaart hij later daarover:

“Ik ben boer en heb niet bij Eternit gewerkt, maar vanaf 1961 tot en met 1975 heb ik met de trekker het asbestcementafval zelf van Eternit opgehaald. Circa 2 kubieke meter per vrijdag en soms zaterdag. In dat afval zaten gebroken pijpen van een halve meter diameter. Die heb ik gebruikt om de privé-erven te verharderen. Er was ook ander afval: draaisel van ruwe pijpen en breeksel van golfplaten. Dit afval ging samen met de pap, nat afval, naar een steenfabriek in Borne via de firma Grobben in Almelo.

Aan de poort van het Eternitbedrijf stond toen de heer Krebbers, chef van de afdeling platen, met bonnen. Deze werden aan mensen uitgedeeld. Wij hebben asbestafval met onze blote handen verzameld. Er was ook een transportbedrijf, de firma Verdriet uit Goor, dat tegen betaling het transport van asbestcementafval aan mensen en fabrieken regelde. Er zijn nooit maatregelen genomen en het Eternitbedrijf heeft tegen ons nooit iets gezegd over het gevaar van asbest.”

Op de vraag aan wie het asbestcementafval werd vrijgegeven, antwoordt boer Jansen: *“Aan de heren Wanink, Olhorst, Pierik, Banes, Ten Thij, Kranenberg en nog vele andere.”*

Soortgelijke informatie over het afgeven van Eternitafval krijgen de onderzoekers van verschillende Eternitwerknemers. G. Drent, die bij Eternit gewerkt heeft van 1949 tot 1982, meldt op de vraag hoe Eternit met het afval omging:

“In 1949 werd het asbestcementafval met schuiten naar de Noordzee, ten noorden van Texel, gebracht om daar gedumpt te worden. Er waren 3 soorten afval: harde afval, afval van draaisel van buizen en slurry. Deze slurry was nat en er waren 10 vrachtwagens per dag. De slurry werd op het Eternitterrein in water tot zinken gebracht, het verontreinigde water werd gerecycled binnen het bedrijf en de pap werd met boten naar zee gebracht en naar Borne in Overijssel. 16 jaar lang hebben ze de pap in gaten in de grond gedumpt.”

Ook Klaas Otten, die bij Eternit heeft gewerkt als vormer van 1953 tot 1984, vertelt over zijn ervaringen met het bedrijfsafval:

“Het droge afval van afgekeurde platen werd met een breekmachine in kleine stukjes gebroken en die werden gebruikt voor verharding van wegen in Goor en omgeving. Het natte afval werd vervoerd naar grote putten op het bedrijfsterrein, dat was een papbende. Het werd tot zinken gebracht en het smerige water werd hergebruikt in de fabriek. Het bezinksel werd in grote bakken door het bedrijf Grobben uit Almelo vervoerd met vrachtwagens naar de kleiputten in Borne, waar het werd gedumpt.”

Op de vraag van de onderzoekers wanneer hij wist dat asbest gevaarlijk was, laat Otten weten dat hij daar pas in 1974 achter was gekomen. Hij voegt eraan toe dat veel mensen aan asbest zijn overleden. Op de vraag of hij namen van slachtoffers kan noemen, antwoordt hij:

“Jawel, H. Rouwhof, J. Tempelman, J. Tijman, mijn dochter T. Lamers-Otten, die 2 jaar geleden overleden is. En nog andere mensen, een stuk of 10.”

In mei 2000 wendt Jansen zich tot het Comité Asbestslachtoffers met de mededeling dat zijn echtgenote, mevrouw Jansen-Brunnekreeft, geb. 1938, op 27 april 2000 aan de gevolgen van mesotheliom is overleden. Hij voegt daaraan toe dat zij vanaf 1954 tot aan haar overlijden op haar eigen boerderij aan de Esweg 6 te Markelo heeft gewerkt. En dat zij in de periode 1961 tot 1980 aan asbest is blootgesteld. Dat de voor haar fatale blootstelling veroorzaakt was door het gebruik van het Eternitafval wordt snel duidelijk.

In 2005 besteedt de Twentsche Courant, onder de kop *“Het verdriet om Diny gaat nooit meer over”*, aandacht aan de tragedie van de familie Jansen. Vader en zoon Jansen voeren het woord.

Afval van de voormalige producent van asbesthoudende producten is Diny Jansen, geboren en getogen op de boerderij, fataal geworden. Tientallen jaren verhardt de familie haar erf met asbestdraaisel, dat gratis bij Eternit kan worden opgehaald. *“Het leek ideaal spul. Je moest ervoor in de rij staan”*, zegt Jansen, die evenals zijn burens, regelmatig een wagen vol asbest ophaalde en uitstrooide. Hij deed dat tot in de jaren zeventig.

“Natuurlijk wist ik niet dat het zo gevaarlijk was.” Dat besef komt veel later. Als de longarts in het najaar van '99 bij Diny mesotheliom vaststelt, legt de familie direct een link met het asbestpuin rond de boerderij. *“Van jongs af aan fietste Diny hier rond. 's Zomers, als het heet was, zat ze met haar neus in stofwolken met asbest”*, weet Jansen. Volgens hem is het uitgesloten dat zijn vrouw de dodelijke ziekte op andere wijze opliep. *“Want Diny heeft nooit met asbest gewerkt. Bovendien is ander families hetzelfde drama overkomen.”* Jansen noemt drie vrouwen uit de nabije omgeving die ook aan asbestkanker zijn overleden.

Jansen vindt dat Eternit schuldig is aan de dood van zijn vrouw. Volgens hem heeft de directie van het Goorse bedrijf destijds, vanwege economische motieven, het gevaar van asbest verzwegen. Vandaar dat Jansen Eternit aansprakelijk heeft gesteld door de dood van Diny. In zijn vordering stelt Jansen dat Eternit *‘onrechtmatig handelde’* door bedrijfsafval zonder afdoende waarschuwing voor het gezondheidsrisico beschikbaar te stellen.

Nadat in oktober 2003 in de zaak Boode-Heuten tegen Eternit eindvonnis is gewezen en duidelijk is geworden dat de erven Heuten geen hoger beroep instellen, gaan Jansen en zijn kinderen in mei 2005 over tot dagvaarding van Eternit. Dat wordt het startsein van, naar later blijkt, een lange, en in meer dan één opzicht slopende rechtsgang, die zal eindigen met het arrest van het Gerechtshof te Arnhem van 5 juni 2007. In dat arrest wordt de vordering van de erven Jansen, die de rechtbank in het vonnis van 19 april 2006 nog afgewezen had, alsnog toegekend. Bij dat arrest legt Eternit zich neer.

Centraal in deze procedures staat de vraag of Eternit jegens mevrouw Jansen-Brunnekreeft onrechtmatig heeft gehandeld door haar en haar echtgenoot in de jaren zestig en

zeventig gevaarlijk asbesthoudend afval te verschaffen zonder dat daarbij op een passende en afdoende wijze te waarschuwen voor het gevaar van het afval.

Zoals gezegd is de rechtbank Almelo in de zaak Boode-Heuten tegen Eternit tot de slotsom gekomen dat het *“in de periode 1945-1972 bij Eternit niet bekend was of had moeten zijn dat er eventueel gevaren verbonden waren aan het ter beschikking stellen van asbestcementafval voor versteviging van wegen.”*

Die opvatting huldigt Eternit ook in de zaak Jansen - Eternit. In het vonnis van de rechtbank van 19 april 2006 stelt de rechtbank eerst vast dat Eternit niet langer betwist dat het asbestcementafval, dat op de boerderij van Jansen is gebruikt als erf- en wegverharding van Eternit afkomstig is. Maar daarmee schieten de erven Jansen niet veel op, want de rechtbank voegt daar gelijk aan toe dat daarmee nog niet bewezen is dat mevrouw Brunnekreeft haar ziekte heeft opgelopen door het contact met het Eternitafval.

Bij de daarna aan de orde komende vraag of Eternit onrechtmatig heeft gehandeld, komt de rechtbank, ondanks de uitgebreide argumentatie van de kant van de erven Jansen, tot de conclusie dat Eternit tot 1974 niet bekend hoefde te zijn met het gevaar, dat verbonden is aan haar afval. In dezelfde richting gaat vervolgens het oordeel van de rechtbank ten aanzien van de waarschuwingsplicht van Eternit, die volgens de rechtbank eerst vanaf 1984 aanwezig is. De rechtbank hierover:

“Toen in of rond 1984 het besef ontwaakte, dat het vrijkomen liggen van die verharding asbeststofrisico’s met zich kon brengen, lag de verplichting tot waarschuwen daarvoor allereerst bij degenen, die voor deze wijze van erf- c.q. wegverharding met asbestcementafval hadden gekozen, i.c. Jansen en Brunnekreeft zelf!” [sic]

Samenvattend komt de rechtbank dan tot de slotsom dat Eternit niet onrechtmatig gehandeld heeft en wijst de vordering van de erven Jansen af.

In hoger beroep gaat het gerechtshof ervan uit dat de rechtmatigheid van het handelen van Eternit moet worden beoordeeld *“in het licht van de maatschappelijke opvattingen ten tijde van de aan Eternit verweten gedragingen.”* Gezien de lange latentietijd bij de ziekte mesothelioom concludeert het hof dat de voor mevrouw Jansen ‘fatale blootstelling’ gelegen moet hebben tussen 1960 en 1970.

De volgende stap in de redenering van het hof heeft betrekking op de vraag wat de kennis van Eternit in de relevante periode was ten aanzien van het gevaar van het gebruik van asbest. Aan de hand van de uitgebreide, diepgaande historische en wetenschappelijke publicaties, die namens de erven Jansen zijn aangedragen, waartoe ook publicaties behoren van Eternit zelf, stelt het hof vast dat: *“in de periode van 1967 tot en met 1970 in wetenschappelijke en maatschappelijke kringen - waartoe ook Eternit behoort - het besef was doorgedrongen*

- (a) dat asbestblootstelling de ziekte mesothelioom kan veroorzaken,
- (b) dat dit gevaar bestond voor degenen die beroepsmatig met asbest in aanraking kwamen in asbestmijnen en asbestfabrieken, maar ook voor de zogenoemde thuisbesmetting (*“domestic exposure”*),
- (c) dat er serieuze aanwijzingen bestonden voor de verdenking dat asbest ernstige gezondheidsrisico’s inhield voor grotere groepen, die slechts zijdelings en op een meer incidentele basis aan asbest werden blootgesteld en, voorts,
- (d) dat ook asbestcement gevaar oplevert indien bij bewerking of slijtage asbestvezels vrijkomen.”

Vervolgens verwijst het hof naar het inmiddels verschenen arrest van het hof van 27 februari 2007 in de gelijksoortige zaak van Harrie Jansman tegen Eternit. Het hof concludeert

dan dat *“een en ander de conclusie rechtvaardigt dat Eternit zo niet reeds in 1967 dan toch in ieder geval in de jaren 1968, 1969 en 1970 op de hoogte moet zijn geweest met de [eerder] weergegeven serieus gesignaleerde gevaren van asbest voor de gezondheid, meer in het bijzonder het gevaar van vrijkomende asbeststoffen – ook van asbestcementafval in het geval van bewerking of slijtage (. .) de ziekte mesotheliom kunnen veroorzaken.”*

Die overwegingen brengen het hof tot de conclusie dat Eternit onzorgvuldig gehandeld heeft jegens wijlen mevrouw Brunnekreeft door in de jaren 1967 tot en met 1970, zonder enige waarschuwing of aanwijzing omtrent het gebruik en het daaraan verbonden gevaar van vrijkomend asbest, met regelmaat en ongecontroleerd, hoeveelheden asbestcement te verstrekken. Daarmee is op 5 juni 2007 het pleit beslecht. Het hof vernietigt het vonnis van de rechtbank en wijst de vordering van de erven Jansen alsnog toe. Bij deze uitspraak van het gerechtshof legt Eternit zich neer.

CASUS 15 Johan Platerink

Dat er tussen 1945 en zeker 1974 grote hoeveelheden Eternitafval verspreid zijn in een uitgestrekt gebied rond de Eternitfabriek in Goor is, zoals eerder gemeld, door Eternit in 1984 erkend. Veel van dat afval komt terecht op de erven van boerderijen en de toegangswegen tot deze boerderijen. En op heel wat van die boerderijen wonen gezinnen met kinderen. Het aantal kinderen dat daardoor aan asbest is blootgesteld moet aanzienlijk zijn geweest.

Een van de getroffen gezinnen is de familie Platerink aan de Postweg in Markelo. Een van de kinderen van de familie Platerink, Johan, geboren in 1953, vertelt in maart 2012 zijn verhaal:

“In februari is bij mij mesotheliom vastgesteld. Ik heb geen werkgever gehad, waardoor ik het contact heb gehad met asbest. Mijn contact met asbest dateert uit mijn jeugd thuis, waar mijn vader een boerderij had. Wij kregen meerdere keren per vrachtwagen los gestort gemalen asbestafval, wij noemden het dreisel, aangevoerd van de Eternitfabriek in Goor. Dat werd gebruikt voor erfverharding.

Ik heb in dat spul gespeeld als ware het zand. Ook hielp ik wel met het verspreiden van dreisel over het erf. Ik ben geboren in 1953 en heeft zich dit afgespeeld eind jaren '50 en in de jaren '60. Ook heb ik wel geholpen met de bouw van een schuur met asbestplaten, die ook allemaal van de Eternitfabriek in Goor kwamen. Mijn oom werkte daar, vandaar dat mijn vader via hem goedkoop aan de materialen kon komen. De dreisel was volgens mij zelfs gratis.”

En hij voegt eraan toe dat hij tot 1976 aan de Postweg in Markelo heeft gewoond, en dat hij na 1976 nog regelmatig, tot 1999, bij zijn ouders op de boerderij op bezoek is geweest. Later geeft Johan Platerink de volgende aanvulling op zijn verhaal:

“Ik hoefde pas op mijn 6e jaar naar de lagere school, dus tot die tijd speelde je op dit adres, Postweg 6 te Markelo, en deels ook op het adres van mijn vriendje, achterbuurman. Wij speelden heel veel buiten. Ook in de tijd dat ik naar school ging, heb ik na schooltijd veel buiten gespeeld. Algemeen hadden we veelal een bult zand liggen tegen een kippenhok aan en daar vlakbij was meestal ook een bult asbestafval, wij noemden dat dreisel, dat zo nu en dan werd aangevuld. Er kwam dan een grote kieper-vrachtwagen en die stortte dat er los neer.

Mijn vader gebruikte de dreisel met name voor het opvullen van gaten in het weggetje, dat liep vanaf de boerderij naar de openbare weg. Omdat de melkboer tweemaal per dag met een zware tractor en wagen door dat weggetje kwam, ontstonden er regelmatig gaten in dat weggetje. Mijn vader schepte dan wat dreisel in een kruiwagen en vulde daarmee de gaten op. Soms hielp ik hem als kind daar wel eens mee.

Verder beschikte mijn vader ook over diverse viltdoeken van de Eternitfabriek, die meest zijn gebruikte als dekkleed over de houten balkenzolders van de deel in het hoofdgebouw en de zolder van de varkensschuur. Beide zolders werden gebruikt voor de opslag van hooibalen. In de leeftijd van circa 13 tot circa 20 jaar heb ik veel geholpen met het hooi op die zolders pakken in de zomer. Toen mijn vader in 1999 op deze locatie is vertrokken, kreeg hij opdracht van de verhuurder, dat hij deze viltdoeken moest verwijderen. Dat heeft hij ook geregeld indertijd.

Toen ik nog kleiner was, kan ik mij herinneren, dat ik samen met mijn zus een tent had gemaakt van zo'n viltdeken, die op dat moment nog niet in gebruik was. Als er wel eens afval werd verbrand op de locatie, dan was het als kind een grap om er ook wat asbestplaten in te gooien, want die knapten dan met een flink geluid kapot in het vuur."

Johan Platerink overlijdt aan de gevolgen van de ziekte mesothelioom op 22 juli 2013, 60 jaar oud.

CASUS 16 Gerrit van de Vegte

In juni 2020 krijgt **Gerrit van de Vegte**, geboren in 1954, wonende te Borne, het slechte bericht dat bij hem mesothelioom is vastgesteld. Via het Instituut Asbestslachtoffers (IAS) ontvangt hij van de SVB de gebruikelijke tegemoetkoming voor mesotheliomslachtoffers, die niet in een loondienst zijn blootgesteld. In zijn arbeidsverleden heeft Gerrit namelijk nooit te maken gehad met asbestcontact. Het IAS kan hem niet verder helpen en dus klopt hij aan bij het Comité Asbestslachtoffers.

Samen met het Comité Asbestslachtoffers gaat hij op zoek naar de oorzaak van zijn ziekte. Gerrit vertelt dat hij in Goor is geboren en dat hij als kind samen met andere kinderen vaak op het fabrieksterrein van Eternit heeft gespeeld, niet ver van zijn ouderlijk huis. Ook is hij in die tijd wel eens in de fabriek geweest en heeft hij vriendjes van wie vader in de fabriek werkt en met de werkoverall naar huis komt. Gerrit vermoedt dat hij daardoor in zijn kindertienersjaren aan asbest is blootgesteld.

Het archief van het Comité Asbestslachtoffers levert een aanknopingspunt op. Het blijkt dat Rinus Verberne, geboren in Goor in 1951, in 2003 naar aanleiding van zijn asbestziekte gemeld heeft dat hij in zijn jeugd samen met zijn vriendjes vaak op het Eternitterrein heeft gespeeld. Rinus schrijft in 2003:

"In mijn jeugd heb ik veel tijd doorgebracht in en op het fabrieksterrein van Eternit Goor. Ik heb er gespeeld met vrienden in de directe omgeving van de fabriek. O.a. Jan Looper, Oude Haaksbergerweg, pa werkte bij Eternit, Dick van de Vegte, Lindelaan, Gerrit Feenstra, Gondalaan, Harrie Centman, Lindelaan. Het spelen dat wij deden was onder meer:

- *Vuurtje stoken, als het vuur groot genoeg was, legden we er asbestplaten op, en wanneer die knalden en je kreeg een stuk tegen het lichaam, dan was je die dag burgemeester en had je het voor het zeggen.*
- *Er lag een weitje bij, waar soms een paard in liep, waar we mee speelden.*
- *Het bouwen van hutten, ondergronds en in de bomen die langs het terrein stonden, hiervoor gebruikten we asbestplaten en pallets, die we van het fabrieksterrein haalden.*
- *Verstopperij spelen op het terrein, waar de rioolbuizen lagen opgeslagen.*
- *Het kijken naar het breken van de afgekeurde asbestplaten in het gebouwtje waar een breekmachine stond midden op het terrein."*

Als Gerrit van de Vegte dit relaas hoort, reageert hij spontaan:

"Dick, dat is mijn broer. Ik ga vanavond direct naar hem toe."

Zonder de aansprakelijkheid uitdrukkelijk te erkennen vergoedt Eternit de schade van Gerrit van der Vegte, die op 7 december 2020 overlijdt.

4.5 De vierde categorie asbestslachtoffers van Eternit: productblootstelling

Tussen 1945 en 1975 vertienvoudigt de wereldomzet aan asbest, van 500.000 ton naar vijf miljoen ton per jaar. Die omzetsijging is voornamelijk te danken aan de sterke groei van de asbestcementindustrie. Het aandeel van de asbestcementindustrie in het totale asbestgebruik neemt gestaag toe. In 1970 wordt op wereldschaal circa 75 procent van alle asbest toegepast in asbestcementproducten. In 1992 ligt dat percentage zelfs op 85 procent. Omgekeerd betekent dit dat in 1970 3,2 miljoen ton asbest gebruikt wordt voor asbestcementproducten. En in 1992 ligt dat cijfer nog op drie miljoen ton. De ontwikkeling van de asbestcementindustrie in Nederland loopt parallel daaraan. Van de ruim 770.000 ton asbest, die in Nederland in de 20^e eeuw wordt verwerkt, is 54 % toegepast in asbestcementproducten. De verreweg grootste producent in Nederland was het Eternitbedrijf.

In december 1984 publiceert Ingenieursbureau DHV in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken een inventarisatie van het gebruik van asbest in Nederland. De asbestcementindustrie was volgens DHV verreweg de grootste verwerker van asbestvezels met een aandeel van 5.500 duizend ton per jaar, goed voor 80 procent van het totale Nederlandse asbestvezelverbruik.

Het grootste deel van de in ons land geproduceerde asbestcementplaten is afkomstig van Eternit in Goor. In 1971 beweert Eternit dat zij 40 % van de markt in asbestcementgolfplaten in handen heeft. Enkele jaren later is het bedrijf naar eigen zeggen goed voor meer dan 50% van de markt. Dat een groot deel van al deze asbestcementproducten geleverd wordt door de Eternitfabriek in Goor blijkt ook uit de productieomvang van Eternit: rond 1960 ligt de productie op ongeveer tien miljoen m² per jaar en rond 1990, drie jaar voor het ingaan van het asbestverbod, meldt Eternit dat het bedrijf nog steeds per jaar negen miljoen m² produceert. Wat de ingrijpende gevolgen zijn van deze jarenlange omvangrijke asbestcementproductie, laten de drie volgende voorbeelden van het gebruik van asbestcementproducten zien.

CASUS 17 Aafina Horsting

Het is 30 april 2003. De Twentsche Courant Tubantia bericht:

“Het voormalige asbestverwerkend bedrijf Eternit wijst een schadeclaim van A. Horsting (52) uit Drente af. De vrouw lijdt aan longvlieskanker en wijt dat aan blootstelling aan asbest in 1971. Het slachtoffer stelt Eternit aansprakelijk en eist nu via een kort geding een schadevergoeding. De zaak dient donderdag 8 mei voor de rechtbank in Almelo. Het is de eerste keer dat een ‘klant’ van Eternit in verband met asbestkanker naar de rechter stapt. Het slachtoffer, woonachtig in Dalen, zegt dat de longkanker [sic] (mesothelioom) het gevolg is van een verbouwing bij de boerderij van haar ouders in 1971 in het Drentse Oosterhesselen. Daarbij werden 314 asbestcementplaten verzaagd. Volgens mevrouw Horsting is een grote hoeveelheid asbeststof vrijgekomen.”

Aan de krant laat de directie van Eternit weten zich niet verantwoordelijk te voelen. Daarvoor heeft Eternit een aantal argumenten. Nl. dat Eternit destijds een marktaandeel had van 40 %, dat er destijds in 1971 over het asbestcementmateriaal geen discussie bestond en dat er geen wet was, die het gebruik van asbest verbood. Verder merkt de Eternit op dat zij

de stelling van mevrouw Horsting dat de directie van Eternit veel eerder moet hebben geweten dat asbest schadelijk is voor de gezondheid, met klem van de hand wijst.

“Dat was absoluut niet bekend. Anders had het bedrijf niet al zijn mensen aan het gevaar blootgesteld. Ik kan me niet voorstellen dat de toenmalige directie willens en wetens schadelijke materialen in het handelsverkeer heeft gebracht”, aldus Eternitdirecteur C. Doevelaar.

Het is 23 mei 2003. In de regionale en landelijke kranten staan grote berichten met koppen als *“Asbestclaim particulier toegewezen”, “Hek van de dam”* na vonnis. *“De Nederlandse rechter heeft voor het eerst een asbestclaim van een particulier gehonoreerd. Een 53-jarige vrouw met longvlieskanker kreeg gisteren in kort geding een schadevergoeding van 25.000 euro toegewezen.”*

Volgens de uitspraak had Eternit moeten weten welke gevaren er aan de asbestcementplaten kleven. Eternit betwist dit en gaat tegen de uitspraak in hoger beroep. Volgens directeur C. Doevelaar is met deze uitspraak *‘het hek van de dam’*. *“Iedereen met deze ziekte die wel eens langs een bouwplaats is gelopen, kan Eternit nu aansprakelijk stellen.”* Volgens Doevelaar staat niet vast dat de asbestgolfplaten van Eternit afkomstig waren.

De 53-jarige vrouw in kwestie is Aafina Horsting uit het Drentse Dalen. Bij haar wordt medio 2002 de ziekte mesotheliom vastgesteld. Over de oorzaak van deze ziekte verklaart zij: *“In of omstreeks 1971 was ik woonachtig aan de Verlengde Hoogeveensevaart 12 te Oosterhesselen. Het was mijn ouderlijk huis, een boerderij. Ik woonde vanaf mijn geboorte op dat adres en bleef daar tot omstreeks 3 augustus 1973 wonen. Ik weet dat zo goed, omdat dat mijn trouwdag is. Vanaf die datum wonen wij in Dalen.*

In of omstreeks 1970/1971 werd er op het terrein, kort nabij het ouderlijk huis, een nieuwe machineloods gebouwd. De loods werd deels in eigen beheer en deels door de aannemer A.K. IJdens gebouwd. Ik kan mij nog herinneren, dat er eerst zogenaamde poeren werden opgemetseld. Tussen die poeren werden kalkzandstenen muurtjes gemetseld van ongeveer 1 meter hoogte. Voor het overige deel werden de muren opgetrokken uit enkelwandige asbestgolfplaten. Dezelfde asbestgolfplaten zaten ook op het puntdak.

Ik kan mij nog herinneren dat tijdens het aanbrengen van die asbestgolfplaten mijn broers het haar grijs/wit waren van het stof van die asbestgolfplaten. De loods bevond zich ten opzichte van ons ouderlijk huis aan de noordoostelijke zijde.

De kleding van mijn broers, grijs van het asbeststof werd door mijn moeder gewassen, het is mogelijk dat ik als dochter mijn moeder daarbij geholpen heb. Het was daarbij de gewoonte dat het stof uit de werkkleding werd geklopt voordat dit in de wasmachine werd gedaan. Ik kan me nog herinneren, dat ik zelf die werkkleding heb uitgeklopt. Ik was destijds de oudste inwonende dochter en veel huishoudelijke klusjes werden door mij gedaan, dat was vanzelfsprekend. Ik kan mij ook nog herinneren dat ik elke zaterdag het erf moest vegen. Dit gebeurde ook tijdens de bouw van de loods en het aanbrengen van de asbestplaten.

Thans is bij mij mesotheliom vastgesteld. Vanuit het Anthony van Leeuwenhoek ziekenhuis werd mij meegedeeld dat mijn ziektebeeld alleen maar veroorzaakt kan worden door asbest-besmetting.”

De getuigenverklaring van Aafina Horsting wordt van verschillende kanten bevestigd. Zo onderschrijft de aannemer in kwestie, IJdens, niet alleen het verhaal van Aafina Horsting, maar meldt hij ook waar hij de asbestgolfplaten gekocht heeft, hoe en waar de platen zijn toegepast en dat het om Eternitplaten handelde. Over de kennis van het gevaar van de asbestplaten van Eternit merkt hij op:

“Rond 1971 was het bij mij en in mijn beroepsgroep totaal niet bekend dat het werken met asbest gevaar voor de volksgezondheid met zich bracht. Omdat ik dat zelf niet wist en de leverancier mij daar nimmer voor gewaarschuwd heeft en ook bij de levering van asbestplaten geen waarschuwingstekens of aanwijzingen, in welke vorm dan ook, werden gegeven, werkten mijn personeelsleden volledig onbeschermd met asbestgolfplaten, die door mijn bedrijf in grote getalen op diverse loodsen/schuren werden aangebracht.”

Over de bouwwerkzaamheden aan de nieuwe machineloods verklaart Hendrik Horsting, een van de broers van Aafina:

“Ik kan me nog herinneren, dat mijn ijsmuts, die ik tijdens mijn werk op had en onze werkkleding vol met het stof van asbest zaten. Ik droeg destijds, net als nu, een bril, geen veiligheidsbril, en deze bril moest ik geregeld schoonmaken, omdat ik door het stof dat op de glazen sloeg, anders niets meer zag. Dit stof ontstond tijdens de bewerking van het asbest. De asbestplaten werden met schroefspijkers op de houten binten aangebracht. Ze werden er deels ingeslagen met een hamer en het laatste stukje werd met een ringsleutel aangedraaid. Er werden geen gaten voorgeboord. Wel moesten soms slijpwerkzaamheden aan de platen worden verricht om deze passend op het dak te maken. Aan een zijde werd van de platen op het dak een hoek van ongeveer 15 centimeter afgeslepen, waardoor de platen vlakker op het dak lagen. Zowel wij als de aannemer verrichtten deze slijpwerkzaamheden.”

Tijdens het kort geding op 8 mei 2003 betwist Eternit de vordering van mevrouw Horsting met de stelling dat zij niet bewezen heeft dat de asbestgolfplaten van Eternit afkomstig zijn, dat haar ziekte veroorzaakt is door het gebruik van die platen bij de bouw in 1971 en dat het in 1971 niet onrechtmatig is om asbestplaten in het verkeer te brengen zonder waarschuwing. Bovendien beroept Eternit zich op verjaring. Geen van deze verweren heeft succes bij de rechter. Er volgen nog verschillende juridische complicaties, maar uiteindelijk slaagt het verjaringsverweer van Eternit niet en moet Eternit de schade van Aafina Horsting vergoeden. Inmiddels is Aafina in februari 2004, op 52-jarige leeftijd, aan de gevolgen van mesotheliom overleden.

CASUS 18 Johan Tessls

Het trieste verhaal van Johan Tessels is een schoolvoorbeeld van onderling samenhangende funeste omstandigheden in de bouw. Als daar zijn het jarenlange gebruik van kanker-verwekkende asbestproducten, hardwerkende maar onwetende bouwvakkers, een wegstijgende overheid, de ongeneeslijke longvlieskanker, machteloze artsen, onwrikbare bedrijven die winst boven gezondheid en mensen stellen en een jarenlange strijd van asbestslachtoffers, die naast hun medische lijdensweg ook nog eens met de juridische lijdensweg worden geconfronteerd. En Johan Tessels is geen uitzondering. Integendeel, hij is een van vele bouwvakkers, die hun leven verloren omdat ze de pech hebben dat ze met asbestproducten, vaak afkomstig van Eternit, hebben moeten werken.

Eén jaar nadat dr. J. Stumphius, de bedrijfsarts van de scheepswerf De Schelde in Vlissingen, in 1969 met zijn proefschrift de laatste twijfels wegneemt over asbest als kanker-verwekkende stof, gaat Johan Tessels, geboren in oktober 1954, als vijftienjarige jongen werken in de bouw. Stumphius waarschuwt in zijn proefschrift dat de gevolgen van het grootschalige gebruik van asbest over enkele tientallen jaren zichtbaar zouden worden. *“Asbest ontwikkelt zich snel van een bedrijfsgeneeskundig tot een duidelijk volksgezondheidsprobleem”*, aldus Stumphius.

De arbeidscarrière van Johan Tessels strekt zich uit van 1970, als hij ‘als krullenjongen’ in loondienst gaat werken bij de firma Lamoré in Zeist, tot aan juli 2010. Dan wordt hij,

inmiddels uitvoerder, ontslagen wegens het faillissement van zijn werkgever. Drie maanden later krijgt hij de boodschap dat hij lijdt aan asbestkanker. In minder dan één jaar tijd heeft de ziekte hem gesloopt. Hij wordt niet ouder dan 56 jaar. Als ik hem in 2010 de vraag stel waar hij in de periode 1970-2010 gewerkt heeft met asbesthoudende materialen, beschrijft hij in staccato drie situaties.

“1. Werk aan het Academisch Ziekenhuis aan de Catharijnesingel in Utrecht. Afdeling pathologie, verbouwing muizenstallen (proefdieren), periode 1977-1978. Hierbij platen Eternit Glasal verwerkt op de wanden en plafonds. Deze moesten worden pasgezaagd (slijpen) en worden bevestigd d.m.v. schroeven, waardoor ik ook in de platen moest boren.

2. Proefdierenstation van TNO te Austerlitz, Woudenbergseweg 55. Hier heb ik in 1978-1980 o.a. golfplaten van Eternit vervangen op o.a. de ‘frettenhokken’ en het ‘fouragegebouw’. Om ze te bevestigen met houtdraadbouten moest erin worden geboord en soms moesten er hoeken worden afgeknipt. Dat dit van Eternit was, weet ik nog daar het coullance was van Eternit omdat de eerder geleverde platen (zonder asbest?) kapotscheurden.

3. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) Bilthoven, A. van Leeuwenhoeklaan (gebouw Z en T). Op deze locatie zijn in 1986 afvoerkanalen en de ‘opvangtrechters van asbest, die op de zuurkasten zaten gemonteerd en kanalen voor de luchtbehandeling op onjuiste wijze gesloopt. Het betrof hier een hoeveelheid asbest van ca. 60 kubieke meter.”

Later licht Tessels dat verder toe: tijdens zijn werk bij het RIVM was een sloopbedrijf bezig met Eternitkanalen. Daar gingen de slopers zo ruw mee om dat de veiligheidsmensen van het RIVM vragen gingen stellen aan de Rijksgebouwendienst. Resultaat: de afvalcontainer werd tegengehouden, omdat die niet was afgedekt. Over het werk bij TNO merkt Tessels op dat hij daar kapotte platen moest vervangen. Door zijn leidinggevende wordt hem verteld dat Eternit heeft geprobeerd om in platen minder asbest te verwerken. Daardoor worden die platen minder sterk en gaan ze als gevolg van de spanning scheuren. Tessels moet die gescheurde platen vervangen en er nieuwe Eternitplaten voor terugplaatsen.

Het eerste en meest vergaande verweer van Eternit (en Nefalit) gaat over de bewering van Tessels dat hij tijdens zijn dienstverband ‘intensief’ aan asbest is blootgesteld. Dat heeft hij volgens Eternit niet aangetoond. Met daaraan gekoppeld de stelling van Eternit dat Tessels zich ten onrechte beroepen heeft op het feit dat van de ziekte mesothelioom slechts één oorzaak bekend is, namelijk de blootstelling aan asbest. Het derde verweer van Eternit is de stelling dat Tessels niet heeft aangetoond dat hij bij zijn werk voor Lamoré met name blootgesteld is aan asbestproducten van Eternit.

Het volgende verweer van Eternit houdt in dat het onjuist is dat elke blootstelling aan asbest, hoe kort en beperkt ook, het kankerrisico in zich draagt en dat dat inzicht in de periode 1970 – 1990 bij Eternit bekend was of had moeten zijn. Tenslotte verweert Eternit zich met de stelling dat het bedrijf al in 1979 vrijwillig begonnen is met het *labellen* van haar asbest-cementproducten, die zij aan de groothandel en haar dealers verkoopt en levert. Daarmee loopt Eternit 5 jaar voor op het Etiketteringsbesluit van 1984.

Met betrekking tot de beweerdte onrechtmatigheid van haar handelen brengt Eternit naar voren dat, indien Eternit destijds al had moeten weten dat zelfs de geringste blootstelling aan asbest een mesothelioomrisico met zich brengt, dat in feite neer zou komen op de stelling dat alle verantwoordelijke directieleden en/of beleidsmakers bij Eternit destijds *“misdadigers waren, wier misdadig handelen er onder meer uit bestond dat zij dagelijks werknemers in hun fabrieken tewerkstelden. In wezen komt die onjuiste stelling van eiser [Tessels] er dan ook op neer dat alle parlementsleden, die destijds nog discussieerden over de MAC-waarden in de beroepssfeer, diezelfde misdadigheid ten toon spreidden.”*

De benadering van Tessels is in de ogen van Eternit onjuist, omdat Eternit destijds een heleboel nog niet wist en ook nog niet kon weten. Dat leidt volgens Eternit, achteraf gezien, tot verkeerde inschattingen, die er, in de ogen van Eternit, de oorzaak van zijn dat *“zowel de bedrijfsarts van Eternit uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, [waarschijnlijk dr. J Lepoutre, 1933-2000] als de Belgische Eternit-directeur Van de Rest, alsook de technisch directeur van Eternit [waarschijnlijk A.S. Karst, overleden in 2005] nadien allen aan de gevolgen van mesothelioom zijn overleden.”*

Daar voegt Eternit aan toe dat het verwijt van Tessels dat Eternit na 1979 en zelfs na 1984 onrechtmatig heeft gehandeld door in haar waarschuwingsetiket niet op het kankerrisico te wijzen, volgens het bedrijf faalt: *“Onjuist is dat Eternit van dit kankerrisico wist.”*

Ofschoon Eternit zich in haar verweer beroept op het feit dat zij in 1979 al ‘vrijwillig’ begonnen is met het toevoegen van waarschuwingsetiketten bij haar asbestproducten, komt Eternit tijdens de mondelinge behandeling van de zaak op 25 juni 2012 - Johan Tessels is inmiddels op 1 september 2011 overleden - tot een verrassende bekentenis. De praktijk zou volgens Eternit hebben uitgewezen dat werkgevers in de bouw, onder wie Lamoré, geruime tijd geen of onvoldoende maatregelen hebben genomen om hun personeel tegen gevaren van asbeststof te beschermen. Eternit erkent dat het Etiketteringsbesluit van 1984 niet tot verdere bewustwording en bescherming van de bouwvakkers heeft geleid. Ook de ervaring met waarschuwingsetiketten op huishoudelijke artikelen heeft volgens Eternit geleerd dat gebruikers die waarschuwing niet lazen of negeerden.

Eveneens geeft Eternit toe dat het waarschuwingsetiket dat zij sinds eind jaren zeventig heeft aangebracht op een pallet van tientallen golfplaten, meestal tussen een van de bovenste platen van de stapel terecht kwam. Het kon dan volgens Eternit zo zijn, dat de waarschuwing bij deelverkoop door de tussenhandel niet meeinging naar de afnemer en daarom de uiteindelijke verwerker, de bouwvakker, niet heeft bereikt. De vele tienduizenden particuliere gebruikers van haar asbestcementproducten vergeet Eternit gemakshalve.

In het vonnis van 15 augustus 2012 verwerpt de rechtbank Utrecht alle argumenten van Eternit en Nefalit, verklaart voor recht dat deze bedrijven jegens Tessels onrechtmatig hebben gehandeld en veroordeelt hen tot het vergoeden van de schade.

4.6 Samenvatting

Het bovenstaande laat zien hoe omvangrijk en diep het verdriet was en is, veroorzaakt door de asbestfabriek van Eternit in Goor. Niet alleen bij de fabrieksarbeiders en hun familieleden, en bij de milieuslachtoffers, die met het Eternitafval in aanraking kwamen, maar daarnaast ook de talloze gebruikers van de vele Eternitproducten, in binnen- en buitenland. Van 1936 tot 1994 heeft Eternit vanuit haar fabriek in Goor de samenleving in gevaar gebracht met immense hoeveelheden asbestmaterialen en producten. Veel van die riskante zaken zijn als tikkende tijdbommen, Stumphius noemt het in 1969 de ‘silent killer’, nog steeds in de samenleving aanwezig, terwijl ze vaak voor de gebruikers ervan niet als zodanig zichtbaar en herkenbaar zijn. Er zullen daardoor nog veel meer asbestslachtoffers te betreuren zijn.

Oktober 1997

“Wel moet hierbij aangetekend worden dat ook de overheid niet vrijuit gaat. Haar zeer liberale ontheffingsbeleid tussen 1978 en 1985 met betrekking tot het be- en verwerken van crocidoliethoudende buizen kan niet bepaald geduid worden als een illustratie van een juiste perceptie van de ernst van de mogelijke gezondheidsrisico's van het werken met crocidoliet.”

Uit het deskundigenrapport van prof. dr. J.J. Kolk, dr. H.T. Planteydt en dr. R.A. Woutersen inzake het proces van de erven Rouwhof en de erven Van Gemmert tegen Eternit B.V., op verzoek van de kantonrechter te Almelo.

4.7 Hertel

Inleiding: Hertel 1895 - 1995

“Al sinds 1895 houdt Hertel zich bezig met het leveren en monteren van isolatiesystemen en met het vervaardigen van afdichtingen en technische rubbers. Aanvankelijk alleen voor scheepsbouwers, maar door de sterk toenemende vraag inmiddels voor vrijwel iedere tak van industrie. In de afgelopen honderd jaar heeft Hertel dus ruime ervaring opgedaan met alle facetten van de isolatiebranche. De eerste activiteit, waarop Hertel zich na de oprichting in 1895 concentreerde, was het isoleren van schepen.” Aldus de Hertelbrochure uit 1995.

In 1932 introduceert het Engelse isolatiebedrijf J.W. Roberts te Leeds, een onderdeel van de asbestmultinational Turner & Newall, een nieuw isolatieprocédé: het spuitasbest. Met als merknaam ‘*Limpet*’. Nog in hetzelfde jaar verschijnt er in het vooraanstaande Engelse medisch tijdschrift The Lancet een ‘editorial’ waarin gewaarschuwd wordt voor het grote gevaar van spuitasbest. Het artikel voerspelt een toename van asbestosegevallen bij uitgebreid gebruik van spuitasbest. *“Though it is true that the workman was provided with a mask, it is equally true that his clothing was covered by asbestos powder.”*

Spoedig verwerft Hertel als het enige Nederlandse bedrijf de Limpetlicentie en vermeldt zij sindsdien op haar briefpapier een afbeelding van het Limpetmerk met de tekst ‘*Licentiehouder voor het spuiten met Limpet asbestvezels J.W. Roberts Limited Leeds.*’

In 1945 ziet de Britse Arbeidsinspectie zich genoodzaakt om een aanbeveling te doen uitgaan aan bedrijven die spuitasbest gebruiken. De aanbeveling houdt in dat men gedurende het spuiten van asbest op schepen niemand in de betreffende scheepsruimte toe mag laten zonder stofmasker. Een publicatie uit 1959, waarin vermeld wordt welke bedrijven verspreid over de hele wereld de asbestspuitmachines gebruiken, laat zien dat Hertel in dat jaar de beschikking had over 34 ‘*Turner & Newall Spray machines*’. Daarmee is Hertel een van de grootste licentiehouders. In 1973 adverteert Hertel – nb. in het *Veiligheidsjaarboek*, uitgegeven door het Veiligheidsinstituut - nog met ‘*gespoten limpet vezels*.’ Hertel heeft het gebruik van dit even gevaarlijke als profijtelijke procédé tot eind jaren ‘70 voortgezet.

Asbestslachtoffers van Hertel

Afgezien van het Eternitbedrijf is Hertel in Nederland waarschijnlijk het bedrijf dat de meeste asbestslachtoffers op haar conto kan schrijven. Die slachtoffers van Hertel zijn grofweg in vier categorieën onder te verdelen.

(1) de werknemers van Hertel, die werkzaam zijn in de fabrieken/werkplaatsen van Hertel zelf, waarvan de fabriek aan de Grasweg 49 te Amsterdam de belangrijkste is.

(2) de asbestspuiters, die in het hele land hun dagelijkse werk verrichten. De belangrijkste bedrijven, die deze asbestspuiters ‘bedienen’, zijn de scheepswerven in Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen en Den Helder. Daarnaast wordt jarenlang ook veel asbest gespoten in grote industriële bedrijven, zoals Werkspoor, Hoogovens, DSM en elektriciteitscentrales,

Bij het asbestspuiten op de scheepswerven en in de grote bedrijven, worden niet alleen de werknemers van Hertel zelf langdurig aan hoge concentraties asbest blootgesteld, maar - in waarschijnlijk nog grotere aantallen - de werknemers van de bedrijven, die Hertel inhuren voor isolatiewerkzaamheden.

(3) de isoleerders. Zij verrichten, vaak in samenwerking met de asbestspuiters, met name isolatiewerkzaamheden zowel aan boord van schepen als in grote bedrijven. Zij maken daarbij gebruik van een heel scala van asbestmaterialen, zoals asbestdekens, asbestdoek, asbestkoord, asbestmatrassen, asbestschalen en hulzen, asbestkokers, asbestplanken, asbestpakkingen en ter plekke op maat gezaagde asbestschijven. Bij het verwerken van dat asbestmateriaal wordt regelmatig asbestspecie gebruikt - dat op locatie wordt aangemaakt - waarmee leidingen, wanden, ketels, turbines, schotten en pijpen worden bewerkt en aangesmeerd. Bij deze werkzaamheden worden evenals bij het asbestspuiten ook werknemers van de inlenende bedrijven blootgesteld.

Een aparte, vaak vergeten categorie zijn de Hertelwerknemers die asbesthoudende materialen van velerlei soort moeten slopen, waarbij doorgaans veel stofvorming optreedt. Hetzelfde geldt voor het opruimen van afval en het schoonmaken van schepen en gebouwen.

(4) Naast het eigen personeel van Hertel was er als gezegd een speciale groep asbestslachtoffers van Hertel die werkzaam zijn bij bedrijven, die Hertel inhuren, maar tot die groep behoort ook het personeel van andere onderaannemers, zoals schildersbedrijven. Ook zij worden het slachtoffer van het door Hertel gebruikte asbest.

Hertel en de Arbeidsinspectie

Alvorens nader in te gaan op het wel en wee van deze asbestslachtoffers is het nuttig om te bekijken hoe Hertel zich verhoudt tot de Arbeidsinspectie. Deze overheidsorganisatie constateert al in de jaren dertig van de vorige eeuw het grote risico van het isoleren met asbest door Hertel. Niettemin slaagt Hertel erin om in nauwe samenwerking met de Arbeidsinspectie haar schadelijke werk zonder noemenswaardige belemmering bijna een halve eeuw voort te zetten.

Het risico van spuiten met asbest komt vele jaren daarna in verschillende bewoordingen terug in de jaarverslagen van de Arbeidsinspectie en de grootschalige asbestose-onderzoeken van de Arbeidsinspectie van de jaren 50, 60 en 70. Het toont het beeld van een Arbeidsinspectie met een Januskop: men kent het gevaar, vaak waarschuwt de inspectie en belooft stringente handhaving, maar in de dagelijkse praktijk heeft de Arbeidsinspectie veel begrip voor Hertel en blijft de gevaarlijke situatie tot ver in de twintigste eeuw nagenoeg onveranderd in stand.

Zoals eerder aangeven heeft de Arbeidsinspectie al in de jaren dertig grote zorgen over het asbestrisico van het personeel van Hertel. De ervaringen van de jaren vijftig laten geen ander beeld zien. Het rapport van de Amsterdamse internist Drukker uit 1953 over Hertelwerknemer P. Kollof maakt duidelijk dat de arbeidsomstandigheden van het Hertelpersoneel allesbehalve gezond zijn. Het grote aantal zeer ernstige asbestosegevallen onder het personeel van Hertel spreekt in dat verband boekdelen. In zijn reactie hierop, gericht aan de Medisch Adviseur van de Rijksverzekeringsbank, meldt dr. F. Bezemer, medisch adviseur bij de Arbeidsinspectie, dat ondanks de inspanningen van de Arbeidsinspectie in Amsterdam het probleem van het asbestspuiten nog steeds aanwezig is.

Daar voegt dr. Bezemer aan toe dat de Arbeidsinspectie een enquête heeft gehouden naar de toestand in de gehele asbestverwerkende industrie in Nederland. Als gevolg daarvan studeert de Arbeidsinspectie in samenwerking met T.N.O. op het zeer moeilijke vraagstuk of het asbestspuiten door een gelijkwaardig minder stofgevaarlijk proces vervangen zou kunnen worden. Zo lang die niet het geval is, kan volgens dr. Bezemer een verbod van asbestspuiten, op grond van een eventueel in het leven te roepen Asbestspuitbesluit, niet uitgevaardigd worden. En: *“Uit het bovenstaande moge het U duidelijk geworden zijn dat de bescherming der*

asbest-sputters de voortdurende aandacht der Arbeidsinspectie heeft en het bedrijf van de fa. Hertel regelmatig wordt gecontroleerd. Intussen wil ik nog wel eens aandringen bij het betreffende Districtshoofd der Arbeidsinspecties op een strenge controle op het (juiste) gebruik der stofmaskers bij het asbestspuiten.”

Dat de zorgen en de inspanningen van de Arbeidsinspectie over het asbestoserisico van het Hertelpersoneel weinig soelaas bieden, blijkt 5 jaar later uit het verslag van een kleinbeeldonderzoek onder het Hertelpersoneel. Van de onderzochte 135 personeelsleden blijken 18 personen duidelijk aan asbestose te lijden.

Categorie 1 Werknemers van Hertelfabriek Amsterdam

Hertel, oorspronkelijk gevestigd te Amsterdam, kent twee hoofdvestigingen, nl. de fabriek aan de Grasweg in Amsterdam Noord en de Hertelfabriek aan de Welplaatkade in Rotterdam. Later komt er een kleine vestiging bij in Groningen, die valt onder Amsterdam, en een kleine vestiging in Vlissingen, die valt onder Rotterdam. Begin jaren zeventig opent Hertel ook vestigingen in België, Duitsland en Engeland. En komen er in Nederland filialen bij in Middelburg, Geleen en Drachten. In 1961 opent Hertel ook een fabriek in Kampen. Begin jaren zeventig heeft Hertel ongeveer 300 personeelsleden, in 1997 zijn er in Nederland 700 personeelsleden. Vanuit de Hertelfabriek in Amsterdam bedient Hertel de scheepswerven in Amsterdam, waar ook de grote scheepswerf de NDSM toebehoort. Hertel heeft op de NDSM geen filiaal, het personeel en alle materialen voor deze werf worden rechtstreeks geleverd vanuit de fabriek aan de Grasweg.

Blootstelling in de Hertelfabriek

De slechte arbeidsomstandigheden en de blootstelling aan asbest, waarmee nagenoeg alle werknemers van de Hertelfabriek aan de Grasweg in Amsterdam te maken krijgen, komen schrijnend naar voren uit ervaringen van de werknemers uit deze fabriek. Van acht werknemers uit de Hertelfabriek zijn de persoonlijke ervaringen opgetekend. Alle acht worden door een asbestziekte getroffen. Het zijn:

- J. Perlee werkt bij Hertel van 1937 tot 1973, eerst als isoleerder, later als plaatwerker, hij wordt in 1973 arbeidsongeschikt, overlijdt in 1994 aan longkanker;
- Theo Schoumans, geb. 1921, is werkzaam bij Hertel als chemisch menger van 1946 tot 1976, als hij te maken krijgt met een asbestziekte;
- Piet Winkelaar, geb. 1927, gaat in 1946 bij Hertel werken als stanser, het dienstverband eindigt nadat hij in december 1978 volledig arbeidsongeschikt is verklaard; in 1996 wordt bij Winkelaar longkanker vastgesteld, waaraan hij in 1998 overlijdt.
- Jan de Vries, geb. 1930, treedt in dienst bij Hertel in 1947 in de functie van stanser, in 1977 wordt hij arbeidsongeschikt en belandt twee jaar later in de WAO, uit dienst in 1979, in 1994 getroffen door longkanker, overleden in 1995; ook zijn weduwe, mevrouw M. De Vries-Touw legt een verklaring af;
- Willem Groen, hij komt in dienst bij Hertel in 1947 en gaat werken op de magnesiaafdeling, werkt ook incidenteel aan boord van schepen; hij overlijdt op 21 december 1981 aan mesothelioom;
- Wilhelmus van Diermen, geb. 1928, in dienst bij Hertel sinds 1948, hij werkt als isoleerder in de fabriek en op locatie, wordt in 1972 arbeidsongeschikt door asbestose; in 1996 wordt vermoed dat hij ook lijdt aan mesothelioom, hij overlijdt op 2 december 1997, bij obductie wordt mesothelioom vastgesteld;

- Fred de Vries, geb. 1947, hij treedt in dienst in 1971 als isolatieplaatwerker, later assistent-bedrijfsleider in de sector industrie- en scheepsisolatie, tot 1988, dan valt hij uit als gevolg van asbestose:
- Gerard Ristjouw, geb. 1931, begint in 1949 te werken bij Hertel als calculator en wordt uiteindelijk hoofd boekhouding; in 1999 wordt hij getroffen door mesothelioom en overlijdt een jaar later, 68 jaar oud.

CASUS 19 Willem Groen

De rechtszaak, die de erfgenamen - weduwe en dochter - van **Willem Groen**, overleden op 21 december 1981, op 29 maart 1982 aanspannen tegen Hertel, is om meer dan één reden aan te merken als een mijlpaal. Het is in 1982 namelijk niet alleen voor zover bekend de eerste rechtszaak, waarbij het gaat om een vordering van een mesotheliomslachtoffer, maar ook de eerste rechtszaak, waarin een Hertelwerknemer schadevergoeding eist van Hertel.

Willem Groen treedt in 1947 in loondienst bij Hertel op de magnesia-afdeling waar asbesthoudende isolatiemateriaal wordt gemaakt. Daarvoor wordt asbest gebruikt dat in een afgeschoten deel van de werkruimte is opgeslagen. Het storten van het asbest vindt plaats zonder afdoende maatregelen tegen de verstuiwing van het asbest. Ook werkt Groen enkele keren per jaar aan boord van schepen om rubberbanden en luikopeningen aan te brengen, terwijl in die ruimten isoleerders aan het werk zijn. Die isoleerders gebruiken crocidoliet, blauw asbest, dat in balen wordt aangevoerd en aan dek tot het gewenste mengsel wordt verwerkt. In een latere fase wordt de asbestcompositie in papieren zakken aangevoerd en aan dek in open emmers met water aangemaakt.

Verder stellen de erven Groen in hun vordering dat tot eind jaren 50 blauw asbest in juten balen op het terrein van Hertel wordt gelost en later vervoerd wordt naar de schepen, terwijl Groen deelneemt aan dat werk. Bovendien brengen de erven naar voren dat later ook het wit asbest in dezelfde verpakking aan- en afgevoerd werd, welke verpakking eerst in de 70'er jaren werd vervangen door een plasticverpakking.

De in 1982 aangespannen rechtszaak wordt een lange en zware lijdensweg voor weduwe en dochter Groen. Na verschillende tussenvonnissen en getuigenverhoren eindigt het proces in een eindvonnis van 1 juni 1988. Daarbij wordt de vordering van de erven Groen afgewezen.

Het verweer van Hertel komt erop neer dat Hertel jegens Willem Groen niet-verwijtbaar heeft gehandeld. Door de ontkenning van Hertel oordeelt de rechtbank dat de erven hun stellingen moeten bewijzen. Daarvoor laten de erven Groen vier getuigen horen, die alle vier werknemer of ex-werknemer van Hertel zijn. Alle vier deze getuigen bevestigen ieder op basis van hun eigen Hertelervaring dat Groen bij Hertel aan asbest is blootgesteld.

Van de kant van Hertel worden er drie getuigen gehoord. De derde getuige is **Ale Reinard Kolff van Oosterwijk** ('Kolff'). Hij is volgens zijn verklaring in 1950 als directie-assistent bij Hertel in dienst getreden, in 1957 benoemd tot algemeen-directeur met als standplaats Rotterdam, van 1970 tot 1983 is hij president-directeur met als standplaats Amsterdam. Volgens Kolff heeft hij Groen meegemaakt in de periode 1950-1957. Groen werkte toen in de fabricage-afdeling, waar volgens Kolff niet met asbest werd gewerkt.

Kolff verklaart dat Hertel tot ongeveer 1955 blauw en bruin asbest gebruikte, dat in het algemeen het direct bij de productie betrokken personeel van de fabricage-afdeling niet ingeschakeld werd bij het laden en lossen van asbest, maar dat het wel incidenteel kon zijn gebeurd. Ook erkent Kolff dat bij het laden en lossen zakken soms beschadigd zijn en dat daarvoor asbest naar buiten komt. Dat asbest wordt ofwel opgeveegd en weer opgezakt ofwel weggeveegd. Kolff bevestigt dat tussen 1955 en 1960 personeel van de rubberafdeling regel-

matig op tankschepen werkt. Maar dat zij daarbij niet in aanraking kunnen komen met asbest, en “dat het hem onwaarschijnlijk lijkt dat een voor de gezondheid schadelijke hoeveelheid asbest het dek kon bereiken waar de werkzaamheden (van Groen) aan de rubberafdichtingen plaatsvonden.” Ook merkt Kolff in dat verband op dat voor zover hij weet Groen nooit werkzaamheden in de machinekamers van de tankschepen heeft verricht.

Op 1 juni 1988 wijst de rechtbank vonnis en gaat daarbij uitgebreid in op de getuigenverklaringen namens beide partijen. De rechtbank verwijst naar de brief van dr. Stumphius over de relatie tussen asbest en mesothelioom, waar die stelt dat het verband tussen asbest en mesothelioom vrijwel zeker is. Maar deze rechtsoverweging baat de familie Groen niet. De rechtbank oordeelt ten slotte namelijk:

“Dit brengt echter nog niet mee dat Hertel hiervan een verwijt kan worden gemaakt, welke verwijtbaarheid noodzakelijk is om tot de conclusie te kunnen komen dat Hertel verplicht is de door de familie Groen gevorderde schade te vergoeden. Deze conclusie kan echter niet getrokken worden nu bij tussenvonnis werd overwogen dat in verband met de vaststelling van een verwijtbaar handelen of nalaten aan de zijde van Hertel alleen in aanmerking komen de specifieke werkzaamheden, waarvan de familie Groen bewijs werd opgedragen, maar welk bewijs door haar niet werd geleverd. De vordering van de familie Groen zal daarom worden afgewezen.” De familie Groen wordt veroordeeld in de kosten van het geding van fl. f 3.945.

Categorie 2 en 3 Asbestspuiters en isoleerders

Het grootste deel van het Hertelpersoneel bestaat uit asbestspuiters en isoleerders. Zij werken niet in de Hertelfabrieken, maar zijn zoals men dat noemt ‘op karwei’ werkzaam. Dat houdt in de dagelijkse praktijk in dat zij aan het asbestfront werken, hetzij als spuitsers hetzij als isoleerders. Hertelspuiters werken nauw samen met de Hertelisolatieerders. Doorgaans verrichten zij hun werk aan boord van schepen op de grote scheepswerven in Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen en Den Helder. Daarnaast wordt er met asbest gespoten en geïsoleerd bij grote industriële bedrijven als de Hoogovens, DSM, de spoorwegen en elektriciteitscentrales. Bij al deze bedrijven verricht het Hertelpersoneel haar isolatiewerk op dezelfde manier. Dat houdt in dat niet alleen de asbestspuiters en asbestisolatieerders van Hertel vaak intensief aan asbest worden blootgesteld, maar ook het personeel van de ‘inlenende’ bedrijven, en ook het personeel van andere onderaannemers op deze werven. Het grootste aantal aan asbest blootgestelde werknemers, en dus ook het grootste aantal asbestslachtoffers, is dan ook met name te vinden onder het personeel van de grote scheepswerven.

Categorie 4 Hertelslachtoffers bij andere bedrijven

CASUS 20 Lammert Hoogerman

Lammert Hoogerman, geboren in 1924, werkt van 1947 tot 1975 als koperslager/pijpmonteur op de NDSM. Daar komt noodgedwongen een einde aan als bij hem in 1975 longkanker wordt vastgesteld. In 1997 spant oud-NDSM-werknemer Coenraad van der Lugt te Purmerend een rechtszaak aan tegen Hertel in verband met de bij hem in 1996 vastgestelde ziekte mesothelioom. Omdat Hertel de vordering van Van der Lugt betwist, is hij genoodzaakt bewijs te leveren door middel van horen van getuigen. De meeste van deze getuigen zijn ook oud-NDSM'ers.

Een van hen is Lammert Hoogerman. In september 1997 verklaart hij over zijn arbeidsverleden als pijpmonteur bij de NDSM tussen 1947 en 1975. In die functie werkt hij in de machinekamer en brengt stoomleidingen en waterleidingen aan. Bij dat werk krijgt Hoogerman ook regelmatig te maken met Hertel. Dat bedrijf isoleert de pijpen, die Hoogerman en zijn

collega's hebben aangebracht, met asbestschalen. De werkzaamheden van Hertel vinden zowel plaats in de machinekamer als in de ketelruimte. Daarnaast krijgt Hoogerman ook te maken met het asbestspuiten door Hertel. Hij omschrijft dat als volgt:

"Ik heb ook meegemaakt dat er asbest werd gespoten. Er werd dan asbest in een bak gedaan en dat werd gemengd met water. Die asbest werd dan tegen de wanden van de machinekamer gespoten, inclusief de wanden van de ketelkamer. Dat gebeurde, omdat de wand niet warm mocht worden. De kleur van het product, dat zo gespoten werd, was grijs/blauwig. Die spuitwerkzaamheden werden door Hertel verricht en dat gebeurde ongeveer veertien dagen per nieuwbouwschip. Het spuiten gebeurde ook 's nachts, maar ook dan had ik ermee te maken, omdat ik regelmatig nachtdienst had. Dat spuiten met asbest heb ik tot 1975, toen ik ziek werd, gezien. Het gebeurde daar op elk schip."

Over zijn werk in de reparatie-afdeling merkt Hoogerman op dat hij dat slechts in beperkte mate heeft gedaan. Maar ook in de reparatie worden de pijpen met asbest geïsoleerd. Het gebeurt wel dat isolatiemateriaal dat er nog omheen zit, wordt weggehaald. Doorgaans doen de mensen van Hertel dat, maar als er haast is, aldus Hoogerman, doet NDSM het zelf wel. Dat oude isolatiemateriaal wordt dan weggehakt. Dat stuift heel erg en de stof, die dan vrijkomt, is nog droger dan de stof die vrijkomt bij het aanbrengen van nieuwe schalen. Hoogerman voegt daaraan toe dat hij van NDSM noch van Hertel ooit waarschuwingen heeft gekregen of beschermingsmiddelen heeft ontvangen.

CASUS 21 Simon Holzmann

Simon Holzmann (1926) is een van de oud-collega's van Van der Lugt, die in 1997 als getuige in de zaak Van der Lugt tegen Hertel een verklaring aflegt over de arbeidsomstandigheden bij de ADM in de periode 1941 – 1983. Aanvankelijk is Holzmann bankwerker-monteur. Later werkend-voorman en toezichthouder. In de periode 1950-1965 is hij bij de ADM betrokken bij de bouw van niet minder dan 22 nieuwbouwschepen. In dat tijdvak is Hertel onderaannemer van ADM en ingehuurd om de pijpen van de ketels te beschermen met asbest. Ook bespuiten de Hertelmensen de ketels met blauw asbest, waar ze kippengaas omheen leggen. Daarna worden de ketel en ook de pijpen afgesmeerd met een mengsel van magnesium en asbest. Dat is een soort cement. De pijpen worden voorzien van halfronde schalen, die er van twee kanten opgebracht worden. Die schalen zijn, zo schat Holzmann, één à anderhalve meter lang. Ze worden aangeleverd in kartonnen dozen. De schalen zijn wit en worden ook wel op maat gezaagd met een houtzaag. Als de onderschaal en de bovenschaal pas zijn, worden ze met ijzerdraad afgezet en vervolgens nog met een zaag afgewerkt. Dit leidt tot veel stofvorming. Soms leek het wel of het sneeuwde, merkt Holzmann op.

"Wij wisten in die fase niet, dat asbest gevaarlijk was. Wij hebben er nog tot in 1972 mee gewerkt. In dat verband noem ik u een passage uit het sociaal jaarverslag van de ADM uit 1978. Ik zei al dat de ketel opgespoten werd met blauw asbest. Als dit gebeurde, vloog het alle kanten op. De gebruikte substantie, die uit het instrument kwam, waarmee men spoot, bestond uit een soort van vlokken. Je kunt het vergelijken met het stof dat uit de verkeerde kant van de stofzuiger komt. Bij het spuiten vlogen de volken alle kanten op. Dit kwam ook op de roosters terecht en kwam zo ook naar beneden."

Dit spuiten met blauw asbest gebeurde op ieder schip, waar stoomketels aanwezig waren. Hertel was daarmee 1 à 1,5 dag mee bezig. Als Hertel bezig was, moesten wij gewoon doorwerken. Dat was ook in ons eigen belang, want als de boot niet klaar was binnen de gestelde tijd, kreeg je minder loon. Ook bij het blauwe asbest werden geen veiligheidsmaat-

regelen getroffen. Wel kregen we voor de aanvang van die werkzaamheden een halve liter melk of karnemelk. Daarmee zou de stof worden weggespoeld.”

Ook merkt Holzmann op dat er nog in 1972 bij de bouw van het vrachtschip Anja met blauw asbest wordt gespoten. En dat, als er pijpen moeten worden gerepareerd met asbest eromheen, ADM het sloopwerk doet en Hertel het asbest weer aanbrengt. Holzmann meldt dat het juist is, dat zij doorwerken, terwijl met asbest werd gewerkt. Dat werd hen opgedragen door de bazen van ADM. Tenslotte brengt Holzmann nog naar voren dat hij ongeneeslijk ziek is. Hij heeft mesotheliom. Aan deze ziekte overlijdt hij in 1999.

Op 14 juli 1997 legt **Pieter de Dood** in de zaak Van der Lugt-Hertel een getuigenverklaring af. Hij geeft een beschrijving van zijn ervaring bij de NDSM tussen 1945 tot half 1981. Waar hij werkt als timmerman, plaatwerker en baas. Zijn laatste functie is assistent-bedrijfsleider. Over zijn ervaringen met Hertel vertelt hij:

“Hertel was hoofdaannemer in de nieuwbouw. Met name deze firma gebruikte asbest. Tijdens de bouw werden de schalen om pijpen te isoleren dagelijks gebruikt. Hertel spoot ook blauwe asbest. Dat was met name op de wanden. Dit werd niet in alle schepen gebruikt. Waar het gebruikt werd, werd er misschien een paar weken per schip mee gewerkt. De spuiters droeg een klein masker, de anderen die rondliepen, liepen er gewoon doorheen. Rond 1978 waren er bij NDSM geen orders meer, die betrekking hadden op de verwerking van asbest. Toen werd het dus niet meer gebruikt. Ik teken daarbij aan dat ook bij het spuiten van blauwe asbest geen veiligheidsmaatregelen werden genomen. De Arbeidsinspectie kwam regelmatig bij NDSM op bezoek, maar ik heb van hen nooit commentaar op het gebruik van asbest gehoord.

Samenvatting

In een tijdvak van bijna 100 jaar heeft Hertel als het grootste isolatiebedrijf van Nederland een onvoorstelbare schade aangericht met het gebruik van asbest. Niet alleen zijn daar veel isoleerders en spuiters van Hertel zelf het slachtoffer van geworden, maar ook honderden andere werknemers in de scheepsbouw, de electriciteitscentrales, de kolenmijnen en de chemische industrie. Dat Hertel ondanks de kennis van het gevaar van haar werkwijze zo lang haar gang heeft kunnen gaan is voor een belangrijk deel te wijten aan het weggijken en negeren door de overheid, in het bijzonder door de Arbeidsinspectie.

5 Lobby

5.1 Lobby en manipulatie

Vanaf het moment dat asbestslachtoffers in de jaren 20 van de vorige eeuw in de Verenigde Staten schadevergoeding gaan vorderen, zien we dat aangesproken werkgevers zich uit alle macht verzetten tegen die vorderingen. Het verweer van de werkgevers spitst zich toe op twee terreinen. Het eerste is het medische vlak, waarop de werkgevers het standpunt innemen dat de relatie tussen de blootstelling aan asbest en de ziekte niet is aangetoond. Het tweede terrein behelst het recht op schadevergoeding. Met behulp van met name medische argumenten ontkennen en betwisten de werkgevers hun aansprakelijkheid. Vastgesteld kan worden dat dat tweeledige verweer van de werkgevers tot ver in de 20^e eeuw vaak succes heeft.

In dit hoofdstuk ga ik na hoe het verweer van de werkgevers georganiseerd was en welke middelen zij daarbij hanteerden. Ik vat dat samen onder het brede begrip lobby. In de eerste plaats valt daarbij op dat de asbestwerkgevers al vroeg hun rijen hebben gesloten en zich verenigd hebben in belangenorganisaties. Zij doen dat onder aanvoering van de grote, internationale asbestconcerns, zoals Johns-Manville, in de VS en Canada, T&N, in het VK, en de beide Eternitconcerns in Europa. In de jaren 20 van de vorige eeuw sluiten zij om te beginnen een heus kartel, waar zij maar wat trots op zijn. Binnen die samenwerking overleggen zij intensief over hun antwoord op de asbestziekten en het verweer tegen de vorderingen van de talrijke slachtoffers.

5.2 Lobby-methoden

Tot de belangrijkste lobbymethoden van de asbestindustrie behoren:

- verzwijgen, verbergen en manipuleren van medisch onderzoek en medische kennis,
- benadrukken van wetenschappelijk onzekerheid,
- vragen om uitstel,
- wijzen op de noodzaak van meer onderzoek,
- zaaien van twijfel, door mediacampagnes en advertenties,
- inschakelen van public-relation-organisaties,
- gebruikmaken en betalen van wetenschappers van naam om de gezondheidsgevaaren van asbest te betwisten of te kleineren,
- samenwerken met de overheid en wetenschappelijke instellingen,
- steun zoeken bij politieke partijen en politici,
- betwisten en bestrijden van het recht op schadevergoeding voor slachtoffers.

Het gebruik van lobbymethoden begint in de jaren twintig van de vorige eeuw in de VS en Engeland. In Nederland gaat de asbestindustrie er voor het eerst expliciet toe over nadat in 1969 dr. J. Stumphius in zijn proefschrift het mesothelioomrisico van asbest heeft bevestigd aan de hand van de Nederlandse situatie en de Nederlandse overheid naar aanleiding van dit proefschrift serieuze plannen ontvouwt om het gebruik van asbest in te perken.

De internationale ontwikkeling van het lobbygebeuren kent drie fasen. De eerste fase, die zich kenmerkt door het optreden van de ziekte asbestose, begint in de jaren 20. De tweede fase neemt een aanvang midden jaren 30 als duidelijk wordt dat de blootstelling aan asbest tot longkanker kan leiden. De derde en laatste fase start eind jaren 50 van de vorige eeuw, als wordt vastgesteld dat blootstelling aan asbest niet alleen tot longkanker, maar ook tot long- en buikvlieskanker, mesothelioom, kan leiden.

De asbestindustrie wordt successievelijk met alle drie de fasen geconfronteerd en bij elk van de asbestziekten ontwikkelt de industrie haar eigen opvattingen en verweren. Dat wil zeggen: de industrie ontkent en betwist met het gebruik van vele lobbymethoden telkens de schadelijke gevolgen van asbest, waardoor de asbestslachtoffers vaak met lege handen achterblijven.

5.3 Mesotheliom

In de loop van de jaren 50 komt de derde fase van de asbestziekten in beeld: mesotheliom. Nadat er in verschillende landen al incidentele meldingen zijn geweest van de ziekte mesotheliom bevestigt in 1960 de publicatie van dr. J.C Wagner in Zuid-Afrika het oorzake-lijke verband tussen asbest en mesotheliom. Die publicatie wordt snel wereldwijd als een belangrijke doorbraak gezien.

Vier jaar later in oktober 1964 organiseren dr. Irving Selikoff en dr. Jacob Churg in New York een grote internationale asbestconferentie onder de titel *Biological Effects of Asbestos*. Alle toonaangevende medische experts, onder wie dr. Wagner uit Zuid-Afrika en de Amerikaanse epidemioloog en kankerexpert Wilhelm Hueper, geven acte de presence. Zij produceren samen een uitgebreid verslag van 700 pagina's, waarin vanuit vele invalshoeken de relatie tussen asbest en mesotheliom beschreven wordt. Opmerkelijk zijn ook de bijdragen die wijzen op het mesotheliomrisico buiten de asbestindustrie. Hueper trekt de conclusie dat asbest een milieuprobleem is geworden.

Niet alleen de uitkomst en de effecten van de conferentie maar ook het indrukwekkende optreden van dr. Selikoff op deze conferentie veroorzaken grote onrust binnen de gelederen van de internationale asbestindustrie. Binnen een jaar na de conferentie in New York organiseert het Asbestos Textile Institute, ATI, opgericht in 1944 en een van de vooraanstaande handelsorganisaties van de Amerikaanse asbestindustrie, een drukbezochte bijeenkomst in de Thetford Mijnen in Quebec om de voor de industrie schadelijke gevolgen van de bijeenkomst in New York in 1964 te bespreken. Aanwezig zijn alle topbestuurders van de Canadese en Amerikaanse asbestindustrie vergezeld van hun juridische adviseurs. Op voorstel van de Canadese asbestindustrie besluit men om de oude banden tussen industrie en wetenschap weer aan te halen en een samenwerkingsverband te zoeken met een universiteit. Met de bedoeling dat de industrie bij haar publiciteit steun krijgt van een gezaghebbende universiteit.

Een jaar later, in 1966, zorgen de Quebec-asbestmijnen voor de financiering en de oprichting van het Institute of Occupational & Environmental Health (IOEH) aan de McGill-universiteit. De helft van het benodigde geld komt van het grootste asbestbedrijf Johns-Manville. De leidinggevende onderzoeker van het IOEH wordt dr. John Corbett McDonald, een van oorsprong Engelse epidemioloog.

5.4 De 3 fabels van de asbestindustrie

Ter ondersteuning van haar standpunten maakt de internationale asbestindustrie vanaf begin jaren 60 vooral gebruik van drie door haar verzonnen en ontwikkelde fabels. Namelijk:

- blauw asbest is dodelijk, maar wit asbest is veilig,
- er bestaat een veilig niveau van blootstelling aan asbest.
- de asbestvezels in asbestcementproducten zitten opgesloten, kort gezegd "locked in", en zijn daardoor onschadelijk,

Deze fabels worden door de industrie met veel nadruk, veel geld en publiciteit uitgedragen zonder dat er sluitende bewijzen op tafel komen. Maar voor de industrie hebben ze

wel grote betekenis omdat de labels leiden tot verwarring, twijfel, vertraging en uitstel van overheidsmaatregelen. In de felle discussies rond de labels speelt de medische kennis van het gevaar van asbest een hoofdrol, met de daarbij behorende de medische experts. Over de rol van de medische kennis en de experts bij deze discussies gaan de volgende passages.

5.5 Lobbymethoden internationaal

Naast deze labels maakte de wereldwijde asbestindustrie ook gebruik andere lobby-methoden, zoals

- het oprichten van handelsorganisaties, met daaraan gekoppeld mantelorganisaties en frontorganisaties van allerlei soort,
- het beïnvloeden, achterhouden en manipuleren van de medische kennis over asbest,
- het inschakelen van medici, die de industrie goed gezind zijn, inclusief het kopen en omkopen van medici,
- pr-campagnes en media-activiteiten, inclusief het aanvallen van tegenstanders van de asbestindustrie.

5.6 Handelsorganisaties, mantelorganisaties, frontorganisaties

Een van de belangrijkste redenen waarom de internationale asbestindustrie zo lang met succes het gebruik van asbest veilig heeft kunnen stellen, is het gegeven dat de asbest-ondernemingen al vroeg, in de jaren 20 van de vorige eeuw, het grote belang inzien van een sterke organisatie van gelijkgestemde asbestbedrijven in alle sectoren en in vele landen. In de VS is J-M verreweg de machtigste asbestonderneming, die een breed scala van asbestproducten op de markt brengt. J-M is niet alleen de leverancier van bouwondernemingen en isolatiebedrijven, maar ook van de auto-industrie, de olie-industrie en de spoorwegen. Het bedrijf is zeer winstgevend en investeert veel in onderzoek naar nieuwe producten. J-M gebruikt ongeveer de helft van de Canadese asbestproductie en beschikt over fabrieken in 12 Amerikaanse staten. Opmerkelijk is daarbij dat in 1927 een van de grootste Amerikaanse banken J.P. Morgan meer dan de helft van de aandelen van J-M koopt.

In de jaren 20 eisen in de VS voor het eerst asbestslachtoffers schadevergoeding van J-M. Maar hun uitgangspositie is niet bepaald florissant. Tegenover de macht van de asbestindustrie stellen ze weinig voor. Zij hebben geen organisaties, geen medische kennis, geen geld, geen tijd en geen politieke steun. De medische wereld kijkt vaak weg, de overheid toont nauwelijks interesse voor de slachtoffers en komt op zijn best met beloften, die niet waargemaakt worden.

5.7 ARC, AIC, AIA/NA

Het hoeft daarom ook niet te verwonderen dat tot 1960 de asbestslachtoffers weinig in de melk te brokkelen hebben en zowel in de VS als in Europa doorgaans het onderspit delven. Als in begin jaren 50 in Engeland de industrie in de gaten krijgt dat asbest naast asbestose ook longkanker kan veroorzaken, is dat voor de industrie geen aanleiding om tot ingrijpende maatregelen over te gaan. Integendeel. De leidende asbestbedrijven in het VK richten de Asbestosis Research Council, ARC, op. De naam klinkt vertrouwenwekkend en geeft bedrijfsartsen en bedrijfswetenschappers de gelegenheid om zich aan het grote publiek te presenteren als leden van een wetenschappelijke organisatie, terwijl zij in feite louter propagandisten zijn van de asbestindustrie. De ARC is een mantelorganisatie van de Engelse asbestbedrijven, die door het gebrek aan weerstand en weerwoord bij de vakbonden en de overheid, in staat is jarenlang grote invloed uit te oefenen op wettelijke regelingen.

Opvallend is daarbij dat de aanleiding voor het oprichten van de ARC het longkanker-risico van asbest is, terwijl het ARC zich specifiek richt op het asbestoserisico. Een ander frappant punt is het feit dat de ARC weliswaar volgens haar naam zich bezighoudt met onderzoek, maar geen onderzoek verricht op epidemiologisch terrein en zich beperkt tot stofmetingen en experimenten met dieren. Het merendeel van het werk van de ARC is er per saldo op gericht om wettelijke regelingen op asbestgebied te vertragen en de commerciële belangen van de industrie te verdedigen. Maar daar houdt het niet mee op. Rijkelijk gefinancierd door T&N en Cape Asbestos gaat de ARC een relatie aan met het Institute of Occupational Medicine in Edingburgh en in 1967 richten de sponsors van de ARC een frontorganisatie op, genaamd het Asbestos Information Committee, AIC. Deze organisatie wordt belast met publiciteit, propaganda- en lobbywerk. Daarbij krijgt het AIC deskundig advies van Hill & Knowlton, H&K, de grootste pr-firma ter wereld, die ook werkt voor de tabaksindustrie.

In 1970, als het mesotheliomrisico van asbest inmiddels hoog op de agenda staat, richten twee mantelorganisaties van de asbestindustrie, het Canadese Institute of Occupational & Environmental Health, IOEH, en het Engelse ARC in New York een nieuwe frontorganisatie op, de Asbestos Information Association/North America (AIA/NA) op. Deze laatste organisatie heeft als taak om *‘de communicatiekant van het asbestprobleem onder controle te krijgen’*. Daarbij natuurlijk gesteund door de pr-firma H&K. In de praktijk ontwikkelt AIA zich snel tot een juridische organisatie, die de hele asbestindustrie bijstaat in haar verdediging tegen aansprakelijkheid.

5.8 Medische kennis internationaal

Hoe cruciaal de positie van de medische kennis en de medische experts is geweest in de asbestlobby licht ik hierna toe aan de hand van de ervaringen van de vooraanstaande Amerikaanse arts Irving J. Selikoff. Zijn ervaringen op asbestgebied hadden internationale betekenis en werden ook in Europa op waarde geschat.

5.9 Selikoff (1915-1992)

De ‘ontdekking’ door Wagner van het verband tussen asbest en de ziekte mesotheliom in 1960 in Zuid-Afrika leidt in de daaropvolgende twee decennia tot diepgaande medische discussies, maar ook tot talrijke conflicten over de regulering van overheidswege in drie landen: Groot-Brittannië, Canada en de Verenigde Staten. Een van de belangrijkste artsen, die zich in de VS met het kankerrisico van asbest bezighouden is dr. Irving J. Selikoff, sinds de jaren 50 gevestigd als longarts in Paterson, New Jersey. Enkele jaren later doet de vakbond van Asbestos Workers een beroep op Selikoff. Omdat het aantal nieuwe gevallen van mesotheliom onder zijn patiënten opvallend hoog is, besluit Selikoff zich te verdiepen in de relatie asbest-mesotheliom. Dat wordt de eerste stap in een lange, moeilijke maar ook vaak succesvolle medische en politieke strijd tegen asbest en asbestbedrijven.

Begin jaren zestig is Selikoff verbonden aan de sectie milieugezondheid van het Mount Sinai ziekenhuis in New York. Het eerste grote asbestonderzoek dat Selikoff verricht samen met zijn collega's dr. J. Churg en E. Cuyler Hammond betreft 632 arbeiders in New York, die gewerkt hebben in de asbestisolatiesector. Zij constateren dat het sterftecijfer van de isoleerders ten gevolge van kanker aanzienlijk hoger ligt dan verwacht. Niet veel later publiceren Selikoff, Churg en Hammond het resultaat van hun onderzoek onder asbestisoleerders naar het verband tussen asbest en mesotheliom. In een groep van 307 sterfgevallen onder isoleerders in New York (NY) en New Jersey vinden zij, naast 53 gevallen van longkanker, 10 gevallen van long- en buikvlieskanker. Zij omschrijven die uitkomsten als buitengewoon hoog.

Eerste internationale asbestconferentie

In oktober 1964 organiseren Selikoff en Churg in New York de eerste grote internationale conferentie over asbest onder de titel van *Biological Effects of Asbestos*. Aan de conferentie neemt een groot aantal vooraanstaande deskundigen uit verschillende landen deel. Er zijn sprekers afkomstig uit de wetenschap, het bedrijfsleven, de overheid en de vakbonden. In totaal meer dan 300 deelnemers, die samen 53 bijdragen hebben ingeleverd. Vier daarvan zijn van de hand van Selikoff, twee van de Amerikaanse en Canadese asbestindustrie en zeven van de Engelse asbestindustrie. Het meer dan 700 pagina's tellend verslag van deze conferentie verschijnt een jaar later als Volume 132 van de *Annals of the New York Academy of Sciences* (NYAS). In de vakliteratuur wordt het uitgebreide verslag omschreven als een excellente samenvatting van de stand van de kennis van de fysieke en gezondheidkundige aspecten van de blootstelling aan asbeststof.

Voorafgaande aan deze conferentie in NY, die mede door de inzet van Selikoff veel aandacht krijgt in de media, is Selikoff nog een relatief onbekende 49-jarige arts in NY, maar met de conferentie vestigt Selikoff zijn internationale reputatie op asbestgebied. En die reputatie heeft tot gevolg dat de asbestindustrie Selikoff jarenlang zal aanvallen en bestrijden met alle mogelijke middelen, inclusief ongehoorde aanvallen op de persoon van Selikoff zelf.

Dat Selikoff door de asbestindustrie al vóór de asbestconferentie gevreesd wordt om zijn kennis, inzet en steun voor de asbestslachtoffers blijkt uit het feit dat medio 1963 het Amerikaanse Asbestos Textile Institute (ATI) nauwgezet de werkwijze en inspanningen van Selikoff in de gaten houdt. Het ATI overweegt zelfs serieus om vanwege de mogelijke invloed van zijn onderzoek op het gebied van asbest en kanker Selikoff op de vooravond van de asbestconferentie via een brief van een advocaat te waarschuwen voor zijn handelwijze, die de ATI schadelijk acht voor de asbestindustrie. Uiteindelijk besluit de ATI geen brief aan Selikoff te sturen, maar wel aan de directie van de NYAS. De directie van NYAS laat de ATI echter weten dat men zich niet laat intimideren.

'Discredit Selikoff'

Na de asbestconferentie in 1964, die voor Selikoff gunstig uitpakt, is de asbestindustrie nog meer dan voorheen van plan Selikoff op alle mogelijke manieren dwars te zitten. Omdat het onder druk zetten van Selikoff niet lukt, besluit de industrie zwaarder geschut in stelling te brengen. Dat leidt in 1973 tot een lastercampagne met de titel *'Discredit Selikoff'*. De initiatiefnemer hiervan is J. Solon, vicepresident van Johns-Manville, die nauw samenwerkt met H. Hardie van Turner & Newall in Manchester. De actie houdt onder meer in dat de asbestindustrie alle publieke uitspraken van Selikoff verzamelt en voor elke uitspraak een weerlegging opstelt. Solon stuurt de lijst met de uitspraken van Selikoff naar alle bestuurders van asbestbedrijven en hun medische onderzoekers, maar ook aan de directeur van de National Institute of Occupational Safety & Health (NIOSH), aan de bestuurders van de American Industrial Hygiene Association (AIHA) en de American Conference of Governmental Industrial Hygienists (ACGIH), de minister van Arbeid en de Assistant Secretary van de Occupational Safety & Health Administration (OSHA). Aan zijn collega's geeft Solon een nadere toelichting: *"Dit is allemaal nodig om belangrijke personen in de regering en de beroepsgroepen te laten weten welke misleidende gedragingen Dr. Selikoff blijft uitdragen."*

Op 2 maart 1973 schrijft D.(David) Hills, directeur bij T&N en namens T&N een van de deelnemers aan de grote asbestconferentie in New York in 1964, aan H. Hardie, T&N, over Selikoff:

“Voor het geval u het nog niet gezien hebt, stuur ik u hierbij een kopie van een samenvatting van de Montreal Gazette van 24 februari, dat mij door de Albion Asbestos Packings werd toegestuurd. Ik denk, en mogelijk delen andere mensen deze visie, dat Dr. Selikoff uit zijn dak aan het gaan is. Ik heb nog nooit zulke absolute paniekzaaiende onzin gelezen. We moeten echt contact opnemen met onze vrienden van de AIA/NA. Deze man Selikoff moet op de een of ander manier gestopt worden. Wat kan George Wright doen om ons te helpen?”

Een paar dagen later krijgt Hills antwoord van dr. H.C. Lewinsohn, de medisch adviseur van T&N. Lewinsohn merkt op dat Selikoff knoeit met de cijfers en belachelijke voorspellingen doet. Hij verwijst ook naar het optreden van Selikoff op de asbestconferentie in Lyon in 1972. Selikoff bespeelde daar in de woorden van Lewinsohn *‘zijn toehoorders van de vakbonden.’* Het lijkt Lewinsohn verstandig als de AIA/NA een poging zou doen om het vertrouwen van de vakbonden te winnen en bijeenkomsten te houden *‘zonder de actieve betrokkenheid van Selikoff als spreker’*. Het zou volgens hem een goed idee zijn om sprekers vanuit de asbest-industrie, zoals Holmes en Corbett MacDonald, voor die bijeenkomsten uit te nodigen. Over het optreden van Selikoff in Lyon merkt Lewinsohn op:

“Selikoff seemed tired but behaved in his usual charming manner towards me and was very friendly indeed. I think that he is jealous of the U.K.’s success in handling the asbestos and health problem and because of his emotional instability readily becomes involved in the political problems in the U.S.A., allowing himself to do so in order to boost his alter ego. The practice of medicine and politics in the U.S.A. is quite different from this country with its ‘welfare state’ and ethics – to get to the top in the U.S.A. you have to be rich or become rich and to stay at the top you have to keep your name in lights. It may even be said that you have to change the bulb and provide the electricity! This Selikoff does.”

Niettemin brengt Selikoff in 1977 in samenwerking met de wetenschappers van de Mount Sinai School of Medicine in NY een omvangrijk handboek uit, getiteld *Asbestos en Disease*. Het voorwoord in dit boek is van Paul Kotin, de medisch directeur van Johns-Manville.

Ondertussen zetten Selikoff en zijn collega’s van de Mount Sinai hun langlopende onderzoek onder asbestisoleerders voort. In 1979 hebben zij al de gezondheidssituatie van 17.800 isoleerders in de VS en Canada grondig bestudeerd. Als Selikoff begin jaren 80 uitspraken doet over de gezondheidscatastrofe als gevolg van asbest, verslechtert de relatie tussen Selikoff en de asbestindustrie. De industrie beklagt zich bij Selikoff en de lastercampagne gaat voort. Zo publiceert de Washington Times in april 1989 een artikel, waarin valselijk beweerd wordt dat Selikoff geen medische kwalificatie had, kraakt journalist M. Bennett in 1991 Selikoff af in zijn boek *de Asbestos Racket* en beweert hij dat de opleiding van Selikoff ernstig geleden heeft onder de oorlog. En zelfs in 2004, Selikoff is dan al overleden, presteert Peter Bartrip, een adviseur van de asbestindustrie, het nog om te beweren dat Selikoff nooit een medische graad heeft behaald.

Wit asbest ongevaarlijk

Het belangrijkste argument in de verdediging van de asbestindustrie en haar pr-organisatie AIA is in de jaren zestig de stelling dat wit asbest ongevaarlijk is, terwijl crocidoliet, blauw asbest, juist heel gevaarlijk is. Dat standpunt wordt in de jaren daarna dankzij grote financiële steun van de AIA/NA uitgedragen op medische congressen en in medische publicaties. Veel van het sponsorgeld gaat naar de McGill-universiteit in Montreal. Dat is ook voor de hand liggend, want in die tijd is Canada met haar asbestmijnen goed voor 40 procent van de wereldwijde chrysotielproductie. En daarmee de grootste producent van wit asbest in de wereld. De economische en financiële belangen van de Canadese asbestmijnen zijn groot en de

subsidies van de QAMA en de IOEH aan de McGill-universiteit zijn navenant. Alleen al in de periode 1966 – 1972 ontvangt de McGill-universiteit van het QAMA het bedrag van \$ 500.000.

Gelet op de wetenschappelijke onderzoeken door Wagner (1960), Selikoff (1964), Newhouse (1965) en Greenberg (1974) is er vanuit wetenschappelijk oogpunt geen enkele aanleiding om aan te nemen dat wit asbest ongevaarlijk en niet-kankerverwekkend zou zijn. En dat blauw asbest de oorzaak van alle asbestziekten zou zijn. In het verslag van de asbest-conferentie in New York in 1964 verwerpen de wetenschappers de stelling van Canada dat de ziekte mesotheliom alleen maar door blauw asbest veroorzaakt kan worden. Daar komt bij dat uit later vrijgekomen documenten blijkt dat de asbestindustrie in de jaren zestig intern zich er zeer wel van bewust is dat blootstelling aan wit asbest mesotheliom kan veroorzaken.

Binnenskamers wordt het kankerrisico door de asbestindustrie volledig erkend, maar naar het grote publiek toe, wordt dat inzicht met nadruk betwist. De Canadese asbestindustrie onder leiding van de QAMA houdt stijf vol dat de arbeidsomstandigheden in de Canadese mijnen veilig zijn en dat hun asbestproducten veiliger zijn dan de asbestproducten van andere bedrijven. De hoeksteen van die verdediging is dr. J. C. McDonald, verbonden aan de McGill-universiteit in Montreal. McDonald krijgt namens de asbestindustrie de leiding over de strijd voor het behoud van het witte Canadese asbest en hanteert in dat jaren durende conflict verschillende argumenten: wit asbest zou veilig zijn, er zou een veilig niveau van blootstelling aan asbest bestaan en het in asbestcementproducten verwerkte asbest zou geen kwaad kunnen omdat dat asbest ‘opgesloten’ is in het cement en daardoor onschadelijk. Uiteindelijk worden alle drie deze argumenten verworpen, maar ze hebben wel zoveel invloed gehad en zoveel vertraging opgeleverd dat het Canadese chrysotiel, met volle steun van de Canadese overheid, nog tot na 2000 verkocht wordt.

5.10 Veilige drempelwaarde

Naast het gebruik van medische kennis hanteert de asbestindustrie vanaf begin jaren zestig ter verdediging van haar economische belangen ook het beroep op een zogenaamde veilige drempelwaarde. Die waarde wordt toegepast om de blootstelling aan asbest te controleren en te beheersen, op een zodanige manier dat het verbod op asbest niet meer nodig is en het gebruik van asbest ongehinderd door kan gaan. Een ‘veilige’ drempelwaarde voorkomt volgens de asbestindustrie dat werknemers aan het gevaar van een fatale asbestziekte worden blootgesteld. Vanaf begin jaren zestig wordt stofbeheersing zodoende een strijdpunt tussen de vakbonden en de asbestindustrie.

Bij het toepassen van een drempelwaarde hoort in de eerste plaats het meten van de blootstelling aan asbeststof, in de tweede plaats de koppeling van de gemeten blootstellingsgegevens aan asbestziekten. Met als doel het vaststellen van een veilige drempelwaarde. Het resultaat van de stofmetingen wordt doorgaans vertaald in het aantal vezels per kubieke centimeter (v/cc) of vezels per milliliter (v/ml). In de dagelijkse praktijk blijkt het vaststellen van de veilige drempelwaarde op verschillende problemen te stuiten. Vragen dringen zich op die niet eenvoudig te beantwoorden zijn. Zoals: moet de meting plaatsvinden voor ieder individu afzonderlijk, of kan men uitgaan van een algemeen stofniveau in een fabriek of werkplaats? En hoe te meten als er piekblootstellingen zijn of veelvoudige blootstellingen? Maar ook de techniek van het meten zelf roept vragen op. Want het meten met een optische microscoop is heel lastig omdat vezels vaak uiteenvallen. Bovendien kunnen veel vezels niet met een optische microscoop gezien en geteld worden omdat deze microscoop de kleinste vezels mist en alleen een elektronenmicroscoop daartoe in staat is. Tenslotte doet zich voor het vaststellen van een drempelwaarde nog het grote probleem voor dat er vóór 1960 geen betrouwbare

metingen zijn verricht en er daardoor geen deugdelijk vergelijkingsmateriaal bestaat. Al met al een situatie die ertoe leidt dat critici van de ‘veilige’ drempelwaarde opmerken dat de drempelwaarde meer weg heeft van giswerk dan van een wetenschappelijk feit.

Opmerkelijk is in dat verband de discussie over de drempelwaarde tijdens de asbest-conferentie in New York in 1964. G. Addingley van de British Belting & Asbestos Company is niet onder de indruk van de Amerikaanse waarde: *“Wij [de Britse industrie] hebben onze eigen ideeën over de Amerikaanse grenswaarde van 5 mppcf als veilige norm. Wij weten dat er geen wetenschappelijke basis is voor welke grenswaarde dan ook.”*

Omdat economische en politieke belangen een drempelwaarde onmisbaar vinden hanteert men in 1946 in de VS een niet-wettelijke drempelwaarde van vijf mppcf (vijf miljoen deeltjes per kubieke voet). In 1968 lanceert in Engeland de British Occupational Hygiene Society, BOHS, een niet-officiële, zelfbenoemde instantie van bedrijfsartsen en wetenschappers, een eigen versie van de drempelwaarde. De BOHS komt op grond van eigen gegevens tot de conclusie dat twee vezels *chrysotiel* asbest per kubieke centimeter, twee v/cc, een werkbare drempelwaarde is.

Dat lijkt op het eerste gezicht een plausibele waarde, twee vezels in een vingerhoed lucht, maar bij nader inzien bestaan er grote bezwaren tegen deze waarde. In de eerste plaats omdat de BOHS-drempelwaarde alleen betrekking heeft op het asbestoserisico en dus niet op het kankerrisico van asbest. Dat is des te merkwaardiger omdat de zoektocht naar een drempelwaarde juist ontstaan is door de ontdekking van het mesotheliomrisico. In de tweede plaats omdat de onderliggende gegevens van de drempelwaarde slechts gebaseerd zijn op een beperkt onderzoek in één fabriek, nl. de T&N-fabriek in Rochdale. En het onderzoek in kwestie uitgevoerd is door dr. J. Knox, de bedrijfsarts van T&N. Bovendien geeft de BOHS zelf ook toe dat de gegevens van Knox beperkt en gebrekkig zijn. Ondanks deze gebreken in de twee v/cc-drempelwaarde gaat de Engelse overheid er in 1969 toe over om de drempelwaarde een wettelijke basis te geven.

Miljoenen asbestvezels

Een andere essentiële tekortkoming van de BOHS-drempelwaarde is gelegen in het feit dat de waarde van twee v/cc voorbijgaat aan het gegeven dat het uitgangspunt van twee v/cc per saldo betekent dat een werknemer per werkdag miljoenen asbestvezels inademt. Dat wordt uiteengezet door dr. William J. Nicholson, verbonden aan de Mount Sinai School of Medicine in New York, die in 1972 naar aanleiding van een hoorzitting tegenover de auteur Paul Brodeur verklaart:

“Een drempelwaarde van 2 of 5 vezels per kubieke centimeter lucht klinkt redelijk onschuldig. Maar men moet daarbij wel bedenken dat een arbeider in één werkdag wel 8 kubieke meter lucht, gelijk aan 8 miljoen kubieke centimeter, kan inademen. Daarbij wordt dan nog geen rekening gehouden met het feit dat er veel meer vezels kleiner zijn dan 5 micron in lengte in elke omgeving die in de lucht asbeststof bevat. Een drempelwaarde van 5 vezels per kubieke centimeter wordt zodoende, in termen van de longen van een man, een norm van 40 miljoen vezels per dag. En op dezelfde manier staat de 2-vezelnorm toe dat een arbeider 16 miljoen vezels per dag inademt. Daarom hebben we op de hoorzitting verklaard dat we de voorkeur geven aan drempelwaarden, die niet alleen bedoeld zijn om de uitstoot van asbest te beheersen, maar ook die uitstoot terug te brengen tot een niveau zich dicht mogelijk bij nul.”

Ondanks deze heldere visie van dr. Nicholson in 1972 kiest de Amerikaanse overheid voorlopig voor een drempelwaarde van vijf v/cc en gaat zij eerst in 1976 over naar de twee v/cc-waarde. Van de kant van de Amerikaanse medici, onder leiding van Selikoff, wordt met

verve betoogd dat die drempelwaarde volstrekt ontoereikend is, maar de invloed van de asbestindustrie is overheersend en zorgt ervoor dat de twee v/cc-waarde - voor chrysotiel (wit asbest) - tot 1983 van kracht blijft. In dat jaar wordt de drempelwaarde, in navolging van de Engelse overheid, verlaagd naar één v/cc.

In al die jaren wordt gemakkelijk 'vergeten' dat de discussie over de drempelwaarde enkel betrekking heeft op het asbestoserisico, terwijl het kankerrisico van asbest verreweg het grootste probleem is. En ten aanzien van het mesothelioomrisico staat al vroeg vast, dat zoals ook door Selikoff en anderen wordt gesteld, de enige veilige drempelwaarde ter voorkoming van kanker nul is. Ook binnen de asbestindustrie is dat inzicht bekend, zoals blijkt uit de brief van D. W. Hills van T&N van 27 oktober 1961 (!) aan R. Moore van Raybestos-Manhattan: *"The only really safe number of [asbestos] fibres in the works atmosphere is nil."*

Tegelijk blijkt in de dagelijkse praktijk in de VS en Canada dat zelfs de 'hoge' drempelwaarde van twee v/cc en later één v/cc vaak niet gehaald wordt. Isolatiwerkers hebben regelmatig te maken met een blootstelling van zelfs 100 v/cc en in de jaren 70 en 80 worden in verschillende fabrieken in de VS en Canada zeer hoge vezelconcentraties gemeten, met als uitschieter het Holmesbedrijf in Sarnia, Ontario, met meer dan 800 v/cc!

5.11 PR-campagnes

Vanaf de jaren 60 bestrijdt de asbestindustrie haar tegenstanders niet alleen door het ontkennen en verdonkeremanen van de kennis van het gevaar van asbest, het afremmen en vertragen van onderzoek, het intimideren van medische onderzoekers, het kalmeren van het grote publiek en het gunstig stemmen van de regelgevende autoriteiten, maar vooral ook door langdurige, kostbare en omvangrijke PR-campagnes. Bij het opzetten en ontwikkelen van die campagnes maakt de industrie gebruik van de grootste PR-firma's, zoals Hill and Knowlton (H&K).

Ook in de asbestwereld werken PR-firma's nauw samen met advocatenkantoren. Andere hulptroepen van de PR-firma's zijn wetenschappers, die zich tegen betaling ervoor lenen om een product de uitstraling te geven van veiligheid of om argumenten aan te dragen waarmee de tegenstanders bestookt kunnen worden, industrievriendelijke wetenschappelijke adviesraden en media om de publieke opinie te beïnvloeden. Een van de belangrijkste PR-organisaties voor de asbestindustrie is de door de industrie in 1976 ontwikkelde en gefinancierde propagandaorganisatie Asbestos Information Association, AIA.

5.12 Ontkennen, verdraaien, verhullen

De internationale asbestindustrie is, als geen ander, al vroeg volledig op de hoogte van het dodelijke gevaar van asbest. Vanaf de dertiger jaren zien we dat de asbestindustrie de kennis en de informatieverspreiding van het gevaar van asbest volledig beheerst en controleert. Dat begint met de kennis van dr. L. Gardner in de veertiger jaren. Door het verbod van de kant van Johns-Manville mag Gardner niets van zijn ervaringen naar buiten brengen. Direct na Gardner overkomt dr. A. Vorwald in 1948 hetzelfde. In 1949 vindt de Zuid-Afrikaanse onderzoeker dr. G. Schepers het bewijs dat blootstelling aan het Canadese wit asbest tot mesothelioom kan leiden, maar ingrijpen van VanDiver Brown van Johns-Manville zorgt ervoor dat die kennis niet openbaar wordt gemaakt. In 1957 toont het onderzoek van D. Braun en T. Truan opnieuw het kankerrisico van asbest aan, maar weer voorkomt de macht van asbestindustrie dat die kennis naar buiten komt.

Maar dan veranderen in 1960 de publicatie van Wagner c.s. en de asbestconferentie in New York in 1964 de situatie rond asbest ingrijpend. De asbestindustrie beseft dat het ontkennen van het gevaar van asbest steeds ongeloofwaardiger wordt, maar dat betekent nog

niet dat men wil afzien van het zeer profijtelijke gebruik van asbest. Om haar keuze vóór asbest sterker te onderbouwen besluit de industrie haar propaganda uit te breiden en op professionele wijze uit te bouwen. De oprichting van Asbestos Information Committee, AIC, in het VK in 1967 is daarvan het eerste voorbeeld. In de VS richt de asbestindustrie in 1970 de Asbestos Information Association/North America, AIA/NA, op. In 1976 komt er weer een soortgelijke organisatie in het VK, nl. de Asbestos International Association, AIA. Kenmerkend voor deze grote organisaties met veel financiële slagkracht is het feit dat zij nauwelijks serieus wetenschappelijk onderzoek doen, maar des te meer platte propaganda bedrijven ter bescherming van de asbestindustrie.

Waarschuwingsetiketten

Een ander opvallend kenmerk van de industriële lobby is het inschakelen van professionele PR-organisaties, met als belangrijkste vertegenwoordiger H&K. Het gevolg is dat de industrie niet volmondig het kankerrisico van asbest erkent, maar alles in het werk stelt om dat gevaar te verdraaien en te verhullen. Een van de belangrijke terreinen waarop die handelwijze tot uitdrukking komt betreft het publiceren van waarschuwingen voor het gebruik van asbest en asbestproducten door middel van waarschuwingsetiketten (warning labels). Al in juni 1968 bericht de Canadese Asbestos Corporation Ltd, ACL, aan andere Canadese asbestmijnen dat ACL ingevolge de bijeenkomst van de QAMA van plan was om op haar zakken met asbest waarschuwingen te gaan plaatsen om haar wettelijke aansprakelijkheid te vermijden. De tekst van de waarschuwing luidt: *“Caution. This bag contains chrysotile asbestos fibre. Persons exposed to asbestos dust should use adequate personal protective devices as inhalation of asbestos dust over long periods may be harmful.”*

Enkele maanden later is dat voor Johns-Manville in Quebec aanleiding om aan haar afnemers een soortgelijk bericht te sturen. In de toelichting merkt J-M op dat het waarschuwingsetiket bedoeld is als een bijdrage aan betere werkomstandigheden. Daaraan voegt J-M toe dat het bedrijf, samen met de QAMA, en andere organisaties medisch onderzoek ondersteunt op het gebied van gezondheidskwesties in verband met asbest. Dat onderzoek zal volgens J-M leiden tot een beter begrip en betere controle van de gezondheidsrisico's verbonden aan het inademen van asbestdeeltjes.

Maar die waarschuwingsetiketten vallen allesbehalve goed bij verschillende afnemers van J-M in Europa. In een intern rapport van 11 november 1968 wordt gemeld dat zowel Eternit Duitsland als bij Cape Engeland categorisch tegenstanders zijn van waarschuwingsetiketten op asbestzakken. Eternit ziet geen wettelijke verplichting voor de waarschuwing en zou graag horen welke gezondheidsaspecten J-M naar buiten wil brengen. Nóg scherper is de reactie van Cape: *“If J-M goes ahead with this label, we shall also put on our Amosite going to America, saying This is Amosite; it is not Johns-Manville chrysotile.”*

Deze reacties van de Europese asbestafnemers zijn het begin van een meer dan tien jaar durend conflict. De Amerikaanse en Canadese asbestmijnen en asbestproducenten geven aan dat zij vanuit hun eigen positie bekeken zich genoodzaakt zien om waarschuwingfolders te gebruiken en anderzijds zijn de Europese afnemers vanuit hun eigen positie en belang mordeus tegen waarschuwingfolders. Daarbij staan twee kwesties ter discussie: de vraag of er überhaupt waarschuwingfolders nodig zijn en vervolgens de vraag, als er al folders nodig zijn, wat de inhoud van die waarschuwing zou moeten zijn. De tweede vraag spitst zich met name toe op de punt of in de waarschuwing openlijk over het kankerrisico van asbest gesproken moet worden of dat men een tekst kan gebruiken die dat risico verzwijgt.

5.13 Rechtszaken tegen J-M

Wat de motieven aan de kant van J-M zijn, wordt duidelijk in de brief, *“Confidential and privileged attorney’s communication”*, van Morton Ball, vicepresident en general counsel van J-M, van 4 februari 1969 aan T&N in Manchester. Hij geeft aan dat er drie rechtszaken tegen J-M aanhangig zijn van werknemers van bedrijven, die asbestisolatie bij J-M hebben gekocht en waarbij werknemers door het gebruik van dat materiaal de ziekte asbestose hebben opgelopen. Daarnaast lopen er nog twee zaken van personen met asbestose, veroorzaakt door het feit dat zij in de omgeving van de J-M fabrieken hebben gewoond, zij stellen dat zij hun ziekte hebben opgelopen door luchtvervuiling. In de reactie daarop laat J-M zowel T&N als de AIC weten dat J-M blijft bij haar visie op de waarschuwingsfolders. Een kopie van dat antwoord gaat o.a. naar H&K.

5.14 Meer rechtszaken

Op 5 januari 1970 bericht de Asbestos Corporation Ltd, Canada, aan de andere asbestmijnbedrijven dat ACL bij haar komende asbestvrachten waarschuwingsetiketten gaat gebruiken. Die etiketten zullen echter alleen gebruikt worden voor vrachten naar Canadese en Amerikaanse afnemers. In januari 1972 buigt Johns-Manville (J-M) zich opnieuw over de waarschuwingsfolders voor asbest en asbestproducten, bestemd voor de export. Aanleiding daarvoor zijn nieuwe inzichten met betrekking tot asbestgerelateerde gezondheidsproblemen en de wettelijke aansprakelijkheid. Nadrukkelijk wordt opgemerkt dat, indien J-M de etiketten op producten voor binnenlands gebruik in 1964 niet was gaan gebruiken, de positie van J-M in lopende rechtszaken bijna onverdedigbaar zou zijn. En er wordt aan toegevoegd dat op dat moment er al veertien rechtszaken tegen J-M zijn aangespannen wegens asbestose en twee wegens mesothelioom. Terwijl er ook nog een aanzienlijk aantal van dergelijke zaken staat aan te komen. In de aanhangige zaken tegen J-M wordt beweerd dat J-M de plicht had tegenover eisers om ze te waarschuwen tegen het gevaar van asbest en dat J-M die plicht verzaakt had.

Verder wordt opgemerkt dat er in Engeland op dat moment nog geen waarschuwingssysteem bestaat, maar dat alle Engelse asbestbedrijven de Canadese asbestindustrie verzoeken om geen waarschuwingsfolders te gaan hanteren voor asbestvervoer naar het V.K.

5.15 “Labelling Scheme”

Maar begin 1975 verandert de situatie in Engeland ingrijpend door de invoering van de *Healty and Safety at Work Act 1974*, die per 1 april 1975 in werking treedt. De nieuwe wet bepaalt o.a. dat alle asbesthoudende producten voorzien moeten zijn van een waarschuwingsetiket. In augustus 1976 buigt het AIC in Engeland zich over het Asbestos Product Labelling Scheme. Met betrekking tot haar internationale positie meldt het AIC dat zij de asbestindustrie adviseert om het Britse ‘Labelling Scheme’ in zijn geheel over te nemen. AIC-voorzitter Howard merkt op dat het wenselijk is dat alle landen dit voorstel volgen. *“We kunnen echter niet voorspellen hoe succesvol we zullen zijn in de aanmoediging tegenover andere landen om de stier bij de horens te vatten, voordat nationale regeringen, gedwongen door de EEG of andere internationale instellingen, erop aandringen.”*

In oktober 1976 maakt TBA, een dochterbedrijf van T&N, in haar TBA News bekend dat de asbestindustrie het ‘Labeling Scheme’ invoert en somt het een hele reeks asbestproducten van TBA op, waarvoor de waarschuwing bedoeld is. Op het etiket staat een grote hoofdletter A, het zgn. A-logo, met daarbij als tekst:

“Take care with asbestos

Warning
Breathing asbestos dust can damage health
Observe the safety rules".

5.16 "Skull and cross bones"

In mei 1978 ontstaat er binnen de AIA discussie over de formulering van de waarschuwing voor asbestproducten. Verschillende deelnemers aan de discussie zijn van mening dat het verstandig is om het etiket van het AIC over te nemen indien het gebruik van een etiket onvermijdelijk is. *"Opnieuw discussiëren over de formulering kan het risico met zich brengen dat het woord 'kanker' erin voorkomt."* Daaraan wordt toegevoegd dat het feit dat het etiket voldoende was voor de Engelse autoriteiten, ook een goed argument oplevert ter voorkoming van druk van de kant van de EEG *"voor een minder gunstig etiket, zoals het doodshoofd met gekruiste beenderen (skull and cross-bones) voor giftige stoffen."*

Aan het slot van de vergadering vraagt de heer Van de Rest, topman van Eternit België, de Engelse AIA-leden om hun uiterste best te doen om ervoor te zorgen dat asbestproducten uit het VK, die naar het continent worden geëxporteerd, nog niet van een etiket zijn voorzien omdat dat de industrie op het vaste land in een moeilijke positie zou brengen.

Twee jaar later, in maart 1980, blijkt de kwestie van de etikettering nog niet opgelost. Op 5 maart 1980 benadert Van der Rest H. Hardie, de directeur van T&N, over de formulering van het etiket. Van der Rest wijst erop dat het veel moeite heeft gekost om alle AIA-leden op één lijn te krijgen, dat leden een zekere mate van vrijheid hebben bij de invulling van de tekst, maar dat hen op het hart gedrukt wordt om in het etiket niet het woord 'kanker' te gebruiken en alleen te vermelden dat *"een niet-juist gebruik van het product schadelijk kan zijn voor de gezondheid."* Daarom, aldus Van der Rest, zal je wel kunnen begrijpen dat ik zeer teleurgesteld was, toen ik las dat op de asbestzakken van Turner duidelijk vermeld wordt dat *"inademing van asbeststof kanker en andere fatale ziekten kan veroorzaken."* Dat kan ertoe leiden dat de EEG besluit om het etiket te accepteren zoals het is, of te bevorderen dat een *"skull and crossed bones label"* wordt gebruikt of een ander 'kankerverwekkend' logo.

5.17 "Alice, a fight for life"

Hoe belangrijk de rol van de media is bij het informeren van het grote publiek over het gevaar van asbest, welke methoden de asbestindustrie aanwendt om haar positie in de media te beschermen en tot welke noodsprongen dat leidt indien voor de industrie de nood aan de man komt, laat op 20 juli 1982 de Engelse tv-documentaire *'Alice, a fight for life'* van Yorkshire TV (YTV) zien.

Het is 1952 als Alice Jefferson, dan zeventien jaar jong, afkomstig van het platteland, gedurende negen maanden werkt in de fabriek van Cape Asbestos in Hebden Bridge, Yorkshire. Alice beschrijft de arbeidsomstandigheden bij Cape:

"Ik kwam uit Lincolnshire, het was net als hooien, alleen dan binnen. Overal om je heen alleen maar dat dikke witte stof. Overal zat het. In je ogen, je neus en het ging dan allemaal in mijn neusgaten zitten. Je had dan twee grote proppen in je neus. En dan spuugde je maar in je handen om het stof van je kleren te halen. We veegden drie of vier keer per dag. Het was echt dik spul. Het was net alsof je aan het hooien was, alleen dan binnen."

"Bent u ooit gewaarschuwd dat het werken daar wel eens gevaarlijk kon zijn en dat u er iets aan kon overhouden?" vraagt John Willis, de presentator van het tv-programma.

Alice: "Nee, we liepen altijd te dollen. We maakten er pruiken van, u weet vast wel hoe dat gaat. We maakten dan pruiken van asbest en zetten die op."

"En zei de directie daar nooit iets van?"

Alice: "Nee, we hebben er nooit bij stilgestaan dat het gevaarlijk kon zijn."

De presentator merkt op dat Alice erg ziek is en dat haar echtgenoot Tom, 65 jaar oud, de zorg voor hun twee jongste kinderen op zich moet nemen. Patsy van vijf en Paul van vijftien. En dat de dokter een paar maanden geleden Alice heeft verteld dat zij aan asbestkanker zou komen te overlijden. Dezelfde tv-documentaire besteedt naast andere zaken, zoals een gesprek met dr. Selikoff, ook aandacht aan de Engelse asbestcementindustrie. Met een bezoek aan de fabriek van Eternit in Meldreth bij Cambridge. De directeur van de fabriek, J.W. Mengham, toont de filmploeg de fabriek, die er redelijk schoon uit ziet. De directeur is zeer te spreken over de gezondheid van de werknemers in het bedrijf. Mengham vertelt dat mede vanwege het feit dat er alleen wit asbest wordt gebruikt, de kans op gezondheidsgevaaren absoluut minimaal is. In 50 jaar tijd heeft er zich in de fabriek maar één geval van asbestose voorgedaan. Dan merkt Willis op dat hem vijf slachtoffers van asbestziekten van het bedrijf bekend zijn: één asbestose en vier mesotheliomen. Een van de mesotheliomslachtoffers is June Rule, die op 42-jarige leeftijd is overleden. In reactie daarop verklaart het bedrijf dat het met twee mesotheliomgevallen bekend is. Maar beide gevallen zouden niets met asbest te maken hebben.

Verderop in de anderhalf uur durende tv-documentaire komt Alice opnieuw aan het woord. Haar gezondheid is sterk achteruitgegaan. Zij is opgenomen in een hospice. De presentator bericht Alice dat er nieuws is van haar schadevergoedingsprocedure tegen Cape. Er is een schikking bereikt. Op de vraag van Willis wat ze daarvan vindt, antwoordt Alice:

"Ik was van mijn stuk gebracht. Je realiseert het je niet zo totdat de schikking getroffen is. Dan pas heb je door waarop ze die baseren. Toen mijn man bij me kwam en zei dat ze me £36.000 hadden toegewezen, toen zei ik: 'Ik wil een nieuw lichaam en dat koop ik niet voor £ 36.000.' Je kan het daar gewoon niet bij laten zitten. Je bent het aan jezelf en aan je familie verplicht om door te blijven knokken. Als ze je neergeslagen hebben, dan sta je gewoon weer op, zodat ze je weer te grazen kunnen nemen. Je moet iets hebben, nietwaar. Ik bedoel, omdat we daar gewerkt hebben, daar op die fabriek, al die jaren geleden, dan betekent dat nog niet, dat we dan niet terug kunnen vechten. Dat is het soort fabrieksarbeiders hier. Zij vechten allemaal terug. Nou ja, ze proberen het te doen. Als je dood bent, dan kan je dat niet meer. Dus kun je net zo goed doorknoken terwijl je nog leeft. En dan vechten. Dus kun je niet anders dan doorgaan en alles maar inzetten, de pijn en alles." Kort daarna overlijdt Alice, 48 jaar oud.

Als een bom

De op 20 juli 1982 uitgezonden documentaire, waaraan een onderzoek van twee jaar door Yorkshire TV (YTV) vooraf is gegaan, slaat in als een bom bij het Engelse publiek. Maar minstens zo hard wordt de Engelse asbestindustrie geraakt. De documentaire laat niet alleen op indringende wijze het tragische lot van Alice Jefferson zien, maar legt ook bloot dat grote asbestbedrijven als T&N en Cape jarenlang het immense gevaar van asbest verdoezeld en verzwegen hebben. Met name T&N krijgt in de uitzending zware kritiek te verduren voor het misleiden van de overheid, de vakbonden en haar werknemers in het bijzonder. Het onderzoek van YTV ontmaskert de bewering van T&N dat er onder de werknemers van TBA, een dochterbedrijf van T&N, die na 1951 in dienst waren gekomen, geen gevallen van asbestose zijn gevonden. Verder maken de programmamakers van YTV duidelijk dat de door T&N wel betaalde schadevergoedingen, de zogenaamde ex gratia betalingen, veel te laag zijn. Dat blijkt ook uit de vordering van Alice Jefferson. Cape biedt haar aanvankelijk een schadevergoeding aan van £ 13.000, maar nadat zij haar zaak voor de rechter heeft gebracht, verhoogt Cape de vergoeding naar £ 36.000.

Sensatie

De 'Alice'-documentaire is in Engeland een sensatie. De beurskoersen van T&N en Cape duikelen naar beneden en er gaan schokgolven door de gemeenschap van Rochdale. De opvattingen onder de werknemers en oud-werknemers van T&N lopen sterk uiteen. Waar de één T&N blijft steunen, veroordeelt de ander het bedrijf in de harde bewoordingen. T&N krijgt in de lokale pers ook steun van Cyril Smith, een parlamentslid voor de Liberal Party. Smith, zo blijkt later, heeft in 1981 T&N gevraagd om de tekst voor zijn toespraak voor het debat over het Europese voorstel voor asbestregulering.

In augustus 1982 probeert de aangeslagen Engelse asbestindustrie via het AIC het tij nog te keren met een klacht bij Lord Thomson, de voorzitter van Independent Broadcasting Authority (IBA). Gesteld wordt dat met name T&N onterecht is beschuldigd en dat YTV er in minder dan twee uur in geslaagd is de langdurige goede relatie van T&N met haar klanten, aandeelhouders, investeerders en haar personeelsleden en hun familie op het spel te zetten. De YTV-documentaire is volgens de klacht bevooroordeeld en onevenwichtig, en het bevat veel ernstige beschuldigingen zonder passend onderzoek van de feiten. Daar voegt het AIC aan toe dat, gelet op de verantwoordelijkheid van de IBA voor de kwaliteit, onpartijdigheid en de accuratesse van de programma's, het passend is om haar klacht aan de voorzitter van de IBA persoonlijk voor te leggen *'in seeking to correct what has occurred and preventing a repetition of it'*. De IBA wijst de klacht van de AIC echter af.

Bovendien heeft de documentaire haar effect op de Engelse overheid. Direct na de uitzending van 'Alice' besluit de Engelse regering de tot dan toe genegeerde aanbevelingen van de Simpsoncommissie over te nemen. Met als gevolg dat eind 1982 de drempelwaarde voor wit asbest verlaagd wordt naar één vezel per cc, voor bruin asbest naar 0,5 vezel per cc en voor blauw asbest gehandhaafd blijft op 0,2 vezel per cc.

Documentaire in Nederland?

De 'Alice: a fight for life'-documentaire' wordt in vele landen buiten Engeland uitgezonden en wint een jaar later in Berlijn de internationale *Prix Futura Award* voor de beste tv-documentaire. In Nederland wordt de documentaire niet uitgezonden, maar in de vergadering van de TNO-commissie van 21 oktober 1982 komt de documentaire wel ter sprake. Volgens de notulen van deze vergadering deelt dr. H.T. Planteydt, lid van de TNO-commissie, de vergadering mee *"dat door de T.V. in Yorkshire een film is uitgezonden over een vrouw, die ten gevolge van asbestose [sic], opgelopen in een textielindustrie, uiteindelijk overlijdt ("Alice fights for her life") [sic]. Deze navrante film heeft nogal wat reacties opgeroepen in Engeland. Hoewel het niet waarschijnlijk wordt geacht, dat de film door de Nederlandse T.V. zal worden uitgezonden, wordt toch de afspraak gemaakt dat de commissieleden elkaar zullen waarschuwen wanneer dit toch het geval zou zijn."*

Anderhalf jaar later, op 14 maart 1984, inmiddels is dr. Stumphius in 1983 overleden en in de TNO-commissie als voorzitter opgevolgd door dr. Planteydt, wordt in de TNO-commissie gemeld dat M.J. van Noord voor belangstellenden de tekst van de film *"Alice fights for her life"* [sic] beschikbaar heeft.

"Moedwillige emotionele beïnvloeding"

In september-oktober 1984 bezoeken leden van de Asbestprojectgroep van de TH Delft anti-asbestorganisaties in Engeland en interviewen zij verschillende personen, die van nabij betrokken zijn geweest bij de voorbereiding van de 'Alice'-documentaire. Na hun terugkeer benaderen de leden van de projectgroep enkele omroepen om de 'Alice'-documentaire ook in Nederland uit te zenden. Dat lukt ze echter niet. Maar als op 3 september 1985 de

Vakgroep Veiligheidskunde van de TH in Delft tijdens het symposium *“Asbest, de vervanging van het magische materiaal”* de Alice-documentaire wil vertonen, schiet dat bij Goedman, president-directeur van Eternit, in het verkeerde keelgat. In een brief op poten van 21 augustus 1985 aan prof. Hale, voorzitter van de vakgroep, fulmineert Goedman tegen de opzet van het symposium. De keuze van de onderwerpen gaat volgens Goedman volledig voorbij aan de recente wetenschappelijke inzichten en aan de officiële nationale en internationale beleidsbeslissingen. En:

“U ziet er niet vanaf met behulp van emotionele middelen de negatieve aspecten van het asbestgebruik in het verleden tijdens dit symposium op de voorgrond te plaatsen. Het staat voor ons vast dat u met dit symposium niet beoogt de deelnemers objectief en wetenschappelijk verantwoord voor te lichten. De vertoning van de in 1983 (sic) uitgebrachte tv-film “Alice, a fight for life”, waarin eveneens een beeld wordt geschetst van asbestrisico’s die zich sinds enkele decennia niet meer hebben voorgedaan, getuigt van moedwillige emotionele beïnvloeding van de deelnemers”.

In België, waar in de jaren zeventig de RTBF-journalisten Marie-Anne Mengeot en Salvatore Nay de eerste rapportages maken over het asbestdrama, komt in 1984 de Alice-documentaire ook in beeld. Mengeot en Nay zijn van plan de documentaire uit te zenden. Maar dan worden zij opgebeld door Eternit-topman Van der Rest, die aangeeft dat hij met de twee journalisten wil praten. Mengeot hierover: *“Van der Rest was vooral bevreesd voor de emotionele scenes met een jongetje van veertien dat aan longvlieskanker leed omdat het in de garage van zijn vader had meegeholpen.”* Diezelfde Van der Rest is twee jaar eerder directeur van het Asbestos Information Centre, AIC, dat in Engeland een klacht indient tegen YTV vanwege het uitzenden van de Alice-documentaire. En op 23 april 1985 komt Planteydt in de TNO-commissie met het bericht dat in Denemarken de film *“Alice fights for her life”* [sic] voor de televisie is vertoond en dat *“dit voor de nodige publiciteit heeft gezorgd.”*

5.18 Lobby op nationaal niveau.

Als men in aanmerking neemt hoezeer de Nederlands asbestindustrie al vóór 1940 langs allerlei wegen verweven is met de internationale asbestbedrijven, is het niet verwonderlijk dat de lobbymethoden van de asbestindustrie in ons land al vroeg vérgaand beïnvloed worden door de lobbymethoden van de Amerikaanse en Engelse asbestbedrijven. Dat geldt zowel voor de asbestcementindustrie, die bijna geheel beheerst wordt door het Belgische Eternitconcern, als voor de asbestisolatie-industrie, waar isolatiebedrijf Hertel, met haar licentie voor het asbestspuitprocedé Limpet van het Engelse asbestconcern T&N, dominant is.

De grote gelijkenis op lobbygebied tussen buitenland en binnenland is ook zichtbaar op het terrein van de handels- en bedrijfsorganisaties, het beschermen van het gebruik van asbest door aan de industrie gelieerde medici, het verhullen en verdoezelen van de kennis van het gevaar van asbest, het beïnvloeden van de overheid, het rigoureus aanvallen van tegenstanders en het hanteren van alle mogelijke andere lobbymethoden.

5.19 Eternitconcerns

De hechte band en de nauwe relaties tussen de Zwitserse en Belgische Eternitconcerns staan er sinds de jaren twintig van de vorige eeuw garant voor dat alle ontwikkelingen op asbestgebied snel bij alle Eternitbedrijven, waar ook ter wereld, bekend worden. Een goed voorbeeld van de onderlinge communicatie tussen Eternitbedrijven is de eerdergenoemde brief van Eternit Nederland van 14 april 1950 aan het internationale SAIAC-kartel in Zwitserland. De uitwisseling van kennis tussen de Eternitbedrijven vormt de basis van de verschillende industrie-organisaties, waarvan ook het Nederlandse Eternit bedrijf dankbaar gebruik

maakt als het bedrijf in de jaren 50 geconfronteerd wordt met asbestziekte asbestose. De Nederlandse Eternittak bestaat op dat moment uit vier bedrijven, het oude Martinitbedrijf in Amsterdam, nauw samenwerkend met het grote in 1937 opgerichte Eternitbedrijf in Goor, het in alle stilte overgenomen Asbestonabedrijf in Harderwijk, het kleinere, begin jaren 50 overgenomen bedrijf Nefabas in aanvankelijk Heemstede, later Oosterhout, en het bedrijf Ferroral in Doesburg, dat later wordt afgestoten.

Op het moment dat Eternit Nederland in 1955 voor het eerst duidelijk geconfronteerd wordt met een asbestoseslachtoffer in de Martinitfabriek in Amsterdam leidt de hechte band tussen Eternit Nederland en haar moedermaatschappij in België ertoe dat Eternit Nederland steun zoekt bij en hulp krijgt van Eternit België. Dat geldt met name ook bij de discussie over het gevaar van asbest en het verweer daartegen met medische argumenten. Een belangrijke taak is daarbij weggelegd voor dr. J. Lepoutre, de medisch adviseur van Eternit België. De in Nederland gevestigde asbestverwerkende bedrijven verrichten zelf nauwelijks of geen medisch of medisch-epidemiologisch onderzoek en baseren zich voornamelijk op informatie van Eternit België en Engelse asbestbedrijven als T&N en Cape met de daarbij behorende mantelorganisaties zoals ARC, AIC en AIA.

5.20 Kolff van Oosterwijk

Als vertegenwoordiger van het grootste asbestisolatiebedrijf Hertel is ir. A.R. Kolff van Oosterwijk (1920-2003) in de tweede helft van de 20^e eeuw een vooraanstaand pleitbezorger en propagandist van het gebruik van asbest. Zijn invloed wendt hij niet alleen aan via zijn leidinggevende positie bij Hertel, maar ook via zijn persoonlijke contacten bij de belangrijkste mantelorganisaties van de asbestindustrie in die periode, te weten de Studiecommissie Asbestexpositie TNO, vanaf 1969, en de Commissie Voorlichting Asbest Benelux, CVAB, vanaf 1970. Dat Kolff van Oosterwijk (Kolff) zich van die positie en die invloed heel wel bewust is, laat hij onder meer zien in de 4 getuigenverklaringen, die hij namens Hertel in rechtszaken aflegt in het tijdvak 1992 – 2002. Over zijn ‘activiteiten in de asbestwereld’ meldt Kolff:

“Ik heb veel contact gehad met doctor Stumphius, bedrijfsgeneeskundige en schrijver van een proefschrift over de inductie van mesothelioom. Ik heb hem geadviseerd over de technische merites. Voorts heb ik deel uitgemaakt van een studiecommissie van TNO, waarin ook Stumphius zat.

Kolff geeft ook hoog op van de verschillende publieke functies die hij vervuld heeft op het asbestterrein. Zoals zijn lidmaatschap van de TNO-commissie voor asbest en minerale vezels. Die commissie is in 1969 ingesteld en in 1993 opgeheven. Van die TNO-commissie is Kolff altijd lid geweest. Op het laatst als vice-voorzitter. Hij merkt op dat hij de enige technicus in die commissie was en er zijn kennis inbracht over de chemische en fysische toepassing van asbest en over de verwerkingsmogelijkheden. Ook weet Kolff te melden dat hij deskundige was geweest bij de EEG, lid van de werkgroep MAC van de SER, en lid van de Asbestcommissie, die was ingesteld bij het Asbestbesluit 1977. Die Asbestcommissie bleef bestaan tot het eind van de jaren 80.

Blauw asbest

Dat Kolff ook al vroeg bekend was met de gevaren van het gebruik van asbest, komt ook in zijn getuigenverklaringen naar voren:

“Tot de aanvang van de jaren 60 was bekend dat asbestose kon ontstaan bij hoge exposities blootstellingen. Ook het ontstaan van longcarcinoom als aandoening was bekend, maar werd destijds in het algemeen toegeschreven aan de gevolgen van roken. Omstreeks 1964 heb ik kennisgenomen van het artikel van dr. Wagner uit Zuid-Afrika van 1960. Aanvan-

kelijk werd blauwe asbest als het meest verdacht beschouwd, na 1968 werden alle asbestsoorten als verdacht aangemerkt. Na 1971 werd er geen asbest meer gebruikt in verband met de bekendheid van het mesothelioomgevaar. Ik bedoel dat dit gevaar toen algemeen bekend raakte. Zelf was ik via Stumphius al sinds 1964 van dit mogelijke gevaar op de hoogte.

Contacten met buitenlandse asbestorganisaties

Al snel nadat hij in 1969 lid is geworden van de Studiecommissie Asbestexpositie van de gezondheidsorganisatie TNO, de 'TNO-commissie', bemoeit Kolff zich intensief met de totstandkoming van Publicatieblad no. 116, 'P 116', van de Arbeidsinspectie. Daarbij valt op dat Kolff veel waarde hecht aan de informatie van de Engelse Asbestosis Research Council, de ARC, een organisatie van de Engelse asbestindustrie. Ook neemt hij meermalen deel aan conferenties van de Engelse asbestindustrie. O.a. in 1969 en in 1971.

De activiteit van Kolff in de TNO-commissie eindigt niet met de grote invloed van Kolff op het publicatieblad P 116 van de Arbeidsinspectie. Kort daarna start de Stoflongencommissie haar werkzaamheden ter voorbereiding van het Asbestbesluit. Van de zijde van de Nederlandse en Engelse asbestindustrie wordt direct gereageerd op het eerste conceptasbestbesluit. De eerste reactie komt in juli 1972 van Turner Brothers Asbestos Co. Ltd. Een maand later is de tweede reactie de brief van Eternit-directeur Van Haagen, die om een onderhoud vraagt met dr. Kuiper, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie. Via de medische adviseur, die ook lid is van de TNO-commissie kunnen de leden van de commissie reageren op het conceptbesluit. Dat is voor prof. Zielhuis, lid van de commissie, aanleiding om zich op 2 oktober 1972 per brief te wenden tot de andere commissieleden. Hij legt hen enkele vragen voor. Zoals: waarom worden er geen maatregelen voorgeschreven ten aanzien van het mechanisch bewerken van asbestcementplaten en buizen? En: wat wordt verstaan onder 'gebonden asbest' naast 'niet-gebonden asbest'? Voorts: is asbestcement gebonden of niet?

Maar Zielhuis gaat ook in op de positie van Kolff binnen de TNO-commissie:

"Het lijkt mij zeer moeilijk over deze technische zaak, nl. 10%-grens, een oordeel uit te doen spreken door de commissie, daar in feite de technische know-how slechts bij één lid berust. Het lijkt mij een te grote verantwoordelijkheid te leggen op Ir Kolff van Oosterwijk om hier het verlossende woord binnen de commissie te moeten spreken. (. .) Wil de commissie dan ook een oordeel uitspreken, dan zal zij zich moeten laten voorlichten door een aantal deskundigen, en niet door medici die in dit geval slechts kunnen naspreken wat technici voorzeggen."

Bezwaren van ARC

In december 1972 maakt de Asbestosis Research Council (ARC) haar bezwaren tegen het conceptbesluit kenbaar. Op grond van de ervaringen van de ARC in Engeland zou volgens de ARC zijn aangetoond dat door het gebruik van betere technieken het ontstaan van asbeststof kon worden beperkt tot een veilig niveau. Ook is de ARC van mening dat het asbestspuiten veilig kan geschieden en dus niet verboden moet worden. Kort daarna, op 25 januari 1973, vindt ook Kolff dat het tijd is om zich per brief tot het Ministerie van Sociale Zaken te wenden. Kolff meldt dat hij kennis heeft genomen van het conceptbesluit en dat hij naar aanleiding daarvan contact heeft opgenomen met de Asbestosis Research Council in Engeland.

"Door onze vennootschap wordt namelijk zeer nauw samengewerkt met één van de oprichters van deze 'Council', Turner & Newall Ltd. te Manchester, Engeland. Namens de Asbestosis Research Council is u een commentaar op het concept Asbestbesluit gezonden, aan de opstelling waarvan door ons bedrijf is medegewerkt. Wij menen dan ook, daar wij ons

geheel aansluiten bij datgene wat geschreven is door de 'Asbestosis Research Council', U geen separaat commentaar onzerzijds te behoeven voor te leggen."

Bijna één jaar later, op 15 januari 1974, wendt Kolff zich op briefpapier van Hertel B.V. te Amsterdam tot dr. A. Wink, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, in verband met *'het nieuwe concept Asbestbesluit'*. Kolff merkt op dat het *'concept zeer ver gaat in de beperkingen gesteld aan het gebruik van asbest en asbesthoudende stoffen en producten. Deze gaan uit boven die, welke in andere landen met een asbestwetgeving gelden.'* Hij geeft aan dat hij de reden voor een absoluut verbod van crocidoliet (blauw asbest) begrijpt, maar dat hij zich afvraagt in hoeverre dat technisch en economisch haalbaar is. Volgens Kolff is het aantal asbesthoudende producten bijzonder groot en naar zijn mening *'onmogelijk onder controle te krijgen.'* [sic] Het zou volgens Kolff daarom goed zijn om zich nu al te realiseren welke maatregelen er nodig zijn bij vervanging en reparaties.

Discussie in TNO-commissie

Ondertussen gaat binnen de TNO-commissie de discussie over het gevaar van asbest op verschillende terreinen gewoon door. Kolff voorziet de TNO-commissie daarbij regelmatig van asbestpublicaties, waarvan de bron vaak ligt bij buitenlandse asbestbedrijven. In de vergadering van de TNO-commissie van 21 oktober 1982 komt ook de toekomst van de commissie zelf aan de orde. Kolff merkt op dat er zich mogelijk nog een andere ontwikkeling zal voordoen: *"Nl. de juridische aspecten bij claims, waarbij het niet ondenkbaar is dat een beroep op de Commissie zal worden gedaan."*

Dat mag met recht een navrante opmerking worden genoemd, als men bedenkt dat op 29 maart 1982 de nabestaanden van de heer Willem Groen, oud-werknemer van Hertel, een rechtszaak tegen Hertel hebben aangespannen. Willem Groen is op 21 december 1981 aan de gevolgen van mesothelioom overleden. In de rechtszaak worden namens Hertel drie getuigen gehoord onder wie Kolff van Oosterwijk zelf. Als getuige verklaart Kolff dat het volgens hem onwaarschijnlijk is dat Groen bij zijn werk voor Hertel aan een schadelijke hoeveelheid asbest is blootgesteld. Over de vordering van Groen en zijn eigen getuigenverklaring in de rechtszaak meldt Kolff niets in de vergadering van de TNO-commissie.

Dosis-effect relatie

Op 1 maart 1985 informeert Kolff de TNO-commissie over zijn brief, op briefpapier van Hertel, aan longarts E. Tjho in Heemstede. In die brief geeft Kolff een overzicht van de ziekte mesothelioom en de bedrijfsmatige activiteiten waarbij asbestblootstelling kan optreden. In de vergadering van 23 april 1985 licht Kolff de brief toe. Hij meldt dat hij op verzoek van de NVALT, regio Amsterdam, een voordracht heeft gehouden over het gebruik van asbest in het verleden en het heden in de regio Amsterdam.

"De notitie geeft een korte weergave van zijn verhaal. Door de beknoptheid is de notitie nogal ongenueanceerd, maar er staan geen dingen in, die niet waar zijn. Kolff heeft de artsen gezegd dat hij hen bij vragen inzake de beroepsanamnese graag van dienst wil zijn", zo luidt het verslag.

In het overzicht van Kolff staat echter een opmerkelijke uitspraak. Zo stelt hij: *"Er is nog slechts een zeer gering inzicht in de dosis-effect relatie"*. Waarop Kolff die dubieuze stelling baseert geeft hij niet aan. In de wetenschap is er in 1985 nauwelijks of geen twijfel over het feit dat elke blootstelling aan asbest, hoog gering en kort ook, het mesothelioomrisico met zich brengt. Maar in de TNO-commissie krijgt Kolff weerwoord. Commissielid J. Willems geeft aan dat hij het betwijfelt of, zoals Kolff beweert, het actuele blootstellingsniveau bij het gebruik van asbestcementproducten *'zeer gering'* is.

5.21 Eternit

Eternit is na 1960 zonder twijfel de belangrijkste asbestlobbyist in ons land. Onder Eternit versta ik dan het Belgische moederbedrijf in Kapelle-op-den-Bos, met haar Nederlandse dochterbedrijven Martinit/Eternit in Amsterdam, Eternit in Goor, Asbestona in Harderwijk, Nefabas in Oosterhout en Ferrocal in Doesburg. Bij het opzetten van haar moderne lobby-apparaat eind jaren 60 maakt Eternit dankbaar gebruik van haar internationale contacten met organisaties als de ARC en vooral de Asbestos Information Committee (AIC). Op de eerste grote internationale conferentie voor de asbestverwerkende industrie van november 1969 pleit het AIC ervoor om in andere landen soortgelijke pr-organisaties op te richten.

Dat voorstel brengt Eternit in januari 1971 in de praktijk door de oprichting van de Commissie Voorlichting Asbest, CVA, later Commissie Voorlichting Asbest Benelux, CVAB. Een organisatie die volgens haar eerste voorzitter, J. van Haagen, ook directeur van Eternit Goor, in zijn brief van 15 februari 1971 aan TNO tot taak krijgt: *“het stimuleren van het onderzoek en de voorlichting in de bedrijven teneinde optimale oplossingen op bedrijfshygiënisch gebied te bereiken.”*

In de bijlage bij zijn brief somt Van Haagen op welke bedrijven in België en Nederland in de CVAB samenwerken. In België betreft dat onder meer Eternit N.V. in Kapelle-op-den-Bos en Johns-Manville N.V. in Mol. In Nederland gaat het om vier bedrijven. Naast Hertel en Co te Rotterdam zijn dat Eternit N.V. te Amsterdam, Asbestcementindustrie Asbestona N.V. te Amersfoort en Nefabas N.V. te Oosterhout. Ook meldt hij dat aan de CVAB een Raad van Medisch Advies (RMA) verbonden is. Kort daarvoor formuleert prof. dr. K. Vuylsteek, hoogleraar Sociale Geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Gent, in zijn brief van 18 januari 1971 aan dr. J. Kuiper, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, kort en krachtig de rol van deze Raad van Medisch Advies:

“Geachte collega,

Het is u waarschijnlijk maar al te goed bekend dat er in de laatste paar jaar heel wat herrie [sic] is geweest in verband met de Asbest-problematiek. De belangrijkste Asbest-industrieën in België en Nederland hebben het opportuun geoordeeld een ‘Commissie Voorlichting Asbest’ op te richten, inkluderend een Raad van Medisch Advies. Tot die laatste behoren onze collega’s Zielhuis, Orie, Gyselen en ikzelf, met als secretaris en coördinator Dr. Lepoutre (N.V. Eternit). Onder de mogelijke activiteiten van die raad is er de beoordeling van de informatie welke de betrokken industrieën wil uitsturen en ook het organiseren van wetenschappelijk onderzoek ter zake. Het leek de raad belangrijk contact op te nemen met de vertegenwoordigers van de medische arbeidsinspectie van Nederland en België om een beter inzicht te krijgen in het geheel. De Raad komt samen op zaterdag 13 februari a.s. te Amsterdam (Amstel Hotel). We zouden het ten eerste op prijs stellen konden we U aldaar ontmoeten vanaf 11h. We zouden daarna (13h) gezamenlijk lunchen ter plaatse. Vanzelfsprekend worden alle onkosten vergoed.

Mag ik hierover per kerende Uw antwoord?

Met hoogachtende en tevens vriendelijke groet,

Prof. Dr. K. VUYLSTEELK”

Naast de CVAB kan de Nederlandse asbestindustrie ook nog een beroep doen op enkele andere organisaties, zoals het Verbond van Nederlandse Fabrikanten van Asbestcement-waren, welke organisatie in feite identiek is aan Eternit, de Vereniging van handelaren in bouwmaterialen in Nederland, de Asbestcommissie Isolatiebedrijven, en de Asbestcommissie van de Noord-Amsterdamse Industrievereniging.

Verder zijn nog twee andere organisaties voor Eternit en Hertel van speciaal belang. De eerder vermelde Studiecommissie Asbestexpositie van de Gezondheidsorganisatie TNO, later bekend als de Begeleidingscommissie Asbestexpositie TNO, en de Nederlandse Vereniging van Veiligheidstechnici, NVVT, met haar Adviescommissie Bestrijding Asbestgevaar. In deze organisaties oefenen Eternit en Hertel invloed uit door middel van het persoonlijke lidmaatschap van de betreffende organisaties. Dat die invloed groot is, laten vooral Ir. A.R. Kolff van Oosterwijk, directeur/eigenaar van het asbestisolatiebedrijf Hertel, en E. van der Rest, J. van Haagen, H. van 't Haaff en H. Groenendijk van Eternit zien.

CVA(B)

Als professor Zielhuis op 11 augustus 1970 de Studiecommissie Asbestexpositie (TNO-commissie) informatie stuurt over de oprichting van de Commissie Voorlichting Asbest (CVA), omschrijft hij dat het doel van de commissie als *“het geven van verantwoorde voorlichting en het stimuleren van onderzoek ten aanzien van arbeidsgeneeskundige en volksgezondheidsproblematiek asbest.”*

Daarvoor is een Raad van Medisch Advies (RMA) ingesteld, waar hij zelf ook deel van uitmaakt. De RMA heeft volgens Zielhuis tot taak het adviseren van de industrie, het voorstellen en begeleiden van onderzoek en documentatie. Interessant zijn ook de voorwaarden waaronder de RMA werkt, welke voorwaarden door de CVA zijn geaccepteerd. Tot die voorwaarden van de RMA behoren in de formulering van Zielhuis:

- de RMA is niet ingesteld door de CVA, maar door het Public Relations Bureau,
- het recht van informatie en inspectie in fabrieken,
- volledige openheid tegenover de TNO-commissie,
- volledig recht op publicaties van adviezen, ongeacht of de industrie die aanvaardt,
- de CVA geeft geen voorlichting over medische zaken dan via de RMA.

In de vergadering van de TNO-commissie van 19 augustus 1970 merkt Kolff van Oosterwijk, niet alleen lid van de TNO-commissie maar ook van de CVA, op dat de CVA is opgericht naar het voorbeeld van de Engels AIC. De voorlichtende taak van de CVA is volgens Kolff niet alleen gericht op de afnemers, maar ook op de deelnemende bedrijven en werknemers. Over dr. Lepoutre, die zowel hoofd van de medische afdeling van Eternit België is als ook secretaris van de CVA en de RMA, is Stumphius minder te spreken waar het gaat om zijn functie van secretaris van de RMA. Kolff merkt op dat hij ook minder gelukkig is met deze keuze. Prof. Zielhuis neemt op zich deze *‘precaire kwestie’* op onofficiële wijze op te nemen met de voorzitter van de RMA, prof. Vuylsteek. Wat dat opgeleverd heeft is niet duidelijk geworden, wel staat vast dat Lepoutre nadien secretaris van de RMA gebleven is.

Objectiviteit?

Opmerkelijk is tijdens deze vergadering de verwijzing van mr. P.H. Valentgoed, voorzitter van TNO-GO, naar *‘de problemen rond asbest die een jaar of vier geleden bij de EEG ter tafel zijn geweest, waarbij vrij negatief werd gereageerd.’* Valentgoed vraagt zich af of nu van de industrie wel objectiviteit te verwachten is. Voorts vraagt hij wat de betekenis is van de eerste voorwaarde, die inhoudt dat de RMA niet is ingesteld door de CVA, maar door het Public Relations Bureau. Zielhuis antwoordt daarop dat deze voorwaarde waarborgt dat de RMA niet in dienst staat van de asbestindustrie (sic).

Omdat de RMA als zodanig, voor zover bekend, verder niets te berde heeft gebracht, valt niet te beoordelen of de waarborg die Zielhuis in 1970 ziet, werkelijk heeft gefunctioneerd.

Wel is in dit verband interessant de brief van prof. dr. K. Vuylsteek te Gent van 22 juli 1975, aan Zielhuis:

“Waarde Collega en Vriend,

Vanwege mr. J van Haagen (Voorzitter Commissie Voorlichting Asbest) kreeg ik een schrijven waarin hij zijn ongerustheid (!) uit over het (door hem zo genoemde) verbodsbesluit inzake asbestverwerking, -bewerking of -gebruik in Nederland.

Mag ik van U een meer neutraal geluid horen over deze zaak?

Met vriendelijke groeten en dank bij voorbaat.

Prof. Dr. K Vuylsteek”

Zielhuis antwoordt Vuylsteek niet rechtstreeks, maar stuurt zijn verzoek door aan dr. A. Wink, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie. Een week later schrijft Wink aan Vuylsteek dat het handelt om het ontwerp Asbestbesluit, dat bij de SER ligt voor advies. En dat het handelt *“om een maatregel die overeenkomt met de moderne opvattingen omtrent carcinogene stoffen in het milieu, zoals die o.a. zijn opgenomen in de ILO-Conventie inzake carcinogene stoffen nr. 139.”*

Asbestpublicaties

Maar met deze informatie over de Raad van Medisch Advies (RMA) zijn we er nog niet. Begin jaren 70 verschijnt in zeven talen de publicatie *‘Asbest en Gezondheid’*. Waarin met negentien vragen en antwoorden rechttoe rechtaan de standpunten van de asbestindustrie worden weergegeven. Met als subtitel *‘Voorlichtingsbericht over betekenis en risico van het gebruik van asbest.’* Op een soepele en misleidende manier behandelen de vragen en antwoorden de opvattingen van de asbestindustrie. Bij de vraag naar het risico van mesotheliom in geval van blootstelling aan asbest wordt niet geantwoord dat er geen veilige drempelwaarde bestaat, maar wordt beweerd dat *“er nog onvoldoende zekerheid bestaat over de concentratie en expositieduur beneden dewelke het risico minimaal is.”*

Op de vraag of degenen die bouwmaterialen verwerken waarin asbest gebruikt is, enig risico lopen, luidt het antwoord dat de verwerking van bouwmaterialen, waarin asbest is gebruikt, geen gevaar behoeft op te leveren *“indien bij het zagen, schaven en schuren van deze materialen de nodige maatregelen worden getroffen”*. Welke maatregelen dat zijn, vermeldt het antwoord niet.

Bij het onderdeel Asbest en Volksgezondheid komt de vraag aan de orde of asbest een probleem vormt voor de volksgezondheid. Daarop wordt geantwoord dat metingen hebben aangetoond dat asbestvezels niet alleen voorkomen in of in de nabijheid van asbestverwerkende industrieën, maar dat deze vezels, zij het in zeer lage concentraties, eveneens worden aangetroffen in de lucht in talrijke steden. Daardoor is volgens het antwoord de vraag actueel geworden in hoeverre asbest naast een bedrijfshygiënisch probleem ook een algemeen volksgezondheidsprobleem is geworden. *“Wat betreft het voorkomen van mesotheliom zal een uitgebreid epidemiologisch onderzoek op deze vraag een antwoord moeten geven.”* Van een dergelijk onderzoek is nadien niets vernomen.

5.22 Lobbymethoden

Naast het gebruik van mantelorganisaties als de CVAB hanteert Eternit allerlei andere lobbymethoden, bestaande uit het leveren van kritiek op wetsvoorstellen, het betwisten en ontkennen van wetenschappelijk vastgestelde feiten, het beroep op medici, die de standpunten van de asbestindustrie ondersteunen, het aanvallen van voor de asbestindustrie onwelgevallige deskundigen, het dreigen met rechtszaken, het beïnvloeden van de media, het publiceren van door de asbestindustrie gefinancierde rapporten, het gebruik van verhullende

waarschuwingen voor het grote publiek, en het voortdurend zaaien van twijfel en aandringen op uitstel en verder onderzoek. Daarbij steeds ondersteund door de pr-firma Hill & Knowlton (H&K).

Medici

Omdat er bij een asbestziekte vaak discussie ontstaat over vragen als waar, hoe, in welke mate, wanneer en hoelang de blootstelling heeft plaatsgevonden, ligt het voor de hand dat in die discussie de medische aspecten een vooraanstaande rol spelen. Vaak spitst de onenigheid tussen het asbestslachtoffer en de aansprakelijke partij, meestal een werkgever maar soms ook een asbestproducent als Eternit, zich toe op de medische aspecten van de asbestziekte en is het oordeel van de medici belangrijk. Het hoeft daarom niet te verwonderen dat bedrijven als Eternit graag ter afwering van hun aansprakelijkheid een beroep doen op artsen die de doorgaans ontkennende en afwerende houding van Eternit ondersteunen. Hierna zal ik het medisch gevechtsterrein vanaf 1968 overzien en de schijnwerper richten op de belangrijkste artsen, die de asbestindustrie geholpen hebben.

De belangrijkste arts op asbestgebied in ons land is ongetwijfeld dr. J. Stumphius (1925-1983) geweest, die in 1969 met zijn proefschrift *'Asbest in een bedrijfsbevolking'* het gevaar van asbest in één klap op de kaart zet. Stumphius concludeert in dat proefschrift dat asbest zich snel van een bedrijfsgeneeskundig tot een duidelijk volksgezondheidsprobleem ontwikkelt. Mede dankzij dat proefschrift gaat de overheid aandacht besteden aan het asbestgevaar, maar het betekent tegelijk ook het startsein voor de asbestindustrie om met steun van medici het gevaar van asbest te ontkennen en te betwisten. En zolang als het mogelijk is overheidsmaatregelen tegen te gaan of te voorkomen.

Planteydt

Een andere arts, die in het asbestdossier op een heel andere manier een vooraanstaande rol speelt tussen 1968 en eind jaren 90, is dr. Hans Planteydt (1927-2014). Van 1961 tot 1987 is hij patholoog-anatoom in het Streeklaboratorium Zeeland in Middelburg. In die hoedanigheid komt Planteydt in contact met dr. Stumphius, die in de jaren 60 als bedrijfsarts op de scheepswerf De Schelde in Vlissingen werkt en daar onderzoek doet voor zijn proefschrift. Op 12 juni 1968 stuurt Planteydt aan prof. Tesch, voorzitter van de Gezondheidsorganisatie TNO, een brief over het gevaar van asbest:

"Een causaal verband tussen asbestexpositie enerzijds en diverse maligne tumoren, mesotheliom van pleura en peritoneum, bronchuscarcinoom en mogelijk ook carcinomen van maag en colon, anderzijds blijkt duidelijk uit de beschikbare literatuur. De combinatie van asbestexpositie en roken zou een zeer sterk verhoogde kans op bronchuscarcinoom en mesotheliom geven. Collega Stumphius behandelt in zijn dissertatie, die waarschijnlijk begin 1969 zal verschijnen, alleen de beroepsexpositie aan asbest en het verband met mesotheliom.

(. .) Door de lange latente periode tussen eerste expositie en optreden van tumoren (15 tot 50 jaar) zal pas omstreeks het jaar 1990 à 2000 duidelijk zijn, hoeveel tumoren (mesotheliom, bronchuscarcinoom etc.) door de huidige expositie veroorzaakt zijn. Ook zal dan pas zekerheid bestaan over de mate waarin de algemene, niet-beroepshalve expositie hierbij een rol speelt.

Het lijkt mij echter niet juist om de gevolgen van dit ongewilde 'dierexperiment' af te wachten, zonder althans een poging te doen om de asbestexpositie nu zoveel mogelijk te verminderen. Daartoe zal allereerst onderzocht moeten worden in welke producten asbest verwerkt wordt, en of het bij slijtage of verbruik vrijkomt en zo ja, in welke vormen.

Enkele producten, waaraan ik in dit verband denk zijn bijvoorbeeld vloertegels, waterleidingbuizen, dakbedekking, schoorsteenbuizen, textiel, remvoeringen, verfproducten enz. enz. Alleen al een inventarisatie van alle asbestbevattende producten zou voor velen van ons onthullend, zo niet onthutsend zijn. Nader onderzoek van deze producten, bijvoorbeeld door slijtageproeven met aansluitend stofonderzoek en dierexperimenteel onderzoek met dit stof lijkt mij daarom zeker gewenst. Daar ik, zoals U weet, zeer verontrust ben door de carcinogene invloeden, die het asbest blijkt te hebben, hoop ik van harte dat het U mogelijk zal zijn een dergelijk, multidisciplinair onderzoek in het kader van TNO op te zetten.”

Niet lang daarna, in december 1968, maakt prof. Tesch namens het bestuur van de Gezondheidsorganisatie TNO, GO/TNO, bekend dat GO/TNO een Studiecommissie Asbestexpositie heeft ingesteld. Tijdens de voorbereiding daarvan heeft Tesch contact met prof. R. Zielhuis, hoogleraar-directeur van het Coronellaboratorium voor Arbeidshygiëne van de Universiteit van Amsterdam. Op 6 september 1968 stemt Zielhuis in met het verzoek tot deelname aan de studiecommissie en schrijft aan Tesch:

“Ik dacht dat zeker Stumphius gevraagd zou moeten worden. Uiteindelijk heeft hij met Planteydt de kachel aangemaakt. En zijn proefschrift verschijnt deze winter. Verder zou ik aan willen dringen op een patholoog-anatoom uit een universitair centrum.”

Als op 12 februari 1969 de Studiecommissie Asbestexpositie TNO voor het eerst vergadert blijken o.a. Zielhuis, Stumphius en Planteydt lid te zijn van de commissie. Stumphius is zelfs voorzitter.

Mesothelioom in Nederland

In 1972 publiceert Planteydt in TNO-Nieuws het artikel *Asbest en mesothelioom in Nederland*. In de samenvatting ervan wordt vermeld dat het causale verband tussen asbest en mesothelioom nog steeds onderwerp van uitgebreide onderzoeken is, waarbij nauwe samenwerking bestaat tussen speurwerkers uit verschillende disciplines in verschillende landen. Afgezien van het contact dat de TNO-commissie heeft met dr. F.D. Pooley in Engeland noemt het artikel geen namen van andere onderzoekers. Wel wordt in de samenvatting gesteld dat *‘in bijna alle mesothelioomgevallen zowel chrysotiel als amfibool kan worden aangetoond.’*

In hetzelfde jaar doet Planteydt in het NTvG onder de aanhef *‘Het mesothelioomregister’* verslag van de resultaten van de Nederlandse Patholoog-Anatomen Vereniging bij het opzetten van het mesothelioomregister. Dat register is op 1 januari 1969 van start gegaan. Planteydt maakt melding van de eerste bevindingen uit 1969 en 1970, in totaal 88 gevallen. Hij vermoedt dat er zeer waarschijnlijk sprake is van een duidelijke onderregistratie en geeft aan dat van de 88 gevallen het beroep van de patiënt maar in 29 gevallen vermeld is. Ook spreekt hij er zijn verbazing over uit dat bij elektronenmicroscopisch onderzoek van zowel mesothelioomslachtoffers als van de personen van de controlegroep blijkt dat niet alleen de longen van de negentien mesothelioomslachtoffers maar ook in het longweefsel van alle controle-patiënten asbest is aangetroffen, in de meeste gevallen zelfs verschillende soorten asbest, vooral chrysotiel en amfibool.

“De aanwezigheid van asbest in longweefsel is dan echter in individuele gevallen alleen een bewijs voor een expositie aan asbest, doch vormt het geen bewijs voor een causaal verband tussen asbest en het histologisch vastgestelde mesothelioom of longcarcinoom.” Planteydt concludeert dat verder onderzoek nodig is en dat een uitgebreide analyse van de beroepsanamnese noodzakelijk lijkt. De Studiecommissie asbest-expositie TNO, zo voegt Planteydt toe, wil dat project graag voor haar rekening nemen.

Asbestcongres Lyon 1972

Het International Agency for Research on Cancer, IARC, organiseert in oktober 1972 in Lyon een 'werkconferentie' over asbest. Het officiële verslag van dit congres verschijnt in 1973 onder de titel *Biological Effects of Asbestos*. Namens de TNO-commissie bezoekt Planteydt dit congres en stelt hij voor de directeur van het IARC een kort verslag op over de beraadslagingen van de Adviescommissie over asbestkanker. Planteydt vermeldt in zijn verslag dat in de dagen voorafgaande aan de bijeenkomst van de Adviescommissie een internationale conferentie is gehouden met 137 deelnemers uit 20 landen. In het rapport van de Adviescommissie behandelt Planteydt een aantal door de Adviescommissie besproken vragen, waaronder de vraag of sinds 1964 de inzichten over het verband tussen expositie aan asbest en mesothelioom veranderd zijn. Het antwoord daarop is volgens het verslag dat het bewijs-materiaal voor dit verband sterk toegenomen is door verdere prospectieve en retrospectieve mortaliteitsstudies in vele landen van bevolkingsgroepen, die blootgesteld zijn aan asbest. En:

“Er zijn aanwijzingen dat alle soorten asbest, die commercieel van belang zijn, behalve anthophylleet, verantwoordelijk kunnen zijn. Er zijn ook aanwijzingen voor een belangrijk verschil in risico in verschillende beroepen en ten gevolge van verschillende soorten asbest. Het risico is het grootste met crocidoliet, minder met amosiet en ogenschijnlijk minder met chrysotiel. Met amosiet en chrysotiel lijkt er een hoger risico te zijn bij de verwerking dan bij het delven of malen. Er zijn ook aanwijzingen uit deze studies dat in een deel van de mesotheliomgevallen geen associatie kan worden gevonden.”

Leugen van Lepoutre

Dat Eternit-directeur Van Haagen zich in zijn brief van 3 augustus 1972 aan dr. Kuiper beroept op verklaringen van medici als Gyselen en Planteydt om het concept Asbestbesluit aan te vallen is geen toevalligheid. Eternit verdedigt haar standpunt vooral met hulp van voor Eternit welgevallige medici. Daartoe behoort in de eerste plaats natuurlijk de medisch adviseur van Eternit België, dr. J. Lepoutre. In zijn brief van 27 november 1972 aan dr. Kuiper, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, geeft Lepoutre aan dat hij het asbestcongres van het IARC in Lyon heeft bijgewoond en dat hij naar aanleiding daarvan van mening is dat het concept Asbestbesluit niet deugt. Het gaat volgens Lepoutre uit van een verbodsprincipe, met de mogelijkheid van ontheffing. Dat principe sluit volgens hem aan op de veronderstelling dat voor het ontstaan van zowel mesothelioom als ook van longkanker een zeer geringe expositie aan asbest aansprakelijk moet worden gesteld. Dat uitgangspunt deugt naar de mening van Lepoutre niet omdat een van de meeste opmerkelijke conclusies van het congres in Lyon is dat *“alle aan asbest toegeschreven aandoeningen dosisbepaald zijn”*, dat het in Lyon evident is geworden dat er een grenswaarde voor de expositie bestaat en dat deze grenswaarde met behulp van technische maatregelen kan worden bereikt respectievelijk voorkomen. Om die reden moet volgens Lepoutre het principe van het concept Asbestbesluit worden herzien.

Daarnaast stelt Lepoutre dat het congres in Lyon ook het inzicht zou hebben opgeleverd dat een afgewerkt asbestproduct, wanneer de asbestvezels 'locked in' zijn, dus gebonden zijn met een ander product, gevaarloos is geworden. Ook op dit punt zou daarom het concept Asbestbesluit niet langer houdbaar zijn.

De brief van Lepoutre wordt in januari 1973 beantwoord door dr. Wink, de opvolger van dr. Kuiper. Wink verwijst naar het rapport aan de directeur van het IARC en stelt vast dat daaruit niet blijkt dat er op het congres t.a.v. mesothelioom een dosis-respons relatie zou zijn vastgesteld en dat er ook geen grenswaarde voor het mesotheliomrisico is vastgesteld. Maar ondanks het feit dat Lepoutre tegenover dr. Kuiper en Wink een onjuiste weergave van het

congres in Lyon hanteert, ziet Eternit er geen been in om zich daarna op de leugen van Lepoutre te blijven beroepen. Zowel in krantenartikelen als in brieven aan de overheid.

EEG-rapporten 1977

In 1977 brengt een Nederlandse werkgroep van deskundigen op verzoek van de EEG een rapport uit getiteld *Public Health Risks of Exposure to Asbestos*. De werkgroep staat onder leiding van prof. Zielhuis. Leden van de werkgroep zijn o.a. dr. Stumphius, ir. Kolff van Oosterwijk en dr. Planteydt. Algemeen is er, aldus het rapport, overeenstemming over het feit dat het mesothelioomrisico vezelgerelateerd is in de volgorde crocidoliet, amosiet, chrysotiel, anthophylit, maar dat de grootte van het verschil tussen de verschillende soorten asbest niet goed vast te stellen is.

Die opvatting verwoordt Stumphius op 27 januari 1977 ook in zijn brief namens de TNO-commissie aan het ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (VOMIL). Hij geeft aan dat de TNO-commissie ervan overtuigd is dat vrijwel alle gevallen van mesothelioom op asbest zijn terug te voeren. Stumphius maakt ook melding van het feit dat het door een aantal leden van de TNO-commissie samengestelde EEG-criteria-document, waarin de overtuiging van de relatie asbest-mesothelioom is weergegeven, door de lidstaten van de EEG unaniem is geaccepteerd. Daarom is volgens Stumphius de TNO-commissie van mening *“dat het ministerie van VOMIL van start zou kunnen gaan met het voorbereiden van beleidsmaatregelen tegen het gebruik van asbest volgens de aanbevelingen van de EEG.”*

Opmerkelijk is hierbij dat Stumphius geen onderscheid maakt tussen de verschillende asbestsoorten. Maar van groot belang is ook dat er volgens het EEG-criteria-document geen bewijzen bestaan voor het bestaan van een blootstellingsdrempel beneden welke kanker niet zal optreden door blootstelling aan asbest. Bovendien worden deze twee belangrijke vaststellingen in 1977 gedeeld in het zgn. Evans-rapport van het Europees Parlement. Het Evans-rapport gaat over *‘de gevaren van asbest voor de gezondheid’*.

TNO-asbestdag 1977

Anders dan de twee Europese rapporten doen vermoeden, blijft de asbestindustrie in 1977 onverminderd volhouden dat er geen reden is om af te zien van het gebruik van asbest. Dat toont op 20 oktober 1977 het TNO-asbestcongres aan. De TNO-asbestdag trekt niet minder dan 321 bezoekers afkomstig uit vele bedrijven en bedrijfstakken, particuliere instellingen en overheden. De asbestindustrie is sterk vertegenwoordigd. Eternit spant de kroon met een dertienkoppige delegatie onder leiding van E. van der Rest, niet alleen topman van Eternit België, maar ook van de Asbestos International Association (AIA). De belangrijkste spreker op de Asbestdag is J. Boersma, minister van Sociale Zaken. Twee weken tevoren krijgt Boersma een persoonlijke boodschap met een dringend advies van mr. C. van Veen, voorzitter van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen, VNO.

“Beste Jaap,

De heer Goedman, president-directeur van Eternit, stuurt je een dezer dagen een briefje met betrekking tot de tenuitvoerlegging van het Asbestbesluit en de consequenties die daaraan voor zijn onderneming en met name voor een nogal behoorlijke investering verbonden zijn. Ik vraag je aandacht voor deze zaak. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat van bepaalde zijden erg eenzijdig voorlichting op dit gebied wordt gegeven. Op 20 oktober a.s. komt deze zaak op de Asbestdag wederom aan de orde, en ik hoop van harte evenwichtig. Jijzelf spreekt op die dag en zou misschien een oogje in het zeil kunnen houden.

Met vriendelijke groeten,

C. van Veen”

Over de toespraak van minister Boersma hoeft Eternit-directeur Goedman zich geen grote zorgen te maken. Want in januari 1977 heeft Goedman al om een persoonlijk onderhoud met de minister gevraagd en tijdens dat onderhoud op 26 januari 1977, waaraan geen ruchtbaarheid is gegeven, heeft minister Boersma hem al gerustgesteld over de consequenties van het Asbestbesluit. Als directeur De Jong en Ir. Van 't Haaff van Eternit op 8 februari 1977 overleg hebben met het gemeentebestuur van Goor over investeringsplannen van het bedrijf memoreert De Jong zijn gesprek met minister Boersma en zijn adviseurs. In dit gesprek is naar voren gekomen dat op *“kortere of langere termijn een ‘verbod’ op het gebruik van blauw asbest moet worden verwacht. Het verlenen van ontheffingen, via de spoedig te verwachten benoeming van een commissie van advies, zal mogelijk zijn. De minister heeft toegezegd dat Eternit Goor het eerste geval zal zijn dat aan deze commissie zal worden voorgelegd. De heer De Jong heeft ten aanzien van de kansen van een tijdelijke ontheffing gunstige verwachtingen.”*

Aldus het verslag van de gemeente Goor.

“Asbest en cement een gelukkig huwelijk”

De boodschap die minister Boersma op de TNO-Asbestdag uitdraagt, is daarmee in overeenstemming. Hij laat weten dat natuurlijk de gezondheidsbelangen voorop staan, maar dat er naast het crocidolietverbod van het Asbestbesluit 1977 een ontheffingsmogelijkheid bestaat. Boersma geeft aan dat het Asbestbesluit het resultaat is van een belangenafweging. Van een totaal verbod op asbest is afgezien uit vrees voor de werkgelegenheid. En omdat er nog geen goed vervangingsmiddel voor asbest is gevonden. Ook wijst de minister erop dat volgens het Asbestbesluit ernaar gestreefd moet worden de concentratie van asbeststof zo laag mogelijk te houden. Daaronder wordt verstaan zo laag als - binnen het technisch mogelijke - economisch aanvaardbaar is. Hoe dat in zijn werk zal gaan, zal later in richtlijnen van de Arbeidsinspectie worden aangegeven.

Uit de inbreng van Eternitvoorman Van der Rest blijkt dat de asbestindustrie - anders dan de vakbeweging - niet ontevreden is met het Asbestbesluit en de visie van de minister. Daarbij geeft Van der Rest wel enkele schoten voor de boeg. Zo stelt hij dat het correct gebruik van asbest *“volgens alle studies”* betekent twee vezels per cm³, terwijl die drempelwaarde alleen over het asbestoserisico gaat. Ook over de rol van de asbestindustrie in dit verband heeft hij zo zijn eigen opvattingen. Hij vindt dat *“de vakbonden, regeringen en de medische wereld zo vlug mogelijk in alle landen wetten moeten maken’* en dat als die wetten bestaan *‘moeten wij, ondernemers, controle uitoefenen op de naleving ervan.’*^[sic]

Niet anders is de mening van Van der Rest waar het gaat over de volksgezondheid:

“Wij zeggen dat de bevolking volgens studies die zijn gemaakt door verschillende doktoren, geen gevaar loopt.”

Asbest hoeft van de Eternitvoorman niet vervangen te worden, want, zo zegt hij, wij hebben over asbestvervanging een rapport opgemaakt in eigen land, dat zegt: asbest is onmisbaar, maar wij weten waar wij aan toe zijn wat de gezondheid betreft. Hij onderstreept dat met de uitdrukking *“asbest en cement tezamen vormen een gelukkig huwelijk”* Daarbij beroept Van der Rest zich weer op hem welgezinde artsen zoals prof. A. de Ruiter (Deruyttere?) van de Katholieke Universiteit Leuven, en prof. Gysele van universiteit Gent, maar hij durft ook nog te verwijzen naar dr. Selikoff uit de VS, die zou hebben gezegd dat het asbesteindproduct geen kwaad kan. Tot slot merkt Van der Rest op dat Eternit een studie heeft laten verrichten in de Eternitfabriek in Goor. Daaruit zou blijken dat in die fabriek zich geen geval van [long]kanker, asbestose en mesothelioom heeft voorgedaan. Op welk rapport hij zich hier beroept, blijft in nevelen gehuld. In het verdere debat op de Asbestdag komen twee artsen

van Eternit aan het woord, dr. Lacquet, uit Leuven, en het hoofd van de medische dienst van Eternit België, dr. Lepoutre. Hun uitlatingen staan in schril contrast met de uitspraken die dr. Stumphius doet, over de relatie asbest-mesothelioom, de dosis-effectrelatie bij mesothelioom, en de MAC-waarde en mesothelioom.

Planteydt en de wit-blauwdiscussie

Begin jaren 80 treedt een nieuwe fase in waar het gaat om de verdediging van het gebruik van asbest door de asbestindustrie. Daarbij wordt de nationale asbestindustrie sterk beïnvloed door de zgn. wit-blauwdiscussie in de VS, Canada en het VK. Kenmerkend voor deze discussie is het grote belang dat de asbestindustrie op een selectieve wijze hecht aan publicaties van bepaalde medici, terwijl de opvattingen en onderzoeksresultaten van medici en andere deskundigen, die ook wit asbest als kankerverwekkend beschouwen genegeerd of betwist worden.

Bepaald relevant bij deze wit-blauwdiscussie zijn het belang en de invloed van de grote Canadese asbestmijnen, die alleen wit asbest produceren. Die asbestmijnen beginnen in de jaren zestig een omvangrijke en kostbaar onderzoek, met daaraan gekoppeld aanzienlijke inspanningen. Dat leidt tot het propagandaverhaal dat wit asbest onschuldig is en alle andere asbestsoorten de oorzaak zijn van de ziekte mesothelioom. Ofschoon de asbestmijnen intern een ander verhaal hanteren, waarin het mesotheliomrisico van wit asbest ronduit wordt erkend, wordt naar buiten toe vanwege het grote economische en financiële belang van de mijnen volgehouden dat wit asbest onschuldig is.

Als bewijs daarvoor gebruiken de mijn eigenaren de rapporten en uitspraken van de door de mijnindustrie betaalde dr. Corbett McDonald en de eveneens door de QAMA gefinancierde McGill-universiteit in Montreal. De discussie tussen 'wit' en 'blauw' loopt in de VS en Canada hoog op, met aan de ene kant dr. C. McDonald als eerste woordvoerder en aan de andere kant dr. Selikoff. De Canadese overheid kiest daarbij onverbloemd de kant van de asbestindustrie.

In de jaren 70 gaat ook de Engelse asbestindustrie met succes de argumenten van McDonald c.s. gebruiken en weer later, onder invloed van de AIA, gebruiken ook andere asbestbedrijven in Europa, zoals het steeds machtiger Eternitconcern, de stelling dat wit asbest nauwelijks of geen kwaad kan. Tegen die achtergrond maakt Planteydt zich in de jaren '80 en '90 sterk voor het onbeperkte gebruik van wit asbest. Hij beroept zich daarbij meermalen op onderzoekers als dr. A. Churg, een aanhanger van McDonald.

Publicaties van Planteydt

Dat Planteydt begin jaren '80 tot het oordeel komt dat wit asbest niet of nauwelijks gevaarlijk is, doet merkwaardig aan in vergelijking met zijn opstelling in de jaren daarvoor.

In het artikel van 3 april 1970 in *Gezondheidstechniek* antwoordt Stumphius op een vraag van de kant van Eternit of verschillende soorten asbest ook verschillende gevolgen hebben, dat alle soorten asbest, inclusief chrysotiel als verwekker van mesothelioom kunnen worden beschouwd. Die uitspraak wordt door Planteydt niet betwist. En als Stumphius zich in 1970 verzet tegen de vestiging van een asbestverwerkende fabriek bij Vlissingen, waar uitsluitend Canadees wit asbest zou worden verwerkt, reageert Planteydt evenmin. In het eerdergenoemde verslag van Planteydt van het asbestcongres in 1972 in Lyon staat dat ook wit asbest kankerverwekkend is, zij het waarschijnlijk minder dan crocidoliet. Waarbij Planteydt opmerkt dat amosiet en chrysotiel een hoger risico lijken te hebben bij de verwerking dan bij het delven of malen.

In 1972 publiceert Planteydt in TNO-Nieuws het artikel *Asbestos and Mesothelioma in the Netherlands*. In de samenvatting van dit artikel heet het: *“In bijna alle mesotheliom-gevallen kan zowel chrysotiel als amphibool aangetoond worden.”*

In zijn uit 1974 daterend artikel *Voor wie is asbest gevaarlijk?* meldt Planteydt dat vooral crocidoliet het mesotheliom veroorzaakt, maar dat er ook gevallen beschreven zijn van mesotheliom na blootstelling aan chrysotielasbest. En als in 1977 een commissie van Nederlandse deskundigen, onder wie Planteydt, voor de EEG het rapport *Public Health Risks of Exposure to Asbestos* uitbrengt, wordt daarin opgemerkt dat het mesotheliomrisico vezelgerelateerd is in die zin dat crocidoliet een groter risico inhoudt dan chrysotiel, maar dat het onderlinge verschil tussen deze asbestsoorten niet goed is vast te stellen.

Asbestprojectgroep

In november 1981 bespreekt Planteydt in Middelburg met twee leden van de - in 1979 opgerichte - Asbestprojectgroep het onderzoek naar de gevaren van de verschillende soorten asbest. Planteydt merkt op dat het Engelse standpunt ten aanzien van de kans op het krijgen van mesotheliom inhoudt dat er een afnemend risico is van crocidoliet, via amosiet naar chrysotiel. Chrysotiel zou dan niet of nauwelijks gevaar opleveren. Het Amerikaanse standpunt houdt volgens Planteydt in dat alle soorten asbest, min of meer, even gevaarlijk zijn.

“Planteydt neigt naar het Engelse standpunt. In chrysotielmijnen wordt vrijwel geen mesotheliom gevonden, evenals in de omgeving van deze mijnen. Er zijn 3 plaatsjes met de naam ‘Asbestos’, in Canada, de VS en in de USSR, gesticht rondom chrysotielmijnen, waar het afval bij wijze van spreken in de tuintjes van de mensen ligt opgeslagen. Zonder dat er opvallende verhogingen van het voorkomen van mesotheliom te zien zijn. Als er inderdaad aangetoond zou kunnen worden dat chrysotiel, wat betreft het krijgen van mesotheliom ongevaarlijk is, dan geeft dit een uitgangspunt voor de industrie.

Het crocidoliet zou verboden kunnen worden, evenals het amosiet, terwijl aan chrysotiel slechts een concentratielimiet gesteld zou hoeven te worden in verband met het asbestosegevaar. In de Amerikaanse argumentering wordt aangevoerd dat chrysotiel in het zure milieu van de long kan oplossen, zodat aan de gevonden concentraties in de long, bij obducties, geen conclusies omtrent het soort asbest dat het mesotheliom veroorzaakt heeft, mogen worden verbonden.” Aldus het gespreksverslag.

Wetenschap

Terwijl Planteydt nadenkt over de vraag of wit asbest gevaarlijk is, breekt bij de overheid steeds meer het inzicht door dat alle drie de soorten asbest kankerverwekkend zijn en om die reden teruggedrongen of zelfs verboden moeten worden. Dat is bijvoorbeeld in maart 1980 al te zien bij het Ontwerpbesluit in het kader van de Warenwet met betrekking tot het gebruik van asbest. In dat ontwerpbesluit stelt het ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dat er in vele landen, waaronder ook Nederland, wettelijke maatregelen zijn genomen ter bescherming van degenen die met asbest werken. In de toelichting bij het besluit heet het dat er in de afgelopen jaren vele wetenschappelijke gegevens zijn gepubliceerd over de gevaren voor de volksgezondheid van asbestvezels. Door het inademen van die vezels kunnen asbestziekten ontstaan waaronder mesotheliom:

“Mesotheliom, een kwaadaardige tumor aan het longvlies, kan echter al ontstaan bij blootstelling aan zeer lage concentraties en korte blootstellingduur. Hoewel crocidoliet (=blauwe asbest) in dit verband als meest gevaarlijke soort wordt aangemerkt, bestaat ten aanzien van de andere soorten asbestvezels ook verdenking.”

Daaraan wordt toegevoegd dat bij de voorbereiding van het besluit rekening is gehouden met een advies over asbesthoudende artikelen van de Commissie TNO voor asbest en andere minerale vezels. Van die TNO-commissie maakt Planteydt deel uit.

Een ander voorbeeld met dezelfde strekking is in 1983 te vinden bij de vragen van Tweede-Kamerlid Willems (PSP) aan de minister van VROM. Hij verwijst naar het rapport 'Asbest, ook een milieuprobleem' van de Stichting Natuur en Milieu. Willems vraagt minister Winsemius of hij de mening deelt dat de productie en het gebruik van witte en bruine asbest op korte termijn sterk moeten worden teruggedrongen en dat er gezorgd moet worden voor vervangende stoffen voor asbest. Winsemius antwoordt:

"Witte en bruine asbest in vezelvorm is een voor de mens 'bewezen' carcinogene stof, althans bij inademing. Weliswaar is het effect op de volksgezondheid van de in de inademing-lucht van niet beroepsmatig blootgestelden in het algemeen lage concentraties moeilijk meetbaar, maar het bestaan van een veilige concentratie is niet aannemelijk. Dit betekent dat waar mogelijk de toepassing van witte en bruine asbest moet worden teruggedrongen."

Werkgroep van Deskundigen, WGD, 1984

De werkgroep van deskundigen, WGD, een onderdeel van de Nationale MAC-commissie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, houdt zich sinds 1979 bezig met de beoordeling van de grenswaarde voor asbest. Nadat de WGD in 1984 een rapport heeft uitgebracht aan de DGA van de Arbeid, De Roos, waarin 'een grenswaarde van 1 vezel/ml haalbaar moet worden geacht', laat de Nationale MAC-commissie in juni 1985 met verwijzing naar de door de EG voorgestelde waarden en de ervaringen in andere landen, zoals het VK en Zweden, weten dat het de bedoeling is om in 1986 een aanvullend rapport uit te brengen. Verder attendeert de commissie De Roos op de ontwikkelingen in Zweden met betrekking tot vervangingsmiddelen voor asbest:

"De Zweedse wetgeving schrijft voor dat als er een door het Zweedse productenbureau op relevante aspecten goedgekeurd product is waarin asbest is vervangen, de toepassing van asbest voor dergelijke producten wordt verboden. De Commissie geeft u in overweging in Nederland een soortgelijke gedragslijn te volgen."

Nog geen half jaar later wendt de Nationale MAC-commissie zich weer tot De Roos. Dit keer met een duidelijk verderstrekkende boodschap. Met verwijzing naar het WGD-rapport over asbest uit 1984 stelt de commissie nu: *"Het door de WGD over asbest opgestelde rapport geeft duidelijk aan dat alle soorten asbest dienen te worden beschouwd als carcinogene stoffen. Dit impliceert dat het niet mogelijk is een grenswaarde aan te geven waar beneden geen effecten voor de gezondheid meer zijn te verwachten. Er zal derhalve gestreefd moeten worden naar een grenswaarde die zo laag mogelijk ligt."*

De commissie dringt er bij De Roos op aan in het EG-overleg ter zake van asbest te streven naar verdere verlaging van de grenswaarde 'zodra dit technisch mogelijk is' en het streven tot verdere verlaging van de grenswaarde duidelijk bekend te maken bij de asbestverwerkende bedrijven. En rondt af met: *"De Commissie vertrouwt dat het zo mogelijk zal zijn op redelijke termijn de in ons land geldende grenswaarde op verantwoorde wijze verder te verlagen. Bovendien zal naar haar oordeel ook de vervanging van asbest door minder schadelijke materialen in een aantal toepassingen door deze acties worden gestimuleerd. De NMC meent er goed aan te doen u van deze beschouwingen op de hoogte te brengen."*

Eternit en Planteydt

Maar al spoedig blijkt dat Eternit met in haar kielzog dr. Planteydt geen boodschap heeft aan deze opvattingen van de WGD van het ministerie van Sociale Zaken en Werk-

gelegenheid. In 1986 brengt het CIAB, het Centrum voor Informatie Asbest Benelux, gevestigd te Brussel (opvolgster van de CVAB, de Commissie Voorlichting Asbest Benelux) de brochure 'Asbestcement' uit. Tot de doelstellingen van het CIAB behoort *'het opzoeken en verspreiden van objectieve informatie over asbest en producten die asbest bevatten.'* De brochure vermeldt dat wit asbest ongeveer 95% uitmaakt van alle asbestsoorten die wereldwijd gebruikt worden. Bij de bijzonderheden van het asbest gaat de brochure in op het gevolg van het inademen van asbestvezels. Het CIAB stelt dat volgens sommige medische deskundigen de longen erin slagen om witte asbestvezels *'te neutraliseren'*:

"Het blijkt dat het magnesium uit deze vezels in het longvocht oplost. De Nederlandse anatoom-patholoog dr. H.T. Planteydt heeft gesteld dat 95% van de witte asbestvezels verdwenen zijn, drie maanden nadat ze zijn ingeademd." Waar deze stelling van Planteydt op gebaseerd is, blijft duister.

Over de ziekte mesotheliom weet het CIAB te melden dat het een zeer zeldzame ziekte is, die vrijwel uitsluitend voorkomt bij ouderen of gepensioneerde werknemers. Ook is het zo, aldus de CIAB-brochure, dat er in medische kringen nog veel onzekerheid bestaat over het aantal mesotheliomgevallen. De diagnose mesotheliom is *'bijzonder moeilijk vast te stellen'*. (?) Verder weet de objectieve informatie van het CIAB te melden dat de blootstellingsduur en de grootte van de asbeststofconcentratie bepalende factoren zijn voor het ontstaan van alle asbestaandoeningen. *"Men spreekt hierbij van een dosis-effect-relatie."* En ook de vooruitziende blik ontbreekt bij het CIAB niet:

"Vermits de latentieperiode tamelijk lang is, mag men verwachten dat de statistische curve van beroepsziekten te wijten aan vrije asbest, binnenkort zeker en vast zal ombuigen."

Anders dan het CIAB beweert bestaat er in 1986 geen onzekerheid over het aantal mesotheliomgevallen. Het CBS publiceert sinds 1969 jaarlijks het aantal overleden mesotheliomslachtoffers. In 1986 meldt het CBS dat in dat jaar 165 mannen overlijden aan mesotheliom en 28 vrouwen. In 1985 zijn de cijfers 157 mannen en 21 vrouwen en in 1987 204 mannen en 28 vrouwen. Ook de bewering van het CIAB, lees Eternit, dat het bijzonder moeilijk is om de diagnose mesotheliom vast te stellen, is een fabel. Er is althans in die jaren geen bericht van het mesotheliomenpanel van Planteydt verschenen dat aanleiding geeft voor dat fantasieverhaal van de asbestcementindustrie. En de verwachting van het CIAB dat gezien de lange latentietijd bij mesotheliom de statistische curve van mesotheliom binnenkort vast en zeker zal gaan dalen, is - helaas - een loze voorspelling gebleken. Als gezegd is de mesotheliomcurve in de drie decennia daarna constant gestegen.

Media en wit asbest

Medio 1988 bereikt de wit-blauw-discussie de media. Planteydt verklaart in het Algemeen Dagblad- *'Wereld beter af zonder asbest'*- dat wit asbest, in pure vorm, alleen risico's oplevert voor de beroepsgroepen, die onbeschermd blootgesteld worden aan wit asbest:

"Wit asbest wordt in tegenstelling tot het blauwe en bruine opgenomen in het lichaam en weggewerkt. Als je het kwijtraakt, is er niets aan de hand. Als je eerlijk bent, gezien ook de kosten van omschakeling naar asbestvrije producten, dan zijn de medische argumenten om ook wit asbest te weren niet zo hard."

Aldus Planteydt, die ook nog opmerkt dat volgens hem het streven van de overheid en de vakbeweging om alle asbest te weren, overdreven is. Het lijkt hem redelijk dat dingen verboden worden, waarvan de gevaren zijn aangetoond, maar als dat laatste niet het geval is, dan moet men volgens Planteydt het rustig laten zitten en de vinger aan de pols houden.

Die mening krijgt een warm onthaal van K. van der Poel, de president-directeur van Eternit. Van der Poel laat aan de krant weten dat Eternit een volledig verbod van asbest van de hand wijst. Maar ook een vrijwillige overeenkomst met de overheid om geen asbest meer te gebruiken, niet ziet zitten. Eternit beroept zich daarvoor op de onschadelijkheid van asbest. Die onschadelijkheid zou voortvloeien uit *'de laatste medische inzichten.'* Van der Poel acht het onwaarschijnlijk dat het tot een verbod op wit asbest komt, ook al omdat asbestvrije producten duurder zijn, zo'n 15 tot 20 procent. Voor de volledigheid voegt hij eraan toe dat Eternit een grote investering klaar heeft staan voor alternatieve producten.

Cobouw

Een paar maanden later doet Van der Poel, zowel president-directeur van Eternit als ondervoorzitter van het CIAB, nog een duit in het zakje. In het blad Cobouw verklaart hij dat er geen enkele reden is om de toepassing van chrysotiel, al of niet gebonden in producten, te verbieden. Naar de mening van Van der Poel lossen chrysotielvezels kort na het inademen volledig op in het longvocht en zijn ze zodoende niet in staat om kanker te verwekken. Ter onderbouwing van deze opmerkelijke opvatting baseert Van der Poel zich op het oordeel van medici. Hij stelt:

"Vele long- en medische specialisten waaronder drs. J.M.G. Davis en K.S. Crump (Canada) en drs. C. Laros, voormalig longarts in Utrecht, hebben nog nooit een witte asbestvezel in de longen van patiënten aangetroffen."

Ook heeft onderzoek volgens hem aangetoond dat er geen enkel verband bestaat *"tussen witte asbest en mesothelioom, een vorm van longkanker [sic]."* Van der Poel gaat in op de in zijn ogen bestaande verschillen tussen wit en blauw asbest. De vezels van blauw asbest zijn over het algemeen stug en licht, breek- en splijtbaar. Terwijl de chrysotielvezel ook breekbaar en splijtbaar is, maar vooral soepel en daardoor niet schadelijk voor de longen, en het lost in het longvocht op. Daarna gaat Van der Poel in op zijn tegenstanders:

"Nog aanhoudend worden asbestverwerkende bedrijven onder vuur genomen door allerlei milieuorganisaties, die erop uit zijn om alle asbest verboden te krijgen. Dat is onzin en beslist niet nodig."

Sprekend over mesotheliomslachtoffers wijst van der Poel erop dat die gevallen pas na lange tijd, 25 tot 40 jaar, aan het licht komen en dat dan onmiddellijk de milieugroepen weer klaar staan en weer met de vinger naar alle asbest wijzen. Ten onrechte volgens de Eternitdirecteur, want de oorzaak van die ziekten ligt in een grijs verleden, waarin

"door onkunde en onwetendheid zeer onzorgvuldig met asbest, ook met blauwe, werd opgesprongen. Nu weten wij wat er aan de hand is en nemen wij geen onverantwoorde risico's. Het moet duidelijk zijn dat witte asbest zoals in ons land wordt toegepast, geen enkel onacceptabel gevaar voor de volksgezondheid en de verwerkers oplevert."

Gezien het feit dat Eternit op eerdere momenten stug volgehouden heeft dat Eternit al heel vroeg bekend was met de gevaren van asbest en zeer zorgvuldig is opgetreden tegenover haar werknemers en de consumenten, zou het interessant zijn om van Eternit te horen hoe lang zij *'zeer onzorgvuldig'* met asbest is omgesprongen en wanneer, en waardoor, het bedrijf tot een ander inzicht is gekomen. Die toelichting geeft Van der Poel hier helaas niet.

Op het verhaal van Van der Poel reageert dr. T. Spee, beleidsmedewerker op de afdeling toxische stoffen van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, in Cobouw. Spee merkt op dat de overheid op basis van het oordeel van onafhankelijke deskundigen zich op het standpunt stelt dat alle soorten asbest, ook wit asbest, kankerverwekkend zijn. Zoals

ook de Nationale MAC-lijst aangeeft. Die overigens, aldus Spee, gelijk is aan de Duitse en Amerikaanse MAC-lijst.

'Asbest en asbest is twee'

Dat is op 14 februari 1989 de titel van het artikel van Planteydt in de NRC. In de opening wordt vermeld dat asbest een kwalijke reputatie heeft, maar ook dat niet alle asbestsoorten even schadelijk zijn. In de meningsvorming over asbest, zo licht Planteydt toe, bestaan twee verschillende richtingen: de eerste scheert alle asbest over een kam en streeft naar een volledig verbod; de tweede maakt wel een onderscheid en pleit voor een genuanceerd beleid. Het lijkt hem gewenst ook het tweede standpunt naar voren te brengen.

Het eerste is volgens Planteydt op ruime schaal in de media naar voren gebracht. Net als in eerdergenoemde artikel in Lucht en Longen meldt Planteydt in het NRC-artikel dat op grond van uitgebreid onderzoek is komen vast te staan dat de kankerverwekkende eigenschappen van asbest geen direct verband houden met de chemische samenstelling, maar wel met de fysische eigenschappen. Na opsomming van de relevante criteria stelt Planteydt dat blauw asbest aan die criteria voldoet en dus kankerverwekkend is. Maar dat wit asbest vrijwel nooit aan al deze criteria voldoet, vooral omdat de duurzaamheid in het menselijk lichaam veel geringer is. Daarom is volgens Planteydt wit asbest niet kankerverwekkend. Opvallend is echter ook in dit tweede artikel van Planteydt dat hij geen onderbouwing geeft van zijn stellingen en geen literatuurlijst bijvoegt.

Met één uitzondering: in een voetnoot verwijst hij naar het op 1 december 1988 door de Gezondheidsraad uitgebrachte advies over asbest, met bijbehorende literatuurlijst. Met deze bepaald summiere verwijzing naar het advies van de Gezondheidsraad suggereert Planteydt dat het advies een ondersteuning voor zijn standpunten zou zijn. Maar een nadere beschouwing van het advies leert in de eerste plaats dat de Gezondheidsraad oordeelt dat er geen twijfel kan bestaan over het verband tussen blootstelling aan asbest en het optreden van longkanker en long- en buikvlieskanker.

Verder oordeelt de Gezondheidsraad dat de kankerverwekkende eigenschappen van asbestvezels afhangen van zowel de afmetingen van de vezels (lengte, diameter, vorm, lengte-diameterverhouding), de duurzaamheid van de vezels, de splijtbaarheid van de vezels in het organisme als ook de biologische werking van asbest. Bij het duurzaamheidsaspect wordt opgemerkt dat wit asbest na inademing bij proefdieren maar ook bij mensen sneller afgebroken wordt en uit de longen verwijderd wordt dan andere typen vezels.

Ook maakt de Raad een onderscheid tussen de blootstellings situatie in de arbeidsomgeving en in het milieu. Verder memoreert het advies dat in vrijwel alle epidemiologische onderzoeken naar de effecten van asbest de blootstelling slecht gedefinieerd is. Planteydt wijst in zijn artikel wit asbest niet aan als oorzaak van kanker en hecht daarbij groot belang aan de *'duurzaamheidsfactor'* en zijn bewering dat wit asbest vrij snel uit de longen verwijderd wordt. Het advies van de Gezondheidsraad gaat een heel eind mee met de benadering van Planteydt, maar deelt niet zijn conclusie dat mesothelioom nooit of vrijwel nooit door wit asbest wordt veroorzaakt.

De Raad: *"De commissie onderschrijft de opvatting dat chrysotielvezels waarschijnlijk in aanzienlijk mindere mate bijdragen aan de toename van het risico op mesothelioom dan amfibole vezels."*

Het zou mooi zijn geweest als Planteydt dat in zijn artikel open en bloot zou hebben verteld. Al was het maar omdat Planteydt zelf bij de advisering door de Gezondheidsraad betrokken is geweest als *'Gastdeskundige van de Werkgroep Basisdocumenten'*. Planteydt rondt

zijn artikel in de NRC af met het geven van wat hij noemt '*richtlijnen voor beleidsmaatregelen*', die logisch voortvloeien uit zijn verhaal. Die richtlijnen komen erop neer dat het verbod op blauw asbest in stand moet blijven, dat een dergelijk verbod ook moet gaan gelden voor amosiet (bruin asbest), dat de bestaande beperkende maatregelen voor wit asbest gehandhaafd moeten worden en, '*met nadruk*', dat de beschikbare medische gegevens een verbod op chrysotiel niet rechtvaardigen.

Reactie van Klaver c.s.

Naar aanleiding van de discussie over de verschillen tussen blauw en wit asbest in Co-bouw, Arbouw-Infobulletin en de NRC publiceren J. Klaver, A. Burdorf en P. Swuste in 1989 in *Arbeidsomstandigheden* een uitgebreid commentaar over de risico's van wit asbest. De titel van hun artikel luidt: "*Bewijzen kankerverwekkendheid witte asbest zijn er ten overvloede.*" Zij stellen voorop dat blauw asbest verboden is en dat de Arboraad om advies gevraagd zal worden over de mogelijkheid van een verbod op het gebruik van wit asbest. Vervolgens behandelen zij een aantal cruciale discussiepunten, en verwijzen daarbij naar de bijgevoegde literatuurlijst met 20 publicaties.

Een van de publicaties waar Klaver c.s. naar verwijzen, is het eerdergenoemde rapport van de WGD uit 1984, dat door Planteydt genegeerd is. Klaver c.s. wijzen op de conclusie van de WGD dat bij specifieke afmetingen elke vezelsoort in potentie dezelfde carcinogene eigenschappen heeft als asbestvezels. Zij erkennen dat chrysotielvezels hun magnesiumgehalte verliezen onder invloed van zuur en dat magnesiumvrije vezels geen kankerverwekkende eigenschappen meer hebben. Maar ze wijzen er ook op dat het niet bekend is hoeveel tijd er bij mensen ligt tussen de inademing van asbestvezels en het veroorzaken van celverandering. Zij schatten deze periode op zeker meer dan tien jaar. Daarbij merken Klaver c.s. op dat één van de hamvragen is hoelang asbestvezels in de long aanwezig blijven. Dat er een verschil is tussen chrysotiel en amfibolen is volgens hen evident. Chrysotielvezels verdwijnen geleidelijk uit de long, ze worden dunner en verliezen hun structuur. "*Na enige jaren, aldus Klaver, dat is dus wel wat anders dan 'ze lossen op na blootstelling'*", zoals Eternitdirecteur Van der Poel verkondigt.

Na nog gewezen te hebben op eerdere onderzoeken waarbij de ziekte mesothelioom louter veroorzaakt is door de blootstelling aan chrysotiel vragen Klaver c.s. met name aandacht voor de conclusies van het International Agency for Research on Cancer (IARC) uit 1987. Daarin wordt gesteld dat alle soorten asbest tot tumorvorming aanleiding kunnen geven. Op grond daarvan heeft de IARC alle asbestsoorten ingedeeld in categorie één. Dat wil zeggen dat er voldoende epidemiologisch bewijs is voor het oorzakelijk verband tussen blootstelling aan de betreffende stof en het optreden van kanker.

Planteydt en de Novilon-affaire

Al deze informatie maakt weinig indruk op Planteydt. Dat komt medio 1989 weer helder tot uitdrukking bij de Novilon-affaire. Tot 1980 (1983?) brengt het bedrijf Forbo-Krommenie asbesthoudende vloerbedekking met de merknaam Novilon op de markt. Als medio 1989 zowel het Konsumenten Kontakt als de Arbeidsinspectie waarschuwen voor gezondheidsrisico's bij het verwijderen van asbesthoudende vloerbedekking en adviseren die vloerbedekking niet zelf te verwijderen of te slopen, maar daarvoor een gespecialiseerd sloopbedrijf in te schakelen, ontstaat er grote onrust. Met name bij huurders van woningen die bij verhuizing het Novilon-asbestzeil uit hun oude woning moeten verwijderen. Dat brengt Forbo-Krommenie er in augustus 1989 toe om een advies te publiceren over het gevaar van het slopen van Novilon-asbestzeil. In dat advies doet Forbo een beroep op Planteydt:

De Forbo-brochure bevat ook een brief van Planteydt van 8 augustus 1989. De inhoud van die brief is nagenoeg gelijk aan de tekst uit de Forbobrochure, maar in de voetnoot wordt vermeld dat het volledige rapport van Planteydt gratis bij Forbo te krijgen is. In dat vrij summier rapport herhaalt Planteydt zijn stellingen over het gevaar van wit asbest als opgesomd in het NRC-artikel van 14 februari 1989. Inclusief de verwijzing naar het rapport van de Gezondheidsraad van 1 december 1988. Planteydt negeert in zijn rapport het feit dat er geen drempelwaarde in verband met het mesotheliomrisico bestaat en kleineert met behulp van een aantal door hem zelf bedachte aannames het daadwerkelijke mesotheliomrisico. Zodoende komt hij tot de conclusie dat als men bij het verwijderen van asbesthoudende vloerbedekking rekening houdt met de door de fabrikant geadviseerde regels, *‘het gezondheidsrisico voor de betrokkene geheel verwaarloosbaar is.’*

“Ik zou het er zo zelf uittrekken”

Op 18 juli 1989 doet het Utrechts Nieuwsblad (UN) verslag van het Novilon-probleem bij huurders van de gemeente Utrecht. De krant citeert een woordvoeder van Forbo: *“Aan consumenten vertellen we dat het daarom geen kwaad kan het zeil zelf te verwijderen. We geven daarbij het advies om het zeil nat te houden, een stofmasker te dragen en de ruimte goed te ventileren.”*

Ook vraagt het UN Planteydt om een reactie. Planteydt: *“Als ik Novilon-zeil in huis had liggen, zou ik het er zo zelf uittrekken.”* En voegt eraan aan toe dat hij het absoluut oneens is met het rapport van het ministerie van Sociale Zaken uit 1984, waarin staat dat wit asbest kankerverwekkend is en risico's oplevert.

5.23 Eternit en de Asbestprojectgroep

Als er één organisatie in ons land is geweest die vele jaren de volle laag van de machtige Eternitlobby over zich heen gekregen heeft, dan is het wel de Asbestprojectgroep (ASPRO). Maar ASPRO heeft de aanvallen en beschuldigingen van Eternit ook ‘verdiend’. Want er is in de jaren 80 geen organisatie geweest, die zoveel voor de werknemers in de asbestindustrie en de asbestslachtoffers heeft betekend. En die zo vaak, niet zelden met succes, de degens gekruist heeft met Eternit. Wat was ASPRO? En wat heeft zij gepresteerd?

Medio jaren zeventig is aan de Oudegracht in Utrecht gehuisvest een organisatie met een moeilijke naam, de IMGO. Oftewel de Instelling voor Maatschappij Gericht Onderzoek. Bij de IMGO werken, meestal op vrijwilligersbasis, wetenschappers. Zij proberen wetenschappelijke kennis in dienst te stellen van groepen, die doorgaans geen toegang hebben tot de wetenschap. Zo steunt de IMGO Arbeid en Gezondheid werknemers die opkomen voor een veilige werkplek. In het midden van de jaren zeventig komen er bij de IMGO 25 vragen binnen over de gevaren van het werken met asbest. Dat is voor de IMGO-leden aanleiding om systematisch na te gaan hoe het asbestprobleem precies in elkaar steekt. Daarvoor richten zij in 1979 een aparte organisatie op: de Asbestprojectgroep, ASPRO. Bij de ASPRO zijn aangesloten de afdeling Veiligheidskunde van de TH Delft, de Wetenschapswinkel/Chemiewinkel in Leiden en de Stichting Arbeid en Gezondheid in Utrecht.

In 1980 besluit de ASPRO contact op te nemen met de Bedrijfsledengroep (BLG) van de vakbonden bij het bedrijf Eternit In Goor. De BLG bij Eternit is bereid om samen met de ASPRO onderzoek te gaan verrichten bij Eternit. Dat onderzoek omvat een aantal deelonderzoeken, die verricht worden door stagiaires van de universiteiten en hogescholen van Nijmegen, Wageningen, Utrecht, Leiden, Tilburg en Amsterdam. Het onderzoek van ASPRO met de BLG bij Eternit kent aanvankelijk 7 werkterreinen, waaronder een epidemiologisch onderzoek, een afvalverwerkingsonderzoek en een onderzoek naar de arbeidsomstandigheden

bij Eternit. Vanaf dat moment krijgen de BLG en ASPRO te maken met het machtige Eternit, dat er niet van gediend is dat derden zich met haar bedrijf bemoeien. Dat leidt tot veel aanvaringen en langdurige conflicten tussen BLG en ASPRO enerzijds en de Eternitdirectie anderzijds.

Epidemiologisch onderzoek

Dat er bij Eternit al lange tijd onrust heerst onder de fabrieksarbeiders over de risico's van het gebruik van asbest, blijkt in 1976 uit het *Zwartboek* dat de vakbonden NVV en NKV uitbrengen. Op grond van dit rapport stellen de vakbonden dat er dringend verbeteringen nodig zijn. De reactie van de Eternitdirectie is bijzonder fel. De directie stelt dat de vakbonden niet deskundig genoeg zijn om uitspraken te doen over het gevaar van het werken met asbest. De directie noemt het *Zwartboek* paniekzaaijerij en een bedreiging van de werkgelegenheid. In 1977 verschijnt het tweede rapport van de vakbonden: het *Roodboek*. Daarin leveren de vakbonden kritiek op de onveilige arbeidsomstandigheden en de stelling van de directie dat asbestcement ongevaarlijk is.

Omdat de BLG met het probleem zit dat Eternit ontkent dat asbest gevaarlijk is en de BLG het bewijs moet leveren van het gevaar van asbest, besluit het BLG in 1980 met ASPRO in zee te gaan. In januari 1981 starten twee medicijnstudenten uit Nijmegen een epidemiologisch onderzoek. Zij richten zich op de stelling van de Eternitdirectie dat het werk bij Eternit veilig is, omdat er nog nooit een asbestziekte is geconstateerd onder de werknemers van Eternit. In februari 1982 worden de voorlopige resultaten van het medisch onderzoek bekend. Het blijkt dat er al minstens twee Eternitwerknemers aan mesotheliom zijn overleden. Als de media volop aandacht schenken aan dit nieuws, reageert de Eternitdirectie furieus en beticht de vakbonden van een hetze tegen Eternit. Tegenover de kranten meldt Eternit nadrukkelijk dat *“in de veertig jaren dat wij werken [met asbest] is bij ons geen enkel ziektegeval bekend.”*

Eternit liegt

Dat is op zich al een leugen, want een van de twee mesotheliomslachtoffers, die door de onderzoekers van ASPRO boven tafel zijn gekomen, is Jacob de Vries, geboren in 1926 en werkzaam op de afdeling handvormerij bij Eternit van 1957 tot 1969. De Vries wordt in 1981 getroffen door mesotheliom en overlijdt nog hetzelfde jaar aan die ziekte. De zoon van J. de Vries, R. de Vries, geboren in 1956, spreekt – zoals eerder vermeld - na het overlijden van zijn vader eind 1981 bij Eternit met de heer Karst over het feit dat zijn vader aan mesotheliom is overleden. Hem wordt te verstaan gegeven dat Eternit niets te verwijten valt. De Vries jr., zo is de boodschap van Eternit, moet eerst maar eens gaan kijken waar zijn vader eerder gewerkt heeft. Eternit weet dus in 1981 van het overlijden van De Vries, maar zwijgt daarover.

En kort daarop gebeurt hetzelfde bij Eternitwerknemer Rudolf Ottens. Op 3 februari 1982 overlijdt Rudolf Ottens, die bij Eternit werkt sinds 1952, op 49-jarige leeftijd aan de gevolgen van mesotheliom. Eternit is daarvan op de hoogte, maar verzwijgt ook dat mesotheliomslachtoffer. De uitspraak van de Eternitdirectie tegenover de Tubantia van 25 februari 1982, dat het bedrijf in de veertig voorafgaande jaren geen enkel ziektegeval door asbest heeft geconstateerd, is dan ook - nog afgezien van de asbestose- en longkankerslachtoffers - een regelrechte leugen.

Manipulatie

Dat na de publiciteit van februari 1982 de verstandhouding tussen de Industriebond FNV en Eternit niet best is, laat de brief van Eternitdirecteur Goedman van 15 juni 1982 zien.

Eternit maakt daarin ‘*ernstig bezwaar*’ tegen de brief van de Industriebond aan de Ondernemingsraad:

“Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat u zich hierbij schuldig maakt aan manipulatie van mensen, feiten en argumenten. Het kernpunt van het geschil met u is namelijk dat u in uw ledenbulletin en in de daarmee samenhangende publiciteit ons voor de voeten heeft geworpen dat er in ons bedrijf in Goor iets mis is. U beschuldigt ons daarmee van gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel voor de gezondheid van onze medewerkers, want in uw uitspraak ligt de insinuatie besloten dat de werkomstandigheden in ons bedrijf een gevaar voor de gezondheid van de werknemers opleveren.”

Vervolgens gaat Goedman in zijn vijf pagina’s tellende brief tekeer tegen de Asbestprojectgroep. Na opgemerkt te hebben dat over de medische aspecten alleen erkende medici zich kunnen uitspreken, haalt Goedman uit naar de kwaliteiten van de Asbestprojectgroep. En voegt daaraan toe:

“Aangezien epidemiologische studies naar de gezondheidsrisico’s van verdachte stoffen vele jaren in beslag nemen, met zeer hoge kosten gepaard gaan en bovendien op zo grote aantallen personen betrekking hebben dat hieruit statistisch verantwoorde conclusies kunnen worden getrokken, ontkennen wij inderdaad dat de projectgroep over de hiervoor vereiste deskundigheid beschikt.

Voorts wijst Goedman de Industriebond erop dat haar stelling dat er geen asbestslachtoffers zijn geconstateerd bij Eternit, gebaseerd is op de informatie van dr. Miedema van de Arbeidsinspectie. Tien dagen later, op 25 juni 1982, gebruikt de heer H. van ’t Haaff, werknemer van Eternit in Goor, hetzelfde verhaal in zijn brief namens de Commissie Voorlichting Asbest Benelux, CVAB, aan het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Leiden. Volgens Van ’t Haaff is de stelling van de ASPRO-leden dat er asbestslachtoffers gevonden zijn onder het Eternitpersoneel onnauwkeurig. Ook beroept Van ’t Haaff zich op informatie van de Bedrijfsgeneeskundige Dienst, BGD, waaruit zou blijken dat de *“het IMGO-onderzoek een slag in de lucht is.”* Dat brengt Van ’t Haaff tot de conclusie dat: *“de activiteiten van de Asbestprojectgroep niet alleen beledigend zijn voor de desbetreffende bedrijfsgeneeskundige dienst, de medicus van de Arbeidsinspectie resp. de Arbeidsinspectie en voor de verantwoordelijke leiding van het bedrijf, zij tasten ook het bestaan van de onderneming aan.”*

Aan het slot van zijn brief doet Van ’t Haaff een ernstig beroep op de R.U. Leiden om haar invloed aan te wenden op de *“verdere ontwikkeling van het Instituut van de IMGO’s”*. En deelt Van ’t Haaff mee dat hij een kopie van zijn brief stuurt aan de R.U. Utrecht, de K.U. Nijmegen, de Landbouwhogeschool te Wageningen en aan het Verbond van Nederlandse Ondernemingen.

Mededeling

Nog geen week later, op 30 juni 1982, publiceren de BGD Midden Twente, de BLG bij Eternit, de Distriktsbestuurder van de Industriebond F.N.V., de directie van Eternit en de Asbestprojectgroep de *Mededeling aan de werknemers en de werkneemsters van Eternit B.V. te Goor*. Daarin maken betrokken partijen bekend dat zij een gemeenschappelijk standpunt hebben geformuleerd over de omstreden asbestproblematiek en dat zij afspraken hebben gemaakt voor verder onderzoek. Ook stellen betrokken partijen gemeenschappelijk vast dat twee [sic] ex-werknemers van Eternit overleden zijn aan mesothelioom, *“een vorm van kanker, waarvan de oorzaak vrijwel zeker ligt bij de blootstelling aan asbest”*.

Dat er nog meer mesotheliomslachtoffers onder het personeel van Eternit zijn geweest in de jaren 70 blijkt uit het lot van de heer K. uit Goor. Hij is van beroep onderhouds-

monteur en wordt door zijn werkgever uitgeleend aan Eternit. In 1976 overlijdt hij, 56 jaar oud, aan mesotheliom. Ik heb niet kunnen vaststellen of Eternit in 1976 daarvan op de hoogte is geweest, maar het toont in ieder geval wel aan dat de arbeidsomstandigheden bij Eternit niet zo veilig zijn geweest als steeds door de Eternitdirectie met grote stelligheid is beweerd.

Publiciteitsoorlog

Dat Eternit op 30 juni 1982 erkent dat er mesotheliomslachtoffers gevallen zijn onder haar personeel betekent echter nog niet dat daarmee de strijdbijl begraven is. Dat merkt bijvoorbeeld J. Korff de Gidts, verbonden aan de Stichting Arbeid en Gezondheid in Utrecht, als op 24 september 1982 H. Goedman, president-directeur van Eternit, hem kapittelt over over zijn uitspraken in het blad De Tijd. Volgens Goedman zou Korff de Gidts zich niet gehouden hebben aan de afspraak om de *“publiciteitsoorlog”* te staken. Als Korff die afspraak niet zou nakomen, dan zou dat voor Eternit consequenties hebben voor de medewerking aan het vervolgonderzoek. Bovendien acht Goedman de uitspraken van Korff in De Tijd schadelijk voor Eternit.

Een maand later richt Goedman zich in een uitgebreide brief tot de Asbestprojectgroep. Hij constateert dat ASPRO volgens Eternit *“enkele uitgangspunten van fundamentele betekenis handhaaft”*, die voor Eternit onaanvaardbaar zijn. ASPRO zou eerdere afspraken niet nakomen en Eternit vindt dat er een duidelijke discrepantie bestaat tussen ASPRO en Eternit over de *‘gevaarengraad van asbest’*. Goedman geeft tenslotte aan het van belang te achten om de samenwerking met ASPRO voort te zetten, maar verbindt daar wel uitdrukkelijk een aantal voorwaarden aan. Een van die voorwaarden houdt in dat ASPRO schriftelijk aan Eternit bevestigt dat de *‘publiciteitsoorlog’* is gestaakt.

In februari 1984 wendt Goedman zich tot het College van Bestuur van de Katholieke Universiteit te Nijmegen om zijn beklag te doen over de scriptie *“Asbest in Twente”*, van Kees Hertog en Theo Senden, verbonden aan de Stichting Arbeid en gezondheid. Goedman:

“Deze eind 1983 uitgebrachte scriptie is in feite rechtstreeks gericht tegen onze onderneming en zij vormt als zodanig een onderdeel van de anti-asbest-actie, waaraan beide genoemde studenten in nauwe samenwerking met genoemde stichting en de Chemie- en de Wetenschapswinkel te Leiden sinds enkele jaren hebben deelgenomen.”

Na opgemerkt te hebben dat hij zich niet competent acht om de scriptie van Hertog en Senden op zijn medisch-wetenschappelijke merites te beoordelen gaat Goedman uitgebreid in op de in zijn ogen wetenschappelijke mankementen in de scriptie. Van zijn kant stelt Goedman daar tegenover een uitspraak van dr. Selikoff en de opvattingen, die dr. J.C. McDonald vertolkt zou hebben op het asbestsymposium in Montreal in 1982. Wat Goedman ook dwarszit, is het feit dat Hertog en Senden zich in hun scriptie beroepen op de opvattingen van dr. Stumphius over het gevaar van wit asbest. Volgens Goedman zou Stumphius van mening zijn geweest dat wit asbest ‘voor algemeen gebruik’ behouden kon worden. Ten slotte vat Goedman zijn kritiek samen met de stelling dat de scriptie van Hertog en Senden *“in alle opzichten onverantwoord, tendentius, in strijd met de wetenschappelijke integriteit en derhalve onwaardig [is] voor een wetenschappelijke instelling als uw universiteit. Wij zijn ons bewust hiermee een ernstige beschuldiging uit te spreken.”*

Asbestsymposium Delft

Als prof. A.R. Hale van de TH Delft in juni 1985 Goedman uitnodigt om een bijdrage te leveren voor het Asbestsymposium annex tentoonstelling van de Vakgroep Veiligheidskunde van de TH Delft, schiet dat verzoek in het verkeerde keelgat van Goedman. H.J. van 't Haaff,

milieucoördinator van Eternit, beantwoordt het verzoek van prof. Hale met de mededeling dat Goedman hem, Van 't Haaff, verzocht heeft het verzoek te beantwoorden. Dat antwoordt luidt:

“Alvorens te kunnen besluiten of wij een bijdrage zullen leveren aan het Symposium over asbest op 3 september 1985 zullen we eerst wat meer moeten weten over het doel en de opzet van het Symposium. Ook de achtergronden en de onderwerpen van de verschillende sprekers interesseren ons. Gezien het verleden van de heer Swuste als een van de leiders van de actiegroep ASPRO, die op vele zeer onheuse methoden ons bedrijf heeft aangevallen, kunnen we hem niet als contactpersoon accepteren. Gaarne hadden wij daarom een persoonlijk gesprek met U over dit Symposium en wachten daarom uw voorstel voor plaats en datum af.”

Nadat de heren Groenendijk en Van 't Haaff een bezoek hebben gebracht aan de Vakgroep Veiligheidskunde, laat prof. Hale de heer Goedman weten dat de suggestie van Eternit om een bijdrage te leveren over het Veilig werken met asbest - waar Hale Goedman had gevraagd om te spreken over asbestvervangingsmiddelen - niet past in het kader van het symposium. Hale wijst zodoende het voorstel van Goedman af. En deelt hem mee dat hij inmiddels een andere spreker voor het beoogde onderwerp heeft gevonden.

Maar dat laat Goedman niet over zijn kant gaan. Hij laat Hale op 21 augustus 1985 weten dat de aanvankelijke bezwaren van Eternit tegen de opzet van het symposium bij Hale bekend zijn. NI. dat de keuze van de onderwerpen volledig voorbijgaat aan recente wetenschappelijke inzichten en aan de officiële nationale en internationale beleidsbeslissingen. En:

“Nu, naar ons is gebleken, u er niet van afziet met behulp van emotionele middelen de negatieve aspecten van het asbestgebruik in het verleden tijdens dit symposium op de voorgrond te plaatsen, staat het voor ons vast dat u met dit symposium niet beoogt de deelnemers objectief en wetenschappelijk verantwoord voor te lichten.”

Na nog gewezen te hebben op het feit dat de Vakgroep Veiligheidskunde van plan is de tv-documentaire *“Alice, a fight for life”* te vertonen vervolgt Goedman met:

“Op zich verbaast ons dit niet: in onze brief aan u van 2 juli 1985 hebben wij u reeds geattendeerd op onze bezwaren tegen de rol die de heer Swuste als vooraanstaand lid van de anti-asbestprojectgroep ASPRO bij de organisatie van het symposium is toegekend. Deze actiegroep is er bij voortduring op uit met gebruikmaking van de meest infame methoden ons bedrijf in discrediet te brengen. [. .] Het staat ons dan ook duidelijk voor ogen dat de heer Swuste met de gekozen opzet voor het symposium mede wil bijdragen tot de verwezenlijking van zijn doel, tegen de objectieve feiten in, de toepassing van asbest onmogelijk te maken. Op grond hiervan achten wij de opzet van het symposium niet alleen ver beneden het wetenschappelijk niveau maar bovendien in strijd met de wetenschappelijke integriteit van de TH Delft.”

“Indoctrinatie, laster, miskennis, paniekzaaijerij”

Maar deze ontboezeming is voor Goedman kennelijk nog niet voldoende. Op 3 september 1985 wendt hij zich per brief tot het College van Bestuur van de TH Delft om zijn hart te luchten en zijn bezwaar tegen het symposium toe te lichten. Hij meldt dat Eternit overleg gevoerd heeft met prof. Hale over het symposium, maar dat Hale zijn bezwaren tegen het optreden van de heer Swuste volledig heeft genegeerd

“(.) hoewel het hem bekend is dat de heer Swuste een leidende rol vervult in de zogeheten Asbestprojectgroep, een militante actiegroep, die het verbod van asbestgebruik in ons land ten doel heeft en die bestaat uit politiek geëngageerde studenten en wetenschappelijke medewerkers aan diverse universiteiten en hogescholen. Deze ASPRO heeft onze onderneming door middel van valse beschuldigingen en het indoctrineren van werknemers en publieks-

groepen bij herhaling in discrediet gebracht. Inmiddels beschikken wij over aanwijzingen dat het symposium als startpunt zal dienen voor een verhevigde anti-asbestactie onder het motto "Asbest is een gevaar voor de volksgezondheid", waarbij gebruik zal worden gemaakt van de autoriteit van de TH Delft.

Het zal u duidelijk zijn dat wij ons in het belang van onze onderneming tegen deze aktie zullen verzetten en dat wij daarbij het gebruik in het openbaar van de in deze brief genoemde feiten niet zullen kunnen vermijden. Wij hopen dat het zover niet behoeft te komen en dat u in staat zult zijn te voorkomen dat de voorgenomen anti-asbestcampagne ook maar op enigerlei wijze met de TH Delft in verband zal worden gebracht. Wij kunnen ons niet voorstellen dat onder uw verantwoordelijkheid een vakgroep van uw hogeschool zich te buiten gaat aan indoctrinatie, laster, opzettelijke miskennen van wetenschappelijke feiten en paniekzaaijerij onder het publiek, methoden waarvan de ASPRO zich willens en wetens bedient."

Het bos in

Anders dan de Eternitdirectie hoopt en verwacht gaat op 3 september 1985 niet alleen het symposium over 'Asbest, de vervanging van het magische materiaal' in de aula van de TH Delft gewoon door, maar maken ook haar ongezoeten kritiek en aanvallen op de Vakgroep Veiligheidskunde en de heer Swuste bij het College van Bestuur van de TH Delft geen indruk.

De interne brief van dr. ir. L. Goossens, secretaris van de Vakgroep Veiligheidskunde, aan het Bestuur van de Onderafdeling der Wijsbegeerte en Maatschappijwetenschappen laat er geen misverstand over bestaan. Goossens wijst alle beschuldigingen van Eternit van de hand en wijst er eerst fijntjes op dat de Eternitdirectie zich wel beroept op de brief van het College van Bestuur van de KU Nijmegen, maar nalaat te vermelden dat het bestuur van de Landbouwhogeschool Wageningen afwijzend heeft gereageerd op de brief van Eternit en de besturen van de Rijksuniversiteit Leiden, Utrecht, Tilburg en Amsterdam helemaal niet gereageerd hebben op soortgelijke brieven van Eternit. Over het symposium zelf meldt Goossens dat het een succes is geweest. Ongeveer 200 genodigden 'uit de asbestverwerkende en asbestvervangende industrie, diverse overheden, vakbonden en milieuorganisaties' hebben het symposium bijgewoond, de reacties waren geanimeerd en enthousiast. Over de positie van de Asbestprojectgroep merkt Goossens op dat het een werkgroep is van de Stichting Arbeid en Gezondheid, waarmee de Vakgroep Veiligheidskunde al geruime tijd samenwerkt.

"Waarom Eternit dat via ons College te weten zou willen komen, begrijpen wij niet. Nog afgezien van de vraag of zij zich met de werkwijze van interacademische groepen hebben te bemoeien. En de relatie met de Asbestafvalgroep is eenvoudig. Juist het onderzoek van de heer Kaper bij Chemische Technologie aan de Universiteit van Amsterdam heeft ons ertoe gebracht hem te vragen voor ons ten behoeve van het symposium op een tweetal A-4tjes een samenvatting van zijn bevindingen op te stellen."

Aldus Goossens. Die verder opmerkt dat zij zich uitermate gestoord hebben aan de wijze waarop drs. P. Swuste, prof. Hale en onze vakgroep "behandeld" worden:

"Met name de aantijgingen tegen de heer Swuste storen ons erg. Juist nu door zijn onderzoeksinspanningen velen in den lande in zijn richting naar onze vakgroep komen voor adviezen en het houden van lezingen. Dat heeft er mede toe bijgedragen dit symposium te organiseren. Aangezien de toonzetting in de brief duidelijk riekt naar smaad, zien wij er beslist aanleiding in voor ons College om Eternit hun excuses te laten aanbieden."

Het hoeft daarom niet te verwonderen dat H.J. Zeevalking, voorzitter van het College van Bestuur van de TH Delft, op 25 november 1985 in een kort briefje Eternit het bos instuurt.

Maar ook dit keer weet Eternit niet van wijken. Op 8 januari 1986 stuurt Goedman opnieuw een epistel aan het College van Bestuur van de TH Delft. Hij geeft aan dat de brief van het College van Bestuur hem in alle opzichten teleurstelt. Over het verschil in inzicht over de gevaren van asbest, waarop het College heeft gewezen, merkt Goedman op dat de beoordeling van de gevarengraad van asbest een medisch-wetenschappelijke opgave is *“waartoe wij niet competent zijn, evenmin als de betrokken vakgroep van de hogeschool.”*

Hij dringt er bij het College op aan om *‘de diepere oorzaken van deze controverse aan het licht te brengen’*. En richt opnieuw zijn pijlen op de Vakgroep Veiligheidskunde:

“De Vakgroep Veiligheidskunde van uw hogeschool heeft zich met zijn controversiële stellingname tegenover deze uitkomst tenminste tegenover u verplicht aan de hand van controleerbare berekeningen waar te maken dat het gezondheidsrisico van asbest voor de bevolking in ernstige mate aanwezig is, zoals uit haar verklaringen zou moeten blijken.”

Goedman sluit zijn brief af met de boodschap dat hij van het College van Bestuur verwacht dat de inhoud van zijn brief het College tot de overtuiging brengt *‘dat de wetenschappelijke kwaliteit van de Afdeling Veiligheidskunde van de TH Delft nader onderzoek vergt.’*

Asbestafvalgroep

Mede naar aanleiding van het Asbestbesluit 1977 krijgt TNO in 1978 opdracht van het ministerie van VROM om de concentraties asbestvezels in de buitenlucht te meten. Een van de zes landelijke meetpunten van TNO is Goor. In december 1980 bereikt het College van B & W van Goor het bericht van TNO dat bij metingen in de omgeving van het Eternitterrein hoge concentraties asbestvezels zijn vastgesteld. In een interne nota van de gemeente Goor wordt opgemerkt dat het wenselijk is om Eternit hiervan op de hoogte te stellen. Met als gevolg dat op 3 april 1981 een gesprek plaatsvindt met Eternit, de Inspectie Volksgezondheid, het gewest Twente en de Districtsgezondheidsdienst Midden Twente. Het verslag van dit gesprek vermeldt dat er metingen verricht zijn door TNO in het kader van het project *“Asbest en andere minerale vezels in de buitenlucht”* en dat bij deze metingen een hoge concentratie asbestvezels is gevonden, maar dat de *‘gestelde MAC-waarde’* niet wordt overschreden (?). *“Verzocht wordt daarom samen te bezien welke mogelijkheden er zijn om met redelijke middelen deze hoge waarde terug te brengen.”*

Namens Eternit brengt de heer Goedman naar voren dat de gevonden cijfers overeenkomen met de maandelijkse meetresultaten en dat het geen hoge getallen zijn vergeleken met de arbeidsomstandigheden. Volgens Eternit doet het bedrijf door het gebruik van stofvangers al veel om de asbestconcentratie zo laag mogelijk te krijgen. Er zijn nog wel mogelijkheden tot beperking van de uitstoot, maar die zijn bijzonder kostbaar. Daar komt bij dat de helft van de emissie uit de uitlaten komt, maar dat de andere helft ergens anders vandaan komt. Aldus Eternit. *“De vergadering is vervolgens van mening dat de gegevens bijzonder voorzichtig in de publiciteit gebracht moeten worden. Gezien de praktijk is geheimhouding vaak erger dan het feit op zich en bovendien is het rapport openbaar.”* Waarna besloten wordt de meetresultaten in de commissie milieuzaken van de gemeente Goor te bespreken.

Asbest en Milieuhygiëne

In januari 1981 brengt het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, een onderdeel van het Ministerie van VROM, de circulaire *“Asbest en Milieuhygiëne”* uit. Daarin meldt het Staatstoezicht dat de aanwezigheid van asbest in producten en in het milieu ook een risico inhoudt voor de gezondheid van niet-werknemers. De circulaire richt zich specifiek op gemeenten. De arbeidshygiënische kant van het asbestprobleem blijft buiten beschouwing. Hoewel de circulaire niet rechtstreeks gericht is op asbestverwerkende bedrijven, valt de circulaire slecht bij

Eternit. Dat wordt onder andere duidelijk uit de inhoud van *Eternieuws*, het intern informatieblad van Eternit, waarin verslag gedaan wordt van de vergaderingen van de ondernemingsraad. Op 2 februari 1981 meldt de heer Goedman, als voorzitter van de OR, bij het onderwerp Asbest en Gezondheid over de circulaire:

“Wij hebben inmiddels de circulaire “Asbest en Milieuhygiëne”, uitgegeven door het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (Minister Ginjaar) in ons bezit gekregen. Deze circulaire werd ons niet toegezonden door dit Ministerie, hetgeen niet correct is. Het hele verhaal is gebaseerd op veronderstellingen, terwijl bovendien foutieve informatie wordt verstrekt. Asbest is een gevaarlijke stof, maar wij hebben geleerd er veilig mee om te gaan. Wij leven in een wereld vol gevaarlijke stoffen, waarmee wij moeten leren omgaan. De reden waarom het Ministerie zich in het bijzonder tegen asbest afzet is ons niet geheel duidelijk. Wij vermoeden dat hierbij andere belangen een rol spelen dan alleen de volksgezondheid en milieuhygiëne. Ook dr. Stumphius staat niet achter de inhoud van de circulaire. Naar aanleiding van deze circulaire hebben wij contact gezocht met VNO, die een brief aan minister Ginjaar heeft verzonden met het verzoek een delegatie uit de asbestindustrie te willen ontvangen voor een gesprek.”

Als een van de leden van de OR voorstelt om via de media zoveel mogelijk ruchtbaarheid te geven aan de visie van Eternit op asbest, en de secretaris van de OR vindt dat Eternit optimale publiciteit moet geven aan de benadering van Eternit van het asbestvraagstuk, antwoordt Goedman dat in het verleden is bewezen dat elke actie van de kant van Eternit een reactie ontketent. Hij voegt daaraan toe dat Eternit door middel van het gesprek dat bij minister Ginjaar is aangevraagd, wil proberen de foutieve beweringen in de circulaire te laten herroepen. Op de volgende overlegvergadering van 13 april 1981 deelt voorzitter Goedman mee dat de circulaire onderwerp van gesprek is geweest in het overleg van de directie van Eternit met afgevaardigden van de PvdA. Goedman is van mening dat het om een probleem van politieke aard gaat. Hij voelt zich daarin gesterkt door het feit dat minister Ginjaar niet bereid is gebleken om uitsluitend een delegatie van de asbestverwerkende industrie te ontvangen. Goedman hoopt, naast de steun van de VVD-fractie, nu ook de steun van de PvdA-fractie te hebben gewonnen. Als één van de leden van de vergadering voorstelt om zich ook tot de Vaste Kamercommissie te wenden, gaat Goedman hiermee akkoord, maar verzoekt hij tegelijk de OR voorlopig nog niet in te gaan op *“de onjuistheden en veronderstellingen, die in de circulaire worden vermeld,”* en zich te beperken tot het uitspreken *“van de grote ongerustheid met betrekking tot de werkgelegenheid en de bezwaren tegen het feit dat het bedrijfsleven niet betrokken is geweest bij de totstandkoming van de circulaire.”*

Grapperhaus

Op de volgende vergadering van 15 juni 1981, die bijgewoond wordt door de heer F.H.M. Grapperhaus, Staatssecretaris van Financiën van 1967 tot 1971 (KVP) en sinds 1977 lid van de Raad van Commissarissen van Eternit B.V., meldt voorzitter Goedman dat minister Ginjaar, inmiddels démissionair, zich bereid heeft verklaard een onderhoud met een delegatie van de asbestverwerkende industrie te hebben.

“Het is regel dat een besluit van een démissionaire minister wordt overgenomen door het nieuwe kabinet. Getracht zal worden de circulaire te laten herroepen. Zou de minister daartoe niet bereid zijn, dan dient er o.i. op zijn minst een brief aan de gemeentelijke overheden gezonden te worden, waarin de onjuistheden en vage veronderstellingen worden ingetrokken. Alhoewel op de markt nog slechts zelden geluiden over de circulaire gehoord worden, hebben we hiervan toch negatieve gevolgen ondervonden.”

Bij de bespreking van het financieel verslag over 1980 merkt één van de leden op dat de asbesthetze de grootste vijand van Eternit is. Commissaris Grapperhaus stemt hiermee volledig in. *“Goedman merkt op dat de schade die asbestproducten door deze hetze ondervinden nauwelijks meetbaar is. Goedman heeft onlangs een conferentie bijgewoond, waaraan allerlei asbestinteressenten uit de hele wereld deelnamen. Hieruit kwam naar voren dat de asbestverwerkende industrie van mening is dat asbest weliswaar veilig kan worden verwerkt, doch dat het artikel kapot geschreven is en dat deze ontwikkeling moeilijk kan worden teruggedraaid.”*

Geen genuanceerd bericht

Twee maanden later deelt Goedman op de volgende overlegvergadering mee dat het onderhoud over de asbestcirculaire tussen minister Ginjaar en de asbestindustrie moest worden uitgesteld wegens ziekte van dr. Stumphius, en weer twee maanden later wordt gemeld dat op uitnodiging van de nieuwe staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, mevrouw I. Lambers-Hacquebard, er in november 1981 een gesprek zal plaatsvinden met een delegatie van de asbestindustrie.

Tijdens dit gesprek op 4 november 1981 brengt Eternit naar voren dat de circulaire van V & M volgens het bedrijf voor een belangrijk deel de oorzaak is voor *‘de slechte naam die asbest gekregen heeft’*. De circulaire is volgens Eternit *‘erg ongenueanceerd’*. Daarom pleit Eternit voor *‘een genuanceerd bericht’* van de kant van het ministerie. De staatssecretaris deelt die opvatting niet en wijst erop dat de circulaire slechts een weergave van bestaand beleid bevat. Ook merkt zij op dat asbest al een slechte naam had vanwege vele publicaties in de voorgaande jaren. Zij vindt dat het ontwikkelen van alternatieven bij het bedrijfsleven voorop dient te staan. Van een bericht waarin een soepeler beleid wordt aangekondigd, kan dan ook geen sprake zijn.

Asbestafvalgroep en Eternit

Tegen deze achtergrond start de Asbestafvalgroep, AAG, een onderdeel van ASPRO, eind 1981 haar onderzoek naar de verwerking van het bedrijfsafval van Eternit. Zo stelt de AAG vast dat bij de aanvraag voor ontheffing van het verbod op het storten van asbestafval in het kader van de Wet Chemische Afvalstoffen, WCA, Eternit vermeldt dat het bedrijf zeven tot acht keer per dag ongeveer negen ton asbestcementslurry afvoert. Dat komt neer op ongeveer zesentwintigduizend åton per jaar. Terwijl in de verstrekte WCA-ontheffing staat dat er per jaar maar zestienduizend zeshonderdvijftig ton slurry mag worden gestort en daarnaast nog vijfduizend ton asbestcementafval per jaar. Ook bekijkt de AAG de informatie van de stortplaats ‘t Rikkerink in Ambt-Delden. En hoort zij van de Stichting Natuur en Milieu dat de omwonenden van de stortplaats actie willen gaan voeren tegen de hinder van de stortplaats.

Verder steken de leden van de AAG hun licht op bij het gewest Twente en bij Eternit zelf. President-directeur Goedman antwoordt de AAG dat Eternit er in principe geen bezwaar tegen heeft gegevens ter beschikking te stellen ten behoeve van wetenschappelijke studies, die onder verantwoordelijkheid van een universitaire autoriteit plaatsvinden. Maar dat hij niet te spreken is over de publicatie van ASPRO over de gezondheidstoestand van het personeel van Eternit. Ofschoon hij die publicatie onverantwoord vindt, wil hij wel in gesprek gaan met de AAG. Dat leidt ertoe dat E. van Lint en M. Hennekam, twee leden van de AAG, op 18 juni 1982 een onderzoeksopzet voorleggen aan Eternit.

De reactie hierop van de heer Van ’t Haaff van Eternit van 26 augustus 1982 aan Hennekam en Van Lint is niet bepaald hoopgevend voor de AAG. Na een reeks bezwaren tegen het voorstel opgesomd te hebben merkt Van ’t Haaff op dat hij grote moeite heeft met de uitspraak van de AAG dat asbestvezels in de lucht schadelijk zijn voor de gezondheid en dat

zou zijn gebleken dat zelfs lage concentraties een gezondheidsrisico inhouden. Die uitspraak wordt door Eternit betwist. Van 't Haaff: *“Het blijft voor ons een moeilijke zaak om ons met welk onderzoek dan ook te verenigen wanneer er met ons geen overeenstemming bestaat over de gevarengraad van asbest.”*

Drie leden van de AAG, Van Lint, Hennekam en Kole, beantwoorden Van 't Haaff uitvoerig en zij handhaven hun onderzoeksvoorstel. Op 30 november 1982 hebben Hennekam, Van Lint en Kaper, leden van de AAG, uitvoerig overleg met Groenendijk en Van 't Haaff van Eternit, maar dat biedt nog geen oplossing.

Ondertussen gaat het onderzoek van de AAG door; zij bezoeken stortplaatsen in de regio, bekijken zgn. asbestweggetjes, en spreken met omwonenden van de vroegere stortplaats in Borne en van 't Rikkerink in Ambt-Delden. Een volgende belangrijke ontwikkeling is in februari 1983 de brief van minister P. Winsemius van VROM aan de provincie Overijssel. Winsemius merkt op dat volgens informatie van de provincie Overijssel er vermoedelijk in Ambt-Delden en omgeving asbestafval op ruime schaal is gebruikt als hulpmateriaal voor verharding van wegen. Om een verkennend onderzoek naar de sanering van die asbestwegen mogelijk te maken is Winsemius bereid de beurs te trekken. De provincie laat op 12 juli 1983 in overleg met de AAG de minister weten dat zij het verkennend onderzoek grotendeels wil laten uitvoeren door de AAG, verbonden aan de Rijksuniversiteit Leiden.

In het kader van het AAG-onderzoek wordt er in februari 1984 een begeleidingscommissie ingesteld, waaraan naast de landelijke overheid ook de provincie en enkele gemeenten deelnemen. Eternit laat aan de commissie weten dat zij bezwaar maakt tegen de onderzoekers die de asbestinventarisatie uitvoeren, omdat *“de onderzoekers gelieerd zouden zijn aan de actiegroep ASPRO.”* Dat leidt op 3 april 1984 tot een gesprek van de begeleidingscommissie met Van 't Haaff en Groenendijk van Eternit. De commissie zegt Eternit toe dat de opdrachtgever, de provincie, als ook de commissie erop zullen toezien, dat *“de onderzoekers zich zullen beperken tot de opdracht en geen actiegroep-activiteiten zullen ondernemen.”* Vervolgens spreekt de commissie met de onderzoekers o.a. af dat zij tijdens het onderzoek geen oordeel zullen geven over de eventuele schadelijkheid van de situatie aan degenen, bij wie het onderzoek wordt verricht. En dat niet de schijn zal worden gewekt dat het onderzoek een door de overheid gesubsidieerde actie van ASPRO is.

Op 22 mei 1984 plaatst de Provinciale Waterstaat een advertentie in twee regionale kranten, waarin bewoners in de regio Goor opgeroepen worden om vindplaatsen van asbestcementafval te melden. Afgesproken wordt dat de informatie als gevolg van de advertentie aan de AAG wordt doorgegeven. Die informatie leidt ertoe dat er begin juli al 61 asbestweggetjes zijn getraceerd.

Wetenschappelijke integriteit

Maar dat alles zint Eternit bepaald niet. In een brief op poten wendt milieucoördinator Van 't Haaff van Eternit zich op 4 juni 1984 tot de minister van VROM. Met verwijzing naar het onderzoek naar asbestcementafval op zandwegen rond Goor merkt Van 't Haaff op:

“Daar dit afval onzerzijds van 1945 tot 1974 aan landbouwers ter beschikbaar is gesteld, heeft de Regionale Inspectie van de Volksgezondheid te Zwolle ons verzocht aan dit onderzoek medewerking te verlenen.” Hij voegt daaraan toe dat hij in het overleg met de Inspectie bezwaren naar voren heeft gebracht tegen het inschakelen van een studente [sic] van de Rijksuniversiteit Leiden, die ook lid is van de Asbestprojectgroep van de Stichting Arbeid en Gezondheid.

“Die projectgroep heeft sinds 1982 in het kader van een anti-asbestactie ons bedrijf te Goor op grond van onjuiste feiten en verdachtmakingen bij herhaling in discrediet gebracht.” aldus Van 't Haaff. En hij sluit zijn brief af met:

“Nu de betrokken asbestprojectgroep er zo ondubbelzinnig blijk van heeft gegeven dat zij de onderzoeksoopdracht van het Provinciaal Bestuur van Overijssel aangrijpt om haar anti-asbestactiviteiten voort te zetten, mogen wij een beroep op U doen te bewerkstelligen dat het desbetreffende onderzoek zal worden uitgevoerd door personen, die voldoen aan de voorwaarden van wetenschappelijke integriteit.”

“Asbestcementafval als wegverharding”

Nadat de begeleidingscommissie het conceptrapport uitgebreid heeft beoordeeld, dient het Centrum voor Milieukunde in september 1984 haar aangepaste concept in bij de heer G. Frijling van de Provinciale Waterstaat Overijssel. Deze stuurt het concept door aan de heer Van 't Haaff van Eternit. De reactie van Van 't Haaff van 21 september 1984 (*“Wij danken u voor toezending van het rapport ‘Asbestcementafval als wegverharding’*”) is één lange litanie van bezwaren, verwijten en beschuldigingen. Met als uitsmijter: *“Het zal U op grond van het bovenstaande duidelijk zijn dat wij het rapport van het Centrum voor Milieukunde onaanvaardbaar achten.”*

Nadat drs. G. Huppes van het Centrum voor Milieukunde te Leiden op verzoek van de heer Frijling puntsgewijs op de kritiek van Eternit heeft gereageerd en het rapport op een enkel, ondergeschikt punt heeft aangepast, wordt het rapport *“Asbestcementafval als wegverharding, een inventarisatie van wegen rondom Goor, in opdracht van Provinciale Waterstraat Overijssel”*, in oktober 1984 gepubliceerd. De samenvatting van het rapport luidt:

“Een gebied met een straal van 12 km. rond Goor is onderzocht op de aanwezigheid van wegen en erven die verhard zijn met verschillende soorten asbestcementafval, namelijk productieafval (draaisel) en afgekeurde produkten (golfplaat en buis). Er zijn 83 wegen en erven gevonden waar het asbestcementafval nu nog aan het oppervlak ligt, totaal ongeveer 33.500 m². Het betreft voornamelijk partikuliere wegen en erven. Een aantal wegen vertoonde tekenen van verweren, draaisel werd bijvoorbeeld zacht en brokkelig. Over de gevaren van diverse wegen kan nu nog geen definitieve uitspraak worden gedaan.”

Naar aanleiding van het rapport wendt milieucoördinator Van 't Haaff van Eternit zich in januari 1985 opnieuw tot de minister van VROM. Hij merkt op dat ondanks bezwaren van de kant van Eternit het onderzoek naar wegverharding met asbestcementafval toch opgedragen is aan het Centrum voor Milieukunde van de RU Leiden, maar dat de praktische uitvoering van het onderzoek lag bij de leden van de AAG.

“Omdat wij deze groepering in de loop der jaren hebben leren kennen als een ad hoc instelling, die de wetenschappelijke benadering van het asbestvraagstuk ondergeschikt maakt aan tendentieuze opvattingen, hebben wij zowel tegenover U als subsidievertrekker als tegenover het betrokken Provinciaal Bestuur tegen de voorgestelde gang van zaken protest aangetekend.”

Van 't Haaff beklaagt zich erover dat met de bezwaren van Eternit onvoldoende rekening is gehouden en dat Eternit om die reden het rapport afwijst als *‘zijnde een ondeugdelijke basis’* voor verder onderzoek. En hij verzoekt de minister om Eternit de gelegenheid te bieden om haar bezwaren hetzij mondeling hetzij schriftelijk nader aan de minister ter kennis te brengen. Ook stuurt Van 't Haaff op 9 april 1985 een brief aan het Centrum voor Milieukunde te Leiden, omdat volgens Eternit in het rapport van oktober 1984 ten onrechte vermeld zou zijn dat er op vijf van de onderzochte wegen uitsluitend crocidoliet zou zijn aangetroffen. Dat is

volgens Van 't Haaff onmogelijk omdat bij de productie van asbestcement altijd een asbestmengsel van chrysotiel en crocidoliet is gebruikt. [sic] Waarbij Van 't Haaff ter nadere instructie opmerkt: *“Sinds 1978 wordt in ons land geen Crocidoliet meer verwerkt.”* Dat er tot oktober 1982 bij Eternit in Goor met crocidoliet is gewerkt, is milieucoördinator Van 't Haaff kennelijk ontgaan.

Miljoenen kostende operatie

Maar ook in de richting van het lokale bestuur blijft Van 't Haaff zich afzetten tegen de Asbestafvalgroep, zoals blijkt uit zijn brief van 11 september 1985 aan burgemeester J. van der Zwaag van Goor:

“In aansluiting op het onderhoud dat wij op 9 september jl. met U mochten hebben, hebben wij het genoegen U in bijlage een beknopte samenvatting [van bijna vier pagina's] te geven van gegevens en feiten, die betrekking hebben op de Asbestprojectgroep. Het is deze groep, waartoe de Asbestafvalgroep behoort, die zich tot doel heeft gesteld door middel van paniekzaaij het asbestgebruik in ons land onmogelijk te maken. Het komt ons voor dat door gerichte, feitelijke voorlichting aan de omwonenden van met asbestcementafval verharde wegen in Goor en omgeving kan worden voorkomen dat onder druk van een geïndocctrineerde publieke opinie een miljoenen kostende operatie zal moeten worden uitgevoerd, die niet door de reële feiten wordt gerechtvaardigd.”

Zoals hiervoor bij de categorie milieuslachtoffers van Eternit is beschreven, is Johnny Morsink, geboren in 1957 in Haaksbergen, dichtbij Goor, in 1991 waarschijnlijk het eerste milieuslachtoffer van het asbestcementafval van Eternit geweest. In de daaropvolgende jaren neemt het aantal mesotheliomslachtoffers, dat blootgesteld is aan Eternitafval gestaag toe. Eternit betwist hardnekkig haar verantwoordelijkheid daarvoor, maar uiteindelijk veroordeelt de rechter in 2007 in de zaak Jansen/Eternit het bedrijf, omdat volgens de rechter *“Eternit zoniet reeds in 1967 dan toch in ieder geval in de jaren 1968, 1969 en 1970 op de hoogte moet zijn geweest met de (eerder) weergegeven serieus gesignaleerde gevaren van asbest voor de gezondheid, meer in het bijzonder het gevaar dat vrijkomende asbeststoffen - ook van asbestcementafval in het geval van bewerking of slijtage (. .) de ziekte mesothelium kunnen veroorzaken.”*

In 1992 brengt het MilieuAlarmteam van de SP het rapport *'Asbest in de Hof van Twente'* uit. Met verwijzing naar dat rapport, maar ook naar het rapport van het Centrum voor Milieukunde van de RU Leiden van 1984 vraagt Remi Poppe, lid van de Tweede Kamer voor de SP, in oktober 1996 om een algemeen overleg over de asbestproblematiek. Dat verzoek leidt er uiteindelijk toe dat de minister van VROM in 1999 besluit tot een grote saneringsoperatie van de asbestwegen in Twente. Die operatie mondt uit in drie saneringsronden, die geheel betaald worden door de Staat. Totale kosten van de saneringsoperatie: 150 miljoen euro. Eternit weigert daaraan mee te betalen.

Beroep op de Wetenschap

In de periode 1970-1993 beroept Eternit zich in haar gevecht met de vakbonden, de Asbestprojectgroep, de asbestslachtoffers en de SP regelmatig op haar stelling dat de opvattingen van haar tegenstanders niet wetenschappelijk onderbouwd zijn, terwijl Eternit juist de steun heeft van degelijke en betrouwbare wetenschappers. Opvallend daarbij is dat Eternit zich doorgaans beroept op een beperkte groep deskundigen, die vaak uit eigen kring afkomstig is. Zoals dr. J. Lepoutre, de bedrijfsarts van Eternit België, patholoog-anatoom dr. H. Plantheydt, dr. J. Miedema van de Arbeidsinspectie, en dr. J.C. McDonald en dr. A. Churg uit Canada.

Zeker in het begin van de jaren 70 heeft Eternit daarmee een voorsprong, maar naar mate zij serieus weerwerk krijgt van deskundigen van de Asbestprojectgroep, de universiteiten, de Werkgroep van Deskundigen van de Nationale MAC-commissie, de Gezondheidsraad en in internationaal verband van deskundigen als Selikoff en het IARC, moet Eternit steeds vaker het onderspit delven in het wetenschappelijk debat. Dat leidt er toe dat Eternit haar toevlucht zoekt tot politieke steun bij de overheid en het beschuldigen, beledigen en bestrijden van wetenschappers, die voor Eternit onwelgevallige standpunten uitdragen.

Het conflict escaleert in de jaren 80 als de medewerkers van de Asbestprojectgroep op wetenschappelijk terrein steeds sterker worden, hun onderzoeksresultaten in boekvorm uitgeven en publiceren in kranten en vaktijdschriften. Bovendien begint die kennis ook een beslissende rol te spelen in rechtszaken. Asbestslachtoffers verwijzen regelmatig met succes naar die wetenschappelijke kennis, waar Eternit en andere werkgevers steeds minder tegenover kunnen stellen. De eerste juridische doorbraak op dat terrein is het arrest van de Hoge Raad in 1990 in de zaak van Willem Janssen uit Oosterhout, bij hem is asbestose vastgesteld, tegen zijn oud-werkgever Nefabas, een zusterbedrijf van Eternit. Door de uitspraak van de Hoge Raad wordt de bewijslast voor asbestslachtoffers aanzienlijk verlicht. De 'omkering' van de bewijslast ten gunste van slachtoffers van een beroepsziekte wordt daarna in de wet vastgelegd. Wat voor velen niet bekend is in die zaak, is de jarenlange morele, financiële en wetenschappelijke steun die Janssen vanaf 1983 krijgt van de leden van de Asbestprojectgroep. Zonder die steun zou Janssen het tegenover het machtige Nefabas, lees Eternit, niet gered hebben.

Daarna begint de voorsprong aan kennis en wetenschappelijke onderbouwing aan de kant van de asbestslachtoffers haar vruchten af te werpen in de rechtszalen. Eternit stelt daar steeds minder tegenover, ook al omdat zij zich noodgedwongen blijft beroepen op haar eigen werknemers en op deskundigen als Planteydt en McDonald. Het succes van de rechtszaak, die de 'drie weduwen' met steun van de SP in 1989 tegen Eternit aanspannen, blijkt de eerste stap te zijn in een reeks van tientallen rechtszaken, die asbestslachtoffers tegen het bedrijf ondernemen. Zowel werknemers, als oud-werknemers, familieleden van werknemers, milieu-slachtoffers en ook consumenten van Eternitproducten nemen successievelijk de handschoen op en dwingen het bedrijf tot het betalen van schadevergoeding. In die rechtszaken doen de slachtoffers, vaak financieel gesteund door de SP en het Comité Asbestslachtoffers, stelselmatig een beroep op de kennis en ervaring van deskundigen, die niet zelden hun wetenschappelijke loopbaan bij de Asbestprojectgroep zijn begonnen.

De liefdadigheid van Eternit

Een bijzonder onderdeel van de lobby van Eternit is het bedrijven van liefdadigheid. Met liefdadigheid kan men goede sier maken, zo weet men bij Eternit. Curieus hierbij is de jarenlange goede verstandhouding van Eternit met het Koningin Wilhelmina Fonds voor de kankerbestrijding, het KWF. In januari 1969 krijgt Eternit in Goor een bedankbrief van het KWF:

"Wij ontvingen een dezer dagen een bijschrijving van f 706,10, waarvan f 353,05 van Uw directie en f 353,05 van Uw personeelsleden. Wij geven u de verzekering dat Uw mooie gift zeer welkom is en dat er een goed gebruik voor de kankerbestrijding van gemaakt zal worden. Wij zijn u zeer dankbaar voor de regelmatige steun, die U het werk van de bestrijding van kanker verleent. Hieruit blijkt steeds weer dat deze nationale taak U ter harte gaat, een taak, die ook in de naaste toekomst grote bedragen zal vergen. Voor de wetenschappelijke werkers, die hun talent inzetten voor dit grote probleem van onze volksgezondheid, is Uw morele zowel als Uw financiële steun van grote waarde."

In augustus 1977 gaat de OR van Eternit, naar aanleiding van een verzoek van het KWF, akkoord met een financiële bijdrage van f 1,-- per werknemer. De directie is bereid het ingezamelde bedrag te verdubbelen. Uiteraard, zo meldt de directie, betreft het hier een ‘vrijwillige bijdrage’, die via de loonadministratie geregeld wordt. In de vergadering van 15 oktober 1979 keurt de OR een soortgelijk verzoek goed. En in februari 1981 krijgt de OR de melding dat de directie weer een brief van het KWF heeft gekregen. Het KWF bedankt Eternit voor de bijdrage over 1979 van f 1.110,00 en vraagt tegelijk ook om een bijdrage over 1980.

Het ‘grote’ werk zien we in 1987, als de directie van Eternit ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan bij haar relaties geld ophaalt voor het KWF. Op 16 juli 1987 biedt de directie het ingezamelde bedrag aan het KWF aan met een ‘grote’ cheque van f 13.327,02. Van die aanbieding maakt Eternit een grote foto, die zij trots publiceert. Natuurlijk volgt er een dag later een bedankbrief van directeur M. Olgers van het KWF:

“De symbolische cheque, welke u mij heeft overhandigd, heeft inmiddels een plaats gekregen in de hal van ons kantoor. Moge het voor anderen een stimulans zijn Uw mooie voorbeeld te volgen. Zoals ik u reeds uiteenzette, zijn giften zoals de Uwe van steeds groter belang nu er vanwege de overheidsbezuinigingen een toenemend beroep op het Koningin Wilhelmina Fonds wordt gedaan.”

Over het dieptreurige feit dat Eternit haar personeel decennialang willens en wetens met het kankerverwekkende asbest heeft laten werken en er tientallen fabrieksarbeiders aan asbestkanker zijn overleden, heeft het KWF zich, voor zover bekend, nooit in het openbaar uitgelaten.

Kankeronderzoek in België

In 2012 zet Etex, het moederbedrijf van Eternit Goor en alle andere Nederlandse dochterbedrijven, in België een heel andere PR-stap op het terrein van asbest en kanker. Etex maakt bekend dat zij in maart 2012 haar krachten heeft gebundeld met de Stichting tegen Kanker *“om het onderzoek naar kankers, die verband kunnen houden met blootstelling aan asbest, extra te ondersteunen.”* Etex stelt daarvoor 3 miljoen euro ter beschikking.

Natuurlijk ontbreekt daarbij niet een gevoelige toelichting van Fons Peeters, de CEO van Etex: *“De steun aan het onderzoek naar asbest gerelateerde ziektes is voor ons heel belangrijk. Al onze bedrijven gebruiken sinds meer dan tien jaar geen asbest meer. Niettemin zullen we in de toekomst nog geconfronteerd worden met dergelijke ziektes omwille van de zeer lange latentietijd. We zijn begaan met de slachtoffers en hun familie. Vaak gaat het daarbij om excollega’s, die het beste hebben gegeven voor hun job en dus de groei en bloei van Etex, zonder zich bewust te zijn van de gezondheidsrisico’s. Ons initiatief van nu, wil hun inzet van vroeger belonen.”*

Maar Etex-CEO Peeters kan het niet laten om daar nog een verhullend epistel aan toe te voegen: *“Net zoals andere ondernemingen gebruikte Etex asbest als grondstof in haar productieproces. De stof is nu al meer dan 10 jaar verbannen uit al haar producten. Etex betreurt dat haar vroegere activiteiten ziekte en sterfte veroorzaakt hebben. Daarom wil de groep vandaag op een duurzame en substantiële manier wetenschappers steunen die deze kanker bestrijden. Etex heeft dan ook de hulp ingeroepen van een neutrale organisatie met erkende expertise: Stichting tegen Kanker.”*

Natuurlijk is het goed dat wetenschappers ondersteund worden, ook als het geld van Etex komt, maar het gebaar van Etex uit 2012 zou pas echt serieus te nemen zijn als Etex, om te beginnen, aan de Nederlandse overheid de saneringskosten voor het Eternitafval in Twente, 150 miljoen euro, zou vergoeden. Maar daar horen we Etex niet over.

5.24 Samenvatting

De vasthoudende en kostbare lobby van Eternit, die na het proefschrift van Stumphius in 1969 van start gaat, heeft alles te maken met de grote economische en financiële belangen van Eternit op de asbestmarkt. En dan met name op het terrein van het asbestcement. Omdat zeker in de jaren 60 het wetenschappelijk onderzoek op asbestgebied nog in de kinderschoenen staat, weet Eternit aanvankelijk haar dominante positie op de asbestmarkt gemakkelijk te verdedigen met velerlei uitlatingen en beweringen, die inhouden dat het gevaar van asbest niet aangetoond is, althans zwaar overdreven wordt.

Het proefschrift van Stumphius wekt weliswaar grote publieke belangstelling voor het gevaar van asbest, in het parlement wordt zelfs al om een verbod op asbest gevraagd, maar in de jaren 70 slaagt Eternit erin om met haar invloedrijke lobby dat gevaar voor haar bedrijf succesvol te pareren. Daarbij geholpen door een lakse, laffe en weifelende overheid, die gevoelig is voor het handig door Eternit uitgespeelde argument van de werkgelegenheid. Bij de afweging van het belang van de volksgezondheid tegenover het bedrijfsbelang van Eternit kiest de overheid doorgaans voor het laatste.

Naarmate de tijd verstrijkt, en het jaarlijks aantal dodelijke asbestslachtoffers gestaag stijgt, krijgen de vakbonden en de asbestslachtoffers gesteund door kritische wetenschappers meer en meer vat op de lobby-argumenten van Eternit. In antwoord daarop verheft het bedrijf haar lobby-inspanningen. Het valt daarbij op dat Eternit steeds meer haar toevlucht zoekt bij de overheid en de politieke partijen ter rechterzijde. Het aantal keren dat Eternit zich voor haar belangen hetzij schriftelijk, hetzij mondeling wendt tot de ministers, de ministeries, de Arbeidsinspectie en allerlei overlegorganen is legio. Het feit dat in de jaren zeventig en tachtig twee oud-bewindslieden, Grapperhaus en Van der Stee, toetreden tot de raad van commissarissen van Eternit laat zien hoezeer Eternit tegen de overheid aanschurkt en daar haar gelijk probeert te halen.

Hoewel de Eternitlobby gaandeweg steeds minder effectief wordt en zij het asbestverbod van 1993 uiteindelijk niet kan tegenhouden, moet per saldo vastgesteld worden dat Eternit juist dankzij haar succesvolle lobby erin geslaagd is het verbod op asbest bijna 25 jaar lang uit te stellen. Vanuit het perspectief van Eternit beschouwd een knap resultaat, maar vanuit de positie van de volksgezondheid en de bescherming van de fabrieksarbeiders van Eternit bekeken een diep tragische uitkomst.

Daar komt bij dat de kwalijke gevolgen van het asbestgebruik tot 1994 ook na 1994 onverminderd aan de orde zijn. Ik zal hierna laten zien dat ook na 1994 de machtige lobby van Eternit 'unvervroren' doorgaat. Met name gericht op het bestrijden van de vorderingen van de talrijke asbestslachtoffers en het betalen van haar aandeel in de sanering van de asbestwegen, -erven en -paden in Twente.

6 Overheid

FALENDE OVERHEID

Te laat en te weinig. Daarmee kan het falen van de overheid in het asbestdossier het best worden getypeerd.

Te laat, omdat de Nederlandse overheid als wetgever stelselmatig niet of niet tijdig reageert op de gevaren van asbest en voortdurend achter de feiten aanloopt.

Te weinig, omdat de overheid decennialang loze beloften doet, halve maatregelen neemt, geen visie heeft, geen daadkracht toont, haar zorgplicht verwaarloost, zwicht voor de eisen van de asbestindustrie en handhaving niet tot haar taak rekent.

6.1 Silicosewet 1951

Dat blootstelling aan asbest tot de ziekte asbestose kan leiden is voor de Nederlandse overheid al begin jaren 30 bekend. In Engeland en Duitsland leidt die kennis ertoe dat asbestose als beroepsziekte wordt aangemerkt en de overheid beschermende maatregelen uitvaardigt. Ondanks het feit dat de Arbeidsinspectie al in 1935 in haar jaarverslag aandacht besteedt aan ziekte asbestose, en er in de daaropvolgende jaren steeds meer asbestoseslachtoffers bijkomen, blijft het in ons land op dit terrein erg stil.

Het is 1949. Rijkelijk laat - maar toch – neemt de overheid de eerste stappen in het asbestdossier. Asbestose wordt als beroepsziekte in het kader van de Ongevallenwet aangemerkt en het wetsvoorstel voor de Silicosewet wordt ingediend. De regering onderkent de noodzaak van specifieke maatregelen tegen het gebruik van asbest en de gevolgen ervan. De regering kiest voor een kaderwet omdat volgens de regering de overheid het asbestosegevaar beter met een algemene maatregel van bestuur (amvb) kan bestrijden dan door een regeling bij de wet zelf. Regeling bij amvb heeft volgens de regering het voordeel dat de regering daarmee *“op korte termijn doeltreffend gebleken maatregelen kan nemen en de bestrijding van het kwaad voet voor voet kan worden voortgezet.”*

Concrete maatregelen blijven in 1951 dus achterwege. Wel wordt een aparte overheidsdienst in het leven geroepen, de Silicosecommissie genaamd. Die commissie, onder leiding van de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, wordt speciaal belast met het asbestdossier.

De opstelling van de regering in de Silicosewet in 1951 is typerend voor de werkwijze van de overheid in het hele asbestdossier van 1950 tot heden. Een houding van met de linkerhand geven en tegelijk met de rechterhand terugnemen. Aan de ene kant toezeggingen en beloften doen en ondertussen aan de andere kant alles bij het oude laten.

Dat fenomeen van twijfel en besluiteloosheid begint eigenlijk al eerder bij het levensgevaarlijke asbestspuiten, een Engelse uitvinding uit 1932. Isolatiebedrijf Hertel heeft als enig bedrijf in Nederland een licentie voor dit procedé en dus een monopolie. Al in 1938 constateert de Arbeidsinspectie in Amsterdam hoe gevaarlijk het asbestspuiten is als een isoleerder van Hertel overlijdt aan de gevolgen van asbestose. In de jaren 50 en 60 komen daar nog meer ernstige waarschuwingen van de Arbeidsinspectie bij, maar maatregelen blijven uit tot 1978. Met als gevolg een ware slachting onder de isoleerders van Hertel en de werknemers op de scheepswerven in Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen en Den Helder.

Asbestose-onderzoeken

Begin jaren 50 zijn de omstandigheden om het *‘kwaad’* van asbest en asbestose aan te pakken voor de Arbeidsinspectie niet ongunstig. Immers asbestose is als beroepsziekte erkend,

de Silicosewet maakt het in beginsel mogelijk om wettelijke maatregelen te nemen tegen het gebruik van asbest, als speciaal orgaan is in 1953 de Silicosecommissie in het leven geroepen en, belangrijk voor het kennisaspect, de medici van de Arbeidsinspectie publiceren tussen 1938 en 1957 in het blad De Veiligheid een reeks artikelen over het asbestgevaar. Dr. P. van Luyt, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, schrijft in 1943 over asbestose, in 1945 over Stof en gezondheid en in 1946 over Kanker en beroep. In de jaren 1955-1957 verschijnen er vier artikelen over Stoflongen en Asbest en stoflongen. Dr. F. Bezemer stelt vast:

“Het grootste aantal gevallen van asbestose wordt gevonden in de asbestverwerkende isolatie-industrie. Tot de meest ongunstige behoren wel het werk in magazijnen, het asbestspuiten, de fabricage van asbestmatrassen en het demonteren van oude met asbest geïsoleerde leidingen.”

Deze bevindingen leiden ertoe dat de Arbeidsinspectie besluit om grootschalige asbestose-onderzoeken te starten. Deze onderzoeken strekken zich, met tussenposen, uit over het tijdvak 1953 tot 1973. Het opvallende aan deze asbestoseonderzoeken is dat alle onderzoeken het oordeel van de Arbeidsinspectie over de ernst en de omvang van de asbestoseproblematiek van begin jaren 50 telkens bevestigen, maar niettemin tot geen enkele wettelijke maatregel leiden. Het laatste asbestose-onderzoek, onder leiding van dr. J. Miedema, gaat in 1973 als een nachtkars uit.

Medische kennis

In de jaren 50 doen zich twee belangrijke ontwikkelingen voor waar de Arbeidsinspectie haar voordeel mee had kunnen en moeten doen. Dat betreft in de eerste plaats de informatie van medische deskundigen. Zo waarschuwt dr. Hampe in 1942 in zijn proefschrift voor het longkankerrisico bij blootstelling aan asbest. De Engelse arts R. Doll toont in 1955 in het artikel *Mortality from lung cancer in asbestos workers* aan dat blootstelling aan asbest longkanker kan veroorzaken zonder een voorafgaande of gelijktijdige asbestose.

Internist W. Donker waarschuwt in 1953 voor het groot aantal asbestosegevallen bij het isolatiebedrijf Hertel. De brief van dr. J. Wester uit december 1953 van de Rijksverzekeringsbank aan de Medische adviseur van de Arbeidsinspectie bevat dezelfde boodschap: nl. het grote gevaar van het asbestspuiten bij Hertel en het grote aantal asbestoseslachtoffers bij Hertel. En niet te vergeten de brief van dr. F.H. Bonjer van het Nederlands Instituut voor Preventieve Geneeskunde, die hij in 1956 (!) stuurt aan de Medisch adviseur van de Arbeidsinspectie. Bonjer maakt daarin melding van het opzienbarende feit dat hij enkele sectiegevallen van asbestosis behandeld heeft waarbij een hem onbekende tumor aan het licht is gekomen. Allemaal nuttige medische informatie voor de Arbeidsinspectie. Maar hoe reageert de Arbeidsinspectie hierop?

Niet op alle brieven volgt een reactie, maar het antwoord van dr. F. Bezemer, de medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, van december 1953 aan dr. Wester van de Rijksverzekeringsbank laat iets zien van de toen al bestaande twijfel van de Arbeidsinspectie:

“Sedert 1936 heeft de Arbeidsinspectie zich met het asbestbedrijf van de fa. Hertel beziggehouden. De grote moeilijkheid vormt het asbestspuiten, eerst droog later nat, waarvan de omvang, vooral na de oorlog voortdurend is toegenomen. De afdoende asbeststof-bestrijding door technische maatregelen is bij het asbestspuiten, ondanks alles wat hiervoor zowel in het buitenland als bij ons is geprobeerd, tot nu toe een onoplosbaar probleem gebleken.

In 1952/53 werd door de Arbeidsinspectie een enquête gehouden naar de toestand in de gehele asbestverwerkende industrie in Nederland. Als gevolg daarvan wordt onder meer op het ogenblik door de Arbeidsinspectie in samenwerking met T.N.O. het zeer moeilijke vraag-

stuk bestudeerd of het asbestspuiten door een gelijkwaardig minder stofgevaarlijk proces te vervangen zou zijn. Zo lang dit niet het geval is, kan nl. een verbod van asbestspuiten, op grond van een eventueel in het leven te roepen Asbestspuit-besluit, niet uitgevaardigd worden."

Asbest op de werkvloer

De tweede voor de Arbeidsinspectie leerzame ervaring betreft de asbestose-onderzoeken bij asbestgebruikende bedrijven. Dat is natuurlijk in de eerste plaats het isolatiebedrijf Hertel, met haar monopolie bij het asbestspuiten. Hertel is met name actief in de scheepsbouw in en om Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen en Den Helder. Het is frappant om te zien dat bij de asbestose-onderzoeken onder het Hertelpersoneel bij Werkspoor in Utrecht, 1952, bij het Hertelpersoneel in Amsterdam in 1958, bij De Schelde in Vlissingen, 1965, maar ook bij het derde asbestose-onderzoek van de Arbeidsinspectie, 1967-1973, stelselmatig en op grote schaal ernstige blootstelling aan asbest onder het Hertelpersoneel, maar ook onder het personeel van de scheepswerven zelf wordt vastgesteld, zonder dat de Arbeidsinspectie zelfs maar overweegt om tot wettelijke maatregelen over te gaan.

Dat de Arbeidsinspectie zich van de treurige situatie bij Hertel bewust is, blijkt uit het verslag van de vergadering van de medici van de Arbeidsinspectie van 20 april 1965. Naar aanleiding van het onderzoek bij De Schelde wordt opgemerkt *"dat in de isolatie-industrie feitelijk nog weinig verbeterd is."*

Silicosecommissie

Dat de Arbeidsinspectie niet alleen ten aanzien van het gevaar van het asbestspuiten de boot gemist heeft, laat de geschiedenis van de Silicosecommissie zien. De Silicosecommissie, later genaamd Stoflongencommissie, wordt in 1951 opgericht naar aanleiding van de invoering van de Silicosewet. De commissie is een onderdeel van het Ministerie van Sociale zaken houdt zich bezig met het asbestose-probleem. Vanaf 1970 speelt de commissie echter ook een belangrijke rol bij het ontwerp van het Asbestbesluit. Voorlopig beperk ik mij hier tot het asbestoseprobleem.

Over de resultaten van de commissie valt gedurende de eerste jaren na 1953 weinig te melden. Behalve dan dat de Directeur-Generaal van de Arbeid naar aanleiding van het grote probleem met het asbestspuiten door Hertel bij Werkspoor in 1953 de Silicosecommissie verzoekt om deze kwestie met spoed in behandeling te nemen. Hij zegt daarbij aan de districts-hoofden van de Arbeidsinspectie toe dat zij een kopie van het TNO-rapport zullen krijgen.

Het TNO-rapport verschijnt in december 1952. Uit het rapport blijkt dat er sprake was van een *"een enorme verspreiding van zeer fijn stof"* en dat het grootste deel van het stof uit asbestdeeltjes bestond. De TNO-onderzoeker concludeert dat bij de betrokken werkzaamheden gevaar voor de gezondheid bestond en dat dat gevaar blijkens de metingen ook buiten de wagens aanwezig was. Of de Arbeidsinspectie naar aanleiding van dit rapport stappen heeft ondernomen richting Hertel, heb ik niet kunnen vaststellen.

Stilte aan het front

Daarna wordt het stil aan het front van de Silicosecommissie. Het staat vast dat er wel vergaderingen zijn gehouden, tot en met de 54^e vergadering op 24 april 1962. Over de activiteiten van de commissie in de periode 1957-1962 is niets bekend. Maar vanaf 24 april 1962 gebeurt er iets bijzonders. Dat wil zeggen de Silicosecommissie zet zichzelf in de ijskast en wel tot 4 september 1968. Een tijdvak waarin het gebruik van asbest en de blootstelling aan asbest sterk stijgen en er steeds meer arbeiders het slachtoffer van asbest worden.

Wat de Silicosecommissie bewogen heeft om midden jaren 60 bijna 6,5 jaar er de brui aan te geven, is niet bekend. Wel is bekend dat op de vergadering van de districtshoofden van de Arbeidsinspectie van 11 januari 1968 de Medisch Adviseur, dr. J. Kuiper, ook voorzitter van de Silicosecommissie, meedeelt dat in verband met een onderzoek naar de arbeidsomstandigheden van isoleerders *“de aandacht is gevestigd op de bestaande silicose-commissie.”*

Ook op de vergadering van de medici van de Arbeidsinspectie van 9 juli 1968 wordt bij het onderwerp asbestosewerkgroep vermeld dat de werkgroep verder wil gaan met het onderzoek in asbestverwerkende bedrijven. Twee dagen later vergaderen de districtshoofden van de Arbeidsinspectie. Districtshoofd Frankfoort vraagt aandacht voor de gevaren van het spuiten van asbest op scheepswerven. Uit metingen bij De Schelde is gebleken dat de concentratie 48 maal (!) de maximaal toelaatbare concentratie bedroeg. Er worden volgens het verslag wel maskers gedragen, maar die bieden onvoldoende beveiliging. Medisch Adviseur Kuiper merkt op dat de werknemers van Hertel, die bij De Schelde werkzaam zijn, onder geïregelde medische controle staan. De Directeur-Generaal hoopt dat door de Silicosecommissie een bepaald beleid kan worden aangegeven zodat de gevaren kunnen worden ingeperkt.

Asbestosevraagstuk

In augustus 1968 nodigt de voorzitter van de Silicosecommissie de leden van de commissie uit voor een vergadering op 4 september. Op de agenda staan het asbestosevraagstuk en het werkprogramma. Een uitgebreid gezelschap van deskundigen, zowel leden als gasten, woont de vergadering bij. Naast Kuiper, Medisch Adviseur en voorzitter, zijn er nog drie artsen van de Arbeidsinspectie present. De opening van de voorzitter is opmerkelijk:

“Het is reeds geruime tijd geleden dat de Silicosecommissie in vergadering bijeen is geweest, nl. op 24 april 1962, in haar 54^e vergadering. Daar de doelstellingen van de commissie een ruimer terrein bestrijken dan alleen de preventie van silicose, en vooral asbestose in de eerste tijd de aandacht zal vragen, stelt hij voor de naam Silicosecommissie te wijzigen in die van Stoflongencommissie. De vergadering gaat hiermede akkoord.”

Over de reden en achtergronden van het jarenlange zwijgen van de Silicosecommissie zegt Kuiper verder op deze vergadering niets. Ook een week later tijdens een vergadering van de districtshoofden komt hij niet verder dan de opmerking dat de Silicosecommissie op 4 september *“na een lange periode van sluimeren”* weer heeft vergaderd.

Tijdens de vergadering van 4 september 1968 informeert dr. Miedema de commissie in het kader van het asbestosevraagstuk over de stand van zaken bij het medisch onderzoek. Eerst gaat hij in op het medisch onderzoek dat hij in 1967 in het longinstituut van de SVB in Treebeek heeft verricht. Daar heeft hij 70 ziektegeschiedenissen van asbestosepatiënten doorgewerkt. In 65 zaken was er duidelijk sprake van asbestose. Verder bericht hij over onderzoek bij 120 arbeiders in twee asbestfabrieken in Amsterdam. In deze groep vindt Miedema 27 duidelijke gevallen van asbestose, oftewel 22 procent. Ook is Miedema in de gelegenheid geweest om nog bij twee andere fabrieken onderzoek te doen. In de eerste fabriek vindt hij onder 40 man personeel acht mensen met asbestose, en twee mensen die verdacht worden van asbestose. In de tweede fabriek vindt hij onder 31 personeelsleden drie duidelijke asbestosen en vijf verdachte asbestosen.

Minstens zo belangrijk is de bijdrage van de heer J.H.C. Mellenbergh, werktuigkundige bij de Arbeidsinspectie, over de technisch mogelijkheden om de verspreiding van asbeststof tegen te gaan en om asbest te vervangen. Mellenbergh heeft daarvoor uitgebreid onderzoek gedaan en zijn bevindingen in een rapport neergelegd. Hij concludeert dat asbest vroeger zeer veel gebruikt werd in de isolatie-industrie, maar dat asbest inmiddels door verschillende

andere materialen te vervangen was. Daardoor is het gebruik van asbest als isolatiemateriaal sterk afgenomen, maar anderzijds is het spuiten met asbest toegenomen. Daaraan voegt Mel-
lenbergh toe dat hoewel technisch gezien geen asbest meer hoeft te worden verwerkt, enkele grote isolatiebedrijven wel economische belangen hebben bij het verwerken van asbest.

Volledig onderzoek en krachtige aanpak

Naar aanleiding van het opzienbarende proefschrift van dr. Stumphius interviewt de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC) in 1969 dr. Kuiper over het grootscheeps asbestonderzoek van de Arbeidsinspectie bij 3.000 werknemers. De PZC vermeldt dat de technisch-chemische werkgroep van de Arbeidsinspectie al enige tijd op zoek is naar vervangingsmiddelen voor asbest. Kuiper, *'al jaren voorzitter van de zogenaamde stoflongen-commissie'*, verwacht volgens de krant dat nog in de loop van het jaar het materiaal bijeen zal zijn voor een gedegen advies aan de directeur-generaal. Daarna kan een gesprek met het bedrijfsleven beginnen. Kuiper: *"Asbestose is al heel lang bekend. De medische dienst van de Arbeidsinspectie heeft in het verleden op dit terrein enkele onderzoeken verricht, onder andere bij scheepsisoleerders. Het vorige jaar, toen er steeds meer gegevens kwamen over de schadelijke invloed van asbeststof in de longen, werd besloten de zaak krachtig aan te pakken."*

Kuiper voegt daaraan toe dat de bekende gegevens al maatregelen zouden wettigen, maar om zo sterk mogelijk te staan in het overleg met de asbestverwerkende industrie is besloten op korte termijn een volledig onderzoek uit te voeren.

Het onderzoek waarop Kuiper hier doelt, kan niet anders dan het asbestose-onderzoek zijn waartoe de Stoflongencommissie in september 1968 had besloten. Centraal in dat onderzoek staan de medische aspecten, waarover dr. Miedema zich buigt. In de reguliere verslagen van de Stoflongencommissie en de artsen van de Arbeidsinspectie in de jaren 1969 – 1973 wordt verslag gedaan van de resultaten van de inspanningen van Miedema. Tijdens de vergadering van de Stoflongencommissie in december 1972 komt het vier pagina's tellend verslag van Miedema, getiteld *'Verslag asbestose-onderzoek, eindresultaat'* aan de orde. De voorzitter merkt op dat het onderzoek is afgerond en dat er inzicht is verkregen in de aard en de omvang van het probleem. Na nog gemeld te hebben dat het onderzoek een eenmalig onderzoek van een *population at risk* is geweest, geeft zij als haar mening dat men zich nu dient te bezinnen op de consequenties van het onderzoek. De commissie besluit na te gaan welke bedrijven in aanmerking moeten komen voor periodiek onderzoek en met welke frequentie.

Deze ontwikkeling over de jaren 1969-1973 laat zien dat het medisch onderzoek - volgens Kuiper *'een volledig onderzoek'* - naar de beroepsziekte asbestose wel meer inzicht heeft opgeleverd in omvang en de oorzaak van de ziekte, maar bepaald niet geleid heeft tot afdoende maatregelen van de overheid ter bestrijding van het gebruik van asbest en het voorkomen van asbestose. En van de belofte van Kuiper om de zaak krachtig aan te pakken is weinig of niets terechtgekomen. Het spuiten van asbest door Hertel hield pas in 1977 op en de blootstelling aan asbest is, ondanks het Asbestbesluit van 1977, in ieder geval tot 1993 op grote schaal doorgedaan.

TNO Studiecommissie asbestexpositie

Terwijl de Arbeidsinspectie eind jaren zestig, begin jaren zeventig onmachtig worstelt met het asbestosevraagstuk dient zich eind 1968, begin 1969 een andere speler in het asbestdossier aan, de TNO Gezondheidsorganisatie [GO], onder leiding van prof. dr. T.W. Tesch. In augustus 1968 stelt Tesch in het bestuur van TNO-GO het onderwerp asbestose aan de orde. Hij meldt dat het probleem in de eerste plaats speelt in de arbeidsgeneeskunde, maar ook naar voren komt als volksgezondheidsprobleem. Het TNO-GO-bestuur stelt vast dat het

asbestprobleem niet beperkt is tot asbestose en dat men daarom beter kan spreken over het probleem van asbestexpositie. In december 1968 deelt Tesch aan de door hem aangezochte leden van de nieuwe Studiecommissie Asbestexpositie mee dat de commissie voor het eerst zal vergaderen op 12 februari 1969. Hij merkt daarbij op dat het toenemend gebruik van asbest in de industrie en in het huishouden, en de daarmee samenhangende problemen voor de volksgezondheid, voor het bestuur van TNO-GO aanleiding zijn geweest tot het instellen van de commissie.

Tot de eerste leden van de commissie behoren naast Tesch dr. J. Kuiper, medisch adviseur van de Arbeidsinspectie, dr. J. Stumphius, bedrijfsarts bij De Schelde in Vlissingen, prof. dr. R. Zielhuis, verbonden aan het Coronel Laboratorium voor Arbeidshygiëne in Amsterdam, Ir. P. Meijer van TNO-GO, en dr. H. Planteydt, patholoog-anatoom, verbonden aan Streeklaboratorium Zeeland te Middelburg.

Volksgezondheidsprobleem

In de jaren '60 komt het mesotheliomrisico bij blootstelling aan asbest in beeld door enkele grote onderzoeken. Daaruit blijkt dat mesotheliom qua omvang al snel het aantal asbestoseslachtoffers overtreft. Niettemin blijft de Arbeidsinspectie haar aandacht richten op het gevaar van asbestose in het arbeidsproces. Met als gevolg dat de Arbeidsinspectie weinig of geen belangstelling heeft voor het asbestrisico voor de volksgezondheid. De daaruit voortvloeiende spagaat in het denken en werken van de Arbeidsinspectie verwoordt Kuiper in 1970 in een interview in de Metaalkoerier. Waar hij stelt dat volgens hem het niet de directe opdracht voor de Arbeidsinspectie is om een antwoord te geven op de vraag in welke mate asbest ook een gevaar voor de volksgezondheid is. En juist op het terrein van de volksgezondheid is vanaf 1969 de belangstelling van de TNO-commissie gericht.

Tijdens de eerste vergadering van de Studiecommissie Asbestexpositie van TNO-GO op 12 februari 1969 geeft de voorzitter Tesch een korte uiteenzetting van het doel van de oprichting. Doordat asbest onvernietigbaar is, neemt de in omloop zijnde kwantiteit steeds toe. Er is een duidelijk verband geconstateerd tussen asbestexpositie en diverse maligne tumoren. In het begin is alleen aandacht besteed aan asbestose, een ziekte die voorkomt bij werkers in de industrieën waar asbest wordt gebruikt. Inmiddels is gebleken dat asbestlichaampjes ook gevonden worden in het sputum van de algemene bevolking. Daarmee is asbest behalve een arbeidsgeneeskundig probleem een algemeen volksgezondheidsprobleem geworden.

Het dagelijks bestuur van TNO-GO is van mening dat overleg over de betekenis van het toenemend gebruik van asbest voor de volksgezondheid dringend noodzakelijk is. Om deze reden is de Studiecommissie Asbestexpositie in het leven geroepen. De taak van de Studiecommissie zal zijn het bevorderen van contact tussen degenen, die zich met dit probleem bezighouden, het verzamelen en verspreiden onder de commissieleden van literatuur over dit onderwerp, en het geven van adviezen aan het bestuur van de Gezondheidsorganisatie TNO over eventueel aan te vatten onderzoeken.

Stumphius, die twee weken later, op 27 februari 1969, zal promoveren op zijn proefschrift *'Asbest in een bedrijfsbevolking'*, geeft tijdens de eerste vergadering een toelichting op de conclusie van zijn proefschrift. Hij wijst op het verschil tussen asbestose en mesotheliom en benadrukt dat inademing van geringe hoeveelheden asbeststof, zelfs gedurende een korte periode, na een incubatietijd van 35 tot 45 jaar mesotheliom kan veroorzaken. Dat risico loopt volgens Stumphius de gehele bevolking.

Kuiper vertelt dat de Arbeidsinspectie zich sinds 1953 [sic] bezighoudt met het probleem van de asbestose. Er is volgens Kuiper bij de Arbeidsinspectie een Stoflongencommissie

sie opgericht, die zich sinds korte tijd ook bezighoudt met het probleem van de asbestose, met de bedoeling te komen tot een beperking of zelfs een verbod op het gebruik van asbest in bepaalde industrieën. Dat doel is echter alleen gericht op de beroepsexpositie. Nog in hetzelfde jaar, 1969, wordt de commissie uitgebreid met twee nieuwe leden. De eerste is, op aanbeveling van Stumphius, ir. A. Kolff van Oosterwijk - 'Kolff', directeur van het isolatiebedrijf Hertel. Hij wordt met name gevraagd vanwege zijn kennis van de asbestindustrie. Het tweede nieuwe lid van de commissie is dr. J. Miedema, 'longarts bij de Arbeidsinspectie', die benaderd wordt vanwege zijn ervaring op het gebied van het asbestose-onderzoek.

6.2 Publicatieblad no.116 van de Arbeidsinspectie, Werken met asbest

De ontstaansgeschiedenis van het Publicatieblad no. 116 - 'P 116'- van de Arbeidsinspectie getiteld *'Werken met asbest'* laat zien hoe wisselvallig en innerlijk tegenstrijdig de opvattingen en de werkwijze van de Arbeidsinspectie zijn begin jaren 70. Enerzijds is voor de Arbeidsinspectie asbestose het grote asbestprobleem, dat alleen te vinden is in het arbeidsproces, anderzijds realiseert de Arbeidsinspectie zich heel wel dat mesotheliom een veel omvangrijker en ernstiger probleem is, dat naast het arbeidsproces ook de volksgezondheid aangaat. Het eigen onderzoek van de Arbeidsinspectie is bijna geheel gewijd aan de asbestose, maar tegelijkertijd wordt de Arbeidsinspectie vanaf 1969 via de TNO-commissie ook geconfronteerd met het mesotheliomrisico. Het publicatieblad P 116 is grotendeels een gezamenlijk product van de TNO-commissie en de asbestindustrie in de persoon van Kolff, maar wordt gepresenteerd als een uitgave van het Directoraat-Generaal van de Arbeid van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid, tot stand gekomen met medewerking van de Studiecommissie Asbestexpositie van de Gezondheidsorganisatie T.N.O.

Het boekje van Kolff en Kuiper (1)

Al direct na zijn toetreding tot de TNO-commissie voorziet Kolff de commissieleden van asbestpublicaties, die doorgaans gebaseerd zijn op informatie van de Engelse Asbestosis Research Council, ARC, een orgaan van de Engelse asbestindustrieën. Op 8 oktober 1969 vestigt dr. Stumphius als commissievoorzitter de aandacht op de door de ARC opgestelde Asbestos Regulations, die in 1970 in Engeland van kracht zullen worden. Hij legt de commissieleden de vraag voor of de Engelse richtlijnen mogelijk ook als aanbeveling kunnen dienen voor de Nederlandse asbestindustrieën. Die suggestie wordt door Kolff en Kuiper direct opgepakt. Zij gaan zich beraden op *'de wenselijkheid om op korte termijn tot een informatieve mededeling aan de industrie te komen.'*

Op de volgende vergadering van de commissie van 22 januari 1970 brengt Kolff naar voren dat de Provisional Notes for Guidance van de ARC zich moeilijk lenen voor een vertaling, maar dat het wel mogelijk is om een overzicht te maken uit de Provisional Notes en deze samen te brengen in een adviserend boekje *'ten behoeve van het bedrijfsleven.'* Kolff heeft er geen gras over laten groeien: samen met Kuiper heeft hij al een conceptinhoud voor het boekje gemaakt, dat hij de commissieleden laat zien. Ook stellen Kolff en Kuiper voor om een medewerker van Hertel & Co, het bedrijf waarvan Kolff directeur is, het boekje te laten schrijven.

Officiële weg

Vervolgens besluit de commissie dat *"de Arbeidsinspectie langs officiële weg de Studiecommissie Asbestexpositie TNO zal vragen behulpzaam te zijn bij het tot stand brengen van een boekje, waarin adviezen staan ten aanzien van het gebruik en de verwerking van asbest op een zo verantwoord mogelijke wijze."*

Een week later meldt de Directeur-Generaal (DG) van de Arbeid van het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid aan de Studiecommissie dat de Arbeidsinspectie al geruime tijd nadenkt over middelen om het gevaar voor werknemers van blootstelling aan asbeststof zoveel mogelijk tegen te gaan. Het is de overtuiging van de DG dat op veel plaatsen doelmatiger beschermende maatregelen genomen zouden worden als werkgevers en werknemers meer vertrouwd zouden zijn met de bestaande technische mogelijkheden. Dat doel zou volgens de DG bereikt kunnen worden door het uitgeven van publicatiebladen door de Arbeidsinspectie op het terrein van het asbest.

Omdat de DG ervan op de hoogte is dat de Studiecommissie veel deskundigheid in huis heeft, wil hij graag een beroep doen op de medewerking van de Studiecommissie. De DG stelt een publicatie voor in de vorm van een boekje van ongeveer 20 bladzijden.

Commissievoorzitter Stumphius antwoordt dat de commissie graag meewerkt aan de bedoelde publicatie. Hij hoopt het conceptboekje begin mei aan de DG te kunnen sturen.

Kamervragen

Op 15 april 1970 worden er Kamervragen gesteld naar aanleiding van twee artikelen in de Metaal-koerier. Dat betrof drie gevallen van asbestose in één jaar bij het isolatiebedrijf De Boer in Rotterdam, een collega-onderneming van Hertel. Waarop Kuiper meedeelt dat ook die vragen ter beantwoording waren doorgestuurd naar de Arbeidsinspectie. Hij leest de vragen en zijn antwoorden voor en vraagt de commissieleden naar hun mening daarover.

Over het beleid van de minister heeft Kuiper geantwoord dat het niet mogelijk is het gebruik van alle asbest te verbieden *‘omdat dit sociaal-economisch en algemeen maatschappelijk gezien een zeer ingrijpende maatregel zou zijn waarvan de gevolgen niet zijn te overzien. Wel zal ernaar gestreefd worden asbest daar te verbieden, waar goede vervangingsmiddelen beschikbaar zijn of op korte termijn gevonden kunnen worden.’*

De commissieleden zijn het met dit antwoord eens, maar zij willen er wel aan toevoegen dat het *‘op dit moment’* nog niet mogelijk is het gebruik van asbest te verbieden. En dat er ook op moet worden gewezen dat er spoedig een boekje zal verschijnen van de Arbeidsinspectie, waarin maatregelen worden voorgesteld. Kuiper geeft aan dat hij deze opmerkingen in zijn antwoorden zal verwerken en ook zal aangeven dat *‘de Arbeidsinspectie steun zoekt bij en ontvangt van de Studiecommissie Asbestexpositie TNO.’*

Op de Kamervragen van 15 april 1970 antwoordt minister Roolvink dat op grond van het Veiligheidsbesluit het mogelijk is om maatregelen te eisen om de verspreiding van stof tegen te gaan. Ook is volgens de minister de Arbeidsinspectie voldoende toegerust om de problemen van het werken met asbest te onderkennen. Waarbij de Arbeidsinspectie medewerking krijgt van de Studiecommissie Asbestexpositie van de Gezondheidsorganisatie TNO. Met verwijzing naar de onderzoeken van de Arbeidsinspectie meldt de minister nog dat er nieuw onderzoek nodig is, dat eind 1971 zal worden afgerond. En: *“Ondertussen is in februari 1969 het proefschrift van dr. J. Stumphius verschenen.”*

Op de Kamervraag in welke sectoren asbest wordt verwerkt, antwoordt de minister dat het nauwelijks mogelijk is daarvan een volledig overzicht te geven. Voor de toepassingsgebieden van asbest verwijst hij naar een artikel in het blad *De Ingenieur* van 3 april 1970. Dat dit artikel geschreven was door ir. A.R. Kolff van Oosterwijk, directeur van Hertel Holding N.V. Amsterdam, vermeldt de minister echter niet. Want Kolff heeft in de commissievergadering van 23 april 1970 de *‘vrees’* uitgesproken, dat het noemen van zijn naam in de Kamer een stroom van telefonische vragen tot gevolg zou hebben. Kuiper begrijpt dat en belooft zijn naam niet te noemen.

In antwoord op de vraag van mevrouw Barendregt (PvdA) in de Tweede Kamer, of de minister bereid is om op grond van de Silicosewet een verbod tot het bewerken of verwerken van asbest uit de vaardigen, antwoordt minister Roolvink: *“Het opstellen van regels, die gevolgd behoren te worden bij de verwerking van asbest, is in een vergevorderd stadium. Deze regels zijn bedoeld als richtlijn voor werkgevers en werknemers. Zo nodig zullen op grond van de Veiligheidswet of de Silicosewet voorschriften met een dwingend karakter worden gegeven.”*

Het boekje van Kolff en Kuiper (2)

Het is juni 1970 als de leden van de TNO-commissie de door Kolff opgestelde tekst van het ‘boekje’ over asbest ontvangen. Bij vergelijking met het artikel van Kolff in *De Ingenieur* van 3 april 1970 valt het op dat een aanzienlijk deel van de nieuwe tekst identiek is aan het artikel van 3 april 1970. De titel van de tekst van juni 1970 luidt *‘Het materiaal asbest, eigenschappen, biologische werking, toepassingen en maatregelen te nemen bij het verwerken ter voorkoming van de inademing van asbeststof.’*

Enkele passages in deze concepttekst van Kolff zijn bepaald opmerkelijk. Het onderdeel *‘Biologische werking’* gaat hoofdzakelijk over asbestose. Over mesotheliom merkt Kolff slechts op dat sinds enige jaren bekend is dat contact met asbest *‘kan leiden tot een vrij zeldzame maligne afwijking, het diffuus mesotheliom.’* Het valt op dat Kolff hier geen cijfers noemt om de zeldzaamheid van mesotheliom te onderbouwen. Die cijfers zijn dankzij het CBS wel voorhanden. Volgens het CBS overlieden er in 1969 86 slachtoffers aan pleuramesotheliom (longvlieskanker) en één aan asbestose, in 1970 66 slachtoffers aan mesotheliom, en drie aan asbestose. En in 1971 is de verhouding 81 mesotheliom en één asbestose. [in 1972: 80/1, in 1974: 96/2].

Ook weet Kolff bij dit onderdeel te melden dat *“er momenteel een intensief onderzoek gaande is naar het optreden van deze kankersoort en de samenhang ervan met de inademing van asbestvezels.”* Om welk intensief onderzoek het hier gaat, vermeldt hij niet. En waarom er nog een onderzoek nodig zou zijn, evenmin. Alsof er al niet sinds 1960 talrijke wetenschappelijke publicaties, waaronder het proefschrift van Stumphius, verschenen zijn, waarin de relatie asbest-mesotheliom, de monocausaliteit, de lange latentietijd, het kankerrisico bij korte blootstelling en ook het ontbreken van een veilige drempelwaarde, behalve nul, zijn beschreven. Niettemin durft Kolff hier te stellen dat *‘de rol, welke vezelconcentratie en expositieduur hierbij spelen, vooralsnog niet is vast te stellen.’* We zien hier een klassiek voorbeeld van de ontkenning- en vertragingstrucs uit het verdedigingsarsenaal van de asbestindustrie, dat daarna nog 25 jaar in allerlei varianten terugkomt. Maar in feite ook een ont- en miskenning van het proefschrift van Stumphius.

Bij het onderdeel *‘Maatregelen ter voorkoming van de inademing van asbeststof’* verwijst Kolff naar de Asbestos Regulations, die sinds mei 1970 in Engeland van kracht zijn. Opvallend genoeg vergeet Kolff ook hierbij te melden dat die Regulations alleen betrekking hadden op het asbestoserisico. Bij het onderdeel *Definitie van asbeststof* stelt Kolff dat indien de maximaal toelaatbare stofconcentratie kleiner is dan twee vezels per cm³ er geen beschermende maatregelen noodzakelijk zijn. Weer gaat het hier alleen om het asbestoserisico. Over het mesotheliomrisico zegt Kolff niets.

De meest saillante passage in het concept van Kolff is wel de uitvoerige beschrijving van de *‘Maatregelen te nemen bij het aanbrengen en verwijderen van gespoten asbestmengsels.’* Wij krijgen hier een verhaal voorgespiegeld van het werkterrein waarop Hertel, het bedrijf van Kolff, het monopolie had. Het is voor Kolff een soort thuiswedstrijd, maar dan wel een met enorme cynische ondertoon. Want als er één bedrijf is geweest waar de arbeiders

langdurig en intensief aan asbest zijn blootgesteld, waar decennialang talloze asbestslachtoffers vallen en waar de werkgever geen enkel begrip of compassie toont, is het wel het isolatiebedrijf Hertel van Kolff.

Selectief winkelen

Kolff en Kuiper beroepen zich vanaf de eerste versie van hun 'boekje' op het Engelse voorbeeld, de Asbestos Regulations 1969. Deze aanbevelingen zijn opgesteld door The Asbestosis Research Council, een organisatie van de Engelse asbestindustrie. De Engelse Regulations, zo vermeldt P 116, hebben tot doel '*de bescherming van personen tegen asbestose.*' Dat gegeven nemen Kolff en Kuiper over van de Regulations, maar bij een ander niet-onbelangrijk onderdeel, de zgn. MAC-waarde, de maximaal aanvaardbare concentratie, is er bij de auteurs sprake van selectief winkelen. Zij stellen namelijk dat net als in Engeland de MAC-waarde twee vezels per kubieke centimeter - $2v/cm^3$ - moet zijn om voldoende bescherming te bieden tegen het asbestoserisico. Deze MAC-waarde is, zo wordt in P 116 nog toegevoegd, gebaseerd op de blootstelling aan wit asbest, chrysotiel.

Wat de auteurs echter toevallig niet vermelden, is het feit dat in de Engelse Regulations bij de MAC-waarde van $2v/cm^3$ een onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds wit en bruin asbest en anderzijds blauw asbest, crocidoliet. De MAC-waarde bij het gebruik van blauw asbest was in Engeland tienmaal lager dan voor chrysotiel. D.w.z. $0,2 v/cm^3$. Maar daarover zwijgen Kolff en Kuiper in alle talen. Dat Kolff, die in zijn bedrijf Hertel op grote schaal blauw asbest gebruikt, daar niet moeilijk over doet, ligt voor de hand, maar dat de Arbeidsinspectie dit punt laat liggen, is een kwalijke zaak. Als gevolg van dit selectief winkelen blijft tot de inwerkingtreding van het Asbestbesluit in 1978 de MAC-waarde voor blauw asbest $2v/cm^3$.

Het boekje van Kolff en Kuiper (3)

Het is februari 1971 als de voorzitter van de TNO-commissie de leden meedeelt dat het asbestboekje op 24 augustus 1970 is aangeboden aan de DG van de Arbeid. De Stoflongencommissie heeft de tekst van het boekje uitvoerig bekeken en op enkele punten gewijzigd. Omdat de DG daarna zelf ook enige wijzigingen wilde aanbrengen was de uitgave van het boekje vertraagd. En dat gaf opnieuw aanleiding tot Kamervragen. Naar aanleiding van die ontwikkeling geeft Kuiper een toelichting:

"De wijzigingen, die de DG wilde aanbrengen, hadden niet tot zo'n grote vertraging behoeven te leiden, ware het niet dat hierbij een essentieel punt in het geding kwam, de volksgezondheid betreffende. Door het stellen van een MAC-waarde van 2 asbestvezels per cm^3 wordt de kans op asbestose gereduceerd tot minder dan 1 %. Dit impliceert echter dat toch 1 op de 100 mensen deze ziekte zou kunnen krijgen, terwijl voor het voorkómen van mesotheliom in het geheel geen MAC-waarde gesteld kan worden. Deze verantwoordelijkheid kan en wil het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid, dat aanvankelijk het boekje zou uitgeven, niet op zich nemen. Omdat het op dit moment ook niet mogelijk is alle asbest te verbieden, is na veel wikken en wegen besloten, dat het boekje rechtstreeks zal worden uitgegeven door de Arbeidsinspectie."

Definitieve versie P 116

De definitieve versie van *Publicatieblad nr. 116, Werken met asbest* uit 1971 (de kwalificatie 'veilig' uit het concept is ingetrokken na kritiek daarop in de Tweede Kamer) verschilt nauwelijks van het laatste concept van Kolff uit 1970. In de *Inleiding* van P 116 wordt vermeld dat inademing van asbeststof longziekten kon veroorzaken en dat de meest doeltreffende maatregel de vervanging van asbest door andere ongevaarlijke materialen is. Met direct daar-

op aansluitend de opmerking dat het *‘om verschillende redenen’* echter niet mogelijk is asbest voor alle toepassingen te vervangen. Welke die verschillende reden zijn, wordt niet vermeld.

Over de *Inwerking van asbest op de mens* meldt P 116 dat de blootstelling aan asbest tot asbestose kan leiden, maar dat de schadelijke werking van asbest zich ook kan uitstrekken tot *‘de pleura en het peritoneum.’* In het spoor van het Kolff-concept - Kolff sprak eerder van een vrij zeldzame afwijking - meldt P 116 dat het sinds enige jaren bekend is dat contact met asbest kan leiden tot een vroeger vrij zelden geconstateerde afwijking, het mesotheliom, een langzaam en fataal verlopend ziekteproces.

Daarnaast bevat P 116 de niet-onderbouwde bewering van Kolff dat er een intensief onderzoek gaande was naar het optreden van mesotheliom en de samenhang ervan met de inademing van asbestvezels. Ook hier wordt niet aangegeven om welk onderzoek het zou gaan.

Over de *Aanvaardbare concentraties asbeststof* stelt P 116 in navolging van Kolff dat van de relatie tussen de totale expositie en het optreden van mesotheliom nog te weinig bekend is om daar een preventiebeleid op de baseren. Verderop in de tekst heet het dan dat er sterke aanwijzingen zijn dat asbest mede een rol speelt bij het ontstaan van mesotheliom. Omdat de relatie tussen het ontstaan van deze aandoening en de ingeademde hoeveelheid asbestvezels niet bekend is, is het volgens de Arbeidsinspectie niet mogelijk een maximaal aanvaardbare concentratie aan te geven waarbij het volkomen veilig zou zijn te werken.

Als we deze formulering vergelijken met de uitspraak van Kuiper in de vergadering van de TNO-commissie van februari 1971, nl. *“Voor het vóórkomen van mesotheliom kan in het geheel geen MAC-waarde worden gesteld”*, moet de conclusie zijn dat de Arbeidsinspectie zich hier weer voegt naar de opvatting en het belang van Herteldirecteur Kolff. De Arbeidsinspectie verzaakt haar plicht om het in de wetenschap breed gedragen inzicht te verdedigen, nl. dat er voor het kankerrisico van asbest maar één veilige drempelwaarde was, namelijk nul.

Deze zwakke, zwalkende opstelling van de Arbeidsinspectie is des te opmerkelijker omdat uit de toelichting in P 116 blijkt dat de Arbeidsinspectie zich heel goed realiseerde hoe gevaarlijk het kankerverwekkende asbest was: *“Volledige veiligheid zou alleen kunnen worden bereikt indien er zich in het geheel geen asbestvezels in de ruimte zouden bevinden. Een dergelijke situatie kan alleen worden bereikt als er geen asbest meer wordt verwerkt of gebruikt.”*

Met andere woorden: het asbestrisico is heel goed te voorkomen, nl. door een volledig verbod op asbest. Maar dat durft de Arbeidsinspectie niet aan. Op het beslissende moment zwicht zij voor het economische belang en de politieke invloed van de asbestindustrie, d.w.z. voor Hertel en Eternit. Met als onderbouwing van haar besluit:

“Het geheel afstand doen van asbest, dat al zovele tientallen jaren ook een zeer nuttige rol heeft gespeeld in onze maatschappij, men denke alleen al aan de vele toepassingen van asbestcement en aan het gebruik van asbest in remvoeringen, zou leiden tot nog niet overzienbare sociaal schadelijke gevolgen.”

Maar wat die sociaal schadelijke gevolgen waren, vermeldt P 116 niet. Evenmin laat de Arbeidsinspectie zien welke afweging zij heeft gemaakt bij de beweerdelijke sociaal schadelijke gevolgen enerzijds en de wel reeds bekende schadelijke gevolgen van asbest in de vorm van vele dodelijke asbestslachtoffers anderzijds.

Dat de Arbeidsinspectie in P 116 haar oren laat hangen naar de belangen van de asbestindustrie, zien we ook in de volgende passage:

“Daar komt bij dat de rol van de meest gebruikte asbestsoort, het chrysotiel [wit asbest], bij het ontstaan van mesotheliomen waarschijnlijk ondergeschikt is”. Dit argument, rechtstreeks afkomstig uit de koker van de asbestindustrie, is niet wetenschappelijk onderbouwd, maar wordt niettemin van begin jaren 70 tot in de jaren 90 in binnen- en buitenland door de

asbestindustrie op grote schaal en met veel nadruk gepropageerd. Daarbij dankbaar gebruikmakend van de inhoud van P 116.

Op de laatste pagina van P 116 wordt in een voetnoot aangegeven dat het publicatieblad tot stand is gekomen met medewerking van de Studiecommissie Asbestexpositie van de Gezondheidsorganisatie T.N.O. En dat P 116 een uitgave is van het Directoraat-Generaal van de Arbeid van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Dat bij de totstandkoming van P 116, via Hertel-directeur Kolff, ook het bedrijf Eternit betrokken is, is door Kolff noch in de TNO-commissie medegedeeld, noch in P 116 vermeld. Terwijl Eternit best trots is op haar aandeel in P 116, blijktens de verklaring van oud-Eternit-directeur ir. G.J. De Jong (1991):

“Ik weet nog dat wij onze Arbeidsinspectie hebben geleerd hoe je asbestvezelmetingen moest uitvoeren. De in het werkblad P 116 omschreven wijze van meting was de door Eternit België ontwikkelde meetmethode. Ik meen mij te herinneren, maar dat weet ik niet meer zeker, dat wij zelfs het werkblad 116 in concept hier hebben gehad om dat op juistheid te toetsen.” Dat Eternit inderdaad in 1971 betrokken is geweest bij de totstandkoming van P 116 bevestigt Eternit ook zelf op 3 april 1990 in haar conclusie van dupliek in de rechtszaak van de drie weduwen uit Goor tegen Eternit.

6.3 Asbestbesluit 1977

Voorgeschiedenis

Als medio 1971 de Stoflongencommissie van de Arbeidsinspectie de opdracht krijgt om een asbestbesluit voor te bereiden, is dat op zich een historische stap. Want de in 1951 ingevoerde Silicosewet is de eerste wet, die het mogelijk maakt om het gebruik van asbest te verbieden of aan beperkende voorschriften te onderwerpen. Daarvoor schept de wet de mogelijkheid om algemene maatregelen van bestuur, amvb's, te nemen. Amvb's zijn daarvoor bij uitstek geschikt volgens de toenmalige minister van Sociale Zaken A. M. Joekes, omdat daarmee *'op korte termijn doeltreffend gebleken maatregelen kunnen worden genomen en de bestrijding van het kwaad voet voor voet kan worden voortgezet.'*

Ondanks het feit dat er juist in de periode 1945 - 1975 sprake is van een ongebreidelde toename van het gebruik van asbest en een ongekende bloei van de asbestindustrie, begin jaren 60 het mesotheliomrisico wordt vastgesteld en het aantal asbestslachtoffers snel stijgt, duurt het 20 jaar voordat de overheid de tijd gekomen acht om tegen het asbestgevaar op te treden met een amvb. Die beslissing van de overheid leidt echter niet direct tot een wettelijke maatregel. Het Asbestsluit in kwestie dateert van 1 april 1977, het besluit wordt ten dele ingevoerd op 1 juli 1978, een ander deel op 1 oktober 1978 en weer een ander deel, het bepaald niet-onbelangrijke artikel vier, is zelfs nooit ingevoerd. En van de ontheffingsmogelijk bij blauw asbest wordt vanaf 1978 tien jaar ruim gebruik gemaakt.

Het feit dat het zes jaar duurt voordat de beslissing van de overheid daadwerkelijk tot een asbestbesluit komt, laat al zien dat het een moeizaam proces is geweest. De belangen van de asbestindustrie zijn groot en tegen het verzet en de politieke invloed van die industrie is de Arbeidsinspectie nauwelijks opgewassen. Met als gevolg dat het Asbestbesluit 1977 per saldo een uitgekleed en sterk beperkt besluit wordt en de naleving en handhaving ervan amper van de grond komt.

Aanleiding

Het proefschrift van Stumphius uit 1969 en de maatschappelijke onrust als gevolg hiervan, o.a. stakingen, leiden in januari 1971 tot een vinnig debat in de Tweede Kamer. De PvdA-fractie pleit voor wettelijke verbod op het gebruik van asbest. En wijst erop dat op vele

terreinen een alternatief voor het asbestmateriaal beschikbaar is. Minister Roolvink van Sociale Zaken en Volksgezondheid gaat daar niet in mee, maar geeft medio 1971 wel opdracht om vanwege het mesothelioomrisico een asbestbesluit in het kader van de Silicosewet voor te bereiden. Daarmee wordt de Stoflongencommissie belast. Dat is voor de machtige en goed georganiseerde asbestindustrie het sein om ten strijde te trekken tegen een mogelijk asbestverbod.

Concept-asbestbesluit

Een van de belangrijkste geschilpunten, waarover tijdens de voorbereidingen van het asbestbesluit geen overeenstemming kan worden bereikt, is de kwestie van de drempelwaarde m.b.t. het mesothelioomrisico. Het verschil van mening over het mesothelioomrisico en de noodzaak van verreikende wettelijke beperkingen komt in 1971 tot uitdrukking in het debat in de Tweede Kamer. Mevrouw Barendregt (PvdA) stelt naar aanleiding van een voorstel van de asbestindustrie om te werken met een maatstaf voor de asbestconcentratie, die in de praktijk *‘nog een aanvaardbaar risico oplevert’*, dat het onmogelijk is om met drempelwaarden te werken. Maar minister Roolvink heeft een heel andere mening:

“De relatie tussen de hoeveelheid ingeademd asbest en het op de lange duur ontstaan van mesotheliom – zij heeft dat een vorm van kanker genoemd, laat ik dat gemakshalve maar overnemen – in onvoldoende bekend om daarop een beleid te baseren. De bewering dat inademing van enkele asbestvezels onherroepelijk na 30 à 40 jaar leidt tot een kwaadaardige aandoening zoals is gezegd, moet ten stelligste worden tegengesproken. Zij heeft hetzelfde karakter als de bewering dat ieder, die ooit eens een paar sigaretten heeft gerookt, onherroepelijk longkanker krijgt.”

In de daaropvolgende jaren blijven de standpunten sterk verdeeld, zoals ook de Stoflongencommissie bemerkt. In december 1972 typeert de voorzitter van de commissie de opvatting van het Verbond van Nederlandse Fabrikanten van Asbestcementwaren - welk Verbond in feite identiek is aan Eternit - dat de gevaren van inademing van asbestcementstof op vermoedens berusten, als onjuist. En in april 1973 wijst mevrouw T. Rooyakkers-Beemster, arts bij de Arbeidsinspectie en de voorzitter van de Stoflongencommissie, naar aanleiding van een nieuw voorstel erop dat in de eerste versie van het ontwerpbesluit alleen rekening is gehouden met het voorkomen van asbestose. De tweede versie is ook gericht op het mesotheliom en de verontreiniging van het milieu. Over mesotheliom merkt zij op dat geen antwoord te geven is op de vraag *‘hoe laag men dan moest gaan’* en dat in de MAC-waarde geen rekening is gehouden met het ontstaan van mesotheliom.

In de jaren hierna brengt de asbestindustrie bij herhaling bij zowel de regering als bij de SER en de Tweede Kamer het standpunt naar voren dat er nog geen duidelijkheid bestaat over de relatie asbest-mesotheliom. Daarbij krijgt de asbestindustrie in de Tweede Kamer politieke steun van de KVP- en VVD-fracties. Minister Boersma stelt in het debat dat voor hem in ieder geval vaststaat dat blauw asbest uitermate gevaarlijk is en dat hij er de voorkeur aan geeft om te komen met een verbodsbepaling met de mogelijkheid van ontheffing.

Eind 1976 wijst minister Boersma in de toelichting bij het ontwerp-Asbestbesluit erop dat mesotheliom een zelfstandig ziektebeeld is en geen complicatie van asbestose. Hij acht het daarom van belang de stofexpositie te voorkomen, of, indien dat niet mogelijk is, deze te beperken tot een grens, die uitgaande van de stand van de wetenschap ter zake niet onaanvaardbaar wordt geacht. Daarbij zou volgens de minister rekening worden gehouden met de economische betekenis van asbest en de mogelijkheden die bestaan om asbest door minder gevaarlijk materiaal te vervangen.

Debat Tweede Kamer 1976-1977

Tijdens de behandeling van het ontwerp-asbestbesluit in de Tweede Kamer pleit de PvdA-fractie voor een verwerkingsverbod met ontheffingen. Met een beroep op het proefschrift van Stumphius en recente wetenschappelijke publicaties geeft de PvdA-fractie de voorkeur aan een totaal verbod, maar zij erkent ook dat in de gegeven situatie niet te ontkomen valt aan het verlenen van ontheffingen.

De KVP-fractie stelt, mede namens de ARP- en CHU-fractie, dat met moderne, zeer strenge veiligheidsmaatregelen het mogelijk is om veilig met asbest te werken. Verder heeft de KVP-fractie waardering voor het feit dat aandacht wordt geschonken aan de economische aspecten, maar natuurlijk moet het belang van de gezondheid van werknemers en omwonenden voorop staan. Volgens de minister is het concept-besluit het resultaat van een evenwichtige afweging van belangen, waarbij het belang van de volksgezondheid voorop heeft gestaan.

De KVP-fractie vraagt om een nadere toelichting bij de formulering over de concentratie van asbeststof, die zo laag moet zijn als binnen het technisch mogelijke economisch aanvaardbaar is. Naar aanleiding daarvan deelt de heer Wink, medisch adviseur van de Arbeidsinspectie en als zodanig de belangrijkste adviseur van de minister, mee dat er voor mesothelioom geen grenswaarde bekend is.

In antwoord op vragen van de PPR-fractie of de invoering van artikel vier, dat een verbod inhoudt op het gebruik van allerlei asbesthoudende producten, niet veel te lang zou gaan duren geeft de minister aan dat hij hoopt dat het besluit op korte termijn in het Staatsblad gepubliceerd zou kunnen worden, dat bedrijven één jaar de tijd krijgen om in te spelen op de nieuwe stringente voorwaarden en dat hij streeft naar *“een zo spoedig mogelijke invoering van de verbodsbepalingen van artikel 4.”*

Ontwerpbesluit 1976

De inhoud van het ontwerp-Asbestbesluit uit 1976 laat zien hoe groot de invloed van de asbestindustrie op het besluit is geweest. Het besluit bevat tien artikelen. De belangrijkste inhoudelijke artikelen zijn de artikelen twee t/m vijf.

Artikel twee houdt in het verbod om crocidoliet (blauw asbest) of crocidoliethoudende stoffen of producten ten verkoop voorhanden te hebben, te bewerken of te verwerken. Dat lijkt een ferme beslissing, maar de soep wordt niet zo heet gegeten. Op aandringen van Eternit wordt namelijk in artikel zeven van het besluit bepaald dat, indien zich bijzondere omstandigheden zouden voordoen, voorwaardelijk of onvoorwaardelijk voor bepaalde of onbepaalde tijd ontheffing kan worden verleend van de artikelen twee, drie en vier. Van deze royale ontheffingsbepaling maakt met name de asbestcementindustrie voor het gebruik van crocidoliet vanaf de invoering van het besluit in 1978 tien jaar lang op grote schaal gebruik. Totdat Europese wetgeving die voor de industrie gunstige ontsnappingsroute blokkeert.

Artikel drie houdt een verbod in op het verspuiten van asbest of asbesthoudende stoffen of producten. Dat verbod treft met name het bedrijf Hertel dat een monopolie bezit op het gebruik van de uit 1932 daterende asbestspuitmethode van de Engelse asbestmultinational Turner & Newall. Het spuiten met asbest, dat verreweg de gevaarlijkste manier van isoleren is, komt daardoor rond 1977, na een periode van 45 jaar aan haar einde.

Artikel vier houdt een verbod in op het bewerken of verwerken van asbest voor thermische isolatie dan wel akoestische, conserverende of decoratieve doeleinden. In het besluit wordt opgemerkt dat het voornemen van de overheid is om dit artikel in fasen in werking te doen treden. Dat heeft tot gevolg dat artikel tien bepaalt dat het besluit in werking zal

treden één jaar nadat het in het Staatsblad was geplaatst, *‘met uitzondering van artikel 4.’* Waaraan wordt toegevoegd dat er *‘uiteraard’* gestreefd wordt naar een zo snel mogelijke invoering van de verbodsbepalingen. Met speciale aandacht voor artikel vier:

“De in dit artikel vermelde doeleinden bestrijken ieder voor zich een aantal toepassingsgebieden, waarvan de gezondheidkundige, sociaal-economische en technische aspecten moeten worden onderzocht. Er zal echter niet worden gewacht tot over het gehele terrein van artikel 4 voldoende inzicht is verkregen. Doch telkens wanneer de toepassingen binnen een der onderdelen a t/m d van artikel 4 voldoende zal zijn bestudeerd, zal na overleg met de werkgevers- en werknemersorganisaties worden overgegaan tot het in werking treden van dat onderdeel.”

Dit heeft niet alleen tot gevolg dat artikel vier in 1978 niet wordt ingevoerd - met wellicht één uitzondering -, maar dat het ook in de jaren daarna nooit is ingevoerd. Het is en blijft een dode letter. Tot aan het asbestverbod van 1 juli 1993. De mogelijke uitzondering in kwestie is het Asbestbesluit Warenwet uit 1983. Dat besluit bepaalde dat asbesthoudende artikelen alleen op de markt gebracht mogen worden als de asbestvezels *‘blijvend hechtgebonden’* zijn. Door deze bepaling worden producten als Pical- en Nobrandaplaten verboden. Maar andere asbesthoudende producten zoals asbestcementgolfplaten blijven buiten schot.

Bij artikel vijf, dat bepaalt dat bij de bewerking of verwerking van asbest dan wel asbesthoudende stoffen of produkten de concentratie van asbeststof in de lucht op de werkplek zo laag mogelijk moet worden gehouden, vermeldt de toelichting dat hiermee bedoeld wordt *“zo laag als binnen het technisch mogelijke economisch aanvaardbaar is”*.

Wat volgens de wetgever onder het begrip *‘technisch mogelijke’* moet worden verstaan, meldt de toelichting niet. Hetzelfde geldt voor het begrip *‘economisch aanvaardbaar’*.

Wel wordt in de toelichting opgemerkt dat in de publicatiebladen van de Arbeidsinspectie nader zal worden aangegeven op welke wijze naar het oordeel van de Arbeidsinspectie aan dit voorschrift kan worden voldaan. Maar ook hier hebben we weer te maken met een loze belofte van de Arbeidsinspectie. Want de richtlijnen van de Arbeidsinspectie met de beloofde invulling van artikel vijf van het Asbestbesluit zijn er nooit gekomen.

Verder is in de toelichting bij artikel vijf te lezen dat de in het besluit genoemde MAC-waarde alleen betrekking heeft op de preventie van asbestose. Daaraan wordt toegevoegd:

“Het is nog niet bekend in hoeverre bovengenoemde grenswaarden bescherming bieden tegen het ontstaan van mesothelioom. Een grenswaarde met betrekking tot het mesothelioom is niet bekend. Mede om deze reden is in dit artikel opgenomen dat de concentratie van asbeststof zo laag mogelijk – dit is zo laag mogelijk beneden de MAC-waarde - moet worden gehouden.”

Het effect van het - nooit ingevoerde - artikel vier en vooral het achterwege laten van de invulling van artikel vijf is verstrekkend. Belangrijke bepalingen van het Asbestbesluit blijken in de praktijk niet beschikbaar of toepasbaar. Anders dan de Arbeidsinspectie en het ministerie van SZW beweren is het effect van het Asbestbesluit 1977 zeer beperkt, blijft het gebruik van asbest, vooral in de vorm van asbestcement zeer groot en is er nauwelijks sprake van bescherming voor de gebruikers van asbestmaterialen. De macht en invloed van de asbestindustrie hebben gezegevierd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Eternit in oktober 1977 laat weten dat zij best uit de voeten kan met het Asbestbesluit.

6.4 SP-rapport ‘Asbest Doodt’, augustus 1989

Dat het Asbestbesluit 1977 weinig soelaas biedt voor bouwvakarbeiders toont Ing. J. Timmer in 1984 aan in zijn rapport ‘Asbest in de bouw.’ In hetzelfde jaar blijkt uit de Inventa-

risatie van asbestcementmaterialen in de bouw van Ir. H. van den Berg dat er op jaarbasis in de bouw ruim vijf miljoen vierkante meter aan asbestgolfplaten wordt verwerkt, ruim twee miljoen vierkante meter aan vlakke asbestplaten en een kwart miljoen vierkante meter aan buizen en overige asbestmaterialen. Waarbij niet vergeten mag worden dat in de jaren 80 meer dan 80 % van alle asbest in ons land zijn weg vond naar de asbestcementproductie. Bij het verwerken van al deze materialen staan, ondanks de Publicatiebladen van de Arbeidsinspectie en het Asbestbesluit 1977, veel bouwvakkers regelmatig bloot aan hoge asbestconcentraties, zo tonen de rapporten van Timmer en Van den Berg aan.

Maar ook aan de productiekant, nl. de Eternitfabriek in Goor, is het effect van het gebrekkige Asbestbesluit volstrekt ontoereikend. Dat feit wordt niet aan de kaak gesteld door de Arbeidsinspectie, maar door het rapport van het MilieuAlarmteam van de SP van augustus 1989. Met de titel *'Asbest doodt'*. Aanleiding voor dit rapport zijn in de eerste plaats de meldingen van drie asbestweduwen uit Goor. Hun echtgenoten hebben in de Eternitfabriek gewerkt en zijn aan een asbestziekte overleden. Daarnaast gaat het rapport in op de gevaarlijke arbeidssituatie in de Eternitfabriek in Goor. Medewerkers van het MilieuAlarmteam van de SP treffen bij hun bezoek aan de fabriek in het hele productieproces op veel plaatsen asbeststof aan. Het rapport concludeert dan ook dat de arbeiders in de fabriek nog steeds ernstig gevaar lopen door het overal in het bedrijf aanwezige vrije asbest.

Dat rapport legt de SP om te beginnen voor aan het verantwoordelijke districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Deventer, de heer J. Roodbergen. In zijn antwoord op het rapport merkt Roodbergen op dat de controle door de Arbeidsinspectie op de naleving van het Asbestbesluit steeds gericht was op het crocidolietverbod, op een zo laag mogelijke concentratie van het overige asbeststof in de lucht en in het algemeen op het zo min mogelijk aanwezig zijn van losse asbestvezels op de werkplek. Het districtshoofd constateert dat er in de laatste 10-20 jaar enorme verbeteringen bij Eternit tot stand zijn gebracht, maar dat het ook duidelijk is dat het nog steeds beter kan. Hij sluit zijn brief af met de laconieke opmerking dat de geheimhoudingsplicht hem ervan weerhoudt om inhoudelijk commentaar te geven op het SP-rapport.

Rapport Arbeidsinspectie augustus 1990

Daar neemt de SP geen genoegen mee. Zij dient in april 1990 een klacht in bij het ministerie van SZW tegen het functioneren van de Arbeidsinspectie van het 8^e district in Deventer. Dat leidt in de eerste plaats op 26 juli 1990 tot een rapport van de Arbeidsinspectie, waarin verslag wordt gedaan van asbestmetingen in de Eternitfabriek in Goor. De conclusie van het rapport luidt: *"Er is sprake van een blootstelling aan asbestvezels op alle bemeten plaatsen."*

De uitslag van deze metingen is voor het ministerie van SZW aanleiding om de Arbeidsinspectie van het 8^e district een nader onderzoek te laten instellen in de Eternitfabriek. De uitkomsten van het rapport van de Arbeidsinspectie van augustus 1990 zijn niet mis te verstaan: bij bijna alle onderdelen van het productieproces worden tekortkomingen geconstateerd. Kort daarna wordt het districtshoofd van de Arbeidsinspectie te Deventer, J. Roodbergen, op een zijspoor gezet en vervangen door drs. H. Bunnik. Deze laatste stuurt in augustus 1990 het rapport van de Arbeidsinspectie, samen met het metingenrapport, aan de directie van Eternit toe. Bunnik stelt Eternit voor om het rapport gezamenlijk te bespreken. Dat betekent het begin van een jarenlange weinig vruchtbare discussie tussen de Arbeidsinspectie en Eternit, die zich voortsleept tot het asbestverbod van 1 juli 1993.

Tegelijk dringt Remi Poppe namens de Socialistische Partij bij de Arbeidsinspectie en de minister van SZW aan op het nemen van maatregelen op grond van het rapport van augustus 1990. Het ministerie bericht Poppe in december 1990 dat de Arbeidsinspectie het rapport heeft aangeduid als een *'overlegbrief'*. Doel van deze brief is het verbeteren van de arbeidsomstandigheden en het handhaven van de regels. Het overleg hierover tussen de Arbeidsinspectie en Eternit vindt plaats in twee gesprekken in de tweede helft van 1990.

Persbericht Eternit

In januari 1991 brengt de Eternitdirectie een uitgebreid persbericht naar buiten. Aanleiding daarvoor is het feit dat het ministerie van SZW besloten heeft het rapport van augustus 1990 openbaar te maken, omdat het ministerie de SP na een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur het rapport heeft moeten toesturen. Eternit laat weten dat het overleg tussen het bedrijf en de Arbeidsinspectie geleid heeft tot een aantal toezeggingen van Eternit om wijzigingen in het productieproces aan te brengen. Volgens Eternit zou het rapport van de Arbeidsinspectie op een aantal punten zijn bijgesteld en zou er zijn afgesproken dat nieuwe investeringen in de fabriek in goed overleg met de Arbeidsinspectie zouden worden voorbereid. Maar Eternit erkent ook dat er op verschillende terreinen nog verschil van mening bestaat over de noodzaak van bepaalde aanpassingen. Opmerkelijk is de passage in het persbericht waarin Eternit meldt dat het bedrijf vanaf medio 1992 in staat is om alle producten asbestvrij te maken. Wel heeft Eternit in verband met wat het bedrijf noemde het economische beleid en de continuïteit van de werkgelegenheid de overheid verzocht om de export van asbestcementgolfplaten voorlopig toe te staan.

Interessant is ook de reactie van Eternit op de door de Arbeidsinspectie geconstateerde gebreken en tekortkomingen. Bij de meeste gebreken geeft Eternit toe dat de opmerkingen van de Arbeidsinspectie terecht zijn en dat maatregelen nodig zijn. Maar bij de tekortkomingen bij de zaagwerkzaamheden heeft Eternit een andere mening dan de Arbeidsinspectie en weigert het bedrijf de voorstellen tot verbetering uit te voeren.

Het MilieuAlarmteam van de SP vindt de reactie van Eternit onvoldoende. Zij wijst op haar eigen onderzoeksrapport uit 1989, waarbij *'levensbedreigende arbeidsomstandigheden'* waren vastgesteld. De SP dringt daarom bij de minister erop aan om het gebruik van asbest in de Eternitfabriek met onmiddellijke ingang te verbieden. Twee maanden later antwoordt de minister, B. de Vries, dat er inmiddels een ontwerpbesluit tot stand is gekomen, waarin het gebruik van asbest geheel verboden wordt. Ten aanzien van het gevraagde onmiddellijke stopzetten van het gebruik van asbest verschuilt de minister zich achter het districtshoofd van de Arbeidsinspectie, die volgens de minister als enige daartoe bevoegd is.

Dat het overleg tussen de Arbeidsinspectie en Eternit niet echt opschiet, laat de scherpe brief van de Arbeidsinspectie van 26 juni 1991 zien. Er zijn in de eerste helft van 1991 over en weer brieven gestuurd en de Arbeidsinspectie heeft opnieuw het bedrijf in Goor bezocht. Districtshoofd Bunnik van de Arbeidsinspectie stelt in zijn brief vijf onderdelen van het bedrijf aan de orde, waar hij kritiek op heeft. Dat betreft de kwaliteit van de verpakking van de grondstof, de aflakruimte van kapotte zakken, en de opnieuw vastgestelde waterlekkages.

Over de aanpassing van de G3-machine in de vorm van een nieuwe pomp en nieuwe regelkleppen merkt Bunnik op dat Eternit in haar brief van 22 april 1991 daar geen aandacht aan heeft geschonken. Dat daarna telefonisch overleg heeft plaatsgevonden tussen de heer Karst, directeur van Eternit, en de Arbeidsinspectie en dat Eternit zich nu op het standpunt stelt dat deze aanpassingen niet nodig zijn. Met deze opstelling van Eternit neemt Bunnik geen

genoegen en hij sommeert Eternit om een nauwgezet logboek bij te houden van de gang van zaken bij de betreffende machine.

Proces-verbaal

Ook bij het zagen van asbestcement zijn er forse meningsverschillen tussen de Arbeidsinspectie en Eternit. Er moeten aanpassingen aan de installaties plaatsvinden, maar die laten steeds op zich wachten. Afgesproken is volgens Bunnik dat Eternit een schetsmatig ontwerp voor de aanpassingen zal aanleveren en dat de Arbeidsinspectie daarna de normen zal opstellen. Maar dat gebeurt almaar niet omdat volgens Eternit het bedrijf wacht op de normen van de Arbeidsinspectie. Daarover wordt heen en weer gepraat en geschreven, zonder resultaat.

De Arbeidsinspectie stelt een uiterste datum, maar die verloopt zonder dat Eternit adequaat reageert. Uiteindelijk laat Bunnik Eternit weten dat hij niet akkoord gaat met het voorstel van Eternit om de nieuwe zaaginstallatie in juni 1992 gereed te hebben en dat hij binnen één maand een concreet ontwerp voor een lintzaagmachine wil ontvangen.

Bovendien heeft Bunnik geconstateerd dat zijn ambtsvoorganger Roodbergen ten aanzien van Eternit een verkeerde interpretatie van het Asbestbesluit heeft gehanteerd. Nadat hij dat beleid heeft aangepast, zet hij een handhavingstraject in. Dat leidt ertoe dat hij vanwege de afhoudende opstelling van Eternit een proces-verbaal laat opmaken, dat hij aan het OM en de minister toestuurde. In dat proces-verbaal worden alle op dat moment nog openstaande tekortkomingen van Eternit opgenomen. Bunnik heeft zich daarna ingespannen om de minister ervan te overtuigen dat het niet verstandig is om Eternit vanwege de werkgelegenheid ontheffing te blijven verlenen van het Asbestbesluit. Of het proces-verbaal enig effect heeft gesorteerd, heb ik niet kunnen vaststellen.

6.5 De rol van de Arbeidsinspectie bij de Cannerberg

Dat de Arbeidsinspectie in de periode 1967-1993 op vele terreinen onvoldoende functioneert, komt in 1998 duidelijk voor het voetlicht in het rapport over het NAVO-verbindingscentrum Cannerberg (JOC) bij Maastricht. Met als titel *'Een berg met problemen, Onderzoek besluitvorming asbestproblematiek Cannerberg.'* Het rapport is de uitkomst van het onderzoek door de werkgroep Asbestproblematiek Cannerberg in opdracht van de Vaste Commissie van Defensie van de Tweede Kamer. Een belangrijk onderdeel van het rapport betreft het horen van getuigen, onder wie medewerkers van de Arbeidsinspectie.

Aanleiding voor het onderzoek is in de eerste plaats de constatering van zes asbestslachtoffers onder oud-werknemers van de Cannerberg, bestaande uit militairen en burgerpersoneel. Bij twee van hen is mesothelioom en longkanker vastgesteld, bij vier anderen asbestose en andere pleura-aandoeningen. In 1989 heeft een geneeskundige commissie van Defensie onderzoek verricht naar het overlijden van een militair aan de gevolgen van mesothelioom. Vermoedelijk is betrokkene in de jaren zeventig tijdens zijn militaire dienst in de Cannerberg aan asbest blootgesteld. Andere gebeurtenissen die tot het onderzoek hebben geleid zijn een TNO-onderzoek van de Cannerberg uit 1991, waarbij blootstelling aan asbest wordt gevonden, en het besluit van de PTT van hetzelfde jaar om vanwege het asbestgevaar haar werkzaamheden in de Cannerberg op te schorten.

Wat ging eraan vooraf

Tussen 1967 en 1971 wordt er in het ondergrondse verbindingscentrum van de NAVO bij Maastricht in vier fasen asbest als isolatiemiddel gespoten op leidingen. De aanleiding daarvoor is een keukenbrand in 1966. De brand toont aan dat de ventilatiekanalen in *'de berg'* brandgevoelig zijn. Het ministerie van Defensie geeft daarom opdracht aan het isolatiebedrijf

Hertel om de buizen te isoleren. In drie jaar krijgen de kanalen een drie centimeter dikke mantel van blauw asbest. De asbestisolatie bestaat uit circa veertienhonderd m² blauw asbest en circa elfhonderd m² grijs asbest. Hoe die isolatie in zijn werk gaat, vertelt in 1997 Jean Beks, die van 1967 tot 1979 in de Cannerberg werkt als corveeër:

“Er stond een machine die het harde asbest vermaalde en met water vermengde. vervolgens werd er met een soort pistool op de pijpen gespoten. Ik moest de rotzooi opruimen, de aangekoekte asbest van de vloeren krabben en stofzuigen. Het was een stoffige bedoening. Soms, met de wind door de buizen, verspreidde een wolk zich over de hele berg. De mensen [van Hertel] die het spul spoten, hadden een mondkapje voor. Ik niet. Ik heb echt alles binnengekregen. We wisten niet dat het gevaarlijk was. Als ik het toen geweten had, had ik ander werk gevraagd.”

In 1979 wordt bij Beks longkanker geconstateerd. Wanneer hij hoort wat hem scheelt, is de link niet moeilijk te leggen. Beks: *“Van de jongens, die het asbest hadden gespoten, waren er al enkelen overleden.”*

Metingen 1971

Tijdens de laatste fase van de asbestspuiten in 1971 ontstaat er in de Cannerberg onrust onder het personeel. Dat is voor de militaire leidinggevende aanleiding om een beroep te doen op dr. H. Italie, medicus bij de Arbeidsinspectie in het district Maastricht. Op 9 februari van dat jaar brengt dr. Italie op de vergadering van de medici van de Arbeidsinspectie naar voren dat hij in het kader van het landelijke asbestose-onderzoek *“graag nog circa 80 man burgerpersoneel van de NATO mee zou willen laten doen, die ondergronds met asbest werken.”* Volgens het verslag zou men nagaan of dat nog mogelijk is. Of dat verzoek van dr. Italie gehonoreerd wordt, is niet exact vast komen te staan. Maar wel wordt vermeld dat dr. Italie de centrale dienst van de Arbeidsinspectie zou hebben uitgenodigd om metingen te verrichten.

Kort daarna zijn tussen 23 en 26 februari 1971 in de Cannerberg metingen verricht door de Scheikundige Dienst van het Directoraat-Generaal van het ministerie van SZW. Uit het verslag van die metingen komt naar voren dat bij de isolatiewerkzaamheden zeer hoge concentraties optreden *‘tot wel 20 maal de toenmalige MAC-waarde.’* Dat leidt tot het advies van de Arbeidsinspectie om de asbestlaag van een afdekking te voorzien en de beslissing van het hoofd van de GDWT van Defensie, in reactie op de brief van de Arbeidsinspectie, om geen asbestisolatie meer toe te passen. Ook verzoekt Defensie de Arbeidsinspectie om betrokken te blijven bij de asbestproblematiek. In augustus 1971 vraagt Defensie het hoofd van de Arbeidsinspectie in het district Maastricht expliciet om metingen te verrichten op diverse plaatsen. De Arbeidsinspectie negeert dit verzoek volkomen.

Rappel 1976

Vijf jaar later, in augustus 1976, maakt een verontrustende brief, afkomstig van het RAF-hoofdkwartier in Duitsland, melding van hoge asbestconcentraties in de Cannerberg. In het daaropvolgende intern overleg laten de Duitse en Engelse militairen weten dat zij de hoge asbestconcentraties niet langer accepteren. Dat is voor Defensie aanleiding om zich opnieuw tot de Arbeidsinspectie te wenden. Waarna de hoofdinspecteur A van de Arbeid, wnd. Hoofd van het 1^e district der Arbeidsinspectie (HID) in Maastricht zich op 17 september 1976 in een vertrouwelijke brief wendt tot de Scheikundig Adviseur van de DGA in Voorburg. Het onderwerp van de brief is *‘Asbest in militair commandocentrum.’* Na een korte beschrijving van het gangenstelsel en het ventilatiesysteem in de Cannerberg wordt verwezen naar de asbestisolatie en de metingen door de Arbeidsinspectie uit 1971.

“De situatie was toen slecht. Geadviseerd werd in ieder geval een gesloten bekleding om de asbest aan te brengen. De leiding is nu grotendeels in aluminium verpakt, waarin alleen op de oplegpunten op de consoles kleine openingen zijn, waar asbest zichtbaar is. Uiteraard is er bij het spuiten ook asbest naast de leiding op de ruwe mergelwanden terechtgekomen en daar blijven hangen.”

In mei 1976 vindt er een Engels onderzoek plaats, waar de waarnemend HID niet van onder de indruk is: *“Men vond uiteraard blauwe asbest en schreef er een wat alarmerend rapport over. Nederland is gastheer en is met de situatie niet gelukkig.”* Mellenberg [technisch hoofdamtenaar Arbeidsinspectie] en ondergetekende hebben op 15 september 1976 de situatie gezien en besproken. Nodig lijken ons reële metingen op korte termijn en, indien nodig, aanvullende maatregelen als afkitten van lekken, dichtmetselen van ‘holen’ e.d.”

Tot slot adviseert hij om TNO daarvoor in te schakelen.

TNO-metingen

Maar dat het nemen van adequate maatregelen niet zo eenvoudig ligt, maakt de brief van de plv. Commandant JOC, tvs Oudst Aanwezig Nederlands Officier aan de Inspecteur Geneeskundige Dienst der Koninklijke Luchtmacht duidelijk. De brief dateert van 21 oktober 1976, met als onderwerp: *Milieuhygiëne in JOC i.v.m. aanwezigheid van blauwe asbest (crocidoliet)*. De Commandant JOC verwijst naar de isolatie in de JOC in de jaren 1967-1971 en merkt op dat op 31 augustus 1971 de Eerste Aanwezend Ingenieur der Genie beslist heeft dat er geen asbestisolatie meer mag worden toegepast. Deze laatste heeft zich gebaseerd op het rapport van het Directoraat-Generaal van de Arbeid, afdeling Scheikundige Dienst van 13 mei 1971. Opvallend is de mededeling van de JOC-Commandant dat er begin 1976 asbestafval is aangetroffen op de zolderingen van de in de gangen ingebouwde burelen. Het afval is achtergelaten door de firma die de isolatiewerkzaamheden heeft uitgevoerd.

Verder meldt hij dat er in augustus 1976 op verzoek van de RAF opnieuw een meting is verricht. De gevonden verontreinigingen liggen weliswaar onder de norm, maar het is de vraag of die meting betrouwbaar is. Want de meting heeft plaatsgevonden na een ‘wet sweeping’ van de bodem. Bovendien bestaat er tijdens de meting weinig activiteit in de gangen en *‘bleef de 5 centimeter dikke laag blauwe asbest, aanwezig op de zolderingen van de burelen, ongemoeid.’* Belangrijk is volgens de JOC Commandant ook de conclusie van het Engelse rapport: *“Under exercise conditions when several hundred personnel are present and the ventilation system is in a recirculation mode, there is a potential hazard to a very large number of persons.”*

Notitie Gespoten asbestlagen

De asbestproblematiek van de JOC komt ook via een andere route in beeld, als er in oktober 1983 in de Tweede Kamer schriftelijke vragen worden gesteld aan de minister van VROM over het voorkomen van asbest in openbare gebouwen. Minister Winsemius antwoordt dat er een lijst bestaat van 200 adressen van gebouwen, waar in het verleden asbestspuitlagen zijn aangebracht. De Cannerberg komt op die lijst voor. Omdat volgens de minister de kans bestaat dat de oudere spuitlagen een gevaar opleveren voor de gezondheid, heeft hij TNO opdracht gegeven om dat gevaar in beeld te brengen. *“De Arbeidsinspectie zal met de eigenaren van de betreffende gebouwen contact opnemen.”*

Toevallig behandelen in die periode de districtshoofden van de Arbeidsinspectie de interne notitie *“Gespoten asbestlagen: lokaliseren en aanpak.”* Deze notitie van 17 november 1983 bespreken de districtshoofden onder leiding van de DGA De Roos. Ook districtshoofd Coenjaerts van district 1, Maastricht, neemt aan het gesprek deel. Het verslag van de vergade-

ring vermeldt dat er in de Tweede Kamer vragen gesteld zijn aan de minister van VROM en de staatssecretaris van SZW. Een kopie van de vragen zal aan de districtshoofden worden gestuurd. Uit de notitie blijkt dat de toepassing van asbestspuitlagen heeft plaatsgevonden tussen 1962 en 1978 en dat het niet uit te sluiten is dat een aantal van deze lagen gevaarlijk zijn voor de gezondheid. De Directeur-Generaal van de Milieuhygiëne heeft een lijst opgesteld met een beperkt aantal objecten met asbestspuitlagen. Die lijst, die meer dan 200 adressen bevat, is aan de Directeur-Generaal van de Arbeid ter beschikking gesteld.

De bedoeling van de notitie is dat de districtshoofden aan de hand van de notitie onderzoek gaan doen naar de asbestobjecten in hun district en daarbij samenwerken met de regionale inspecteurs van de Volksgezondheid en de gemeenten waar die objecten liggen. Ook is het mogelijk om TNO in te schakelen. Verder zal de Arbeidsinspectie de gebouwen bezoeken om te beoordelen of de gevonden situatie een gevaar voor de gezondheid oplevert.

Het is 23 maart 1984 als de Directeur-Generaal van de Arbeid, De Roos, de notitie over de asbestspuitlagen rondstuurt aan de districtshoofden van de Arbeidsinspectie. Met het verzoek om in hun district een checklist in te vullen voor de aanpak van de asbestspuitlagen. Een jaar later, op 21 maart 1985, stuurt De Roos een rappelbrief aan de heer Coenjaerts, het districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Maastricht. Hij wijst erop dat van de dertien gebouwen in zijn district, waarin zich een asbestspuitlaag bevindt, er nog geen enkel gebouw is bezocht. Maar ondanks de rappelbrief van de DGA gebeurt er weer niets bij de Arbeidsinspectie in Maastricht. Het Cannerbergrapport meldt hierover in 1998 dat in de archieven niets teruggevonden is over een projectrapportage over de Cannerberg. En dat ervan moet worden uitgegaan dat de Cannerberg destijds niet is bezocht door de Arbeidsinspectie.

De curieuze gang van zaken in Maastricht is in 1997 voor de werkgroep Asbestproblematiek aanleiding om ir. J. Coenjaerts, in de betreffende periode districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Maastricht, aan de tand te voelen. Coenjaerts antwoordt:

“Er zou dus een inspectie moeten plaatsvinden om een inventarisatie te maken van de verschillende aspecten in het spuitgietsysteem van asbest in gebouwen. Dat is de enige correspondentie die ik mij vaag kan herinneren, maar het eerste district Arbeidsinspectie heeft in die relatie geen onderzoek verricht. En waarom dat is? Ik weet het niet.”

Op de vervolgvraag van de werkgroep, waarom hij in 1984 geen gevolg heeft gegeven aan de opdracht van de DGA meldt Coenjaerts:

“Ik heb mijn gedachten daarover laten gaan, maar ik ben er niet achtergekomen. Ik denk dat het probleem is blijven hangen in het functionele overleg van de chemische c.q. de geneeskundige dienst, want het is vreemd dat ik daar tussen 1984 en 1985, toen ik immers wel aan het bewind was, geen enkele reactie op gegeven heb. Dat komt mij heel vreemd voor.”

Volgende TNO-onderzoek

Begin jaren 90 vestigt een aantal gebeurtenissen opnieuw de aandacht op de asbestproblematiek. Regionale kranten in Limburg schrijven indringend over de Cannerberg. Met als gevolg dat Defensie medio 1991 wederom TNO opdracht geeft om asbestmetingen te verrichten in het JOC. Het TNO doet in juni 1991 op tien plaatsen metingen, waar TNO ook in 1977 en 1979 gemeten had. Dit keer met een andere uitkomst, want in de eindconclusie van december 1991 adviseert TNO om de Cannerberg buiten gebruik te stellen. Maar voordat TNO tot dat advies komt, is er eerst op basis van het concept-rapport van TNO flink gedebatteerd tussen Defensie, de commandant van het JOC, het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM), de Arbeidsinspectie, een extern adviesbureau en TNO. Er wordt een plan van aanpak gepresenteerd en weer worden er metingen verricht.

In december 1991 informeert de Staatssecretaris van Defensie, Van Voorst tot Voorst, de Tweede Kamer over het TNO-rapport: *“Gelet op het operationele belang van het JOC, ook in vrede, is spoedige sluiting niet mogelijk. Het gebruik zal in samenhang met herstructureringen binnen de NAVO tot uiterlijk 1994 worden voortgezet.”* Kort daarna gaat de NAVO echter akkoord met sluiting van de Cannerberg. Het JOC wordt in september 1992 afgedankt.

Onkunde, onmacht, geheugenverlies

Dat is het beeld dat oprijst uit de gesprekken van de werkgroep Asbestproblematiek Cannerberg in 1997 met de door de werkgroep uitgenodigde personen. Drie van hen zijn verbonden aan het ministerie van SZW: **J. Coenjaerts, F. Meppelder, en A. de Roos.**

Ir. J.G. Coenjaerts is als eerste aan de beurt. Hij gaat uitgebreid in op de structuur en interne verhoudingen binnen de Arbeidsinspectie. Hij meldt dat hij in 1967 als inspecteur in dienst getreden is bij de Arbeidsinspectie in Maastricht. Na een interne opleiding wordt hij in 1970 hoofdinspecteur en van 1984 tot 1991 is hij districtshoofd. Gelet op zijn 24-jarig dienstverband zou men mogen aannemen dat hij als geen ander op de hoogte was van de asbestperikelen in de Cannerberg, die in 1971 voor het eerst naar buiten kwamen. Maar Coenjaerts ziet dat anders. Tegen de werkgroep verklaart hij:

“Wat betreft Cannerberg en de asbestproblematiek ben ik bijna niet betrokken geweest, alleen door de wandelgangenpraat. Hans Italia was indertijd de geneeskundige bij onze dienst. Hij was een ex-militair, had veel belangstelling en had naar mijn gevoel ook relaties met de defensie. In 1971 heeft hij de centrale dienst uitgenodigd om een meting te doen. Dat is mij bekend. Daarna heb ik geen bemoeienissen meer gehad met de Cannerberg, officieel, dus vanuit mijn functie. Dat was ook niet zo gestructureerd bij de Arbeidsinspectie. Het districtshoofd had geen bevoegdheid over de geneeskundige. Laatstgenoemde had onmiddellijke relaties met de medisch adviseur in Den Haag, die ook de opdrachten verstrekke. Zij voerden ook functioneel overleg. Dat ging voorbij aan het districtshoofd. Alle informatie die daaruit kwamen, werden gerelateerd aan de goede relatie tussen het districtshoofd en de geneeskundige.”

Als de weergave van Coenjaerts klopt met de werkelijkheid, en voorbijgegaan wordt aan de mogelijkheid dat Coenjaerts achteraf zijn ‘straatje’ probeerde schoon te vegen, dringt zich de vraag op hoe de organisatie van de Arbeidsinspectie in elkaar steekt en waarom de overheid zo’n verwrongen constructie accepteert.

De toelichting van Coenjaerts roept bij de werkgroep vragen op. Zoals: wat is er met de meting in 1971 gebeurd? Antwoord van Coenjaerts: *“Die is langs mij heen gegaan. Ik heb er totaal geen bemoeienis mee gehad.”*

Op de vraag of hij er ook geen formele verantwoordelijkheid voor heeft, antwoordt Coenjaerts ontkennend. Hij voegt eraan toe dat de asbestzaak volledig los staat van zijn functie. Zijn functie was het om leiding te geven aan technische ambtenaren c.q. controleurs. *“In mijn tijd bij de Arbeidsinspectie was er een heel andere structuur dan op dit moment. Het districtshoofd had de algemene leiding en delegerde bepaalde activiteiten naar zijn hoofdinspecteur.”*

De werkgroep blijkt niet echt onder de indruk van de antwoorden van Coenjaerts. Op de vraag: *‘Begrijp ik het goed dat de Arbeidsinspectie zichzelf niet bevoegd verklaarde om op enigerlei wijze op te treden, omdat het om een militair object ging,’* antwoordt Coenjaerts: *“Ook omdat er geen arbeid plaatsvond [sic], waren wij ingevolge de Veiligheidswet niet bevoegd om op te treden. De immuniteitsregels voor het NATO-gebeuren speelden ook een belangrijke rol.”*

Dat laatste argument van Coenjaerts is onjuist. Zoals de werkgroep ook in een van haar conclusies in het rapport vermeldt zijn er voldoende wettelijke mogelijkheden voor de Arbeidsinspectie om op te treden, waarbij bovendien wordt aangetekend dat de NAVO nooit een formeel beroep op immuniteit heeft gedaan.

Ijselijke stilte

Bij een volgende vraag in die richting volhardt Coenjaerts in zijn stelling dat hij niet kon en mocht optreden. Werkgroep lid Poppe vraagt hem:

“In 1984 wordt u districtshoofd. U wist wat er aan de hand was rondom asbest en het JOC in de Cannerberg. In 1978 is het Asbestbesluit opgenomen in de Arbeidsomstandighedenwet. [sic] Daar was discussie over en ik neem aan dat u als hoofd van het district daarvan op de hoogte was. Heeft u niet vanwege alle bestaande kennis het initiatief genomen om gebruik te maken van de contacten die er al in 1971 en 1976 waren? Juist in die jaren waarin u hoofd van het district wordt, is het ontzettend stil rondom de asbest. Hoe verklaart u dat?”

Coenjaerts: *“Een reden voor die ijselijke stilte is dat Defensie weigerde ... Let wel, dat is een gevoel. Ik stoel dat gevoel op wat in 1971 en 1976 ook naar voren kwam. Het enige positieve gevoel dat ik overhoud is van de dienst GW&T in Roermond van Defensie, die iedere keer signaleerde dat er iets aan de hand was. ‘Doe er iets aan.’ Rond 1985 was de periode van de Arbeidsomstandighedenwet en daarin wordt Defensie niet opgenomen. Die was nog uitgezonderd. Wij konden niets afdwingen, wij hadden geen enkele bevoegdheid. Bovendien schaart men zich dan ook nog eens onder de immuniteitsregeling van het internationale gebeuren.”*

De slotvraag van de voorzitter luidt:

“In 1971 en 1976 zijn metingen verricht. De Arbeidsinspectie deed de meting in februari 1971. Daarna kwam er een brandbrief van de heer Mulder van de genie aan u met als strekking dat de resultaten van die metingen onrustbarend waren en dat er verder en langdurig gemeten moest worden. Is er een meting of enige actie gevolgd op dat verzoek naar aanleiding van de uitkomsten van de eerste meting?”

Coenjaerts: *“U bedoelt dus in de periode van 1971 tot 1976. Het antwoord is: neen. De reden daarvoor is voor mij onzichtbaar. Ik was er niet bij betrokken.”*

Vervangingsmiddelen voor asbest

De tweede vertegenwoordiger van de Arbeidsinspectie is de heer **F.H. Meppelder**. Hij is in 1974 in dienst getreden bij het ministerie van SZW, en in 1978 betrokken geraakt bij de asbestproblematiek. Van 1978 tot 1986 is hij hoofd van de sector chemisch-hygiënische arbeidsomstandigheden. *“Al heel vroeg werd onderkend, ik denk zelfs al in 1971, dat asbest kankerverwekkende eigenschappen heeft. In die tijd is ook het carcinogenestoffenbeleid ontwikkeld. Daarbij gold als hoogste principe dat in ieder geval voor de carcinogene stoffen, die genotoxisch zijn, en die dus op het erfelijk materiaal inwerken, een nul-expositie moet gelden. Elke blootstelling kan immers leiden tot een risico.”*

Aldus Meppelder in het Cannerbergrapport. Op de vraag uit de werkgroep of er toen, in 1971, vanuit het ministerie actie is ondernomen, antwoordt hij:

“Het heeft geleid tot beleidsontwikkeling en die heeft uiteindelijk geleid tot het verbod. Dat is een heel lange weg. In het begin was het woekeren met de afweging. Asbest is wel gevaarlijk, maar in die tijd was het een afweging tegen andere risico's. Asbest werd gebruikt ten behoeve van de brandveiligheid. In het begin is gezegd dat asbest onmisbaar is. Als je het niet gebruikt, krijg je heel brandgevaarlijke situaties, waarbij veel meer slachtoffers zouden vallen dan ten gevolge van asbest zelf. Dat was toen de afweging. Achteraf blijkt die niet juist te zijn.”

Daarop wordt hem de vraag gesteld of hij er niet van op de hoogte was dat in 1969, na het rapport van Stumphius, er in feite consensus was dat alle asbest het bekende gevaar heeft. Meppelder:

“Ik praat over 1971. Ik ben in 1978 begonnen met de chemische arbeidshygiëne. Toen zijn wij er onmiddellijk met de meest krachtige beleidsmaatregelen tegenaan gegaan. Dat vraagt om een bewerking. Men kan asbest niet zonder meer verbieden. Dan moet je eerst de mogelijkheden creëren om dat te doen. Er moeten dus vervangingsmiddelen komen. Daar hebben wij naar toe gewerkt. Waar wordt asbest gebruikt? Zijn daar geschikte vervangingsmiddelen voor? Die moesten ontwikkeld worden. Pas na een aantal jaren waren de geesten rijp om die stap te zetten.”

Het eerste wat opvalt in dit verhaal van Meppelder is het gebrek aan historische asbestkennis binnen de Arbeidsinspectie. Het lijkt wel of de Arbeidsinspectie inzake het gevaar van asbestkanker voor het eerst in 1971 het licht heeft gezien. Terwijl al vanaf midden jaren zestig de Arbeidsinspectie zelf waarschuwde voor het kankerrisico van asbest en in allerlei publicaties daarvan blijk gaf. Kennelijk heeft Meppelder bij zijn indiensttreding in 1974 daarvan weinig of niets meegekregen en heeft hij zich daarna ook niet de moeite getroost om zijn kennis over asbest te vergroten. Maar helemaal ongeloofwaardig is het beroep van Meppelder op het lang ontbreken van vervangingsmiddelen voor asbest.

Zoals hiervoor gememoreerd, wordt al in september 1968 in de Silicosecommissie gesproken over vervanging van asbest. In die vergadering meldt J. Mellenbergh, technisch hoofdambtenaar bij de Arbeidsinspectie, dat hij een onderzoek heeft verricht naar het gebruik van asbest en eventuele vervangingsmiddelen voor asbest. Daarover heeft hij een rapport opgesteld, dat aan alle aanwezige leden van de Silicosecommissie wordt uitgereikt. De voorzitter van de commissie, dr. J.P. Kuiper, ook medisch adviseur bij de Arbeidsinspectie, vindt het rapport van Mellenbergh zeer nuttig en *“zou graag zien dat alle medici bij de Arbeidsinspectie de beschikking over het rapport zouden krijgen.”*

Twee jaar later publiceert Mellenbergh in het blad *De Veiligheid* het artikel *Vervangingsmiddelen voor asbest*. Daarin staat hij uitgebreid stil bij de verschillende vervangingsmiddelen voor asbest. In hetzelfde jaar publiceert S. Lemkowitz in *De Veiligheid* het artikel *Asbest als gevaarlijke stof*. Ook Lemkowitz noemt al een aantal vervangingsmiddelen van asbest. In 1972 krijgen deze artikelen een vervolg in de *Lijst Vervangingsmiddelen Asbest*, een uitgave van het Veiligheidsinstituut. Deze lijst is opgesteld door Mellenbergh en de commissie ad hoc *‘Bestrijding Asbestgevaar’ van de Nederlandse Vereniging van Veiligheidstechnici (NVVT)*. De lijst bevat een uitgebreide opsomming van de toepassingen van asbest, een bijbehorende opsomming van de vervangingsmiddelen en ook een lijst van fabrikanten, bij wie men de vervangende middelen kan aanschaffen. De *Lijst Vervangingsmiddelen Asbest* wordt nadien ook nog gepubliceerd in het jaarboek 1973 van het Veiligheidsinstituut.

De conclusie moet dan ook zijn dat Meppelder hier de plank volledig mislaat en de leden van de werkgroep verkeerd informeert. En zijn eigen discutabele gedrag probeert goed te praten.

Verantwoordelijkheid Arbeidsinspectie

Ook krijgt Meppelder van de kant van de werkgroep vragen over de verantwoordelijkheid van de Arbeidsinspectie. Zoals: aan wie wordt de Arbeidsinspectie geacht te rapporteren, en hoe liggen de verantwoordelijkheidslijnen?

Meppelder: *“Dat was een beetje gecompliceerd. De districtshoofden waren vrij autonoom. Die hadden een behoorlijke eigen autoriteit. Er werd wel verantwoording afgelegd in*

de vorm van maandrappporten en zo aan de heer De Roos, destijds DG. Het was niet een soort inspecteur-generaal zoals het nu is, met een centraal kantoor dat de Arbeidsinspectie controleert. In die tijd waren de districten vrij autonoom. Die werden ook zelfstandig gezien als wetshandhavers. Zij konden ook zelfstandig interpretaties van de wet geven en dergelijke. Als het echt op het punt kwam van ontbrekende deskundigheid of bevoegdheden, werd er natuurlijk teruggekoppeld. Voor de rest functioneerden zij nagenoeg autonoom. Zij lieten zich daar ook op voorstaan. Als je probeerde daarop in te breken, was het ruzie.”

Lange arm van Eternit

Aan het slot van het gesprek met de werkgroep ontstaat nog een interessante discussie tussen Meppelder en leden van de werkgroep over de Nederlandse wet in verhouding tot de Europese wetgeving. Meppelder: “

“Eén punt dat voor ons meespeelde om de ideeën te vertalen in beleid was het beroep op de Europese eenheid. Wij wilden eigenlijk meer dan op dat moment de Europese norm was. Dat heeft toch ook wel vertragend gewerkt. Men vond dat wij als Nederland niet teveel vooruit moesten lopen op de Europese wet- en regelgeving. Wij moesten ons daar eigenlijk het liefst helemaal aan conformeren. Die Europese regelgeving is nog steeds niet zover als wij in Nederland.”

De voorzitter: *“Wie bedoelde u zo-even met ‘men?’”*

Valk: *“De andere lidstaten?”*

Van den Doel: *“Het ministerie?”*

Meppelder: *Nee, de SER, de adviesorganen ..*

De voorzitter: *“De Haagse wereld?”*

Meppelder: *“. en de werkgeversverenigingen. Vooral die laatste kwamen met het verhaal dat het allemaal economisch nadelig is voor ons land en dat wij het allemaal niet moesten doen. De Europese regelgeving is mooi genoeg, ook voor Nederland.”*

Poppe: *“U zei ook werkgevers. De asbestverwerkers. Weet u daar ook wat van ..?”*

Meppelder: *“Wat weet ik daarvan?”*

Poppe: *“Of die ook invloed hebben uitgeoefend?”*

Meppelder: *“Dat mag u wel stellen, ja.”*

Van den Doel: *“U zegt dat mag u wel stellen. Vult u dat eens in. Zij kwamen niet bij u langs, neem ik aan.”*

Meppelder: *“Ook. Ook heb ik problemen gehad bij het doorvoeren van het vervangingsbeleid. Wij hebben toen het plan gehad om een voorlichtingsdebat [-blad?] te maken over ‘Asbest in de bouw, onnodig risico.’ Daarover ben ik benaderd door Eternit, dat het een kwestie was die niet gepast was. Dat mocht beslist niet gebeuren. (..) Het was in 1989.”*

De brief waarover Meppelder hier spreekt, is afkomstig van president-directeur Van der Poel van Eternit, gedateerd 22 december 1988, gericht aan Ir. A.J. De Roos, de DGA van het ministerie van SZW. Van der Poel stelt daarin dat hij kennis heeft genomen van de inhoud van het ontwerp-voorlichtingsblad *“Asbest onnodig risico; de bouwnijverheid kan best buiten asbest”*. Van der Poel ziet zich genoodzaakt, zo schrijft hij, om zich tot De Roos te wenden met het dringende verzoek de verspreiding van het blad voor nader commentaar alsnog op de schorten. Hij motiveert dat verzoek met:

“Ons is gebleken dat de concept-tekst in vele opzichten mank gaat aan onjuistheden, onvolledigheden en onbewezen feiten. Voor het merendeel zijn ze dermate evident dat kennis-neming hiervan zonder meer de deskundigheid van de verspreider zal schaden. Wij zullen het

dan ook zeer op prijs stellen wanneer u ons, voordat u tot verdere verspreiding overgaat, in de gelegenheid wilt stellen onze bezwaren nader toe te lichten."

DGA De Roos nodigt Van der Poel uit voor een gesprek op 2 februari 1989, waarbij ook Meppelder aanwezig zal zijn. Voor zover bekend is het voorlichtingsblad daarna niet gepubliceerd.

DGA De Roos

Dat het gebrek aan historisch inzicht in en de onvoldoende wetenschappelijke kennis van de asbestproblematiek niet alleen bij Meppelder speelt, maar ook bij zijn superieur **ir. A.J. de Roos**, Directeur-Generaal van de Arbeid (DGA), wordt zichtbaar in het gesprek van de werkgroep met De Roos. Op 1 oktober 1975 is hij benoemd tot DGA en die functie vervult hij tot 1991. Voordat hij DGA wordt, is De Roos niet bij de overheid werkzaam geweest, maar in het bedrijfsleven. De Roos:

"Dus van voor die datum heb ik geen kennis van de gang van zaken in het departement. Toen ik bij het departement kwam, trof ik daar een situatie aan van grote achterstand op het gebied van wetgeving en van zeer grote achterstand op het gebied van het functioneren van de organisatie. Er was daar sprake van een zeer traditionele benadering. Toen ik aantrad, was het asbestbesluit al in procedure. Dat hield een verbod op het spuiten en het verbod op het gebruik van blauwe asbest in. In die tijd dacht men - later bleek dit niet juist te zijn - dat het gevaar zich vooral concentreerde rond het gebruik van blauwe asbest en het spuiten van asbest."

MAC-commissie

Kort na het aantreden van De Roos wordt in 1975 binnen het ministerie van SZW de sector toxische stoffen opgericht en in 1976 stelt de minister een MAC-commissie in. Deze commissie bestaat zoals gebruikelijk is in Nederland-polderland, uit drie partijen: de vakbonden, de werkgevers en de overheid. De MAC-commissie adviseert aan De Roos als DGA:

"Ik had de bevoegdheid om landelijk MAC-waarden vast te stellen waaraan men zich moest houden. Die 'men' was in de eerste plaats de Arbeidsinspectie zelf. De districtshoofden van de Arbeidsinspectie moesten die grenzen in hun beleid in acht nemen. Een aantal jaren heeft de MAC-commissie op deze wijze als adviescommissie gefunctioneerd."

De mededeling van De Roos dat hij de bevoegdheid heeft om landelijke bindende MAC-waarden vast te stellen, doet bepaald merkwaardig aan. Want de wetgever heeft in het Asbestbesluit 1977 de MAC-waarde voor het gebruik van chrysotiel vastgelegd; nl. op twee vezels/ml lucht. En de toelichting op dit artikel vermeldt dat de Arbeidsinspectie een MAC-waarde moet hanteren *"(. .) van 2 vezels per ml. voor asbestsoorten met uitzondering van crocidoliet. Bij toepassing van crocidoliet zal als voorwaarde bij een te verlenen ontheffing een lagere grenswaarde worden gesteld."* Voor zover De Roos bevoegd zou zijn geweest om MAC-waarden vast te stellen, zal het dus hooguit kunnen gaan om een MAC-waarde kleiner dan 2v/ml.

Het publicatieblad, dat de Arbeidsinspectie in 1978 uitgeeft naar aanleiding van het Asbestbesluit dat op 1 juli 1978 in werking treedt, getiteld P 116-1, Asbest, vermeldt dat de MAC-waarde voor chrysotiel twee asbestvezels/ml bedraagt en bij het gebruik van crocidoliet 0,2 asbestvezels/ml lucht. Met de aantekening dat het niet mogelijk is om *"voor de relatie asbest/mesothelioom een concentratie asbestvezels aan te geven is waaraan werknemers kunnen worden blootgesteld zonder kans op het optreden van mesothelioom, maar wel is het zo dat bij de gehanteerde MAC-waarde de kans erop uitermate klein lijkt."* Bij deze laatste stelling wordt geen enkele toelichting of argument gegeven.

Grenswaarde voor asbest

Ook houdt De Roos de onderzoekscommissie voor dat hij de MAC-commissie in 1978 benaderd heeft voor een advies over asbest, omdat hij vernomen heeft dat men in Engeland nadenkt over verscherping van de eisen. De Roos: *“Er circuleerden inzichten dat er meer aan de hand was dan met die grenzen zou kunnen worden beheerst. (..) Achteraf kan je zien hoe moeilijk blijkbaar ook voor deskundigen de problematiek was.”*

Interessant is ook de opmerking van De Roos over de positie van de MAC-commissie en de langdurige worsteling van de commissie om met een goed, bruikbaar advies te komen inzake de MAC-waarde: *“Pas in 1985 kwam eindelijk een wat meer definitief advies. In 1985 besloot men om over te gaan op 1 respectievelijk 0,2 [vezels], wat overigens niets anders is dan de EG-richtlijn. Ik kan mij uit die jaren herinneren dat het een punt was van grote zorg, maar dat wij er niet de vinger achter konden krijgen waar precies de problemen lagen.”*

Erg helder is deze ontboezeming van De Roos niet, maar uit de context kan worden opgemaakt dat hij hier doelt op het dilemma van enerzijds de wetenschap dat elke blootstelling aan asbest het kankerrisico met zich brengt en anderzijds het feit dat de overheid de belangen van de asbestindustrie zwaarder laat wegen dan de belangen van de volksgezondheid. Een dilemma dat De Roos moet zien op te lossen. Daarvoor doet hij een beroep op de MAC-commissie, maar vooral ook op de Werkgroep van Deskundigen behorende bij de MAC-commissie.

Na de eerste adviesaanvraag van De Roos, waarin hij wijst op het feit dat de Engelse overheid van plan is de MAC-waarden voor asbest te verlagen, duurt het tot 1982 voordat de Werkgroep van Deskundigen, WGD, een onderdeel van de nationale MAC-commissie dat behoort tot het ministerie van SZW, een ‘*Conceptrapport inzake asbest*’ uitbrengt. Daarin concludeert de WGD dat er geen reden is om een verschil aan te nemen in carcinogene potentie van de verschillende asbestsoorten en dat het niet mogelijk is om van een aanvaardbare concentratie asbest uit te gaan. Eerst ruim een jaar later, in mei 1984, brengt de WGD het *Rapport inzake Asbest* uit.

In de Inleiding wordt aangegeven dat de Werkgroep van Deskundigen van de Nationale MAC-commissie (WGD) in 1979 weer een aparte werkgroep heeft ingesteld om te adviseren over een grenswaarde voor asbest. Die aparte werkgroep, bestaande uit Ir. P.B. Meijer (TNO), dr. J. Miedema, arts bij de Arbeidsinspectie, en dr. J. Stumphius, voorzitter van de TNO-commissie voor asbest, heeft vastgesteld dat er in Groot-Brittannië een uitgebreid onderzoek is verricht door de Simpson Commissie, waarvan de werkgroep goede nota heeft genomen. Daarnaast heeft de werkgroep zich verdiept in het NIOSH-rapport uit 1980, het voorstel van de Richtlijn van de EEG, 1980, en het Duitse onderzoek naar een MAC-waarde.

Het uiteindelijke resultaat van het rapport uit 1984 valt nogal tegen. De werkgroep komt niet verder dan enkele vage aanbevelingen over de meetstrategie en meettechniek. Het rapport van de werkgroep en van de WGD wordt in augustus 1984 aangeboden aan de Nationale MAC-commissie. Met de bedoeling dat de Nationale MAC-commissie, na overleg met de achterban van de werkgevers- [Eternit!] en werknemersorganisaties, in het voorjaar een advies zou uitbrengen aan het ministerie. Dat is echter teveel gevraagd. In de vergaderingen van Nationale MAC-commissie van maart en mei 1985 blijkt er een diep verschil van mening te bestaan over de vraag of en hoe de MAC-waarde kan worden verlaagd. Uiteindelijk wordt er bij wijze van compromis een advies opgesteld aan de DGA, De Roos dus, om de norm voor asbest - met uitzondering van crocidoliet - vast te stellen op één vezel/cm³ en het verbod op crocidoliet te handhaven. Ook houdt het advies in dat Nederland een verdere verlaging tot 0,5 vezel/cm³ zal steunen wanneer dit in 1988 in de EG aan de orde komt.

De Roos en de MAC-commissie

Dat leidt tot de brief van de MAC-commissie van 12 juni 1985 aan De Roos. Daarin meldt de MAC-commissie het wenselijk te vinden de grenswaarde verder te verlagen en rekening te houden met de ervaringen in het VK en Zweden. Wat Zweden betreft wijst de Commissie op het daar gevoerde beleid voor vervangingsmiddelen voor asbest en geeft zij De Roos in overweging om dat beleid over te nemen.

In november 1985 wijst de Nationale MAC-commissie De Roos erop dat het WGD-rapport van 12 juni 1985 duidelijk aangaf *‘dat alle soorten asbest dienen te worden beschouwd als carcinogene stoffen.’* Die opvatting van de MAC-commissie was niet bepaald een verrassing. Bijna tien jaar eerder had de wetenschap die conclusie al getrokken. En de commissie vervolgt met: *“Dat impliceert dat het niet mogelijk is een grenswaarde aan te geven waar beneden geen effecten voor de gezondheid meer zijn te verwachten. Er zal derhalve gestreefd moeten worden naar een grenswaarde die zo laag mogelijk ligt.”*

Maar tegelijk merkt de Commissie op dat men er begrip voor had, dat, *‘ter vermindering van concurrentievervalsing,’* de in Nederland geldende grenswaarde redelijk in de pas moest lopen met de grenswaarde in de EG-richtlijn. Daarom adviseert de Commissie De Roos om de relevante ontwikkelingen in andere landen, zoals Engeland en Zweden, goed te blijven volgen.

Advies Gezondheidsraad 1988

Een reactie van De Roos op de brief van de MAC-commissie van 20 november 1985 is niet bekend. Tegenover de parlementaire werkgroep Cannerberg doet De Roos het voorkomen alsof de deskundigen hem in de steek hebben gelaten en dat hij niet precies weet wat het probleem is. Het is dan ook niet toevallig dat na meer dan tien jaar doormodderen de knoop voor De Roos eindelijk wordt doorgehakt door het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). In februari 1988 verzoekt VROM de Gezondheidsraad om advies uit te brengen over asbest. Dat advies van 1 december 1988, gebaseerd op het Ontwerp-basisdocument asbest, concludeert dat blootstelling via inademing aan alle typen asbestvezels de kans op het optreden van longkanker en mesotheliom kan doen toenemen. De mate waarin er sprake is van gezondheidsrisico's, is volgens het advies sterk afhankelijk van het type vezel en de afmetingen (lengte, diameter en vorm).

WGD-rapport 1989

Met behulp van het advies van de Gezondheidsraad publiceert de Werkgroep van Deskundigen (WGD) van de MAC-commissie in december 1989 de *Evaluatie van het risico op kanker bij beroepshalve blootstelling aan asbest*. De vraag of chrysotiel beschouwd moet worden als bewezen animaal en humaan carcinogeen, beantwoordt de WGD met 'ja'. Bij de tweede vraag, die de WGD wordt voorgelegd, nl. bestaat er een drempeldosis m.b.t. de carcinogeniteit, is de WGD voor het mesotheliomrisico van mening dat er wel aanwijzingen zijn voor het bestaan van een drempeldosis, maar de beschikbare informatie is volgens de WGD daarvoor nog onvoldoende. En bij de derde vraag, naar het verschil in carcinogene potentie tussen chrysotiel en amphibolen, merkt de WGD op dat men er voorzichtigheidshalve van uit moet gaan dat er geen verschil bestaat tussen het totaal kankerrisico bij blootstelling aan amphibolen en (vrijwel) uitsluitend chrysotiel. Kort daarna, in januari 1990, meldt minister De Vries van SWZ dat hij gelet op het WGD-advies de toepassing van asbest zo spoedig mogelijk wil verbieden.

De blauwe-asbest-mythe

Maar er zit nog een forse ongerijmdheid in het verhaal van De Roos tegenover de Canerbergwerkgroep. Waar hij beweert dat het standpunt van de Arbeidsinspectie inzake het gebruik van blauw asbest glashelder is en dat het gebruik door de Arbeidsinspectie hard wordt aangepakt. Dat de Arbeidsinspectie na de invoering van het Asbestbesluit in 1978 het gebruik van blauw asbest hard zou hebben aangepakt, is een hardnekkige mythe. In werkelijkheid hebben de gebruikers van blauw asbest, Eternit voorop, bijna tien jaar lang met allerlei slimme trucs en vage beloften het gebruik kunnen voortzetten. Daarbij was van de kant van de Arbeidsinspectie sprake van allesbehalve een harde aanpak. Hoe kon dat gebeuren?

Al direct vanaf het moment dat duidelijk wordt dat het Asbestbesluit een verbod op het gebruik van asbest zal bevatten, verzet Eternit zich uit alle macht tegen dit verbod. Aanvankelijk met het argument dat asbest niet gevaarlijk is, later met de stelling dat asbest weliswaar gevaarlijk is, maar dat Eternit weet hoe zij met dat gevaar op een veilige manier kan omgaan. Vervolgens met de stelling dat de verbodsbepaling in het besluit 'onvoldoende gemotiveerd' is, en weer later, als het bedrijf inziet dat een verbod onvermijdelijk is, met de eis dat er in het besluit een mogelijkheid tot ontheffing wordt opgenomen. Bij dat streven krijgt Eternit permanent steun van het ministerie van Economische Zaken. Die steun heeft succes, want het ministerie van SZW besluit om naast het verbod op het gebruik van blauw asbest in het besluit een ontheffingsmogelijkheid op te nemen.

En zo geschiedt het dat het Asbestbesluit van 1977 niet alleen bepaalt dat het verboden is om crocidoliet (blauw asbest) of crocidoliethoudende stoffen of producten ten verkoop voorhanden te hebben, te bewerken of te verwerken, maar ook dat van het verbod ontheffing kan worden verleend door het districtshoofd van de Arbeidsinspectie. Maar die ontheffing mag niet worden verleend voordat de Adviescommissie Asbestbesluit aan het districtshoofd van de Arbeidsinspectie haar advies had gegeven. Bij de installatie van de Adviescommissie Asbestbesluit in februari 1978 merkt de – nieuwe - minister van SZW, Albada, op dat ontheffingen alleen zouden worden verleend, *“indien er geen redelijkerwijs toepasbaar alternatief voor asbest beschikbaar zou zijn.”*

Eerste aanvraag

Tijdens de eerste vergadering van de Adviescommissie Asbestbesluit in december 1978 blijkt dat Eternit B.V. op 18 september 1978 bij het districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Deventer twee aanvragen voor ontheffing heeft ingediend. Het aanvraagformulier vermeldt dat ontheffing wordt gevraagd van het verbod op crocidoliet en crocidoliethoudende stoffen. En op de vraag voor welk product ontheffing wordt gevraagd was het antwoord simpelweg *'buizen'*. De toepassing van die producten betreft een breed terrein: *“waterleiding, riolering, mantelpersbuizen, drainagebuizen, gasleidingen en afstandsverwarming”*. In het antwoord op de vraag om welk soort asbest het handelt, laat Eternit weten dat het ging om acht tot achttien % wit asbest en twee tot vijf % crocidoliet. De vraag of er onderzoek wordt verricht naar vervangingsmiddelen beantwoordt Eternit met *'ja'* en: *“Vervanging van crocidoliet. Hopelijk binnen twee jaar. Onderzoek in concernverband. In verband met urgentie geen budget.”* Over de jaaromzet qua asbest wordt opgemerkt dat die omzet in Goor bestaat uit drieduizend ton asbest voor de buizen, waarvan driehonderdertig ton aan crocidoliet. Voor bouwmaterialen gebruikt Eternit vijduizend honderdvijftig ton asbest, maar geen crocidoliet. Eternit vraagt een ontheffing aan voor twee jaar, ingaande 1 oktober 1978. Het districtshoofd van de Arbeidsinspectie in Deventer, Roodbergen, beslist op 28 september 1978 dat Eternit voorlopig ontheffing krijgt van het verbod tot 1 april 1979.

Ontheffingen

Een week later wordt in de vergadering van de TNO-commissie voor Asbest meegedeeld *‘dat Eternit erin geslaagd is om waterleidingpijpen tot een diameter van 600 mm crocidolietvrij te fabriceren.’* Dat wordt van belang geacht in verband met de aanvraag van de Nederlandse waterleidingsbedrijven bij de Adviescommissie Asbestbesluit voor een overkoepelende ontheffing van het Asbestbesluit voor het repareren van buizen. In het Sociaal Jaarverslag van Eternit 1978, daterend van april 1979, omschrijft Eternitdirecteur De Jong die ontwikkeling iets ruimer:

“Op het gebied ‘Asbest en Gezondheid’ werden verdere vorderingen gemaakt. Het gelukte ons als eerste fabriek van de [Eternit]groep vanaf 1 oktober 1978 alle buizen zonder blauwe asbest te produceren in diameters van 100 mm tot en met 800 mm. De blauwe asbest verdween uit Goor, letterlijk!”

Over de gang van zaken bij het verlenen van ontheffingen in het eerste jaar, 1978, bericht het Jaarverslag 1978 van de Arbeidsinspectie:

“Gebleken is dat een groot aantal exploitanten van leidingnetten voor drinkwater- en gasvoorziening alsmede voor riolering, in aanmerking wenst te komen voor een ontheffing van het verbod crocidoliethoudend materiaal (buis) te ver- of bewerken ten behoeve van de instandhouding c.q. uitbreiding van hun leidingnet. In 1978 werden in totaal ruim 250 ontheffingen van het Asbestbesluit aangevraagd, waarvan de overgrote meerderheid door deze exploitanten alsmede door aannemingsbedrijven die voor deze exploitanten plegen te werken.”

Ontheffing voor 2 jaar

Begin 1979 informeert DG De Roos de Adviescommissie Asbestbesluit over de ervaringen van het eerste jaar. Hij constateert dat in afwijking van het Asbestbesluit 1977 de productie van asbestcementbuizen met een diameter tot zeshonderd mm in Nederland crocidolietvrij kan geschieden. Daarom zou het toekomstige beleid erop gericht moeten zijn om voor de toepassing van nieuwe crocidoliethoudende buis tot zeshonderd mm diameter in principe geen ontheffing meer te verlenen. Opvallend is ook de mededeling van De Roos dat er voor instandhouding van leidingnetten standaard ontheffing zal worden verleend voor de duur van twee jaar. Die - wat De Roos noemde ‘beperkte’- ontheffing is bedoeld om de aanvragen voor ontheffing regelmatig te vernieuwen, zodat gegevens kunnen worden gecontroleerd en voorwaarden bijgesteld. Aan die tweejarige ontheffing worden dan wel de voorwaarden gekoppeld dat jaarlijks het aantal karweien moet worden gemeld, waarvoor van de ontheffing gebruik is gemaakt en van de hoeveelheid crocidoliethoudende buis, gespecificeerd naar diameter, die is verwerkt.

Een andere voorwaarde houdt in dat een crocidoliethoudende buis met een diameter van zeshonderd mm of minder slechts verwerkt mag worden als het ging om het opmaken van een voorraad. Opmerkelijk is ook de voorwaarde dat de concentratie van crocidolietvezels in de inademiingslucht zo laag mogelijk moet worden gehouden en dat de grenswaarde van 0,2 vezels/cm³ in ieder geval niet mag worden overschreden.

Oncontroleerbare voorraden

Eind 1979 echter constateert de Adviescommissie Asbestbesluit dat er regelmatig te weinig informatie wordt verschaft over de voorraden en de diameter van de te gebruiken buizen. Dat er te weinig inzicht bestaat in de voorraden buizen met blauw asbest wordt ook voor de Arbeidsinspectie begin jaren 80 steeds duidelijker. Opvallend is in dat verband de berichtgeving in het Sociaal Jaarverslag van Eternit over 1980. Het verslag meldt over de verkoop van buizen in dat jaar dat de buizen met een diameter van honderd mm en buizen met een

diameter groter dan achthonderd mm niet in Goor gemaakt kunnen worden en uit België geïmporteerd moeten worden.

“Van de bijna 6.000 ton, die via België in Nederland worden geleverd, was circa 40% in de diameter van 100 mm, circa 40% in de grotere diameters en 20% aanvulling op ons eigen productiepakket. Deze aanvulling was noodzakelijk, omdat wij zelf in de gevraagde periode de buizen niet allemaal in Goor konden gereedmaken.”

Dat import van crocidoliethoudende buizen uit de Eternitfabriek in België mogelijk een rol speelt bij de ontoereikende controle op de omvang van de voorraden wordt medio 1980 bevestigd door de Adviescommissie Asbestbesluit. Omdat er geen beperkingen zijn gesteld aan de import van crocidoliethoudende buis, is er volgens de commissie ook geen effectieve controle mogelijk. Dat gegeven leidt ertoe dat de Adviescommissie het tot dan toe gevoerde beleid niet langer kan onderschrijven en aankondigt dat de commissie met ingang van 1 april 1981 geen positief advies meer zal uitbrengen over de ontheffingsaanvragen. De Arbeidsinspectie geeft daarop aan dat volgens de cijfers de voorraden snel teruglopen, maar er wordt bij gezegd dat het restant aan buizen waarschijnlijk minder snel verkocht zal worden. En dat de verwachting is dat Eternit opnieuw ontheffing zal vragen. Zodoende stelt A. Suvaal, de Werktuigkundig Adviseur van de Arbeidsinspectie, voor om na 1 juli 1983, dus 2,5 jaar later, geen ontheffing meer te verlenen voor het verwerken van crocidoliethoudende buizen.

Twijfelende districtshoofden

Het voorstel van Suvaal krijgt in april 1981 niet direct een warm onthaal bij de districtshoofden. Uit nieuwe cijfers blijkt dat er nogal grote verschillen bestaan ter zake van de voorraden en de verwerkte hoeveelheden. Volgens een van de districtshoofden zou het ontbreken van de controle op de import ertoe kunnen leiden dat de afbouw van het ontheffingenbeleid langer dan twee jaar zal gaan duren. Een ander districtshoofd stelt dat een effectieve controle op de voorraden buis niet mogelijk is en stelt voor om in de ontheffingen voor bedrijven op te nemen dat na twee jaar niet meer op een ontheffing gerekend kan worden.

Volgens districtshoofd Roodbergen (Deventer) zijn er ook bij gemeentewerken en waterschappen voorraden van asbestcementbuizen aanwezig en zullen die voorraden na twee jaar nog niet zijn uitgeput. Waarop DG De Roos voorstelt om eerst Eternit B.V. te vragen om bemiddelend op te treden. Besloten wordt Eternit een brief te sturen. Enkele maanden later maakt Eternit een herstructureringsplan bekend, waarin het bedrijf meldt dat het asbestvrij produceren van buizen en hulpstukken om technische redenen binnen afzienbare tijd niet denkbaar is. Een jaar later besluit Eternit de productie van buizen van Goor te verplaatsen naar de Eternitfabriek in België.

Van ontheffing naar vrijstelling

Het is mei 1984 als de districtshoofden zich opnieuw buigen over het probleem van de voorraden van crocidoliethoudende buizen en hulpstukken. Dat doen zij aan de hand van een conceptnota van de voorzitter van de Adviescommissie Asbestbesluit. Centraal staat daarbij de vraag wat te doen na afloop van de ontheffingen per 1 juli 1984.

Districtshoofd Roodbergen vraagt wat er gedaan kan worden als een bedrijf weigert te voldoen aan de eis om de voorraad weg te werken. Daarop antwoordt Rombouts, directeur Veiligheid van het Directoraat-Generaal van de Arbeid, dat in dat geval overwogen zal worden om een wettelijk verbod uit te vaardigen. Roodbergen vraagt ook aandacht voor de mogelijkheid dat crocidoliethoudende buizen worden geïmporteerd, zonder dat daartegen kan worden opgetreden en waardoor de mogelijkheid blijft bestaan om voorraden op peil te

houden. Districtshoofd Coenjaerts, Maastricht, bevestigt de opmerking van Roodbergen dat tegen importen niets te beginnen is, omdat bouwbedrijven het materiaal veelal zelf in het buitenland ophalen. Dat brengt DG De Roos tot de conclusie dat, als importen het mogelijk maken om de voorraad op peil te houden, het nodig zal zijn om die mogelijkheid met wettelijke maatregelen tegen te houden.

In zijn reactie op de conceptnota beschrijft De Roos de daling van de voorraden in 1983 en deelt mee dat er op dat moment nog een voorraad is van dertien km buis. Hij constateert ook dat door het verwerken van het materiaal in leidingen de voorraden niet binnen afzienbare tijd zullen verdwijnen. Hij stelt voor om in het beleid voor de periode na 1 juli 1984 een algemene vrijstelling ter verlenen voor asbestbuizen onder voorwaarden. De 74 bedrijven, die nog voorraad crocidoliethoudend materiaal hebben, worden individueel benaderd door de Arbeidsinspectie. Eerst zal dan worden vastgesteld of het betreffende bedrijf bereid is mee te werken aan de doelstelling om de crocidolietvoorraad vóór 1 juli 1985 te elimineren. Voor alle duidelijkheid voegt hij daaraan toe: *“Een verplichting hiertoe bestaat zoals bekend niet.”*

Omdat het volgens De Roos niet uit te sluiten is, dat het opheffen van de voorraden op vrijwillige basis maar gedeeltelijk zal slagen, denkt hij ook aan een wettelijk verbod op het in voorraad hebben van crocidoliethoudende buizen. Het voorstel van De Roos krijgt op 28 juni 1984 een wettelijke vertaling in de Vrijstellingsregeling voor het bewerken van crocidoliethoudende asbestcementbuizen. De Staatssecretaris van SZW, mevrouw A. Kappeyne van de Coppello, geeft in de toelichting aan dat het systeem van ontheffingen wordt ingeruild voor een vrijstellingssysteem. Dat laatste zal echter volgens haar van tijdelijke aard zijn vanwege de op 19 september 1983 uitgebrachte Europese richtlijn *“(.) die vóór 1 januari 1987 in de Nederlandse wetgeving moet zijn verwerkt.”*

Interessant daarbij is dat de staatssecretaris op vragen van leden van de Tweede Kamer over *‘de voorraden blauw asbest’* op 28 augustus 1984 niet alleen antwoordt met een verwijzing naar de nieuwe Vrijstellingsregeling, maar ook nog meldt dat zij een regeling voorbereidt die het in voorraad houden van crocidoliethoudende buizen verbiedt. *“Ik streef ernaar dat de bedoelde regeling per 1 juli 1985 in werking treedt”*. We zullen zien dat die termijn bij lange na niet wordt gehaald. Datzelfde geldt overigens ook voor de implementatie van de Europese richtlijn van 19 september 1983.

Voorbereiding van verbod

In september 1985 organiseert de TH in Delft het symposium *‘Asbest, de vervanging van het magisch materiaal.’* Een van de sprekers op dit symposium is ir. E. Rombouts, directeur Veiligheid van het Directoraat-Generaal van de Arbeid. Door het verbod in het Asbestbesluit komt de vraag aan de orde wat men aan moet met de voorraad aan crocidoliethoudende buis. Het gaat om een totaal van 275 km buis in diverse diameters. Omdat, aldus Rombouts, het verwerken van de buizen in nieuw aan te leggen leidingen uit een oogpunt van milieu- en arbeidsbescherming nog de minste nadelen heeft, worden gedurende enkele jaren ontheffingen verleend aan de eigenaren van voorraden om de voorraden alsnog te verwerken.

Aan de hand van cijfermateriaal laat Rombouts zien dat in de eerste jaren van ontheffingen de voorraad aan buizen van blauw asbest inderdaad gestaag terugloopt, maar dat vanaf begin 1982 de afname van de voorraden stakt. Dat wil zeggen: de voorraden blijven vrijwel constant. Tegen die achtergrond besluit de overheid in juli 1984 een wettelijke verbod op het in voorraad hebben van crocidoliethoudende buizen te gaan voorbereiden.

Het is in 1984 al volkomen helder dat de voorraden buizen van blauw asbest nauwelijks kleiner werden en er geen andere oplossing voor handen is dan een wettelijk verbod. Toch

duurt het, ondanks de toezegging van de regering, dat de regeling per 1 juli 1985 in werking zal treden, nog tot 11 november 1986 voordat er daadwerkelijk een wettelijk verbod komt op het in voorraad houden van crocidoliethoudende asbestcement buizen. Dat verbod, in de vorm van een wijziging van het Asbestbesluit 1977, treedt in werking op 29 maart 1987, bijna tien jaar na het Asbestbesluit van 1977.

Tegen deze achtergrond blijft er weinig heel van de uitspraak van DG De Roos in 1997 tegenover de parlementaire werkgroep, dat de Arbeidsinspectie het gebruik van blauw asbest hard heeft aangepakt. Er is in het geheel geen sprake geweest van hard aanpakken. De Arbeidsinspectie onder aanvoering van De Roos vertoont een vooral zwalkend en vaak terugtrekkend beleid, geeft Eternit als belangrijke gebruiker van blauw asbest alle tijd en ruimte om haar eigen beleid tot norm te verheffen en accepteert per saldo dat het levensgevaarlijke gebruik van blauw asbest na het Asbestbesluit 1977 nog eens tien jaar kan voortwoekeren.

Europese richtlijn genegeerd

Bovendien treft De Roos en het ministerie van SZW daarnaast nog een ander zwaar verwijt, nl. het jarenlange opzettelijk niet nakomen van de Europese richtlijn van 19 september 1983. Deze richtlijn heeft tot doel werknemers te beschermen tegen de risico's van blootstelling aan asbest op het werk. Nieuw is in deze richtlijn de introductie van een actieniveau. Ook bepaalt de richtlijn de grenswaarden: voor crocidoliet was dat 0,5 vezel/cm³, voor de andere asbestsoorten één vezel per cm³. Dat betekent dat de grenswaarde van twee vezels per cm³, die volgens de Nederlandse wetgeving geldt voor wit asbest, chrysotiel, verlaagd moet worden naar één v/cm³. Dus een halvering van de bestaande norm. Voor de grenswaarde voor crocidoliet heeft de richtlijn geen gevolgen omdat de Nederlandse norm al op 0,2 vezel per cm³ ligt.

Ook voor het gebruik van blauw asbest heeft de richtlijn geen effect omdat de richtlijn het gebruik van blauw asbest niet verbiedt. Wel heeft de richtlijn tot gevolg dat als het actieniveau wordt overschreden er verschillende aanvullende maatregelen van kracht worden, die in de toen geldende Nederlandse wetgeving niet voorkomen. Zoals de melding aan de Arbeidsinspectie van gebruikte types en hoeveelheden asbest, de registratie in een bedrijfsregister van de betrokken werknemers en de aard en duur van de werkzaamheden en de blootstelling, en het medisch toezicht op werknemers voor aanvang van de blootstelling.

De richtlijn van 19 september 1983 bepaalt dat lidstaten uiterlijk op 1 januari 1987 aan de bepalingen van de richtlijn moeten voldoen. De Nederlandse overheid is met die datum bekend en verwijst er ook meermalen naar, maar houdt zich er verder eenvoudigweg niet aan. Het duurt zelfs tot 22 november 1988 voordat de richtlijn in de Nederlandse wet wordt geïmplementeerd met het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet. En tot 22 december 1988 voordat de betreffende wetswijziging in werking treedt. Dat heeft tot gevolg dat de extra beschermende maatregelen op grond van de richtlijn bijna twee jaar te laat van kracht worden.

Waarom is de Nederlandse overheid zo laks? In de toelichting heet het:

“Het tijdstip van inwerkingtreding van het besluit is na deze datum [van 1 januari 1987] gelegen aangezien de uitvoering van de richtlijn meer tijd in beslag heeft genomen dan voorzien. In dit verband kan met name gewezen worden op het tot stand brengen van een adequaat beleid met betrekking tot het toezicht.”

Ook deze ernstige tekortkoming van de overheid komt voor rekening van het ministerie van SZW en ir. De Roos, als Directeur-Generaal van de Arbeid.

Falende organisatie

De gesprekken van de werkgroep Cannerberg met de drie vertegenwoordigers van de Arbeidsinspectie, Coenjaerts, Meppelder en De Roos, tonen het beeld van een op vele fronten falende organisatie. Dat dat ook geldt voor de belangrijkste persoon, Directeur-Generaal De Roos, komt bijvoorbeeld in beeld als de werkgroep hem de vraag stelt of hij bij zijn aantreden als DGA in de eerste jaren van zijn functie kennis heeft genomen van de wetenschappelijke literatuur, leidend tot de conclusie dat eigenlijk alle vormen van asbest gevaarlijk zijn. De Roos antwoordt:

“Nee, ik heb zelf geen specifieke wetenschappelijke literatuur geraadpleegd. Daar had ik een medisch adviseur voor. Het beeld dat ik uit die tijd heb en dat ook uit de stukken naar voren komt, is dat wij dachten dat crocidoliet de grote boosdoener was en dat voor het overige asbest niet zonder gevaar was. Wij hadden de policy, dat je ten aanzien van elke stof of machine die gevaarlijk was, de vraag stelde: kan het anders en op een compleet ongevaarlijke manier? Het beeld was dat men asbest onder controle kon houden.”

En als hem de vraag gesteld wordt waarom er in 1976 intern zo slecht gecommuniceerd wordt, verwijst De Roos naar de stijl van werken, die hij in 1975 aantreft, een stijl die inhoudt dat veel zaken mondeling worden afgehandeld en het ontbreken van een behoorlijk archief.

Op de vraag waarom er in de Cannerberg niet adequaat wordt opgetreden tegen het asbestgevaar erkent De Roos dat het een groot probleem was, maar dat men niet beschikte over de juiste middelen. De situatie in de Cannerberg was volgens De Roos zo, dat er in de jaren zeventig niet ingegrepen wordt door de Arbeidsinspectie, omdat in die periode er hoogstens twee mensen in ons land zijn, die deskundig zijn op het gebied van asbest. De Roos: *“Ik heb in een rapport gelezen dat men er één bij heeft gehaald, de heer Mellenbergh[h], hij was dé deskundige binnen de Arbeidsinspectie.”*

Laat Mellenbergh nu net ook de persoon zijn geweest die in de jaren zestig en zeventig uitvoerig gepubliceerd heeft, binnen en buiten de Arbeidsinspectie, over vervangingsmiddelen voor asbest. Maar daar heeft De Roos - net als F. Meppelder - blijkbaar geen weet van. Dezelfde ongeloofwaardige reactie geeft De Roos als werkgroeplid Poppe hem de vraag stelt of hij het niet verbazingwekkend vindt, dat, terwijl er in 1969 al wetenschappelijke consensus was over het gevaar van asbest, het zolang heeft geduurd voordat dit tot de andere deskundigen, die bij de uitvoerende fase betrokken waren, is doorgedrongen en in effectief beleid is omgezet. De Roos:

“Dat kan ik alleen verklaren door mij te realiseren dat in 1969 wel het gevaar van blauwe asbest werd ingezien, maar niet het gevaar van alle andere vormen van asbest. Blijkbaar werd het gevaar daarvan lichter gewogen. Nederland liep qua wetgeving eerder voorop dan achteraan. Wij ondervonden grote weerstanden om andere landen mee te krijgen.”

Ook over de organisatie van de Arbeidsinspectie krijgt De Roos van de kant van de werkgroep verschillende kritische vragen. Na eerst te hebben toegegeven dat hij tussen 1976 en 1991 zich niet of nauwelijks met de Cannerbergaffaire heeft beziggehouden, wordt De Roos geconfronteerd met de vraag of hij er een verklaring voor heeft dat mevrouw De Goey, die in 1989 in dienst komt bij het eerste district in Maastricht, in het archief aldaar niets aantreft over asbest in relatie tot de Cannerberg. De Roos antwoordt: *“In het dossier inzake de Cannerberg horen de zaken te zitten.”*

Reactie van Poppe: *“Er was geen dossier.”*

De Roos: *“Dat was dan niet in orde, want er horen dossiers te zijn.”*

Aan het slot van het gesprek van De Roos met de Cannerbergwerkgroep legt voorzitter Hoekema De Roos de vraag voor of hij niet van mening is dat de autonomie van de districten wel

erg ver was doorgetrokken en dat men vanuit Den Haag op dit soort belangrijke dossiers meer aansturing had moeten geven. De Roos: *“Ik heb vele jaren later nog een organisatieschema van het departement gezien, waarin staat dat niet de directeur-generaal, maar de minister de chef is van de districtshoofden. Dat is onjuist. Uit het feit dat dit na jaren nog vermeld staat, mag je afleiden dat het misverstand hardnekkig is. Van het begin af aan heb ik mij opgesteld als chef van de districtshoofden, maar men beschouwde de directeur-generaal als een primus inter pares. Dat was ongeveer de positie die mijn voorgangers hadden.”*

Conclusies Cannerberg

In het rapport van de werkgroep Asbestproblematiek Cannerberg van 22 januari 1998 trekt de werkgroep als eerste conclusie dat met name de Arbeidsinspectie gedurende het grootste gedeelte van de onderzochte periode de bijzondere (internationale) positie JOC ten onrechte heeft aangevoerd om niet in actie te hoeven komen.

In de tweede conclusie van de werkgroep luidt dat het eerste district van de Arbeidsinspectie in Maastricht geen medewerking heeft verleend aan een in 1984/1985 vanuit DGA geïnitieerd onderzoek naar de aanwezigheid van asbestspuitlagen binnen de diverse districten van de Arbeidsinspectie, ondanks herhaalde verzoeken vanuit de DGA. De redenen hiervoor zijn niet duidelijk. Bovendien constateert de werkgroep dat Defensie een aantal malen expliciet om inzet van de Arbeidsinspectie heeft verzocht, waarop door de Arbeidsinspectie geen of onvoldoende vervolg is gegeven. Ook stelt de werkgroep vast dat er in ieder geval tot medio 1991 geen dossier-Cannerberg bij het eerste district van de Arbeidsinspectie aanwezig was.

“Al met al moet de werkgroep constateren dat de betrokkenheid van met name het eerste district van de Arbeidsinspectie gedurende de onderzochte periode bij de asbestproblematiek Cannerberg, ook indien expliciet om actie werd verzocht, tot 1991 sterk te wensen over heeft gelaten.”

Ook over het optreden van het ministerie van SZW is de werkgroep kritisch.

“Binnen het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft onvoldoende duidelijkheid bestaan over de verantwoordelijkheidsverdeling enerzijds tussen de Arbeidsinspectie en DGA en anderzijds binnen de Arbeidsinspectie zelf. Een gecoördineerde aanpak van de asbestproblematiek in de Cannerberg is hierdoor op meerdere momenten afwezig gebleven.”

6.6 Wetgeving, regelgeving, handhaving

Kankerrisico

Dezelfde trage en lakse houding die we tegenkomen bij het asbestoserisico, zien we na 1950 bij de ‘ontdekking’ van het kankerrisico. Longkanker in 1955 en mesotheliom in 1960. De overheid, met de Arbeidsinspectie voorop, staat erbij en kijkt ernaar, maar zwijgt naar buiten toe in alle talen. Een van de meest treurige misslagen van de overheid op dat gebied is het bewust negeren van het onderzoek van dr. J.E. Vogelenzang, hoofdgeneeskundige bij de Arbeidsinspectie te Rotterdam. Naar aanleiding van verontrustende berichten uit Engeland en de VS doet Vogelenzang in Rotterdam in 1965 en 1966 onderzoek naar het voorkomen van mesotheliom. Hij vindt in korte tijd in de Rotterdamse ziekenhuizen niet minder dan 53 mesotheliomslachtoffers. Bij zijn onderzoek krijgt hij de gelegenheid om alle ziektegeschiedenissen van de slachtoffers in te zien. Daardoor is hij in staat om bij alle slachtoffers het beroep en de leeftijd op het moment van het optreden van de ziekte te noteren. Vogelenzang stelt vast dat de beroepen van de mesotheliomslachtoffers sterk uiteenlopen, dat er beroepen bij zijn die niet direct met asbest in verband gebracht worden, zoals grondwerker,

landbouwer en koopman, en dat bij een aanzienlijk aantal van de slachtoffers waarschijnlijk sprake is geweest van niet-beroepsmatige blootstelling, zoals bij zeven slachtoffers bij wie als beroep 'huisvrouw' wordt vermeld.

In zijn verantwoording aan de medisch adviseur merkt Vogelenzang op:

"Ik weet dat ik een moeilijk punt aanroer, maar ik vraag mij af of het niet mogelijk zou kunnen zijn om te komen tot een 'verbod' om asbest te verspuiten, temeer daar er reeds goede vervangingsmiddelen zijn."

Of Vogelenzang daarop een antwoord heeft gekregen, is niet bekend. Wel staat het vast dat de ontdekking van het grote aantal mesotheliomen in Rotterdam in 1965 daarna bij de Arbeidsinspectie geen rol van betekenis meer heeft gespeeld. Terwijl de Arbeidsinspectie in haar jaarverslag 1966 wel melding maakt van de relatie asbest-mesotheliom en aankondigt dat zij *"aan dit probleem bijzondere aandacht zal besteden."*

Anderzijds krijgt Vogelenzang wel respons van dr. J. van Rijsinge, de bedrijfsarts van Wilton-Fijenoord, die hem meldt dat werknemers van Wilton niet met asbest werken. Het isoleren geschiedt volgens Van Rijsinge door personeel van de firma Hertel en Co uit Rotterdam en de firma Todd. *"Volgens mijn inlichtingen werkt dit personeel met snuitjes op en gebruikt een spuit, ontwikkeld door de Arbeidsinspectie."*

In dezelfde periode brengt de EEG de Europese lijst van beroepsziekten naar buiten. In 1962 bevat deze lijst de ziekte asbestose en in 1966 ook mesotheliom. Deze informatie wordt door de Nederlandse overheid eenvoudigweg genegeerd.

Zestiger jaren

De zestiger jaren worden gekenmerkt door de ontdekking van de ziekte mesotheliom, die maar één oorzaak kent, de blootstelling aan asbest. Maar voordat de wetenschappelijke rapporten die kennis gaan verspreiden, is er al een geschiedenis van asbestonderzoeken aan vooraf gegaan, in met name Engeland, Duitsland en de VS. Ook in ons land verschijnen er belangrijke wetenschappelijke publicaties, zoals van Van der Schoot (1958), die het verband tussen asbest en kanker aantonen. Al deze publicaties maken echter geen enkele indruk op de Nederlandse overheid, en ook de Arbeidsinspectie en de speciale Silicosecommissie geven niet thuis. De eerste grote doorbraak in wetenschappelijke zin is in 1960 de publicatie van Wagner, Sleggs en Marchand in Zuid-Afrika. Zij beschrijven 32 gevallen van mesotheliom, die zij hebben aangetroffen in de omgeving van een asbestmijn in de Kaap Provincie. Al snel na de publicatie van Wagner c.s. in 1960 wordt wereldwijd de relatie asbest-mesotheliom erkend. In ons land wordt er niet op gereageerd, de Arbeidsinspectie blijft zich voorlopig alleen bezighouden met asbestose.

Nieuwe ervaringen en inzichten met betrekking tot de ziekte mesotheliom volgen elkaar daarna in snel tempo op. De belangrijkste ontwikkelingen zijn de eerste grote internationale asbestconferentie in 1964 in New York, de publicaties van Selikoff e.a. uit 1964 en 1966, de resultaten van het onderzoek Newhouse en Thompson in 1965 in Londen, de publicatie van Elmes en Wade in 1965 in Noord-Ierland, het onderzoek van Anspach in Duitsland in 1965 en de tweede, grote internationale asbestconferentie in Dresden in april 1968. De Nederlandse delegatie op deze conferentie staat onder leiding van prof. R.L. Zielhuis. In zijn verslag van het congres concludeert Zielhuis dat asbest van een bedrijfsgeneeskundig tot een algemeen gezondheidsprobleem is geworden. Alle voorgaande ontwikkelingen in de jaren 60 hebben met elkaar gemeen dat de Nederlandse overheid er nauwelijks of geen aandacht aan besteedt.

Gotspe van Kuiper

Het proefschrift, dat dr. J. Stumphius op 27 februari 1969 verdedigt - zijn promotor is professor Zielhuis - getiteld *Asbest in een bedrijfsbevolking*, maakt direct grote indruk. Alle media maken er melding van en de algemene conclusie luidt dat Stumphius het kankerrisico van asbest onomstotelijk heeft aangetoond. De PZC besteedt uitgebreid aandacht aan de promotie van Stumphius met koppen als *“Vlissingse arts legt voor Nederland nieuwe relatie asbest-kanker.”* Ook weet de krant te melden dat als gevolg van het proefschrift van Stumphius de medische dienst van de Arbeidsinspectie begonnen is met *“een grootscheeps onderzoek naar het voorkomen van longbeschadigingen bij arbeiders in asbestverwerkende industrieën.”*

Tegenover de PZC verklaart dr. Kuiper dat de asbestziekte asbestose allang bekend is bij zijn dienst en dat de Arbeidsinspectie een jaar eerder al besloten heeft *“de zaak krachtig aan te pakken”*. Welk besluit dat is en wat de uitkomst ervan zou zijn geweest, is nooit duidelijk geworden. Kuiper doet nog een bijzondere uitspraak waar hij stelt dat *“de bekende gegevens reeds maatregelen zouden wettigen.”* Welke die bekende gegevens zijn, welke maatregelen al gewettigd zouden zijn, en waarom die maatregelen niet genomen zijn is altijd goed verborgen gebleven. De uitspraken van het hoofd van de Arbeidsinspectie, en daarmee de belangrijkste adviseur van de regering op asbestgebied, hebben veel weg van een vlucht naar voren. Kuiper maakt zijn positie en standpunt nog twijfelachtiger als hij daaraan toevoegt dat de Arbeidsinspectie *“om zo sterk mogelijk te staan in het overleg met de asbestverwerkende industrie besloten is op korte termijn een volledig onderzoek uit te voeren.”*

Welk ‘volledig onderzoek’ Kuiper hier voor ogen staat, en wat de resultaten van dat onderzoek zouden zijn geweest, is nooit opgehelderd. Ook meldt Kuiper aan de krant dat hij verwacht dat nog in de loop van 1969 materiaal bijeen zal zijn voor een gedegen advies aan de regering en dat daarna een gesprek met het bedrijfsleven kan beginnen.

Deze uitspraak mag gerust een gotspe genoemd worden. Niet alleen omdat de Arbeidsinspectie jarenlang gefaald heeft, maar ook omdat na het proefschrift van Stumphius de overheid, inclusief de Arbeidsinspectie hopeloos achter de feiten aan blijft lopen, en de goed georganiseerde asbestindustrie, Eternit en Hertel, weinig of niets in de weg legt en alle kansen biedt om het asbestdossier naar haar hand te zetten.

Dat de asbestindustrie de ontwikkelingen na het proefschrift van Stumphius met argusogen volgt, laat het interview met Stumphius in dagblad Trouw van 9 april 1969 zien. Stumphius geeft daarin aan dat er steeds meer asbest in de lucht komt en asbestcement steeds meer wordt toegepast in de bouw: *“Van de zijde van de Eternitfabrieken is beweerd, dat hun asbestcement producten absoluut geen kwaad kunnen. Daar hebben ze ook gelijk in. Asbestcement kan geen enkel kwaad, tenminste zolang je er niet in gaat zagen of het laat breken. Dat is juist het gevaar van asbestgebruik.”*

Politiek

In zijn proefschrift dringt Stumphius bij de overheid aan op maatregelen, zoals het in sterke mate beteugelen van het gebruik van asbest, maar de overheid laat in de eerste jaren niets van zich horen. Wel zijn er reacties van de vakbeweging, het NVV verdiept zich in het asbestdossier en komt tot de conclusie dat er een volledig asbestverbod moet komen. Ook - voor het eerst sinds de invoering van de Silicosewet in 1951 - roert het parlement zich in het asbestdossier. Het antwoord van minister Roolvink van Sociale Zaken en Volksgezondheid in mei 1970 op Kamervragen van mevrouw Barendregt, PvdA, laat zien dat de overheid de dringende boodschap van Stumphius en prof. Zielhuis om maatregelen te nemen niet serieus

neemt. Roolvink stelt dat de Arbeidsinspectie *‘voldoende toegerust is om de problemen van het werken met asbest te onderkennen’* en dat de Arbeidsinspectie gaat samenwerken met de Gezondheidsorganisatie van TNO. Ook wijst de minister op het asbestose-onderzoek van de Arbeidsinspectie en het proefschrift van Stumphius. Diens bevindingen sterken volgens Roolvink de Arbeidsinspectie in haar opvatting dat het asbestgevaar binnen enkele jaren zo nauwkeurig mogelijk bekend moet zijn en hoe het gevaar mogelijk ingeperkt moet worden. Dat het dan al 20 jaar durende asbestose-onderzoek van de Arbeidsinspectie geen concreet resultaat heeft opgeleverd vergeet de minister gemakshalve. Bovendien suggereert hij, en dat is bijzonder kwalijk, dat het asbestose-onderzoek een antwoord zou kunnen geven op het veel grotere kankerrisico van asbest.

Wat de minister in zijn antwoord op de vragen van mevrouw Barendregt echter niet vergeet, is het belang van de asbestindustrie. Eerst toont hij begrip voor het asbestspuiten en bij de asbestcementindustrie, *“één van de grootste afnemers van asbest”*, volgens Roolvink, is er nog geen vervangingsmiddel gevonden. Ook gaat Roolvink in op de vraag van mevrouw Barendregt of de regering bereid is om op basis van de Silicosewet, net zoals in 1951 voor zandsteen was gedaan, een verbod in te stellen op het bewerken en verwerken van asbest. Zijn antwoord is vooral ontwijkend: *“Het opstellen van regels die gevolgd behoren te worden bij de verwerking van asbest is in een vergevorderd stadium. Deze regels zijn bedoeld als richtlijn voor werkgevers en werknemers. Zo nodig zullen op grond van de Veiligheidswet of de Silicosewet voorschriften met een dwingend karakter worden gegeven.”*

Barendrecht versus Roolvink

Een half jaar later komt de minister in de Tweede Kamer opnieuw in aanvaring met mevrouw Barendregt. Zij maakt bezwaar tegen de voorgenomen publicatie van de Arbeidsinspectie met de titel *‘Veilig werken met asbest’*. En wijst erop dat Kolff van Oosterwijk (Kolff), bestuurder van isolatiebedrijf Hertel, in een artikel in het blad *“De Ingenieur”* wil gaan werken met een maatstaf voor de asbestconcentratie *‘welke in de praktijk nog een aanvaardbaar risico oplevert’*. Barendregt:

“Ik vraag mij af voor wie dat risico moet gelden. Ongetwijfeld zullen niet de werkgevers, maar de werknemers, die ermee moeten werken, dat risico moeten lopen. De heer Kolff van Oosterwijk stelt duidelijk een soort van pappen en nathouden voor. Het is onmogelijk om met drempelwaarden te werken zoals blijkt uit hetzelfde nummer van ‘De Ingenieur’. Het lijkt mij overduidelijk. Ik vind dan ook dat er op zeer korte termijn maatregelen moeten worden genomen, die leiden tot een verbod op asbesttoepassing. In de meeste gevallen is er vervangend materiaal. (..) Dat materiaal is wel wat duurder dan asbest. Er moet naar die overschakeling worden toegewerkt. Vandaar dat de overheid in dezen enorm belangrijk is.”

Pappen en nathouden

De vrees van Barendregt, dat het een zaak zou worden van pappen en nathouden, blijkt snel bewaarheid te worden. Dat begint al in 1970 met de TNO-asbestcommissie, waaraan de Arbeidsinspectie in de persoon van dr. Kuiper deelneemt. Die commissie wordt gedomineerd door Kolff van isolatiebedrijf Hertel. Kolff heeft uitstekende contacten met de Engelse asbestindustrie en haar organisaties, zoals de Asbestos Research Council (ARC) en de Asbestos Information Committee (AIC). Het lukt Kolff om binnen de TNO-asbestcommissie in het kader van het uit te brengen *‘asbestboekje’* de Engelse norm van twee v/cm³ in te voeren als drempelwaarde voor het asbestoserisico en geen drempelwaarde te benoemen voor het mesotheliomrisico. Hij slaagt erin om de Arbeidsinspectie deze Engelse norm van twee v/cm³ over te laten nemen zonder daar zelf enig onderzoek naar te verrichten. De definitieve versie

van het *‘asbestboekje’* komt in 1971 uit onder de titel *‘Werken met asbest’*, officieel uitgegeven als Publicatieblad P no. 116 van de Arbeidsinspectie.

P 116 kent een aantal dubieuze en apert onjuiste stellingen. Zoals de bewering dat mesotheliom een vrij zelden geconstateerde ziekte zou zijn. En de mededeling dat er *“een intensief onderzoek”* gaande is naar het voorkomen van mesotheliom en de relatie tussen mesotheliom en asbest, een onderzoek dat nooit heeft bestaan. Stuitend is ook de passage waarin betoogd wordt dat het niet mogelijk is om volledig afstand te doen van het gebruik van asbest. Dat kan volgens de Arbeidsinspectie niet omdat asbest al zovele tientallen jaren een zeer nuttige rol heeft gespeeld in de maatschappij, bijvoorbeeld bij asbestcement en remvoeringen, en het afzien van dat gebruik zou leiden *“tot nog niet overzienbare sociaal schadelijke gevolgen”*. Welke die gevolgen zouden zijn laat de Arbeidsinspectie in het midden. Tegelijk zwijgt zij over de wel reeds bekende gevolgen in de vorm van mesotheliom, en over de waarschuwing in het proefschrift van Stumphius.

Ontheffingen en loze beloften

Naast het feit dat de overheid nauwelijks serieus werk maakt van de bestrijding van het asbestgebruik is er nog een ander aspect aan het Asbestbesluit 1977 dat typerend is voor de onwil en laksheid van de overheid. Het betreft de inhoud en de kwaliteit van het besluit zelf. Dat zien we in de eerste plaats bij artikel twee, dat een verbod inhoudt op het gebruik van crocidoliet, blauw asbest. Het is een klassiek voorbeeld van een bepaling die op het oog lijkt op een duidelijk asbestbeperkende maatregel, maar die in de praktijk weinig of niets voorstelt. Onder invloed van Eternit wordt in artikel zeven namelijk de mogelijkheid van ontheffing van artikelen twee, drie en vier opgenomen. En de ontheffing van het verbod op artikel twee, het crocidoliet-gebruik, wordt al aan Eternit toegezegd nog voordat het asbestbesluit is ingevoerd. Met als gevolg dat het gebruik van blauw asbest nog bijna tien jaar na de invoering van het asbestbesluit wordt toegelaten.

Artikel vier is van hetzelfde laken een pak. De tekst van artikel vier houdt een verbod in, maar dat verbod wordt gelijk weer onderuitgehaald. Met als argument dat bij de onder artikel vier vallende toepassingen van asbest de *‘gezondheidskundige, sociaal-economische en technische aspecten’* nog onderzocht moeten worden. Natuurlijk staat er ook hier weer een verzachtende bepaling bij, in de vorm van een loze polderbelofte:

“Er zal echter niet worden gewacht tot over het gehele terrein van artikel vier voldoende inzicht is verkregen. Doch telkens wanneer de toepassingen binnen een der onderdelen a t/m d van artikel vier voldoende zal zijn bestudeerd, zal na overleg met de werkgevers- en werknemers worden overgegaan tot het inwerking treden van dat onderdeel.”

Een bezweringsformule die sterk doet denken aan de toezeggingen van minister Joekes in 1951. Het hoeft dus niet te verbazen dat artikel vier, op één kleine uitzondering na, nooit is ingevoerd.

Een wassen neus

Maar ook bij wat er na de ‘castratie’ van de artikelen twee en vier nog overgebleven is van het asbestbesluit moet geconstateerd worden dat de overheid bij de handhaving van het besluit ook dat laatste kleine beetje van het besluit nog via de formulering van artikel vijf tot een dode letter heeft gemaakt. In artikel vijf wordt weliswaar bepaald dat bij het gebruik van asbest en asbesthoudende producten de concentratie van asbeststof zo laag mogelijk moet worden gehouden, maar daarmee wordt volgens de toelichting bedoeld *“Zo laag als binnen het technisch mogelijke economisch aanvaardbaar is.”* Met deze cryptische omschrijving, die verder - ondanks een expliciete toezegging van minister Boersma in oktober 1977 - niet in

uitvoeringsregelingen wordt toegelicht, is de handhaving van het Asbestbesluit 1977 feitelijk een wassen neus. Alle mooie beloften en toezeggingen van minister Joekes, 1951, minister Roolvink, 1971, minister Boersma, 1976 en 1977, minister Albada, 1978, en staatssecretaris Kappeyne van de Coppello, 1984, ten spijt.

Asbestverbod

Omdat alle soorten asbest kankerverwekkend zijn en omdat er geen blootstellingsniveau bestaat waaronder geen kankerrisico aanwezig is, kondigt minister De Vries in januari 1990 aan dat er een asbestverbod gaat komen. Ondanks het feit dat Eternit in september 1989 bekend maakt dat al 70 procent van haar productie plaatsvindt op asbestvrije basis legt Eternit zich niet zomaar neer bij een aankomend asbestverbod. Het bedrijf probeert opnieuw vertraging te bewerkstelligen en uitstel te krijgen, schermt met stellingen als *“de vraag uit de agrarische sector naar golfplaten van asbestcement is enorm”*-, verwijst naar een mogelijke herstructurering, verlies aan werkgelegenheid, een importverbod op asbestproducten, het prijsverschil van 25% tussen asbestcement producten en asbestvrije producten, een uitzondering voor de exportmarkt, en verwijt de overheid dat het zich rigide opstelt. Maar komt ook met het dreigement dat in geval van een asbestverbod in Nederland Eternit haar productie zal verplaatsen naar Frankrijk of Engeland. Als die argumenten minister De Vries niet tot andere gedachten brengen, tapt Eternit uit een ander vaatje. Eternit eist vanwege het verbod per 1 juli 1993 *“een financiële compensatie van 4 tot 6 miljoen gulden per jaar.”* De Vries legt die eis naast zich neer, erop wijzende dat Eternit al heel lang ervan op de hoogte is dat er een verbod zou komen en zich dus al geruime tijd op de nieuwe situatie heeft kunnen voorbereiden. Wel is de minister bereid om Eternit na 1 juli 1993 een uitstel te verlenen op het verbod tot 1 januari 1994 om voorraden weg te werken.

Maar daarbij legt Eternit zich weer niet neer. Dit keer vraagt - en krijgt - Eternit steun van ‘lagere overheden’, nl. de provincie Overijssel en de gemeentebesturen van Goor en omliggende gemeenten. In een uitgebreide brief van 20 oktober 1992 aan minister De Vries vraagt het college van GS van de provincie Overijssel aandacht voor de positie van Eternit. Volgens GS zal door het asbestverbod de concurrentiepositie van Eternit in België worden aangetast en zal Eternit vrijwel zeker de Belgische markt verliezen. Dat zou leiden tot een *“dramatische ontwikkeling binnen het bedrijf”* en de productiedaling als gevolg daarvan zal een groot aantal ontslagen opleveren. *“De directie denkt aan de helft van het personeel, dat uit 300 medewerkers bestaat.”* Daarom vraagt GS van Overijssel de minister van SZW om samen met de minister van Economische Zaken naar een oplossing te zoeken voor het probleem van het asbestverbod voor Eternit. En voegt daaraan toe:

“Uitgangspunt daarbij zou kunnen zijn het voorstel dat het bedrijf al aan u heeft voorgelegd om asbestvrije producten naar België te exporteren tegen de prijs van asbesthoudende. Voor het kostenverschil zou dan een compensatie van rijkswege moeten worden geboden.”

In december 1992 volgt een soortgelijke brief van de gemeente Goor en omliggende gemeenten. Ook hier wordt weer geschermd met de werkgelegenheid. De gemeenten merken op dat de financiële gevolgen van een aanmerkelijk groot aantal ontslagen ook *“een financiële vertaling krijgen met een negatieve sociale uitstraling.”* Een compensatie zou volgens de gemeenten dus op zijn plaats zijn. Tegelijk draait de PR-campagne van Eternit op volle toeren. Een afschrift van de brieven aan minister De Vries gaat naar de minister van Economische Zaken. In de NRC van 28 december 1992 dreigt directeur Jansen van Eternit met ontslag voor 100 van de 300 werknemers. Jansen spreekt van een oneerlijke situatie, maar de woordvoerder van SZW weerspreekt dat. Met ingang van 1 juli 1993 wordt het asbestverbod

van kracht: het bewerken, verwerken en in voorraad houden van asbesthoudende producten is verboden.

6.7 Wijziging Burgerlijk Wetboek: Verjaring 1992-1993

De verjaringsproblematiek, die in 1992 van start gaat, en tot op heden voortduurt, is een geruchtmakend onderdeel van het asbestdrama. De opmaat ervan ligt in de invoering van het nieuwe burgerlijk wetboek in 1992 en de ingrijpende wijziging van de verjaringsbepalingen als gevolg daarvan. Het voortdurende falen van de overheid in dit trieste verhaal voltrekt zich in drie bedrijven.

Het begint als de overheid als wetgever bij de invoering van de nieuwe verjaringsbepalingen over het hoofd ziet dat door die bepalingen asbestslachtoffers, bij wie de asbestziekte mesotheliom meer dan 30 jaar na de laatste blootstelling aan asbest wordt vastgesteld, de reële kans lopen dat zij hun vordering op schadevergoeding geheel kwijtraken.

Deze fout eist, meer dan 30 jaar later, nog steeds zijn tol. Wat is er in 1992 gebeurd?

Onder het oude recht, dat geldt tot 1 januari 1992 resp. 1 januari 1993, houdt het verjaringsrecht doorgaans in dat de verjaringstermijn begint op het moment dat de schade zich voordoet, zich manifesteert. Daarom wordt het wel aangeduid als de manifestatieleer. In het nieuwe recht vanaf 1992 gaat die regeling op zijn kop. In de eerste plaats wordt bepaald dat de vordering tot schadevergoeding verjaart na vijf jaar, gerekend vanaf het moment dat de benadeelde partij bekend is met de schade. Die bepaling levert in de praktijk weinig problemen op.

De tweede wijziging houdt in dat de vordering tot schadevergoeding in ieder geval verjaart door verloop van 20 - later 30 jaar - *“na de gebeurtenis waardoor de schade is veroorzaakt”*. En met die bepaling begint de ellende, die de asbestslachtoffers tot de dag van vandaag achtervolgt. Want de wetgever legt het begrip *“de gebeurtenis”* uit als de laatste dag waarop het slachtoffer aan asbest is blootgesteld. Dat betekent dat de manifestatieleer wordt losgelaten. En dat het asbestslachtoffer, bij wie de ziekte wordt vastgesteld meer dan 30 jaar na de laatste blootstelling, keihard geconfronteerd wordt met het verjaringsverweer van zijn tegenpartij. Maar het betekent dus ook dat in die situatie het asbestslachtoffer altijd achter het net vist. Want hij/zij kan nog geen schadevergoeding eisen als hij nog niet ziek is, en op het moment dat de fatale ziekte zich aandient en er al meer dan 30 jaar ligt tussen de blootstelling en het ontstaan van de ziekte, is het slachtoffer te laat, want de vordering is dan verjaard. Die laatste situatie is in de praktijk bepaald geen zeldzaamheid, want bij de meeste mesotheliomslachtoffers is *‘de latentietijd’*, dat is het tijdvak tussen de laatste blootstelling aan asbest en het optreden van de ziekte, meer dan 30 jaar. De latentietijd bij mesotheliom loopt uiteen van circa 10 tot circa 60 jaar, met een gemiddelde van bijna 40 jaar. Die eigenschappen van de ziekte mesotheliom zijn al vroeg in de jaren 60 bekend en zijn dus ook bekend als de wetgever in 1992 de verjaringswetgeving ingrijpend wijzigt.

Achteraf beschouwd kan men zich afvragen hoe het mogelijk is geweest dat de wetgever, d.w.z. regering en parlement, in 1991/1992 tot zo’n miskleun heeft kunnen besluiten. Deze fout van de wetgever wordt des te merkwaardiger als we zien dat bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer expliciet over asbest is gesproken. Maar kennelijk heeft men zich niet serieus in de asbestproblematiek verdiept. Het wordt nog dubieuzer als we zien dat in andere landen de wetgever al eerder met dit bijltje heeft gehakt. In die landen heeft men besloten de asbestslachtoffers tegemoet te komen door uit te gaan van de manifestatieleer en dus de verjaringstermijn te laten beginnen op het moment dat de ziekte, en dus de

schade bekend wordt. In Engeland gebeurt dat al in 1963. Geoff Tweedale noteert daarover in zijn boek *Magic Mineral (2000)*:

“In 1963, however, the government amended the Limitation Act for tort litigation. The old legislation had effectively barred actions by stipulating that they should be brought within three years of contracting the disease – an absurd requirement given the extended latency of asbestos disease. At last the government had seen this as grossly unfair. Now actions could be brought within a year of the plaintiff discovering any illness”.

Hondius

In maart 1994 is prof. Hondius de eerste die nadelige gevolgen van de verjaringswetgeving voor asbestslachtoffers aan de kaak stelt. Na hem uiten ook andere vooraanstaande juristen aan de hand van de rechtspraak kritiek op de wetgeving. Van verschillende kanten wordt bepleit om de manifestatieleer weer in te voeren. Met verwijzing naar soortgelijke wetgeving en rechtspraak in andere landen, en met een beroep op de redelijkheid en billijkheid. Belangrijk wordt in die discussie het rapport van prof. De Ruiter uit 1997. Hij stelt in zijn rapport dat de verjaring ‘blind’ is en adviseert de overheid om de verjaringskwestie op te lossen hetzij door rechtspraak hetzij door wetgeving.

De volgende misslag van de overheid doet zich voor in juni 1999. De overheid maakt naar aanleiding van het rapport van De Ruiter bekend dat de overheid zelf als werkgever geen beroep meer zal doen op de verjaring. Tegelijk roept de overheid de (andere) werkgevers op om haar voorbeeld te volgen. Als blijkt dat die werkgevers daar geen boodschap aan hebben, doet de overheid er het zwijgen toe.

Ondertussen gaat in de rechtszaal de strijd tussen asbestslachtoffers en hun tegenpartijen, meestal werkgevers, door. Opmerkelijk is dat de aangesproken werkgevers, op een enkele uitzondering na, zich onverdroten blijven beroepen op de verjaring, daarbij stug gesteund door hun verzekeraars. Zij doen het voorkomen alsof de verjaringswet uit 1992 alleszins passend is en dat het onrechtvaardig zou zijn als hen het voordeel, dat zij per abuis in 1992 van de wetgever cadeau hebben gekregen, weer ontnomen zou worden.

Rechtsonzekerheid dankzij de Hoge Raad

In 2000 buigt de Hoge Raad zich voor het eerst in de zaak Van Hese/De Schelde over de gevolgen van de wijziging van de verjaring in 1992. Van Hese werkt van 1959 tot 1963 als schilder op de scheepswerf De Schelde in Vlissingen - waar dan dr. Stumphius bedrijfsarts is - en wordt aan asbest blootgesteld. In 1996 wordt bij hem mesotheliom vastgesteld. Hij stelt De Schelde aansprakelijk, maar de scheepswerf wijst de vordering af met een beroep op de verjaring. Dat verweer vindt genade bij de kantonrechter en in hoger beroep bij de rechtbank. Tot slot legt Van Hese de zaak voor aan de Hoge Raad. Eerst concludeert de Hoge Raad dat vanwege het absolute karakter van de dertigjarige verjaringstermijn het mogelijk is om op grond van de redelijkheid en billijkheid de verjaringstermijn buiten toepassing te laten. Daarna overweegt de Hoge Raad dat het antwoord op de vraag of in het concrete geval van Van Hese de toepassing van de verjaringstermijn naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid aanvaardbaar is of niet, afhangt van alle omstandigheden van het concrete geval. Om dat te beoordelen formuleert de hoogste rechter zeven zogenaamde ‘gezichtspunten’, die de rechter in zijn beoordeling moet betrekken. De Hoge Raad vernietigt het vonnis van de rechtbank en verwijst de zaak naar het Gerechtshof in Den Haag. Dat hof past de zeven gezichtspunten van de Hoge Raad toe op het verjaringsverweer van De Schelde en wijst de vordering van Van Hese alsnog toe.

Bloembergen

Uit deze samenvatting zou men wellicht de indruk kunnen krijgen dat de Hoge Raad met zijn zeven gezichtspunten de verjaringsproblematiek voor asbestslachtoffers netjes heeft opgelost. Dat is echter gezichtsbedrog. Wie de inhoud en de uitkomsten van de zeven gezichtspunten nader bestudeert, moet tot de conclusie komen dat de Hoge Raad een schijnoplossing heeft gegeven. Een van eerste juridische experts, die de creatie van de Hoge Raad van de zeven gezichtspunten afwijst is A. R. Bloembergen. Bloembergen, oud-lid van de Hoge Raad, verwerpt in zijn commentaar het arrest van de Hoge Raad omdat het gebruik van ‘gezichtspunten’ naar zijn mening de rechtszekerheid aantast:

“Nu is een belangrijk element van de rechtszekerheid de voorspelbaarheid en hanteerbaarheid van het recht die kan worden bereikt door hard and fast rules. Het behoeft geen toelichting dat een jongleren met omstandigheden en gezichtspunten wel iets anders is dan het toepassen van dit soort regels. In een nog steeds zeer leeswaardig opstel over het rechtszekerheidsbeginsel heeft L.D. Pels Rijcken erop gewezen dat rechtsonzekerheid veelal strekt ten nadele van de economisch zwakkere, hier dus de werknemer. Na dertig onzekere jaren openbaart zich zijn afschuwelijke ziekte. Dan kan het ernstig zieke slachtoffer zijn oude werkgever aansprakelijk stellen. Hij wordt dan niet alleen geconfronteerd met onzekerheden over de aansprakelijkheid en de omvang van de schadevergoeding, maar ook met onzekerheden over de verjaring: niet alleen roepen de afzonderlijke gezichtspunten vragen op, maar ook en vooral kan niemand nu zeggen hoe zwaar de gezichtspunten onderling wegen. Voorwaar, geen wenkend perspectief, ook niet in de overgrote meerderheid van de gevallen waarin het niet tot een procedure komt.”

Bloembergen voegt daaraan toe dat meer rechtszekerheid mogelijk is door het slachtoffer nog een termijn te gunnen van één jaar na vaststelling van de ziekte.

Pels Rijcken

Anno 2023 stel ik vast dat Bloembergen in 2000 een vooruitziende blik had. En zijn beroep op het opstel van Pels Rijcken terecht was. In dat opstel, uit 1979, merkt Pels Rijcken niet alleen op dat rechtsonzekerheid veelal strekt ten nadele van de economisch zwakkere, de asbestslachtoffers, en dus ten bate van de economisch sterkere partij, de werkgevers, maar hij wijst er ook op dat in een geschil, waarvan de beslissing onvoorspelbaar is omdat zij afhangt van een of meer onzekere rechtspunten, rekening moet worden gehouden met een proces in twee of drie instanties en een aanmerkelijk kostenrisico. Wie zich een dergelijk risico niet kan veroorloven, moet van procederen of van verder procederen afzien en met een ongunstige schikking genoegen nemen. Rechtsonzekerheid heeft dus duidelijk een asociale en onrechtvaardige werking. Ook daarom behoort het belang van rechtszekerheid een factor te zijn, welke bij rechtsvinding steeds, tezamen met andere factoren, moet worden afgewogen. Aldus Pels Rijcken.

Het gelijk van Bloembergen en Pels Rijcken aangaande de zeven gezichtspunten van de Hoge Raad in de zaak Van Hese/De Schelde is sinds 2000 al vaak bewezen. De grote onzekerheid en onvoorspelbaarheid van de uitkomst van de weging van de zeven gezichtspunten hebben niet alleen geleid tot veel onduidelijke en elkaar tegensprekende vonnissen, maar het heeft ook veel asbestslachtoffers ervan weerhouden om te gaan procederen vanwege de grote financiële risico's. Dat onrechtvaardige en schadelijke effect van rechtsonzekerheid bij verjaring wordt nog versterkt door het feit dat bij bemiddeling door het Instituut Asbestslachtoffers (IAS) - waarover later meer - het regelmatig voorkomt dat werkgevers de vordering

afwijzen met een beroep op de verjaring, waardoor de bemiddeling faalt en het slachtoffer met lege handen achterblijft.

Juist tegen deze achtergrond mag naar mijn mening een fatsoenlijk handelende overheid niet lijdzaam toezien en dient die overheid met passende wetgeving de rechtszekerheid van asbestslachtoffers te beschermen. Daarvan is echter geen sprake in het volgende wetsvoorstel.

Wet verjaring personenschade

De derde misslag van de overheid is het wetsvoorstel *Wijziging van de regeling van de bevrijdende verjaring in het Burgerlijk Wetboek voor gevallen van verborgen schade door letsel of overlijden*, kortgezegd het Wetsvoorstel verjaring personenschade (WVP) uit 1999. Dit voorstel is typerend voor het optreden van de overheid: het voorstel tot opheffing van de verjaring is halfslachtig. Het nieuwe wetsartikel, waardoor het beroep op verjaring in asbestzaken vervalt, geldt namelijk alleen voor asbestslachtoffers, die na de inwerkingtreding van deze nieuwe wet, op 1 februari 2004, aan asbest zijn blootgesteld. Door aan die wetswijziging geen terugwerkende kracht te verlenen, is de wijziging in feite bijna een dode letter. Immers het overgrote deel van de slachtoffers is vóór 1 februari 2004 blootgesteld. Voor deze slachtoffers blijft de oude wet gelden en zij lopen daardoor nog steeds tegen het verjaringsverweer aan.

Als gezegd is het hier aan de orde zijnde wetsvoorstel de reactie van de overheid op het rapport van prof. De Ruiter van 1997. Het eerste dat opvalt is dat het twee jaar geduurd heeft, voordat de regering op het rapport De Ruiter reageert. Wat de reden van deze vertraging is, wordt niet vermeld. Het tweede opvallende punt in het wetsvoorstel is de verklaring van de regering dat de doelstelling van het wetsvoorstel niet is om in te grijpen door asbestslachtoffers alsnog rechten te geven, waar die onder het oude recht zijn verjaard. Dat standpunt van de regering staat op gespannen voet met het rapport van De Ruiter en de verklaring van de regering van 10 juni 1997, waarin de regering het rapport van De Ruiter gedegen en helder noemt. Het wetsvoorstel WVP van 1999 komt er in feite op neer dat de regering het rapport van De Ruiter voor kennisgeving aanneemt en niet van plan is om het advies van De Ruiter, die pleit voor een oplossing van de verjaringskwestie hetzij via de rechter, hetzij via de wetgever, op te volgen.

Tweede en Eerste Kamer

De parlementaire behandeling van de WVP brengt enkele saillante aspecten van de opstelling van de overheid aan het licht. Zo verklaart de regering dat de kritiek op het geldende recht voor haar geen aanleiding is om het geldende recht te veranderen ten voordele van de asbestslachtoffers. Medio 2000 neemt de regering kennis van het arrest van de Hoge Raad in de zaak Van Hese/De Schelde en dient de SP-fractie in de Tweede Kamer een amendement in dat beoogt om het nieuwe artikel uit de WVP terugwerkende kracht te geven. De regering wijst het amendement van de SP-fractie echter af omdat een wetsvoorstel met terugwerkende kracht, naast de bescherming van toekomstige slachtoffers, een te zware inbreuk zou zijn op de rechten van de werkgevers. Voor de meerderheid van de Tweede Kamer is dat voldoende om het wetsvoorstel te steunen.

Ook tijdens het debat in de Eerste Kamer staat de vraag centraal of de regering met het wetsvoorstel voldoende tegemoet is gekomen aan het advies van De Ruiter. Minister Kort-hals van Justitie is van mening dat dat het geval is, waarbij hij wijst op de totstandkoming van het Instituut Asbestslachtoffers, het IAS, en de Regeling tegemoetkoming asbestslachtoffers, die we in hoofdstuk zeven nader bespreken. Bovendien merkt Korthals op dat “*zeer terug-*

houdend moest worden omgegaan met wijzigingen in het verjaringsrecht, zeker als dat met terugwerkende kracht diende te geschieden."

Daarbij valt het op dat Korthals heel gemakkelijk voorbijgaat aan het gegeven dat de regering er in 1992 kennelijk geen been in zag om het verjaringsrecht ingrijpend te wijzigen ten nadele van de asbestslachtoffers, maar er in 2000 wel een punt van maakt om die inbreuk uit 1992 te repareren. Of, zoals J. Spier, Advocaat-Generaal bij de Hoge Raad, in zijn advies van 20 oktober 2002 aan de Hoge Raad in dit licht schrijft:

"Hooguit kan gezegd worden dat de recente arresten het voordeeltje dat de wetgever op 1 januari 1993 aan laedentes (lees: de werkgevers) ten deel liet vallen weer ongedaan heeft gemaakt. Geweeklaag daarover laat na diepe indruk te maken."

Smeehuijsen

In augustus 2003 - minister Korthals is dan opgevolgd door minister Donner - ontvangt de Eerste Kamer een brief van mr. J.L. Smeehuijsen, verbonden aan de Vrije Univer-siteit te Amsterdam. Smeehuijsen geeft dat hij aan een proefschrift werkt over de bevrijdende verjaring en op het punt staat een artikel te publiceren in een juridisch vaktijdschrift. Dat artikel wil Smeehuijsen graag onder de aandacht van de leden van de Eerste Kamer brengen. De titel van het artikel is: *"Het wetsvoorstel personenschade: wat het wel moet doen doet het niet, en wat het niet moet doen doet het wel."*

In dit uitgebreide artikel gaat Smeehuijsen eerst in op de waardering van het rapport De Ruiter door de regering. Hij stelt vast dat de regering in de memorie van toelichting van mening is dat het rapport van De Ruiter vraagt om een heroverweging van het geldende recht met betrekking tot de verjaring, maar in tweede instantie De Ruiter alleen maar voorstelt om zo spoedig mogelijk klaarheid te brengen in het overheidsstandpunt ten aanzien van de verjaring. Daarvan uitgaande stelt Smeehuijsen vast dat de regering met het wetsvoorstel *'niets zegt over de verjaringsrechtelijke positie van de asbestslachtoffers'*. En dat het wetsvoorstel dus geen enkele duidelijkheid verschaft. Smeehuijsen benadrukt dat nergens de positie verdedigd wordt dat het rechtvaardig is dat de vordering van een asbestslachtoffer verjaart, nog voordat hij ziek wordt of weet dat hij ziek zal worden.

"In de literatuur is algemeen aanvaard dat zulks onrechtvaardig zou zijn en ook de Hoge Raad heeft zo geoordeeld." Waarom, zo vraagt de auteur zich vervolgens af, wil de minister dan geen wetswijziging voorstellen die aan dat evidente onrecht een eind maakt? De uitvlucht van de minister, noteert Smeehuijsen, is de stelling dat dat een fundamentele en ingrijpende inbreuk zou betekenen op het geldende en ook het daarvoor geldende verjaringsrecht. Smeehuijsen analyseert vervolgens haarscherp de argumenten van de regering en concludeert dat het wetsvoorstel geen bescherming biedt aan mensen, die in het verleden aan asbest zijn blootgesteld, terwijl het dat wel had moeten doen.

In het vervolgdebat in de Eerste Kamer komt de argumentatie van Smeehuijsen regelmatig aan de orde, maar de regering weet van geen wijken. Ik heb zelf als lid van de Eerste Kamer voor de SP in dat debat een beroep gedaan op de opvattingen van met name Spier en Smeehuijsen en geconcludeerd dat het wetsvoorstel de eerder door de wetgever gemaakte fout niet kon opheffen. Ook heb ik erop gewezen dat het wetsvoorstel in combinatie met de uitspraak van de Hoge Raad inzake Van Hese/De Schelde geen einde zou maken de juridische lijdensweg van de asbestslachtoffers. De juridische ontwikkelingen nadien hebben mij daarin jammer genoeg gelijk gegeven.

Onthulling

Wel komt er in 2003 tijdens de discussie in de Eerste Kamer onverwacht nog een opmerkelijk feit aan de dag, nl. de invloed achter de schermen van de werkgevers en verzekeraars op het wetgevingsproces. In antwoord op mijn kritiek dat het wetsvoorstel geen terugwerkende kracht heeft, brengt minister Donner tot mijn grote verbazing naar voren dat het onthouden van de terugwerkende kracht aan het wetsvoorstel *“een onderdeel was van het pakket zoals dat toen na overleg met de sociale partners en alle betrokkenen tot stand is gebracht. Ook als men er nu vraagtekens bij plaatst, moet voor ogen worden gehouden dat het een onderdeel was van het totstandkomen van onder andere het Asbestinstituut en van de betrokkenheid van werkgevers bij de hele regeling.”*

Omdat ik zelf namens het Comité Asbestslachtoffers betrokken ben geweest bij de onderhandelingen die minister Donner noemt, merk ik op dat van een dergelijke afspraak mij niets bekend is en vraag ik Donner om schriftelijk bewijs van ‘het pakket’. Eind 2003, nadat de nieuwe Eerste Kamer is aangetreden, meldt minister Donner dat het onthouden van de terugwerkende kracht aan het wetsvoorstel, anders dan hij eerder vertelde, geen afspraak was geweest met alle betrokkenen:

“Na overleg met alle betrokkenen is voor een pakket van maatregelen gekozen, te weten oprichting van het Asbestinstituut, de regeling en het wetsvoorstel. Er is gebleken dat bij invoering van terugwerkende kracht verzekeraars en werkgevers niet bereid zouden zijn om mee te werken aan het Asbestinstituut. Dat is verscheidene malen buitengewoon helder geworden. Wijziging van de verjaringsregeling kon dan ook niet los worden gezien van de bredere context van de problematiek van de asbestslachtoffers. In die situatie bestaat dus een zekere samenhang. Wij konden indertijd kiezen voor terugwerkende kracht en geen Asbestinstituut of andersom.”

Fopspeen

Het hele wetsvoorstel blijkt dus een fopspeen, ook al durft minister Donner dat niet ronduit zo te benoemen. Alle hele en halve argumenten van de minister zijn window dressing. Achter de schermen hebben de werkgevers en verzekeraars gewoon hun macht uitgespeeld en de regering heeft bakzeil gehaald.

Naar aanleiding van de ‘openhartige’ uitleg van de minister merkt Holdijk, SGP, op dat ik in de vorige vergadering om een schriftelijke bevestiging had gevraagd over de afspraak waarop Donner zich beroepen had. Holdijk stelt vast dat de Kamer die schriftelijke bevestiging niet heeft gekregen. En Kox, SP, gaat daar in zijn bijdrage op door:

“De minister heeft gezegd dat er een deal zou zijn rondom het Asbestinstituut, de heer Holdijk is hierop ook al ingegaan. Ik neem voetstoots aan dat de minister zich baseert op de informatie die hij heeft gekregen, maar ik heb echt reden om te denken dat die informatie onvoldoende of onjuist is geweest. Het is onmogelijk dat er op dit punt ooit een deal is gesloten, om de simpele reden dat het niet kies zou zijn geweest om de rechten van ene groep in te leveren voor die van een andere. (..) De verzekeraars hebben echter nooit gezegd: u moet de rechten van die mensen opgeven om recht te doen aan andere mensen. Dat zou natuurlijk ook een verschrikkelijke houding zijn geweest. Ik nodig de minister dan ook uit om zijn informanten nog eens aan te spreken, en, zoals de heer Holdijk zegt, het papier te produceren waar die deal op zou staan. Ik ben er zeker van dat dit niet bestaat. Als dat papier niet bestaat, dan betekent dat ook dat wij als Kamer meer ruimte hebben om die kwestie te regelen.”

De reactie daarop van Minister Donner is weer, op z’n Donneriaans, heel bijzonder:

“De heer Kox heeft betoogd dat ik zou hebben gezegd dat er een deal zou zijn rondom het asbestinstituut en hij vraagt om harde bewijzen. Hij legt mij iets in de mond dat ik in tweede termijn nu juist niet heb gezegd. Ik heb in tweede termijn duidelijk gemaakt dat er geen sprake is van een afspraak. Ik heb daarnaast ook duidelijk gezegd dat verzekeraars en werkgevers ons duidelijk hebben gemaakt dat zij bij de invoering van terugwerkende kracht niet bereid zijn om mee te werken aan het asbestinstituut. Dit is geen deal, maar een standpunt dat zij hebben ingenomen en waaraan consequenties zijn verbonden. Dit gegeven is dus geen deal maar een fait accompli waarmee wij rekening hadden te houden. Mij is in ieder geval dit standpunt van verzekeraars nog onlangs bevestigd. Dit is gebeurd in 1997.”

Op 25 november 2003 wordt het wetsvoorstel in de Eerste Kamer aangenomen.

Bemiddeling door het IAS

Dat de verjaringsfout van de wetgever uit 1992 ook buiten de rechtszaal nog steeds doorwerkt ten nadele van asbestslachtoffers is te zien in de bemiddelingsresultaten van het IAS. De laatste jaren is er steeds een aanzienlijke groep mesothelioomslachtoffers, bij wie de bemiddeling door het IAS mislukt, omdat de werkgever zich op de verjaring beroept.

In de jaarverslagen wordt dat als volgt weergegeven. De zogenaamde ‘bemiddelbare groep’ slachtoffers bestaat uit enerzijds de slachtoffers die wel de TAS-uitkering hebben gekregen, maar geen schadevergoeding, en anderzijds uit de slachtoffers die via bemiddeling wel schadevergoeding hebben gekregen. Bij de eerste categorie, die dus alleen de TAS-uitkering krijgt, wordt in de jaarverslagen stevast vermeld dat de reden van de mislukte bemiddeling is ‘*geen overeenstemming over stelplicht, bewijslast en verjaring*’. Het aantal slachtoffers, dat tot die categorie behoort, is de laatste jaren aanzienlijk: in 2019: 133, in 2020: 98, in 2021: 74 en in 2022: 144. Dat dit aantal fors is, kan afgeleid worden uit het aantal slachtoffers dat in die jaren via bemiddeling wel schadevergoeding krijgt, in 2019: 98, in 2020: 103, in 2021: 96 en in 2022: 98.

Slagingspercentage

Het bestuur van het IAS onderkent al enige tijd dat het slagingspercentage van de bemiddeling structureel te laag is en besluit in 2021 het slagingspercentage te verbeteren door het verjaringsverweer, waar veel werkgevers tot dan toe al jaren dankbaar een beroep op doen, niet langer te accepteren. In een uitvoerige brief van 25 oktober 2021 aan minister Grapperhaus van Justitie en Veiligheid verwijst het RTA-bestuur naar het Convenant van het Instituut Asbestslachtoffers uit 1998 (!). Daarin hebben de partijen de noodzaak onderschreven om ‘*de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers te bekorten*.’ Het bestuur voegt daaraan toe dat eerdere pogingen in die richting mislukt zijn en dat het bestuur er nu de voorkeur aan geeft om de verjaringsbepaling van de WVP te wijzigen door het betreffende wetsartikel terugwerkende kracht te geven. Het belangrijkste argument voor deze opmerkelijke stap is voor het IAS-bestuur het slechte bemiddelingsresultaat. Daarnaast besluiten de bij het IAS betrokken partijen, die ik in hoofdstuk zeven nog ten tonele zal voeren, om vrijwillig in het Convenant van het IAS de bepaling op te nemen dat alle partijen voortaan zullen afzien van het beroep op de verjaring.

Naar aanleiding van de brief van het IAS van 25 oktober 2021 aan minister Grapperhaus verzoekt de SP-fractie in de Tweede Kamer op 4 november 2021 via een motie de regering om nog in het jaar 2021 het gesprek met het IAS aan te gaan. Maar zelfs dat is kennelijk teveel gevraagd. Er vinden weliswaar tussen november 2021 en februari 2022 gesprekken plaats tussen het IAS en het ministerie van Justitie en SZW, maar de regering wil het voorstel van het IAS niet overnemen en dringt er bij het IAS op aan om alternatieve opties voor de

verjaring te onderzoeken. Daarmee wordt het IAS-voorstel op de lange baan geschoven. Tijdens het vervolgesprek stelt het ministerie van Rechtsbescherming voor om gebruik te gaan maken van de zogenaamde versnelde deelgeschilprocedure. Met die procedure zou volgens het ministerie snel duidelijkheid te krijgen zijn over de verjaring in afzonderlijke dossiers.

In december 2022 laat het IAS aan minister Weerwind van Rechtsbescherming weten dat het IAS bereid is om de 'pilot' van de deelgeschillenprocedure ter hand te nemen. Maar het IAS laat niet na om erbij te vermelden dat zij inmiddels juridisch advies heeft ingewonnen over een dergelijke pilot en dat zij op grond van dat advies grote twijfels heeft over de haalbaarheid van de pilot. Niettemin besluit het IAS in het voorjaar 2023 aan de hand van zes dossiers de pilot te starten. Gelet op de complexiteit van de verjaringsrechtspraak is het volgens juridische deskundigen nog zeer de vraag of de door de minister gewenste pilot een kans van slagen heeft. Bovendien bestaat daarbij het risico dat de pilotprocedure in meer instanties gevoerd zal moeten worden, hetgeen jaren zal kosten. Er zal naar alle waarschijnlijkheid hoe dan ook op korte termijn geen verandering in de verjaringswetgeving tot stand komen.

Ondertussen heeft het IAS-bestuur op 21 oktober 2022 het besluit van alle IAS-partijen om vrijwillig geen beroep meer te doen op de verjaring geëffectueerd. Maar omdat de regering weigert die stap ook in de wet vast te leggen, blijft de mogelijkheid bestaan dat bepaalde werkgevers of verzekeraars zich ook nu nog op de wettelijke verjaring beroepen. En daarmee is het onrecht van het ontbreken van de terugwerkende kracht in de WVP nog steeds niet helemaal opgeheven.

Op 30 september 2023 tracht het IAS-bestuur in een gesprek met demissionair-minister Weerwind hem tot andere gedachten te brengen. Maar dat is tevergeefs. De minister weet alleen te melden dat hij niet alleen de rechtsbescherming van de slachtoffers in het oog moet houden, maar ook die van de partijen die aansprakelijk worden gesteld. Verder merkt hij daarbij op dat naar zijn mening het niet mogelijk is om in de wet een uitzondering te maken voor asbestschade. Heel bijzonder!

6.8 De vervuiler - Eternit - betaalt niet

Het is een algemeen bekend feit dat het grootschalig en langdurig gebruik van asbest in de Eternitfabriek in Goor talrijke slachtoffers heeft gemaakt onder het fabriekspersoneel, hun familieleden, de mensen die in het milieu aan asbest zijn blootgesteld en degenen die in de privésfeer asbestproducten hebben gebruikt.

Minder bekend is dat daarnaast het asbesthoudende bedrijfsafval van Eternit tot een omvangrijk milieuprobleem heeft geleid in de regio Goor. Eind jaren 90 van de vorige eeuw ziet de rijksoverheid zich genoodzaakt om de asbestwegen, -paden en -erven in de regio te saneren. Daarvoor zijn drie saneringsoperaties nodig, met een prijskaartje voor de overheid van 150 miljoen euro. De overheid stelt zich daarbij aanvankelijk op het standpunt dat de vervuiler, Eternit, moet betalen, maar uiteindelijk betaalt Eternit niets en mag de samenleving de portemonnee trekken. De duistere gang van zaken in dit proces laat weer eens zien hoe de overheid niet thuis geeft op het moment dat zij de rug recht moet houden.

'Een miljoenen kostende operatie'

Een van de eerste berichten over de problemen met het asbestafval van Eternit verschijnt in maart 1973 in het dagblad Tubantia. De krant meldt dat er spoedig maatregelen genomen zullen worden tegen het asbestafval van Eternit. Achteraf kan men vaststellen dat er in jaren zeventig niets is gebeurd op dat gebied. Dat wordt anders in 1983, als de minister van VROM, P. Winsemius, geld beschikbaar stelt om een onderzoek te doen naar het voorkomen van asbestcementafval op wegen rondom Goor. In juni 1984 meldt Eternit de minister

dat zij dat afval van 1945 tot 1974 aan landbouwers beschikbaar heeft gesteld, maar voegt daar gelijk aan toe dat zij bedenkingen heeft tegen de opzet van het onderzoek. Wel zegt Eternit toe *“te zullen nagaan welke zandwegen tot voor tien jaar geleden met asbestcementafval zijn verhard.”*

Die toezegging van Eternit levert niets op. Het bewuste onderzoek, uitgevoerd door het Centrum voor milieukunde te Leiden, doet dat in oktober 1984 wel. Het rapport *“Asbestcementafval als wegverharding”* meldt dat in een gebied met een straal van twaalf km. rond Goor 83 wegen en erven gevonden zijn waar het asbestcementafval aan het oppervlak ligt, met een totaal van 33.500 m². Het handelt voornamelijk om particuliere wegen en erven. De rapporteurs adviseren een nader kwantitatief onderzoek. Eternit uit ernstige kritiek op het rapport omdat de onderzoekers *‘niet onafhankelijk zouden zijn ten opzichte van het asbestvraagstuk’*. In september 1985 wendt Eternit zich tot het gemeentebestuur van Goor met een uitgebreide brief, waarin Eternit de onderzoekers zwart maakt en beschuldigt van paniekzaai-erij om het asbestgebruik in Nederland onmogelijk te maken. Eternit heeft ook een advies voor de gemeente: *“Het komt ons voor dat door gerichte, feitelijke voorlichting aan de omwonenden van met asbestcementafval verharde wegen in Goor en omgeving kan worden voorkomen dat onder druk van een geïndoctrineerde publieke opinie een miljoenen kostende operatie zal moeten worden uitgevoerd, die niet door de reële feiten wordt gerechtvaardigd.”*

De lobby van Eternit heeft succes. Er komt geen vervolgonderzoek en het rapport belandt in de bekende onderste lade.

Asbest in de Hof van Twente

Maar als Remi Poppe van het MilieuAlarmteam van de SP in oktober 1992 de kat de bel aanbindt met het rapport *‘Asbest in de Hof van Twente’* krijgt het gevaarlijke asbestafval van Eternit weer aandacht. Twee TNO-rapporten uit de jaren 80 blijken veel te hoge concentraties asbestvezel in de lucht te hebben aangetoond. Maar de provincie Overijssel heeft die informatie naast zich neergelegd. Uit eigen onderzoek van de SP komt naar voren dat er in de regio Goor op talrijke plaatsen asbestafval zichtbaar aanwezig is. En dat veel inwoners van Goor en omgeving daar in de dagelijkse praktijk mee in aanraking komen. Dus dringt de SP er bij de provincie op aan om zo snel mogelijk beschermende maatregelen te nemen, maar dat is volgens de provincie helemaal niet nodig.

Als de SP-afdeling Goor in 1996 de gemeente Goor verzoekt om een asbestweg in Goor te saneren wijst de gemeente dat verzoek af. Volgens de gemeente is het ministerie van VROM van mening dat het treffen van maatregelen voor asbestwegen *“primair de verantwoordelijkheid is van de eigenaren van de betreffende wegen, in dit geval Eternit”* en dat er verder ook geen wettelijke mogelijkheden zijn om het asbest te laten verwijderen op kosten van de veroorzakers.

Saneringsbesluit 1998

Remi Poppe komt in 1994 voor de SP in de Tweede Kamer en neemt het asbestdossier onder zijn hoede. Naar aanleiding van de melding van een asbestslachtoffer in Twente, die in het milieu is blootgesteld, dringt Poppe in oktober 1996 bij minister M. de Boer (PvdA) van VROM aan op een algemeen overleg over de asbestproblematiek. Hij wijst erop dat de bodemvervuiling door asbest in Twente nog steeds niets is aangepakt. Dat verzoek leidt ertoe dat minister De Boer in april 1998 besluit om de asbestwegen, paden en erven rond Goor en Harderwijk te gaan saneren. De minister schat in dat de sanering medio 1998 van start kan gaan en in 2000 afgerond zal zijn. Dat blijkt een forse onderschatting te zijn. De hele saneringsoperatie, in drie fasen, zal meer dan twaalf jaar in beslag nemen en de Staat 150 miljoen euro

kosten. Belangrijk is in dat verband het standpunt van Poppe dat niet de eigenaren van de verontreinigde wegen voor de saneringskosten moeten worden aangesproken, maar de asbestindustrie, die verantwoordelijk is voor de grootschalige vervuiling.

Eternit blijkt daar weinig voor te voelen. Eternit-directeur C. Doevelaar laat weten dat de meeste wegen rondom Goor inmiddels met asfalt zijn afgedekt, maar dat op de kleinere wegen en boerenerven nog altijd *'het theoretische risico'* bestaat dat bij het opstuiven van zand en stof ook asbestdeeltjes worden ingeademd. Met een beroep op een TNO-rapport vindt Doevelaar het *'grote onzin'* dat deze wegen gesaneerd moeten worden, laat staan dat Eternit daarvoor zou moeten opdraaien. *"Dan is het einde zoek. Nee, de sanering van asbestwegen is voor ons een brug te ver. Wij beperken ons tot de werknemers,"* aldus de Eternit-directeur in 1998.

Sanering in drie bedrijven

Als in 2003 het ministerie van VROM de eerste fase (1999 -2001) van de saneringsregelingen asbestwegen evalueert wordt gemeld dat de kosten voor de eerste fase begroot waren op 1 miljoen gulden en dat particulieren tot 1 juni 2003 een subsidieaanvraag kunnen indienen voor de tweede fase. Daar wordt grootscheeps gebruik van gemaakt. Er worden 828 aanvragen ingediend voor 1068 locaties, met een oppervlak van circa 1,6 miljoen m². De totale kosten voor deze tweede fase schat het ministerie voorlopig op € 94,8 miljoen.

Ook gaat het ministerie in op wat zij noemt het kostenverhaal op vervuilers. In hoe verre Eternit aansprakelijk kan worden gesteld voor de ontstane milieuschade wordt nog onderzocht. De provincie Overijssel heeft de Landsadvocaat opdracht gegeven een onderzoek in te stellen naar de juridische mogelijkheden om Eternit aansprakelijk te stellen. Daarbij financieel en organisatorisch ondersteund door het ministerie. Het ministerie geeft aan dat de uitkomst van dat onderzoek in september 2003 verwacht wordt, maar merkt ook op dat vóórdat juridische middelen worden toegepast, er eerst overleg tussen partijen plaatsvindt over het leveren van een vrijwillige financiële bijdrage voor de ontstane schade.

De vervuiler betaalt?

Tijdens het algemeen overleg van juni 2004 in de Tweede Kamer antwoordt P. van Geel, de staatssecretaris van VROM, op de vraag van de SP-fractie of het principe *'de vervuiler betaalt'* ook op Eternit van toepassing is, dat dat *'vanzelfsprekend'* het geval is. Interessant is ook het antwoord van de minister op de vraag van de SP-fractie vanaf welk moment Eternit ermee bekend was, of bekend had moeten zijn, dat haar afval gevaarlijk was voor de gebruikers van dat afval maar ook voor derden. Volgens de minister heeft over het gevaar van asbest in de bodem de Hoge Raad geoordeeld dat voor het aansprakelijk stellen van een veroorzaker van bodemverontreiniging, ontstaan vóór 1 januari 1975, de veroorzaker kennis had moeten hebben van de ernstige gevaren voor mens en milieu op het moment dat een stof op of in de bodem is gebracht. En hij voegt daaraan toe: *"Omdat deze gevaren pas in de jaren 80 zijn onderkend is het zeer de vraag of Eternit deze gevaren in de periode van veroorzaking behoorde te kennen."*

Ook brengt Van Geel naar voren dat Eternit graag met hem wil overleggen. Daarom acht hij op dat moment het starten van een juridische procedure niet opportuun. Tegelijk is hij van mening dat bedrijven zoals Eternit *"mede vanuit het oogpunt van maatschappelijke verantwoordelijkheid en verantwoord ondernemen"* de schade niet alleen op de samenleving mogen afwentelen. Gelet op de stand van de rechtspraak acht Van Geel het echter niet raadzaam om nu reeds een procedure tegen Eternit te starten. Dat zou anders kunnen worden, zegt Van Geel, zodra uitspraken van nog lopende zaken bekend worden en met Eternit geen

minnelijke regeling mogelijk is. Dan is hij bereid om *“een civiele procedure te starten.”* Welke relevante procedures op dat moment gaande zijn, vermeldt hij niet.

Opmerkelijk is in dat verband ook het antwoord van Van Geel op de vraag van de SP of het juist is dat reeds uit de publicaties van Wagner uit 1960 en van Newhouse en Thompson uit 1965 blijkt dat Eternit in ieder geval al in 1965 bekend was of bekend had moeten zijn met het gevaar van asbesthoudend bedrijfsafval in het milieu. Van Geel's antwoord is veelzeggend: *“Ik ken de betreffende artikelen niet.”* We zullen hierna zien dat deze ‘genuanceerde’ benadering van Van Geel tot veel vertraging en verwarring zal leiden en een grote rol gaat spelen bij het besluit van de overheid om Eternit niet aansprakelijk te achten.

Overleg VROM-Eternit

Ruim een jaar later, in juli 2005, meldt Van Geel naar aanleiding van Kamervragen van Van Velzen van de SP-fractie dat het kostenverhaal op Eternit door de staat op grond van de Wet Bodembescherming complex is gezien de rechtspraak. Er heeft overleg plaatsgevonden met Eternit, zegt Van Geel, en Eternit heeft laten weten vooralsnog niet te willen deelnemen aan een bodemsaneringsfonds, omdat Eternit meent niet aansprakelijk te zijn. Daarom heeft Van Geel het dossier ter hand gesteld van de Landsadvocaat en hem verzocht om zonodig in rechte stappen te ondernemen om te komen tot kostenverhaal op grond van de Wet bodembescherming. Dus bericht de Landsadvocaat bij brief van 21 september 2005 Eternit dat de Staat der Nederlanden zich op het standpunt stelt dat Eternit op grond van de Wet bodembescherming aansprakelijk is voor de kosten van de bodemsanering.

Brief aan Comité Asbestslachtoffers

Bepaald interessant is in dat verband ook het antwoord van Van Geel van 6 december 2005, naar aanleiding van de brief van het Comité Asbestslachtoffers van 7 november 2005. Over de schadevergoeding en de aansprakelijkstelling van Eternit meldt Van Geel dat hij op het standpunt staat dat *“in principe die partij schadevergoeding moet betalen die de schade veroorzaakt heeft.”* Dat betekent volgens Van Geel ook dat Eternit haar verantwoordelijkheid moet nemen. Naar zijn mening is de Staat der Nederlanden niet aan zet om de voorschotregeling voor asbestslachtoffers te verbreden naar alle mesothelioomslachtoffers die in het milieu zijn blootgesteld. Uit de toelichting van Van Geel blijkt dat hij met Eternit over twee kwesties wil spreken, de vergoeding van de kosten van de sanering van de asbestwegen en de uitbreiding van de voorschotregeling voor de slachtoffers. Van Geel:

“Ik heb op 12 december aanstaande een overleg gepland met de directie van Eternit. Doel van het gesprek zal zijn om Eternit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te laten nemen inzake de asbestslachtoffers in en rondom Goor en Harderwijk. Indien uit het gesprek blijkt dat Eternit haar verantwoordelijkheid niet wenst te nemen, ben ik, voor zover mogelijk, bereid juridische stappen te ondernemen richting Eternit. Dit kan enerzijds betekenen dat ik Eternit juridisch aan zal spreken in het kader van financiering van de saneringsregelingen asbestwegen. Anderzijds kan dit betekenen dat ik de niet-beroepsgebonden mesothelioomslachtoffers zal aansporen zich te verenigen. (!) Op basis hiervan kan de Staat der Nederlanden vervolgens dan wel deze slachtoffers procedureel en juridisch bijstaan, dan wel aan de slachtoffers verzoeken de vordering aan de Staat te cederen (dit betekent dat de Staat namens de slachtoffers op zal treden inzake de vordering jegens Eternit, dit betekent niet dat de Staat de vordering financieel overneemt).”

Asbestrechtspraak

Ondertussen gaat de ontwikkeling in de asbestrechtspraak gewoon door. Op 25 november 2005 oordeelt de Hoge Raad dat Eternit onrechtmatig heeft gehandeld tegenover Aafina Horsting. Zij is in 1971 tijdens de bouw van een loods op de boerderij van haar ouders blootgesteld aan asbest afkomstig van asbestcementplaten van Eternit en in 2002 treft haar het trieste lot van mesothelioom. De uitspraak van de Hoge Raad is een doorbraak omdat de hoogste rechter niet eerder bij een blootstelling aan asbest in de privésfeer tot zo'n oordeel is gekomen.

Direct na die uitspraak krijgt Van Geel in de Kamer de vraag voorgelegd wat volgens hem de consequentie moet zijn van het feit dat Eternit al in 1971 bekend had moeten zijn het gevaar van asbest voor de gezondheid en wat dat betekent voor bodemverontreiniging met asbest. Van Geel antwoordt dat hij de Landsadvocaat verzocht heeft om hem te informeren over de consequenties van de uitspraak van de Hoge Raad voor de juridische positie van de Staat. Verder meldt Van Geel dat hij inmiddels op 12 december 2005 met Eternit heeft gesproken. Hij heeft daarbij geconstateerd heeft dat de problematiek van deze categorie asbestslachtoffers, die buiten de arbeidssituatie zijn blootgesteld, om een landelijke oplossing vraagt. Eternit zou hebben laten weten *“actief te willen meewerken om een nationale oplossing uit te werken.”*

Gesprek VROM – Eternit van 12 december 2005

De hooggespannen verwachtingen van Van Geel voor het gesprek met de Eternit-directie op 12 december 2005 en de veelbelovende toezeggingen aan het Comité Asbestslachtoffers blijken echter een hoog drijfzandgehalte te hebben. In zijn antwoord aan Kamerlid Van Velzen (SP) naar aanleiding van de uitspraak van de Hoge Raad meldt Van Geel dat hij tijdens het gesprek met Eternit op 12 december heeft moeten constateren dat de problematiek van de niet-beroepsgebonden slachtoffers van blootstelling aan asbest om een landelijke aanpak en oplossing vraagt. Eternit zou volgens Van Geel hebben aangegeven actief te willen meewerken om een nationale oplossing uit te werken voor de niet-beroeps-gebonden mesotheliomslachtoffers.

Maar tijdens het gesprek van VROM met Eternit op 12 december 2005 blijkt zich nog een andere ontwikkeling te hebben voorgedaan met veel grotere consequenties. Dat is de mededeling van Eternit dat het bedrijf, zoals Van Geel het omschrijft, niet bereid is een bijdrage te leveren in de kosten van sanering van het Eternitafval in Twente. En dan praten we niet over klein bier.

Naar buiten toe weet Eternit over de uitkomst van het gesprek van 12 december 2005 handig een ander beeld op te roepen. De regionale krant Tubantia meldt op 14 december 2005, onder de kop *“Eternit door de knieën: extra geld,”* dat Eternit nu ook smartengeld gaat uitkeren aan slachtoffers van mesothelioom, die in het milieu zijn blootgesteld. De krant laat Eternit-directeur C. Doevelaar zeggen dat er sprake is van voortschrijdend inzicht en dat bij gerechtelijke uitspraken de laatste tijd een verschuiving gaande is in zaken waar Eternit bij betrokken is. Dat nieuwe inzicht bij Eternit is inderdaad voor een belangrijk deel gebaseerd op de ontwikkelingen in de rechtspraak, die gunstig zijn voor de asbestslachtoffers. Maar dat nieuwe inzicht betekent nog niet dat Eternit in lopende rechtszaken aansprakelijkheid erkent. Bijvoorbeeld: de zaak Jansen/Eternit, ook een milieuzak. Jansen heeft in mei 2005 Eternit gedagvaard en in die zaak procedeert Eternit gewoon door totdat het gerechtshof in juni 2007 het pleit definitief beslecht ten nadele van Eternit. Een vergelijkbaar verhaal zien we in de zaak

Jansman/Eternit. De dagvaarding dateert van 29 maart 2006 en in februari 2007 wijst het gerechtshof de vordering van Jansman, ook een milieuslachtoffer, toe.

Rekensom Eternit

Ook is interessant de rekensom, die Doevelaar in het Tubantiaverhaal maakt, omdat die rekensom het ware motief achter de koerswijziging van Eternit blootlegt. *“De standaard-vergoeding aan smartengeld is ruim 46.000 euro. Dat houdt, gezien het verwachte aantal van ongeveer 50 milieuslachtoffers (?) rond Goor in, dat Eternit circa 2,5 miljoen extra moet uitkeren. Dat is te overzien.”*

Aldus de Eternitdirecteur. Eternit ziet aankomen dat zij in de rechtszaal vaker het onderspit zal delven en kiest daarom eieren voor haar geld, met een mooi gebaar en een mooi verhaal. Waarmee Eternit staatssecretaris Van Geel paaft, die Eternit heeft voorgehouden dat zij haar *‘maatschappelijke verantwoordelijkheid’* moet nemen.

Maar het venijn zit in de staart van het *Tubantia*-artikel. Doevelaar stelt dat er op 12 december 2005 met Van Geel niet gesproken is over de sanering van de asbestwegen rond Goor. Op 15 februari 2006 komt de *Tubantia* op de kwestie terug, in het artikel *“Eternit is nog niet van staatssecretaris af”*. Van Geel heeft volgens de krant recent met de Eternitdirectie gesproken. Daarbij zou Eternit zijn verantwoordelijkheid voor de milieuslacht-offers hebben erkend, maar Eternit zou pas smartengeld gaan betalen als er een landelijk protocol is.

“Van Geel is echter nog niet klaar met Eternit. Hij gaat het bedrijf ook aansprakelijk stellen voor de saneringskosten, die in een straal van 12 kilometer rond Goor zeker 70 miljoen euro bedragen. De gesprekken daarover worden binnenkort gevoerd. Als Eternit niet wil betalen, zal Van Geel niet schromen om met de rechter te dreigen. Niettemin verweet de SP-fractie in de Tweede Kamer Van Geel onlangs nog een gebrek aan daadkracht in zijn aanpak van de asbestproblematiek. Het Comité Asbestslachtoffers laat daarentegen nu weten ‘blij verrast’ te zijn met de voorschotregeling. Of de Tweede Kamer ook tevreden is met de aanpak van Van Geel, blijkt donderdag 23 maart. Dan wordt de Goorse problematiek uitvoerig besproken in een ‘asbestdebat’ ”. Aldus de *Tubantia*.

Het artikel in *Vrij Nederland* (VN) van 14 januari 2006, *“Het asbestdrama van Pieter van Geel”*, bekijkt de positie van Van Geel vanuit een ander perspectief. Het opent met de vraag of Van Geel een doorbraak heeft bewerkstelligd of zich volledig door Eternit heeft laten inpakken. VN meldt dat de uitkomst van het gesprek met Eternit op 12 december 2005 voor Van Geel reden was om trompetgeschal aan te heffen: *‘Een geweldige doorbraak,’* zo noemt Van Geel volgens VN de toezegging die hij van Eternit gekregen heeft in zijn brief van 20 december 2005 aan de Tweede Kamer. De toezegging zou inhouden dat Eternit voortaan, onder bepaalde voorwaarden, de schade van toekomstige milieuslachtoffers zou gaan vergoeden, en dat Eternit zou meewerken aan de totstandkoming van een nationaal fonds voor asbestslachtoffers. Vanuit de positie van de asbestslachtoffers is de schadevergoedingsregeling van Eternit, aangeduid als ‘het protocol’, zeker een grote stap vooruit. Het nationaal fonds voor asbestslachtoffers is er echter nooit gekomen. En wat het persbericht van Van Geel niet vermeldt, is het feit dat Eternit eenvoudigweg weigert een bijdrage te leveren aan de saneringskosten.

Rechtspraak Wet bodembescherming

In antwoord op de vraag uit de Tweede Kamer *‘hoe het staat met het verhalen van de kosten van bodemsanering bij Eternit’*, laat van Geel in maart 2006 weten dat Eternit niet bereid is een bijdrage te leveren aan de kosten van de sanering. Eternit beroept zich daarbij op de rechtspraak in het kader van de Wet Bodembescherming (Wbb). Van Geel geeft aan dat hij

kennis heeft genomen van dat standpunt van Eternit. Hij wil de kwestie voorlopig laten rusten omdat hij bezig is met de regeling voor de mesotheliomslachtoffers, die in het milieu zijn blootgesteld. Ook merkt hij nog op dat kostenverhaal op Eternit op grond van de Wbb moeilijk is gelet op de bestaande jurisprudentie.

Toevallig publiceert G. van der Veen medio 2006 in het Tijdschrift voor Milieu-aansprakelijkheid zijn bevindingen over de rechtspraak op grond van de Wbb over de jaren 2003-2005. In artikel 75 Wbb heeft volgens Van der Veen de wetgever een bepaling opgenomen over de grens van aansprakelijkheid van vervuilers per 1 januari 1975. Datzelfde artikel biedt volgens de auteur de mogelijkheid om desondanks kosten te verhalen voor verontreinigingen die vóór 1 januari 1975 zijn veroorzaakt. Daarvoor moet dan wel voldaan zijn aan de voorwaarde dat de veroorzaker bij zijn vervuiling de ernstige gevaren van de vervuiling kende of behoorde te kennen. Aan de hand van de rechtspraak concludeert Van der Veen dat het moet gaan om gevallen waarin willens en wetens of met grove onverschilligheid ten aanzien van de gevolgen stoffen op of in de bodem zijn gebracht, die tot verontreiniging hebben geleid. Tegen deze achtergrond zou het - nog afgezien van het feit dat Eternit ook na 1 januari 1975 nog asbestafval heeft gedumpt en weggegeven - bepaald interessant zijn geweest als de Staat der Nederlanden in 2006 de moed en het fatsoen zou hebben gehad om Eternit in rechte aan te spreken op grond van de Wbb. Verderop zullen we zien dat die vraag in 2015 opnieuw actueel wordt.

Overigens merkt Van Geel medio 2006 in het overleg met de Tweede Kamer nog op dat de overheid verantwoordelijkheid zal nemen voor de asbestsanering, en dat *‘juristen de mogelijkheid om deze kosten te verhalen op bedrijven, niet groot achten’*. De regering, aldus Van Geel, legt zich hierbij niet neer en blijft scherp letten op mogelijkheden daartoe. Hij is niet negatief over de mogelijkheid dat de bedrijven hun verantwoordelijkheid hiervoor zullen nemen. De ontwikkelingen op saneringsgebied in de daaropvolgende jaren bieden echter weinig hoop op een dergelijke oplossing. De derde fase van sanering gaat gewoon door, de kosten voor de Staat zijn onverminderd hoog en de bedrijven, inclusief Eternit, doen er het zwijgen toe. En de toezegging van Van Geel dat hij scherp blijft opletten, blijkt van nul en generlei waarde.

Eternit weer aansprakelijk

Het is geen toeval dat in augustus 2011 de kwestie van het verhaal van de saneringskosten weer ter tafel komt door een rechtszaak van een asbestslachtoffer tegen Eternit. Het betreft dit keer de vordering van de heer Klein Teeselink in Ambt Delden. Zijn echtgenote H. Paskamp is in 2004 overleden aan de gevolgen van mesotheliom. Zij is blootgesteld aan asbest afkomstig van Eternitafval, waarmee het erf van haar ouderlijke woning is verhard. Eternit bestrijdt ondanks haar Eternitprotocol de vordering met een beroep op verjaring, maar ook met de stelling dat *“kosten van het verwijderen van al het asbestcementafval enorm zijn”*. Eternit baseert zich daarbij op de mededeling van Van Geel uit 2007, dat de kosten van de eerste saneringsfase twaalf miljoen euro zijn geweest en van de tweede fase 37 miljoen euro. Eternit houdt de rechtbank voor dat in redelijkheid van haar niet verlangd kan worden dat zij dergelijke kosten maakt voor het verwijderen van het asbestcementafval. En voegt daaraan toe: *“Alles voor rekening brengen van Eternit zou het faillissement van Eternit betekenen.”*

De rechtbank verwerpt de eis van Klein Teeselink op grond van verjaring, maar in hoger beroep wijst het hof op 9 augustus 2011 de vordering toe. Eternit berust in dat vonnis.

Deze uitspraak van het hof is op negentien augustus 2011 aanleiding voor P. Jansen, lid van de SP-fractie, aanleiding om in de Tweede Kamer schriftelijke vragen te stellen aan

staatssecretaris J. Atsma (CDA) van Infrastructuur en Milieu. Daartoe behoort de vraag wat tot dan toe de resultaten zijn van de door Van Geel aangekondigde onderhandelingen met Eternit over een vrijwillige bijdrage aan het saneren van asbest in Nederland. Het antwoord van Atsma is kort en bondig: *“De onderhandelingen met Eternit hebben geen vrijwillige bijdrage opgeleverd aan het saneren van asbest.”* Ook vraagt Jansen of de staatssecretaris nu bereid is een juridische procedure te starten tegen Eternit. Atsma antwoordt dat hij het met Jansen eens is dat de Staat de mogelijkheden tot verhaal van milieuschade op de veroorzaker moet benutten. *“De juridische mogelijkheden en kansen voor een aansprakelijkstelling van Eternit heb ik eerder laten onderzoeken door de landsadvocaat. In het licht van deze uitspraak zal ik nader onderzoek doen.”*

Advies van de Landsadvocaat

In maart 2012 formuleert het ministerie van Infrastructuur en Milieu, I en M, in een interne nota de vraagstelling aan de landsadvocaat. Het gaat om een onderzoek naar de haalbaarheid van een onrechtmatigedaadsactie van de Staat tegen Eternit in het licht van de recente uitspraken. De vraag spits zich toe op twee zaken:

1. Uitwerking van de meest kansrijke redeneerlijn voor het verhaal van de kosten,
2. Beschrijving van een succesvolle casus waarmee een zaak tegen Eternit gestart zou kunnen worden, zowel voor de sanering van asbestwegen, als voor de kosten van de uitkering TNS.

Op 2 augustus 2012 produceert Adviesbureau Geofox op verzoek van I en M een overzicht van kansrijke locaties voor het causale verband tussen de activiteiten van Eternit en de asbestwegen. Dat overzicht van Geofox is bedoeld ter ondersteuning van het advies van de landsadvocaat. In het interne bericht van I en M van 14 augustus 2012 wordt gesteld dat het een rapport van Geofox betreft naar kansrijke locaties voor verhaalsactie in het kader van de sanering asbestwegen. Ongeveer 70 locaties vallen binnen de criteria en 49 locaties worden als geschikt beoordeeld: *“Reden om 49 stuitingsbrieven te sturen, lijkt mij, en voor de landsadvocaat om een goede casus op te bouwen.”*

Op 12 oktober 2012 stuurt de landsadvocaat aan I en M, onder verwijzing naar een eerder overleg, zijn *“herziene, uitgebreide en geactualiseerde versie van mijn notitie van 18 mei toe.”* Met als onderwerp kostenverhaal asbestwegen en asbestslachtoffers.

In het volgende interne memo van I en M van 19 december 2012 wordt verwezen naar het onderzoek van de landsadvocaat. In een deel van het document van 19 december 2012, (dat later openbaar is gemaakt) is te lezen dat de Tweede Kamer aanhoudend vragen stelt waarom de Staat geen juridische actie inzet om de kosten van de sanering van asbestwegen te verhalen.

“Gelet op het beginsel ‘de vervuiler betaalt’ wordt het maatschappelijk niet begrepen dat de vervuiler hier vrijuit gaat. (..) De Tweede Kamer komt ook terug op deze vraag omdat in de jurisprudentie een ontwikkeling is te zien dat de absolute verjaringstermijn specifiek voor asbestslachtoffers niet geldt. Dit leidt tezamen tot een beeld dat de overheid zich niet maximaal inspant om de maatschappelijke kosten van de sanering van asbestwegen te verhalen op de veroorzaker. Op basis van het voorgaande verzoek ik het onderzoek naar de verhaalsmogelijkheid door de landsadvocaat voort te zetten.” Aldus het interne memo van I en M van 19 december 2012.

Daarna duurt het nog tot september 2014 voordat de landsadvocaat zijn definitieve advies bij I en M indient. Het advies is beperkt is tot het kostenverhaal. Op 3 december 2014 wordt ten behoeve van de staatssecretaris van I en M een interne ‘beslisnota’ opgemaakt. In

de inleiding heet het dat in 2013 de derde saneringsregeling asbestwegen is afgesloten, dat vanaf 2001 ruim 150 miljoen euro geïnvesteerd is en er ruim 3500 locaties gesaneerd zijn. Er wordt verwezen naar de Kamervragen uit 2011 en de antwoorden daarop van de staatssecretaris.

“Inmiddels is een nader onderzoek door de landsadvocaat afgerond met als conclusie dat de mogelijkheid van verhaal beperkt is en weinig kansrijk.” Het ‘geadviseerde besluit’ vermeldt aldus:

- 1. Eternit wordt niet aansprakelijk gesteld voor de kosten die I en M heeft gemaakt voor het saneren van asbestwegen,*
- 2. De Tweede Kamer wordt hierover niet actief geïnformeerd.”*

Het ‘geheime’ advies

Overeenkomstig de beslisnota van 3 december 2014 stuurt W. Mansveld, staatssecretaris van I en M, op 10 maart 2015 een brief aan de Tweede Kamer over het milieubeleid. Bij het onderwerp Asbestwegen meldt zij dat er sinds 2001 ruim 3500 locaties zijn gesaneerd en dat de totale kosten van die sanering ongeveer € 150 miljoen bedragen. Zij memoreert dat er in 2011 Kamervragen zijn gesteld over de mogelijkheid om Eternit aansprakelijk te stellen voor de saneringskosten van de overheid. En dat in antwoord op deze vragen toegezegd is deze mogelijkheid nader te onderzoeken. Het onderzoek is volgens de staatssecretaris afgerond en zij wil de Kamer over de uitkomsten informeren:

“Het onderzoek heeft lang geduurd. Ten eerste moest worden gezocht naar saneringslocaties waarbij een mogelijke verhaalsactie kansrijk zou kunnen zijn. Vervolgens is door zowel de Landsadvocaat als het ministerie zorgvuldig gekeken naar alle opties, omdat een simpel antwoord niet voorhanden bleek.”

Hierbij valt op dat de staatssecretaris niets zegt over die opties, het advies van de Landsadvocaat niet aan de Kamer beschikbaar stelt en niet aangeeft welke afwegingen zij heeft gemaakt om tot haar besluit te komen.

De staatssecretaris vervolgt met:

“Uit het advies van de Landsadvocaat blijkt dat een juridische procedure tegen Eternit om de kosten van de saneringen te verhalen, zeer weinig kans van slagen heeft. De juridische redenen die tot deze conclusie leiden, zijn:

- De jurisprudentie over aansprakelijkheid van Eternit jegens asbestslachtoffers bevat onvoldoende aanknopingspunten voor een aansprakelijkstelling door de rijksoverheid. Aan het ‘relativiteitsvereiste’, dat Eternit destijds kon voorzien dat haar handelen (of het nalaten daarvan) zou leiden tot vermogensschade bij de staat, kan hoogstwaarschijnlijk niet worden voldaan;
- De bewijslast voor een aansprakelijkheidsstelling is complex, omdat de schade lang geleden is ontstaan, op veel verschillende locaties van particuliere wegen, waarvoor per geval aansprakelijkheid van Eternit moet worden aangetoond;
- De Wet milieubeheer of de Wet bodembescherming bevat geen bruikbare grondslag voor verhaal van de kosten van de sanering van asbestwegen;
- Het afgeven van asbestafval aan particulieren door Eternit vond lang geleden plaats, waardoor de verjaringstermijnen voor aansprakelijkstelling zijn verlopen.
- In de loop van het onderzoek werd duidelijk dat met een procedure, mocht de Staat deze winnen, slechts een zeer klein deel van de kosten, die zijn gemaakt, teruggevorderd konden worden. Toch is het onderzoek doorgezet, omdat een geslaagde proce-

dure ook een signaal-werking zou kunnen hebben. Gezien het advies van de Landsadvocaat acht ik het voeren van een procedure niet opportuun.”

Onbehoorlijk en onder de maat

Als wij alle relevante omstandigheden in aanmerking nemen kan dit oordeel van staatssecretaris Mansveld niet anders betiteld worden dan onbehoorlijk, onder de maat en schofferend.

Onbehoorlijk, omdat de staatssecretaris opzettelijk het zwaarwegende, waarschijnlijk doorslaggevende advies van de Landsadvocaat niet aan de Kamer overlegt of ter inzage geeft en er stilletjes op gokt - en met succes! - dat de Kamerleden er niet naar zullen vragen.

Onder de maat, omdat de vier specifieke juridische argumenten gezien de uitgebreide rechtspraak, waarbij de asbestslachtoffers op alle terreinen in het gelijk zijn gesteld, discussabel zijn. Immers in alle rechtszaken van asbestslachtoffers tot dan toe, inclusief de vorderingen van de milieuslachtoffers, heeft Eternit het onderspit gedolven. Met name is daarbij relevant dat het verweer van Eternit dat zij destijds niet kon voorzien dat haar handelen en nalaten bij het weggeven van haar asbestafval verwijtbaar is, door de rechters is afgewezen. Dat gegeven op zich is al een sterke indicatie voor de aansprakelijkheid van Eternit jegens de overheid.

Maar ook het tweede argument van de Staat over de complexiteit van de bewijslast gaat niet op. Juist in de voorafgaande civielrechtelijke rechtszaken is het aspect van het bewijs uitvoerig aan de orde geweest en zijn de talrijke getuigenverklaringen doorslaggevend geweest. Moeilijk valt in te zien dat dat bewijs niet ook bij de vordering van de overheid tegen Eternit gebruikt kan worden.

Het derde juridische argument, nl. het tekortschieten van de Wbb, laat na indruk te maken. De rechtspraak en de vakliteratuur met betrekking tot de Wbb wijzen vooralsnog in de richting van de Wbb als een bruikbaar middel voor een gedegen grondslag voor de vordering van de overheid.

Het vierde argument, de mogelijke verjaring van de vordering van de overheid, doet merkwaardig aan als rekening wordt gehouden met de volgende omstandigheden:

- Eternit moet al in de jaren tachtig rekening houden met haar mogelijke aansprakelijkheid jegens de overheid in verband met de saneringskosten,
- Eternit heeft tot begin jaren tachtig van de vorige eeuw asbestafval weggegeven, en dat gevaarlijke afval is nog in 2010 aanwezig in het milieu,
- Eternitdirecteur Doevelaar laat zich al in 1998 afwijzend - *‘een brug te ver’*- uit over het vergoeden van saneringskosten door Eternit,
- de landsadvocaat heeft Eternit in 2005 aansprakelijk gesteld, en
- er is in 2012 sprake van het versturen van stuitingsbrieven aan Eternit.

Daar komt bij dat de staatssecretaris in haar brief van 10 maart 2015 aan de Tweede Kamer niets zegt over jurisprudentie op het gebied van verjaring in dit soort specifieke zaken.

Schofferend

Schofferend is de opstelling van de overheid jegens de asbestslachtoffers en de samenleving, omdat er gezien de ernst van de situatie van de overheid verwacht mag worden dat zij - ook al zou er maar een kleine kans op succes zijn in de rechtszaal - alles op alles zet om de vervuiler te laten betalen en de saneringskosten niet ten laste te brengen van de algemene middelen. Waarbij moet meewegen dat de overheid in de periode 2000 – 2015 bij herhaling vergaande toezeggingen gedaan heeft en verwachtingen heeft gewekt dat de overheid al het mogelijke zou doen om de vervuiler te laten betalen.

Samengevat ben ik van oordeel dat de overheid in ieder geval een serieuze poging had moeten wagen om de vordering van € 150 miljoen op Eternit te verhalen. Al was het maar om te voorkomen dat van stilzitten van de overheid in dit soort grote zaken het verkeerde signaal uitgaat dat vervuilers in ons land niet hoeven te betalen.

Het vervolg: de brief van staatssecretaris Mansveld van 10 maart 2015 wordt geagendeerd voor het Algemeen Overleg van de vaste commissie voor I en M op 30 september 2015. Tijdens die vergadering besteedt geen enkel Kamerlid aandacht aan de brief van 10 maart 2015. In januari 2022 dien ik op persoonlijke titel op grond van de Wob, thans Woo, een verzoek in om inzage te krijgen in het advies van de Landsadvocaat uit 2014. Dat verzoek wordt geweigerd, de beroepszaak loopt nog.

6.9 Handhaving na 1993

Dat er vóór het asbestverbod van 1 juli 1993 veel schort aan de handhaving van wetten en regels op asbestgebied is hiervoor al aan de orde geweest. Maar dat na en door het asbestverbod het gevaar van asbest niet meer zou bestaan en handhaving niet meer nodig zou zijn, is een riskant misverstand. Het gevaar van asbest is na 1 juli 1993 nog op allerlei terreinen aanwezig en vereist toezicht en handhaving door de overheid. Dat de Arbeidsinspectie, dus de overheid, daarbij ernstig tekortgeschoten is, zet ik hierna uiteen.

Asbestwetgeving

Het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet 1993 betekent in dat jaar dat er een einde komt aan de productie en toepassing van asbesthoudende materialen. Het besluit bepaalt dat het, met wat uitzonderingen, verboden is asbest of asbesthoudende producten te bewerken, te verwerken of in voorraad te houden. Daar komen later nog enkele specifieke besluiten bij, zoals het Stortbesluit bodembescherming en het Asbestverwijderingsbesluit in 1993.

In 2005 treedt als afronding van de wet- en regelgeving het Productenbesluit Asbest in werking. Dat besluit, dat zowel geldt voor bedrijven als particulieren, verbiedt het vervaardigen, invoeren, het voorhanden hebben, aan een ander ter beschikking stellen, toepassen en bewerken van asbest en asbesthoudende materialen. De uitzonderingen op het besluit van 1993 komen te vervallen, maar het **gebruik** van asbesthoudende materialen zoals golfplaten en gevelplaten, die vóór 2005 zijn toegepast, blijft toegestaan. En er komt dus geen verplichting om asbesthoudende materialen te verwijderen. We zullen zien dat deze halfslachtige opstelling in de dagelijkse handhavingspraktijk tot de nodige discussie en problemen leidt.

Wat gebeurt er met de ‘oude’ asbestproducten?

Tussen 1917 en 1993 is circa 770.000 ton aan asbestvezels in ons land ingevoerd en in asbestproducten verwerkt. Rekening houdend met de invoer en uitvoer levert dat 7,7 miljoen ton asbesthoudende materialen op. Ongeveer 55 procent van de toegepaste asbest-vezels is terecht gekomen in asbestcementproducten, in de vorm van golfplaten, vlakke platen en buizen. De vraag dringt zich dan op waar die producten zich thans bevinden, hoe er na het verbod mee is omgegaan en welk gevaar die producten vanaf 1993 opleveren. Het Productenbesluit asbest uit 2004 weet te melden dat tussen 1940 en 1993 80 procent van alle asbest is toegepast in de bouw:

“Zo is asbest toegepast in producten als asbestcement, onderlagen van vloerbedekking, kitten, betonlijmen, verven en dakbedekkingsbitumen. Het is bovendien veel gebruikt voor brandisolatie en ter bescherming tegen hitte, met name in de vorm van asbestspuitlagen. Daarnaast is asbest veelvuldig toegepast in apparaten, transportmiddelen, constructies en

installaties. Hierbij kan gedacht worden aan broodroosters, schepen, personenauto's, vrachtwagens, treinstellen, wegen en liftinstallaties. Voorts wordt asbest regelmatig aangetroffen in de bodem en in afgegraven grond, opgeslagen puin en (oud) puingranulaat."

Daarbij moeten wij er rekening mee houden dat de pure asbestvezel in beginsel onvernietigbaar is en tot in lengte van jaren gevaarlijk blijft. Maar we ook moeten beseffen dat asbestcement, doorgaans bestaande uit 12 procent asbest en 88 procent cement, na ongeveer 25 jaar gebruik als gevolg van erosie begint te ontbinden. Dat wil zeggen dat de hechting van het asbest in het asbestcement loslaat en het asbest vrijkomt in het milieu.

Asbestcementproducten zijn vanaf 1955 op grote schaal toegepast in de woningbouw en in bedrijfsgebouwen. Het is algemeen bekend dat op heel veel schuren en stallen tussen 1965 en 1993 daken van asbestcement zijn toegepast. En dat een aanzienlijk deel daarvan anno 2023 nog steeds op die daken aanwezig is. Hierna zien we hoe de poging van de overheid om tot een wettelijke regeling te komen om deze asbestdaken te saneren gefaald heeft. Ik zal mij voor wat betreft wetgeving en de handhaving door de overheid beperken tot twee belangrijke terreinen waarop asbest ook na 1993 een rol heeft gespeeld en nog speelt, nl. de asbestdaken en het Productenbesluit asbest 2004.

Asbestdaken

De problematiek van de asbestdaken vertoont een frappante gelijkenis met de problematiek van de asbestwegen in Twente. In beide gevallen handelt het om asbestcementproducten, die in overwegende mate afkomstig zijn van de asbestcementfabriek van Eternit in Goor. Het asbestcementprocédé van Eternit leidt tot veel asbestafval, dat tot begin jaren tachtig met name haar weg vindt als verhardingsmateriaal in de omgeving van de Eternitfabriek. In die fabriek worden tot 1 januari 1994 asbestcementgolfplaten en vlakke platen gemaakt, die voornamelijk worden gebruikt als dakbedekking voor boerderijen en schuren. Bij het asbesthoudende afval van Eternit ziet de overheid zich vanwege het grote risico voor de volksgezondheid gedwongen om zelf tot sanering van de asbestwegen over te gaan. Aanvankelijk ziet het er naar uit dat krachtens de stelregel *'de vervuiler betaalt'* Eternit door de overheid wordt aangesproken, maar uiteindelijk komen de saneringskosten van € 150 miljoen voor rekening van de samenleving.

Ook bij de asbestdaken, die hoofdzakelijk te vinden zijn bij agrarische bedrijven, wordt de overheid geconfronteerd met een risico voor de volksgezondheid. Maar anders dan bij de asbestwegen neemt de overheid niet het voortouw door de asbestdaken te saneren. Bij de asbestdaken stelt de overheid zich op het standpunt dat die verwijderd moeten worden voor rekening van de eigenaar van de gebouwen waarop de asbestdaken zijn toegepast. Opvallend daarbij is dat ten aanzien van de asbestdaken de overheid zich, anders dan bij de asbestwegen, niet op het standpunt stelt dat in beginsel de oorspronkelijke producent van de gevaarlijke asbestdaken aansprakelijk is.

Een belangrijkste gelijkenis bij asbestwegen en asbestdaken is het gegeven dat asbest gevaarlijk is en jaar in jaar uit slachtoffers eist. En dat de overheid de taak heeft dat gevaar te beteugelen en de gebruikers van het asbestcementproducten te beschermen tegen het risico van asbestkanker. Waar het gaat om het oorzakelijk verband tussen de blootstelling aan asbest en het kankerrisico van asbest beroept de overheid zich op de wetenschappelijke rapporten van de Gezondheidsraad. Het laatste rapport van de Gezondheidsraad, het advies *'Asbest: risico van milieu- en beroepsmatige blootstelling'* uit 2010, weegt voor de overheid zwaar. Vooral omdat de Gezondheidsraad in het rapport uit 2010 tot de conclusie komt dat asbest veel gevaarlijker is dan tot dan toe wordt aangenomen en omdat op basis van dit

rapport van de Gezondheidsraad de overheid de grens van de nog acceptabele blootstelling aan asbest aanzienlijk heeft aangescherpt. We zullen hierna zien dat om verschillende redenen deskundigen en zogenaamde deskundigen met grote stelligheid beweren dat de conclusies van het rapport van de Gezondheidsraad niet valide zijn, terwijl geen van die beweringen de toets van de kritiek kan doorstaan.

Wetsvoorstel asbestdaken

De omvang van totale productie van asbestgolfplaten tot 1994 is ongeveer 138 miljoen m² geweest. In 2012 gaat de regering ervan uit dat nog 120 miljoen m² aan asbestdaken gesaneerd moet worden, in 2017 blijkt dat het nog gaat om 80 tot 90 miljoen m². Naar schatting is 60 tot 70 % van die totale hoeveelheid asbestcementproducten verwerkt in boerderijen, vooral in golfplaten als dakbedekking en in vlakke platen als stalafscheiding.

In vervolg op het advies van de Gezondheidsraad uit 2010 onderzoeken TNO en het RIVM de praktische consequenties van het advies van de Gezondheidsraad. Uit dat onderzoek blijkt dat asbestdaken, na asbestwegen, de grootste bron van vezelemissie naar de leefomgeving zijn. De emissie van vezels treedt op als het asbestdak door weersinvloeden verweert. Uit eerder onderzoek van TNO is gebleken dat de verwerking van asbestdaken al optreedt bij asbestdaken van 15 tot 20 jaar oud. Op grond van deze verontrustende gegevens is de inzet van de overheid gericht op het wegnemen van de grootste bronnen van asbestvezels in de omgeving. Na de asbestwegen zijn nu dus de asbestdaken aan de beurt.

Dus dient de regering in 2016 bij de Tweede Kamer het wetsvoorstel tot wijziging van de Wet Milieubeheer (Wm) in, gericht op de verwijdering van asbest en asbesthoudende producten: *“Daken van cementplaten waarin asbestvezels zijn verwerkt, zijn momenteel de belangrijkste bron van asbestvezels, die vrijkomen door voortschrijdende verwerking en incidenten.”*

De regering streeft ernaar om het voorhanden hebben van een asbestdak met ingang van 1 januari 2024 (later 1 januari 2025) te verbieden. Asbestdaken, aldus de regering, mogen vanaf 1993 niet meer worden toegepast en zijn in 2016 dus al tenminste 20 jaar oud. Ze zijn door hun ouderdom steeds meer onderhevig aan verwerking onder invloed van de weersomstandigheden. Hierdoor komen er steeds meer asbestvezels in het milieu terecht, waaraan mensen kunnen worden blootgesteld. Daarom is volgens de regering een versnelling van de verwijdering van asbestdaken nodig.

Vanuit de agrarische sector reageert Ruud Hoosemans van de LTO. Hij brengt naar voren dat 85 procent van de asbestdaken op schuren en stallen van boeren ligt. Het vervangen van die daken is volgens Hoosemans een enorme kostenpost, gemiddeld is een boer er al meer dan 20.000 euro aan kwijt. Maar hij vindt het wel belangrijk dat het gebeurt:

“De asbestvezels die loskomen uit verwerende daken, zijn een risico voor de omgeving. Driekwart van de boeren maakt zich daar zorgen over, weten wij uit een enquête. Zeker degenen met kinderen.” Zo laat hij op 3 juni 2016 aan het AD weten.

Financiële aspecten

In het voorstel gaat de regering in op de financiële gevolgen van de verwijdering van de asbestdaken voor de eigenaren van die daken. Eerst stelt de regering dat de kosten van de aanleg van het dak destijds verhoudingsgewijs zeer laag zijn geweest. Ten tweede wordt erop gewezen dat de kosten van sanering van een asbestdak voorzienbaar waren omdat de verplichting om asbestdaken te verwijderen al geruime tijd bekend is en veel publiciteit heeft gekregen. Bovendien krijgen de eigenaren tot 1 januari 2024 (2025) de tijd om een asbestdak te verwijderen.

Verder is de regering van mening dat het tot de normale ondernemingskosten behoort dat bedrijfsgebouwen van tijd tot tijd moeten worden aangepast aan de nieuwe eisen die daaraan worden gesteld; soms door de overheid maar vooral ook door verandering van bedrijfsprocessen en de eisen die aan bedrijfsgebouwen worden gesteld.

Tot slot weegt volgens de regering mee dat tot 1 januari 2020 de mogelijkheid om op grond van de *Subsidieregeling verwijdering asbestdaken* een ‘aanjaagsubsidie’ aan te vragen. In totaal is daarvoor een subsidiebedrag van 75 miljoen euro beschikbaar. In februari 2019 moet de regering echter erkennen dat het maximale bedrag aan aanvragen voor een uitkering op grond van deze subsidieregeling bereikt is en dat er geen subsidieaanvragen meer kunnen worden ingediend.

Tweede Kamer

De discussie over het wetsontwerp in de Tweede Kamer draait met name om de vraag naar de kosten van de sanering voor de eigenaren van asbestdaken. De staatssecretaris wijst erop dat de totale kosten € 882 mln bedragen inclusief de vervangingskosten. Binnen de categorie eigenaren vormt de relatief kleine groep particuliere eigenaren buiten de agrarische sector een groot probleem omdat de kosten van sanering zo hoog dreigen uit te vallen dat de kosten voor deze eigenaren niet te dragen zijn. De Tweede Kamer vraagt daarom bij de regering in het bijzonder aandacht voor deze eigenaren door aan te dringen op extra financiële steun. Hoewel de toezegging van de regering op dat punt door middel van een landelijk asbestfonds voor eigenaren niet echt helder is, keurt de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer het wetsvoorstel goed.

Eerste Kamer

Bij de behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer blijkt dat er weliswaar steun is voor het wetsvoorstel van de kant van de zogenaamde asbestambassadeurs, maar dat er ook nog steeds forse kritiek komt van de particuliere eigenaren van panden met asbestdaken. Bovendien mengt de branchevereniging van woningcorporaties Aedes zich ineens nadrukkelijk in de discussie. Eerst met een rapport dat Aedes in januari 2016 laat opstellen door I. Helsloot, hoogleraar Besturen van Veiligheid aan de Radboud Universiteit, en in februari 2019 met het rapport *Inzichten voor proportioneel asbestbeleid*, waarvan Helsloot mede-auteur is. Tijdens de deskundigenbijeenkomst in de Eerste Kamer van 26 maart 2019 opent Helsloot frontaal de aanval op het wetsvoorstel. Hij spreekt over een verstopte kosten-baten-analyse, die laat zien dat er geen baten zijn (!), maar wel hoge kosten. Het gaat volgens Helsloot om “miljarden” (?). Naast het kostenaspect krijgt ook het verwijderingsregime de volle laag van Helsloot:

“Recent onderzoek van de Universiteit Utrecht, TNO en mijn eigen Radboud Universiteit heeft laten zien dat, als je niet al te gek doet met zo’n asbestdak, als je die er netjes afschroeft, maar je mag die ook nog wel een keer laten vallen en breken, de risico’s voor werknemers evenzeer onder het verwaarloosbaar risico vallen. Asbest is natuurlijk levensgevaarlijk als dat in grote hoeveelheden vrijkomt, maar in asbestdaken zit het ‘sympathiek’ soort asbest (?) in gebonden vorm - daarom is het een asbestdak – waar je heel veel mee kunt doen zonder dat er asbestvezels in de lucht komen.”

Een andere weinig deskundige spreker op de deskundigenbijeenkomst is de heer B. Rozema, verbonden aan de GGD in Amsterdam. Ook hij gaat in op de aspecten nut en noodzaak van asbestverwijdering. Hij stelt dat, als je naar de incidentiecijfers bij mesothelioom kijkt, je een duidelijk dalende trend ziet. Waar Rozema die wijsheid vandaan gehaald heeft zegt hij niet, maar de CBS- en NKR-cijfers over de periode 1969 – 2017 laten een heel duidelijk ander

beeld zien, nl. een voortdurend stijgende lijn van ongeveer 100 mesotheliomslachtoffers in 1969 naar ruim 550 in 2017.

Ook de bijdrage van A. Jansen namens LTO Nederland laat zien dat de agrarische sector plots een uitgesproken tegenstander is van het wetsvoorstel. Jansen stelt dat de agrarische ondernemers klem zitten door het voorgestelde asbestdakenverbod. Het blijkt dat met name de kosten van de sanering de LTO zwaar op de maag liggen. De 'extra' kosten voor de agrarische sector en andere eigenaren bedragen volgens Jansen 882 miljoen. Het gaat dan om de 'extra' kosten die gemaakt moeten worden door het verbod ten opzichte van autonome vervanging voor 2044. Met een beroep op TNO-rapporten stelt Jansen dat nut en noodzaak van de sanering niet zijn aangetoond. Waarna hij concludeert dat de noodzaak voor het versneld saneren van asbestdaken niet voldoende is onderbouwd.

Dat in het totaalbedrag van € 882 mln ook de kosten van de vervanging van de asbestdaken door nieuwe daken is ingecalculeerd vergeet Jansen te vermelden. En evenmin rekent hij de kosten per agrarische onderneming uit. Uitgaande van het totaal van € 882 mln en een schatting van het aantal agrarische ondernemingen van 50.000 komt de vervanging per ondernemer in totaal uit op circa € 17.500,- oftewel gerekend over een periode van vijf jaar op € 3.500,- per jaar. Waarom dat bedrag ertoe zou moeten leiden dat de agrarische ondernemers daardoor klem komen te zitten, licht Jansen verder niet toe. Nog los van het feit dat nieuwe daken ook nieuwe mogelijkheden bieden, bijvoorbeeld door zonnepanelen te plaatsen.

Reactie staatssecretaris Van Veldhoven

In haar reactie op het verslag van de Kamer stelt staatssecretaris S. van Veldhoven-van der Meer dat er ondanks het asbestverbod van 1993 helaas nog geen daling te zien is van het aantal nieuwe mesotheliomslachtoffers op jaarbasis. En dat het rapport van de Gezondheidsraad uit 2010 aantoont dat asbest nog veel gevaarlijker is dan gedacht. Volgens de staatssecretaris is het dus zaak om door te pakken voordat het aantal asbestvezels in de leefomgeving weer toeneemt. Het bronbeleid, met een verbod op asbestdakbedekking, moet voorkomen dat er in de nabije toekomst een nieuwe groep van asbestslachtoffers ontstaat. Of dat de kosten voor het saneren op een later moment sterk oplopen.

In antwoord op vragen van de CDA-fractie over de kritische kanttekeningen tijdens de deskundigenbijeenkomst, die met name ingingen op de gezondheidsrisico's van asbestdaken wijst de staatssecretaris erop dat de basis voor het versterken van het bronbeleid gelegen is in het advies van de Gezondheidsraad uit 2010. Daarnaast vraagt zij aandacht voor de brief van 12 april 2019 aan de Kamer van 'de asbestambassadeurs,' waarin juist gepleit wordt voor versnelling van de aanpak van de asbestdaken. In de brief staat:

"Jaarlijks komt er gemiddeld 3 kilo asbeststof vrij bij 1.000 m² asbestdak. Op dit moment is dat 240.000 kilo per jaar in Nederland."

Naar aanleiding van de vraag van de D66-fractie, hoe de regering aankijkt tegen de toenemende onrust rond het wetsvoorstel, en de vraag over de financiering van het nog op te richten asbestfonds, wijst de staatssecretaris eerst op de uitgebreide behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer. Daar konden door amendementen en het aannemen van enkele moties de zorgpunten worden weggenomen en werd het wetsvoorstel met zeer grote meerderheid aanvaard: *"Juist daarom vind ik het belangrijk te onderstrepen dat in de recent oplevende onrust geen nieuwe wetenschappelijke gegevens, geen nieuwe feiten of nieuwe argumenten zijn ingebracht. Dat neemt niet weg dat de onderliggende zorg zeer serieus moet worden genomen."* Die serieuze benadering van de staatssecretaris leidt er overigens niet toe

dat, zoals door de SP-fractie wordt bepleit, de Subsidieregeling verwijderen asbestdaken, wordt heropend.

Tijdens het slotdebat in de Eerste Kamer op 28 mei 2019 blijken de zorg en twijfel over met name de betaalbaarheid van de sanering een grote rol te spelen. Een aantal partijen, dat het wetsvoorstel in de Tweede Kamer heeft gesteund, gaat overstag. Daaronder ook de CDA-fractie, met als woordvoeder oud-staatssecretaris J. Atsma. Op 4 juni 2019 wordt het wetsvoorstel dankzij de steun van de VVD, het CDA, de PvdA, de PVV en de SGP verworpen. Met als gevolg dat de asbestdaken overal nog in groten getale aanwezig zijn en door erosie blootstelling aan asbest blijven veroorzaken.

Schril contrast

Wat een schril contrast met het begin van het wetsvoorstel in 2011, met de Kamerdebatten van 2011 en de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer.

In februari 2011 spreekt de Vaste Kamercommissie voor Infrastructuur en Milieu met staatssecretaris J. Atsma over de reactie van de regering op het advies van de Gezondheidsraad over asbest uit 2010. Dat advies maakt duidelijk dat het risico dat asbest mesotheliom of longkanker veroorzaakt *“20 tot 40 keer groter is dan in het verleden werd gedacht.”* Het uitgangspunt voor het huidige asbestbeleid, zo licht Atsma toe, wordt gekenmerkt door het voorkomen van blootstelling aan asbest. Daarom kiest hij voor actieve sanering van de bestaande milieubronnen, nl. asbestwegen en asbestdaken.

Dat geluid laat hij ook horen in het Jaarverslag 2011 van het Asbestinstituut. In een interview, met de titel *‘Voor een gezond, veilig en asbestvrij Nederland,’* meldt Atsma:

“Asbest is levensgevaarlijk. Daarom bestaan er al jaren strenge regels voor asbest. Het advies van de Gezondheidsraad, 2010, was een ‘wake up call.’ Probleem is dat asbest overal aanwezig is: in wegen, in gebouwen, in woningen, op daken. We hebben het jarenlang toegepast tot het verbod in 1993. We zitten kortom met een historische erfenis van vele miljoenen tonnen asbest. Ik geef een paar praktische voorbeelden van hoe ik de asbestproblematiek aanpak. [. . .] Een derde voorbeeld is mijn oproep aan gemeenten, provincies en de boerenorganisatie LTO een ‘Green Deal’ af te sluiten voor het versneld vervangen van giftige asbestdaken door duurzame zonnepanelen. Het saneren van asbestdaken en het plaatsen van zonnepanelen worden fiscaal gestimuleerd door het Rijk. Daarmee snijdt het mes aan twee kanten: een veiliger en een duurzamer Nederland. Kortom, asbest eraf, zonnepanelen erop.”

In het algemeen overleg op 7 april 2011 gaan partijen uitgebreid in op de vele aspecten van de asbestproblematiek. Alle betrokken partijen steunen het streven van staatssecretaris Atsma om in te zetten op het maximaal verwijderen van de hoeveelheid asbest in de leefomgeving. De Jong, PVV, merkt op dat de Gezondheidsraad duidelijk is in zijn oordeel, dat asbest veel gevaarlijker is dan voorheen werd aangenomen.

“Gelukkig neemt de staatssecretaris de problemen met asbest serieus door dit advies over te nemen. Ik ben benieuwd hoe de staatssecretaris gaat doorpakken. Het gaat immers om iets heel wezenlijks. Ongeveer de helft van het gebruikte asbest is nog niet verwijderd. Laat hij concreet zijn. Laat de Nederlanders weten waar zij aan toe zijn. Laat hij er een flinke schwing aan geven.”

Jansen, SP, wijst er van zijn kant op dat TNO-onderzoek heeft aangetoond dat *“de emissie van asbestvezels van asbestcementdaken exponentieel toeneemt na 20 jaar, omdat die daken dan beginnen te verweren. Het risico dat dan ontstaat voor omwonenden is dan veel groter. Dat is toch een zelfstandige reden om te zeggen: het is volslagen onverantwoord om langer dan 30 jaar te wachten?”*

Atsma's reactie: *"Daarom zeg ik: we zetten in op 2024. Er zit een periode van 13 jaar tussen nu en dat jaartal."* De andere partijen bij het debat geven aan het streven van Atsma te steunen. De Jong, PVV, dankt Atsma voor de beantwoording en voor het feit dat hij de problematiek rondom asbest daadwerkelijk serieus neemt. Hij rondt af met: *"De PVV-fractie zal de aanpak nauwlettend in de gaten blijven houden. Ieder slachtoffer dat valt door asbest is er één te veel."* Jammer dat van die opvatting in 2019 bij de PVV en enkele andere partijen niets meer te merken is.

Blootstelling aan asbest na het verbod van 1993

Bakkersland

Na het debacle met het wetsvoorstel asbestdaken ziet de overheid af van verdere pogingen om het asbestgevaar langs de weg van verwijdering te beteugelen. Ondertussen hebben zich na het verbod in 1993 allerlei asbestincidenten voorgedaan waarop de overheid eigenlijk geen antwoord heeft.

Zoals bijvoorbeeld de commotie en onrust rond de aanwezigheid van asbest in ovens van bakkersbedrijf Bakkersland. De heer R.S., geboren in 1964, werkt van 1984 tot 2008 als bakker bij Bakkersland. Daar wordt hij aan asbest blootgesteld. In 2009 krijgt hij te horen dat hij lijdt aan mesothelioom. Naar aanleiding van dit incident stelt Kamerlid P. Ulenbelt (SP) in februari 2014 aan L.F. Asscher, de minister van SZW, de vraag of ovenisten of monteurs bij Bakkersland blootgesteld kunnen worden aan asbest. Het antwoord van minister Asscher op deze vraag laat goed zien hoe beperkt de betekenis van de Arbeidsinspectie (Inspectie SZW) anno 2014 nog is waar het gaat om het opsporen van asbest en het voorkomen van blootstelling aan asbest in de arbeidssituatie:

"Asbest is een materiaal dat in de vorige eeuw op grote schaal is toegepast. Vanwege de isolerende eigenschappen is het materiaal ook toegepast in bakkersovens. De levensduur van die ovens is zodanig dat zij gebouwd kunnen zijn voor het verbod op het toepassen van asbest van kracht werd. Dit betekent dat asbest nog steeds in bakkersovens aanwezig kan zijn. Blootstelling aan asbestvezels is een arbeidsrisico waar industriële en ambachtelijke bakkerijen dan ook terdege rekening mee moeten houden als het ovens betreft die vóór 1994 werden gebouwd. Bedrijven dienen hier dus in hun risico-inventarisatie en evaluatie (RI&E) aandacht voor te hebben. Indien nodig moeten maatregelen worden genomen om het risico te beheersen. De blootstelling mag de geldende grenswaarde in ieder geval niet overschrijden."

Op de vervolgvraag van Ulenbelt, of de minister zijn mening deelt dat op korte termijn alle asbest uit apparaten en machines, die gebruikt worden bij de voedselproductie, verwijderd moeten worden is het antwoord van de minister opnieuw ontwijkend. Hij meldt dat er sinds 1993 een algeheel verbod geldt op productie, gebruik en import van asbest, maar dat zolang er bij toepassingen geen asbest vrijkomt er geen sprake is van risico. De minister probeert vervolgens zijn straatje schoon te vegen met de stelling dat het de verantwoordelijkheid van werkgevers is om mogelijke arbeidsrisico's in kaart te brengen en adequate beheersmaatregelen te treffen. Zulks in het kader van de zorg voor de gezondheid en veiligheid van de werknemers.

Over de verantwoordelijkheid en de zorgplicht van de overheid inclusief de Arbeidsinspectie zegt Asscher niets. Men kan zich dan afvragen wat het asbestverbod uit 2004 nog inhoudt voor werknemers, die na 2004 met asbestproducten moeten werken. En van de toegevoegde waarde van de Arbeidsinspectie. Daarom neemt de heer R.S. zelf het heft in handen en dagvaart hij Bakkersland voor de kantonrechter. In het vonnis van 20 april 2016 oordeelt de kantonrechter dat Bakkersland aansprakelijk is.

Personele bezetting Arbeidsinspectie: pakkans bijna nul

Ook op een andere wijze is de overheid ernstig nalatig waar het gaat om de beteugeling van het asbestrisico. Dat blijkt uit het gebrek aan financiering van de Arbeidsinspectie en de onderbezetting van het personeel van de Arbeidsinspectie. Tijdens het asbestdebat in de Tweede Kamer van 7 april 2011 merkt Jansen, SP, op dat er bij de VROM-inspectie maar tien deskundige mensen rondlopen en de Arbeidsinspectie maar vier. Samsom, PvdA, sluit daarbij aan, hij verwijst naar een brief van de minister van SZW, waarin een bezuiniging op de Arbeidsinspectie wordt voorgesteld. De effectiviteit van de noodzakelijke handhaving is volgens Samsom sterk afhankelijk van de omvang van het personeel bij de Arbeidsinspectie.

“Als de pakkans bijna nul is, maakt de hoogte van de boete niet zoveel uit, want deskundigen weten dat nul maal oneindig geen uitkomst kent. Wij moeten echt de pakkans verhogen, want deze dreigt naar nul te gaan. Er wandelt ongeveer veertien man van de landelijke inspectie rond en dan wordt op gemeenteniveau geconstateerd dat men erg veel steken laat vallen.”

Om die situatie te verbeteren stelt Samsom voor om in ieder geval de voorgenomen bezuiniging te schrappen en verder voor te zorgen voor meer inspecteurs bij de Arbeidsinspectie. Staatssecretaris Atsma komt Samsom daarin tegemoet met de toezegging dat de vier arbeidsplaatsen bij de Arbeidsinspectie, die puur gericht zijn op de asbestinspectie, ondanks de bezuinigingen, gewaarborgd worden en hij zegt zelfs toe dat het aantal van vier verhoogd wordt naar zes. Over de VROM-Inspectie merkt Atsma op dat bij die inspectie *“asbest prioritair op de agenda zal blijven staan totdat dit niet meer nodig is.”*

Controle is wassen neus

Dat deze toezeggingen van Atsma niet erg veel effect gesorteerd hebben laat in mei 2017 een eigen onderzoek van het ministerie van SZW zien. De conclusie van het onderzoek luidt dat de capaciteit van de Inspectie SZW onvoldoende is om alle taken uit te voeren en dat er honderd tot vierhonderd (!) personeelsleden extra nodig zijn. De tekorten doen zich op meerdere terreinen van de inspectie voor. Het dagblad Trouw bericht dat de Tweede Kamer zich al jaren zorgen maakt over de capaciteit bij de inspectie en dat vijf partijen in de Tweede Kamer al in 2016 van de regering eisten dat onderzocht zou worden of de personele bezetting bij de Arbeidsinspectie voldoende was. Volgens het CDA, D66 en de SP nemen de taken van de Arbeidsinspectie toe en is de dienst onderbemand.

De onderzoekers geven aan dat er waarschijnlijk vanaf 2018 geen tijd meer is om de 1.500 bedrijven in de agrarische en groene sector te controleren. Terwijl in deze sector relatief veel onveilig wordt gewerkt en er veel gezondheidsrisico's zijn door lichamelijk zwaar werk en gebruik van gevaarlijke stoffen. Demissionair minister Asscher van Sociale Zaken laat tegenover Trouw weten dat er binnen het budget van zijn ministerie geen geld is voor uitbreiding. Hij adviseert om een nieuw kabinet te laten besluiten of de capaciteit bij de inspectie moet worden uitgebreid.

In Trouw van 21 maart 2018, *‘Overheid krijgt geen grip op asbestbranche’*, wordt eerst teruggekeken naar het rapport van de Algemene Rekenkamer van tien jaar tevoren. Dat rapport uit 2008 is vernietigend voor wat betreft het toezicht op regels in de asbestbranche. Een van de belangrijkste gebreken is de *zelfregulering* in de asbestsector. Met instemming van de overheid heeft de sector niet alleen de bevoegdheid gekregen om regels op te stellen, maar ook nog om die regels zelf te handhaven. Dat loopt faliekant mis. Volgens de Rekenkamer is de controle in de asbestbranche *‘een wassen neus’*. En dan wordt het 2017 en publiceert onderzoeksbureau Tauw in opdracht van het ministerie SZW het rapport *‘Onderzoek functio-*

neren certificatiestelsel asbest’. Dat rapport van Tauw bevestigt dat er sinds 2008 in feite niets veranderd is in het toezicht. Trouw citeert onafhankelijke asbestdeskundigen die spreken over voortdurende corruptie in de asbestsector. Ook al heeft een onderzoeksbureau in 2010, in opdracht van SZW, geconstateerd welke gebreken er in het toezicht bestaan en heeft SZW beterschap beloofd, in 2017 is er nog niets veranderd of verbeterd. Eindverantwoordelijke voor de veiligheid van mensen, die met het kankerverwekkend asbest werken, aldus *Trouw*, is de Inspectie SZW. Een dienst die al jaren op de hoogte is van de problemen in de sector, maar er geen vat op krijgt. *Trouw*: “Controleren kan de inspectie echter niet; ze komt handen en voeten tekort. Navraag wijst uit dat acht inspecteurs werken op het thema asbest. Jaarlijks zijn er meer dan 70.000 meldingen van asbestgerelateerde activiteiten.”

Ook dit keer belooft SZW beterschap en vestigt haar hoop op de nieuwe omgevingsdiensten, die op regionaal niveau de naleving van milieuregels gaan controleren.

Maar als in januari 2018 Kamerleden vragen stellen aan de minister van I en W naar aanleiding van berichten dat er asbest is aangetroffen in kindermake-up, antwoordt de minister dat de Inspectie Leefomgeving en Transport, ILT, verantwoordelijk is voor de handhaving van het Productenbesluit asbest. En naar aanleiding van de vraag hoeveel medewerkers van de ILT beschikbaar zijn voor het dossier Asbest, laat de minister weten dat “*de ILT ongeveer 5 fte aan inspecteurs beschikbaar heeft voor het dossier asbest*”.

Tata Steel

Naast de schade door asbestwegen en asbestdaken bestaat er een omvangrijke bron van asbestschade veroorzaakt door asbesthoudende producten en materialen. Volgens sommigen zou het daarbij zelfs handelen om enkele duizenden toepassingen. Die treffen we met name aan in bedrijven waar in het productieproces hoge temperaturen optreden zoals de staalindustrie. Van die bedrijfstak is Tata Steel, voorheen Hoogovens en Corus, de belangrijkste vertegenwoordiger. Het hoeft daarom niet te verwonderen dat juist bij Tata Steel al decennialang relatief veel asbestslachtoffers te betreuren zijn. Maar het roept ook de vraag op wat het asbestverbod van 1993 en 2005 bij Tata Steel in de praktijk voorstelt, hoe de overheid dat verbod gehandhaafd heeft en handhaaft, en welke asbestbronnen nog steeds bij Tata Steel aanwezig zijn.

Asbestcirculaires Hoogovens 1971 - 1990

1971

Hoogovens is begin jaren zeventig een van de eerste bedrijven die zich realiseert hoe groot het gevaar van asbest is. B. de Jonge, directeur Productie, legt in de circulaire van 2 december 1971 aan het personeel uit wat de richtlijnen binnen het bedrijf zijn voor het gebruik van asbest. “*Aan het gebruik van asbest kunnen bij onvoldoende zorgzaamheid gevaren voor de gezondheid zijn verbonden*”, zo houdt hij het personeel voor.

En als men overweegt asbest te gebruiken, moet men contact opnemen met het Materiaal adviesbureau om na te gaan of voor het doel ander materiaal dan asbest gebruikt kan worden. Als dat mogelijk is, mag asbest niet gebruikt worden. Als asbest niet door een ander materiaal kan worden vervangen, dient over de werkmethode tijdens het gebruik van asbest overleg te worden gepleegd met de Veiligheidsdienst.

“*De voorgestelde werkmethode moet in overeenstemming zijn met de richtlijnen van de Arbeidsinspectie, zoals vastgelegd in Publicatieblad P 116. De werkmethode moet alle werkzaamheden tot en met de verpakking van de asbestafval omvatten*”.

Voor de volledigheid voegt De Jonge daaraan toe dat indien gebouwen, installaties of installatiedelen waarin asbest is verwerkt, moeten worden gesloopt, eveneens op dezelfde wijze overleg dient plaats te vinden over werkmethode en afvoer van afval.

1972

Een jaar later laat onderzoek op de aanwezigheid van asbestvezels in stof op kranen onder de remschijven zien dat dit stof asbest bevat. En in 1973 blijkt er binnen de afdeling Speurwerk en Ontwikkeling een heuse Werkgroep asbest actief te zijn. Deze werkgroep stelt tijdens haar vergadering op 11 april 1973 vast dat er geen onderscheid gemaakt moet worden tussen de verschillende soorten asbest, dat zuiver asbest praktisch vervangen is, dat materialen, waarin asbest verwerkt wordt vervangen moeten worden en dat er een asbestinventarisatie gemaakt moeten worden. Dat die conclusies consequenties hebben is beseft men binnen de werkgroep heel goed. *“Wij moeten kijken of het inderdaad een haalbare kaart is dat alle nog gebruikte asbest binnen een bepaalde tijd kan worden verboden”*. Een benadering, die zoals zal blijken, 50 jaar later nog steeds actueel is.

Ook wordt in de werkgroep opgemerkt dat *“wat in de circulaire van De Jonge uit 1971 staat, nl. dat asbest niet gebruikt mag worden een punt is voor het MAB (?), wat dan in alle gestrengheid toegepast moet worden, dus ook eternitplaten en remvoeringen zoveel mogelijk vervangen.”*

1978

In maart 1978 is de publicatie van het Asbestbesluit door de overheid voor B. de Heer, directeur Productie, aanleiding om de richtlijnen van de circulaire 1064 van 2 december 1971 aan te passen. Voortaan zullen er nieuwe richtlijnen gelden. Richtlijn nummer 1 bepaalt dat het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen zoveel mogelijk vermeden moet worden. Richtlijn nummer 3 houdt in dat wanneer er geen vervangende materialen beschikbaar zijn, dit gemeld moet worden aan de Veiligheidsdienst, die tot taak heeft de toepassingen te toetsen aan het Asbestbesluit en eventueel ontheffing te vragen bij de Arbeidsinspectie. Tot slot meldt directeur De Heer dat na 1 mei 1978 het niet meer mogelijk is magazijnartikelen te verkrijgen, waarvan het toepassen in strijd is met het Asbestbesluit.

1982

De volgende asbestcirculaire van Hoogovens IJmuiden dateert van 16 december 1982: *“Zoals bekend kan de verwerking van asbest risico's voor de gezondheid opleveren. Dit risico treedt op als fijn asbeststof wordt ingeademd. Deze problematiek heeft bij Hoogovens al lang de aandacht.”*

De nieuwe richtlijn bepaalt dat het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen in principe niet meer is toegestaan. En gaat daarmee een stapje verder dan de circulaire van vier jaar eerder, waarin werd bepaald dat het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen *“zoveel mogelijk vermeden moet worden”*.

1990

De Coruscirculaire van 16 oktober 1990, *Asbest en asbesthoudende producten*, verwijst naar nieuwe regelgeving als gevolg van het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet uit 1988. De circulaire bepaalt dat met directe ingang het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen voor nieuwe toepassingen verboden is. Bij werkzaamheden aan bestaande toepassingen dient onderzocht te worden of het asbest kan worden vervangen door asbestvrij materiaal. Hiermee loopt Hoogovens in belangrijke mate vooruit op het asbestverbod dat in

1993 tot stand komt. De bestaande voorschriften voor het slopen en verwijderen van asbesthoudend materiaal blijven gewoon van kracht, maar nieuw is het voorschrift over het verwijderen van kleine hoeveelheden asbesthoudend afval. Het verwijderen daarvan kan volgens de circulaire door een onderhoudsafdeling zelf worden uitgevoerd. Ook houdt de afdeling zelf toezicht.

De circulaire geeft aan wat er onder *kleine hoeveelheden* moet worden verstaan. En dat het betrekking heeft op platen, isolatie en pakkingen. De maximale tijdsduur van deze werkzaamheden is twee uur. Of deze bepaling toelaatbaar is op grond van het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet 1988 vermeldt de circulaire niet. Het slopen of verwijderen van grote hoeveelheden asbesthoudend materiaal dient men volgens de circulaire tijdig te melden aan het bedrijfsbureau van de Bouw- en Ovenbouwkundige Dienst.

De verkeerde MAC-waarde

Vanaf begin jaren zeventig stemt Hoogovens haar veiligheidsbeleid af op de asbestpublicaties van de Arbeidsinspectie en de Asbestbesluiten van het ministerie van SZW. De asbestcirculaires van Hoogovens spreken heldere taal, het gebruik van asbest en asbestmaterialen is vanaf 1982 in beginsel niet meer toegestaan. De vertaling van die circulaire naar de praktijk van alle dag op de werkvloer is echter een ander verhaal. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een interne publicatie van Hoogovens van 9 juli 1979. Die handelt over de maximaal aanvaarde concentratie asbest, afgekort MAC. Hoogovens verwijst naar de Arbeidsinspectie, die een lijst met MAC-waarden heeft opgesteld:

“De maximaal aanvaarde concentratie van een gas, damp of van stof is die concentratie in de lucht op de werkplek die in het algemeen de gezondheid van zowel de werknemers als ook van hun nageslacht niet benadeelt: ook niet als de werknemers langdurig tot zelfs hun arbeidsleven lang hieraan blootgesteld worden. De MAC-waarden zijn gebaseerd op de huidige stand van wetenschappelijk onderzoek.” Aldus de toelichting van Hoogovens.

Maar dan gaat er iets helemaal fout bij Hoogovens. Hoogovens stelt namelijk dat de MAC-waarde bij blootstelling aan asbest op twee vezels per ml lucht of twee vezels per kubieke centimeter ligt. Die MAC-waarde heeft echter alleen betrekking heeft op het asbestose-risico en niet op het mesotheliomrisico. In de toelichting bij het Asbestbesluit van 1 april 1977 wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen enerzijds het asbestoserisico, met de bijbehorende MAC-waarde van twee v/cm³, en anderzijds het kankerrisico van asbest, waarvoor geen MAC-waarde gegeven kan worden. Dat laatste houdt in dat elke blootstelling aan asbest, hoe beperkt en kort ook, het kankerrisico met zich brengt. Hoogovens is op de hoogte van het Asbestbesluit, maar kiest er bewust voor om tegenover het personeel te zwijgen over het kankerrisico dat in het besluit benoemd wordt. Wat de reden daarvoor is, heeft Hoogovens voor zover bekend niet openbaar gemaakt, maar het vermoeden dringt zich op dat er financiële argumenten in het spel zijn.

6.10 Asbestslachtoffers Tata Steel

In het tijdvak 1995-2015 melden zich bij het Comité Asbestslachtoffers ruim 30 mesotheliomslachtoffers van Hoogovens/Corus/Tata Steel. In januari 2007 bericht het Dagblad Kennemerland dat er volgens Hoogovens in het tijdvak 2002 t/m 2005 al 37 asbestvorderingen zijn ingediend. Daarvan zouden dertien vorderingen zijn erkend en tien zaken zouden nog aanhangig zijn. In 2019 maakt het Instituut Asbestslachtoffers bekend dat er in de periode 2007 - 2018 bij het instituut 40 zaken tegen Tata Steel zijn afgerond. In de helft van deze zaken zonder positief resultaat voor de slachtoffers. In oktober 2022 bericht de krant dat Tata Steel

sinds 1 januari 2020 26 nieuwe schadevorderingen heeft ontvangen van werknemers en oud-werknemers vanwege asbestziekten.

In de vele rechtszaken, die asbestslachtoffers vanaf medio jaren '90 aanspannen tegen Hoogovens, betwist het bedrijf stelselmatig de blootstelling aan asbest. Omdat Hoogovens zich daarbij bovendien op het standpunt stelt dat de bewijslast van de blootstelling bij de slachtoffers ligt, gaan de slachtoffers er regelmatig toe over om getuigen te laten horen. Die getuigenverklaringen leveren veel nuttige informatie op over de concrete arbeidsomstandigheden en de blootstelling aan asbest van de slachtoffers bij Hoogovens in de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren. Hoewel Hoogovens zich in de rechtszaken halsstarrig opstelt, lukt het veel slachtoffers om schadevergoeding af te dwingen.

In de getuigenverklaringen valt het op dat de werknemers van Hoogovens niet alleen vaak tot in detail beschrijven hoe er bij Hoogovens blootstelling aan asbest ontstaat, maar ook aangeven in welke mate in het grote Hoogovensconcern asbest en asbesthoudende materialen zijn toegepast. Bovendien wordt het duidelijk dat er binnen Hoogovens maar weinig kennis en informatie beschikbaar is over alle vormen van asbesttoepassing. De volgende citaten uit getuigenverklaringen onderbouwen die conclusie.

Getuigenverklaringen

B.H., een walser, vertelt in 2008 over zijn werk bij Hoogovens in de periode 1965-1988:

“Mijn werk betrof naast het ook continue bedienen van de productiemachines van Blokwalserij-2, ook het onderhoud ervan. De onderhoudswerkzaamheden bestonden uit het circa 1 maal per maand verwisselen van de asbesthoudende remschoenen en asbesthoudende glijmaterialen van glijdlagers en -leidingen. Tijdens dit onderhoud werden deksels afgenomen, welke waren afgedicht met bijvoorbeeld asbesthoudend pakkingmateriaal. Dit materiaal werd door de demontage vaak beschadigd en werd dan vervangen door nieuw, want ‘het kostte toch niks.’

Als het nodig was moesten de wielen van de kranen gewisseld worden vanwege slijtage. En als de wielkasten opengingen kunt u zich voorstellen wat er zo al aan asbest om je heen zweefde. Er reden 5 grote kranen en die waren 24 uur per dag in bedrijf en er werd natuurlijk veel geremd waardoor er toch wel asbest in de omgeving aanwezig was. Maar de blokwalserij 2 was 300 meter lang en ieder weldenkend mens kan toch wel begrijpen dat als je de opdracht kreeg om de kraanbanen te vegen en schoon te maken dat je dan midden in het asbestgebied aan het werk was. En natuurlijk ook na de reparatie al het gereedschap schoonmaken.”

Een andere oud-collega J. verklaart in 2010 hierover bij de kantonrechter:

“Ik ben betrokken geweest bij het maken van de lijsten met een inventarisering van gevaarlijke stoffen. Die heb ik ook bij me. Ik lees daar wat uit voor. Het gaat met name om een rapportage die in februari 2001 is gemaakt en is ondertekend door de toenmalige afdelingsarts en Peter Strikwerda, de toenmalige directeur van HCLP. Toen de asbestbesluiten van kracht waren zijn er natuurlijk stofmetingen gedaan en monsters in kranen genomen e.d. Dat is zeker niet gebeurd in de jaren 60, 70 en 80. Ik wil nogmaals benadrukken dat het rapport van 2001 erg belangrijk is, omdat daar heel duidelijk in wordt aangegeven wat de werkomstandigheden zijn geweest en wie er zijn blootgesteld. Dit rapport is voor iedereen toegankelijk.”

Rapport 2001

Het hiervoor aangehaalde rapport van Corus dateert van 5 februari 2001. Het rapport is opgesteld door bedrijfsarts B. Elzerman, met steun van ArboNed Noord-Holland, en namens Corus geautoriseerd door ir. P. Strikwerda. Het heeft als titel *“Kankerverwekkende en repro-*

ductietoxische stoffen, Beoordelen blootstelling in Blokwasserij 2, knuppelwalserij en staafwalserij (tegenwoordig SKW)”.

Het rapport bevat ook een *Globale beoordeling van de blootstelling aan kankerverwekkende stoffen*. Genoemd worden daarin onder meer Robertson gevelbeplating, Eternietplaat voor bouwkundige en technische toepassing, chrysotiel wol, dekens, doek enz. voor bouwkundige en technische toepassing, crocidoliet in elektro-technische installaties, Ferrodo frictiemateriaal, asbestafdichtkoord, asbesthoudende vonkenschotten en asbesthoudende weerstandsbox. Ter voorbereiding van het rapport van 5 februari 2001 heeft Corus een intern onderzoek laten verrichten. De resultaten daarvan staan in onderdeel 2.2 van het rapport: *“Voor zover bekend worden er bij de SWK geen stoffen meer ingekocht die kankerverwekkend of reproductietoxisch zijn voor de mens. Op veel plaatsen bevindt zich nog asbest, ook in opslag van reserveonderdelen.”*

Deze openhartige publicatie van Corus toont in de eerste plaats aan dat de dagelijkse praktijk op de werkvloer bij Corus op gespannen voet staat met de circulaire van Hoogovens zelf van 16 oktober 1990. Want daarin is bepaald dat, met directe ingang, het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen voor nieuwe toepassingen verboden is. Maar ook het in opslag houden van asbesthoudende reserveonderdelen, dat in het rapport wordt vermeld, is moeilijk te rijmen met het asbestbesluit van 1993 dat expliciet bepaalt dat het verboden is om asbest of asbesthoudende producten *in voorraad te houden*.

Opmerkelijk is in hoofdstuk vier van het rapport de *Registratie van blootgestelde personen aan kankerverwekkende stoffen*. In antwoord op de vraag wanneer er geregistreerd moet worden, wordt verwezen naar de wettelijke grenswaarden. Daar wordt aan toegevoegd:

“In ieder geval is boven de grenswaarde sprake van ‘gevaar voor gezondheid en veiligheid’. Echter voor sommige kankerverwekkende stoffen geldt een gezondheidkundige grenswaarde van 0 (crocidoliet) (blauw asbest). Iedere blootstelling levert dan ‘gevaar voor gezondheid en veiligheid’ op. Normen voor dergelijke stoffen zullen gebaseerd gaan worden op aanvaarde risico’s of technische haalbaarheid en niet op het criterium ‘gevaar voor gezondheid en veiligheid’. Tevens zijn grenswaarden onderhevig aan verandering door stand van de wetenschap en techniek.”

Grenswaarde

Deze passage vraagt om enkele kritische noten. In de inleiding van het rapport wordt gesteld dat het rapport voortvloeit uit het Arbobesluit en dat volgens de wet de bij metingen gevonden waarden vergeleken moeten worden met *“de toegestane blootstelling, MAK-waarden.”* Welke de geldende MAC-waarden op dat moment zijn, zegt het rapport niet, maar het vermeldt dus wel dat voor sommige kankerverwekkende stoffen, zoals crocidoliet, blauw asbest, de grenswaarde 0 (nul) is. Dat betekent dat werknemers van Corus helemaal niet aan blauw asbest mogen worden blootgesteld. Maar waarom de grenswaarde 0 alleen maar voor blauw asbest zou gelden en niet voor chrysotiel, wit asbest, en amosiet, bruin asbest, wordt niet uitgelegd. Dat is des te opmerkelijker als we zien dat de bijlage bij het rapport een globale beoordeling van blootstelling aan kankerverwekkende stoffen bevat. Daarin komt ook de blootstelling aan chrysotiel bij bouwkundige en technische toepassing aan de orde. Als eigenschap van chrysotiel, gebruikt bij de Blokvals 2 in de knuppelwalserij, wordt vermeld: *“kankerverwekkend”* en bij het blootstellingsniveau staat: *“onbekend”*. En bij het gebruik van chrysotiel in electrotechnische installaties staat dat chrysotiel *“kankerverwekkend”* is en bij blootstellingsniveau staat *“Altijd boven MAK-waarde (nul).”*

Uit deze informatie kan niet anders geconcludeerd worden dan dat bij blootstelling aan wit asbest, net als bij blauw asbest, de grenswaarde 0 is, en dat ook blootstelling aan wit asbest als kankerverwekkende stof kan leiden tot *'gevaar voor gezondheid en veiligheid.'*

Onbegrijpelijk is ook dat het Corusrapport uit 2001 in het geheel geen aandacht schenkt aan het rapport van de Gezondheidsraad, getiteld *Protocollen asbestziekte: maligne mesotheliom*, van 15 april 1998. Een rapport dat zonder twijfel kan worden aangemerkt als maatgevend in wetenschappelijke zin. Over de relatie asbest-mesotheliom meldt het rapport: *"Uit epidemiologisch onderzoek naar het verband tussen asbestblootstelling en de kans op een maligne mesotheliom is gebleken dat er voor het aannemen van een drempelniveau onvoldoende aanwijzing is. Kortdurende blootstelling of regelmatige blootstelling aan lage concentraties asbest is voldoende om die kans te vergroten."*

Asbestinventarisatie

Uit hoofdstuk drie van het Corusrapport blijkt dat er ook een inventarisatie is gemaakt *'van alle aanwezige electrotechnische materialen waarvan niet op voorhand kon worden vastgesteld dat ze asbestvrij waren'*. De inventarisatie, van start gegaan in 1999, is in 2000 afgerond. Het blijkt te gaan om circa 5400 materialen met unieke gegevens als fabriek, installatie, paneel, veld/compartiment, nummer, fabricaat, magazijnnummer en bijzonderheden. De hierbij gevonden gegevens zijn vergeleken met magazijngegevens bij de afdeling inkoop, maar daaruit heeft men geen relevante informatie kunnen halen. *"Zelfs de fabrikant van de materialen kon geen sluitende uitspraken doen over het wel of niet asbesthoudend zijn. Daarop is besloten om per type een monster te laten nemen en analyseren door de firma SGS uit Terneuzen."* Het handelt om ruim 100 monsters. In januari 2001 is de analyse nog niet afgerond. De afwikkeling van de inventarisatie wordt overgedragen aan de werkgroep asbest SKW.

Globale beoordeling blootstelling

Bij het materiaal met de benaming Ferrodo frictiemateriaal, dat toegepast wordt bij alle halkanen SKW en diverse hoofd- en hulpaandrijvingen, wordt in het rapport ter zake van de blootstelling aan asbest, met de eigenschap *'kankerverwekkend'*, een aparte opmerking gemaakt: *"In verband met onvervangbaarheid zijn de remmen van de kranen KA 1 en KA 2 nooit vervangen. De remmen van de dekselwagens zijn tot op januari 2001 NIET asbestvrij."*

Dat roept de vraag op of Corus daarmee niet in strijd handelt met het asbestverbod van 1993, en, of Corus hiervoor mogelijk vrijstelling of ontheffing heeft gevraagd en gekregen van de Arbeidsinspectie. Maar ook de vraag of het Coruspersoneel op de hoogte is van de aanwezigheid van asbest in de remmen van de dekselwagens en of de Corusmedewerkers tegen dat gevaar voldoende beschermd worden.

Afspraken

Aan het slot van het rapport van 5 februari 2001 wordt een belangrijke afspraak vastgelegd:

"Mede gezien het enorme volume kankerverwekkende stoffen, waaronder asbest en asbestgerelateerde stoffen, en de wijze waarop hier in het verleden mee is gewerkt, geldt voor medewerkers van CLYP: Een ieder, die door de loop van de geschiedenis heen bij CLYP (voorheen HSLP Oxystaalfabriek 1, Blokwalserij 2, Knuppelwalserij of Staafwalserij) werkt of heeft gewerkt, wordt geacht op de een of andere manier aan kankerverwekkende of reproductietoxische stoffen blootgesteld te zijn geweest. De mate van blootstelling is afhankelijk van functie en werkplek. Blootstellingsgegevens zijn terug te vinden in gearchiveerde rapporten bij de

Corus IJmuiden ondersteunende Arbodienst. In de archieven van de Centrale Personeels Administratie (CPA) van Corus IJmuiden (voorheen Hoogovens) is voor iedere werknemer terug te zoeken hoe lang hij welke functies bij welke fabriek heeft verricht. Deze gegevens blijven altijd bewaard.”

Gebrekkige wetgeving en onvoldoende handhaving

Maar de gang van zaken bij het gebruik van asbest en asbesthoudende materialen bij Tata Steel roept ook vragen op over de wijze waarop het asbestverbod uit 1993 en 2004 in de praktijk wordt toegepast. Met het asbestverbod is wat bijzonders aan de hand. Ik ga even terug naar de aanloop naar het eerste asbestverbod van 1 juli 1993. Eternit is daarbij de grootste belanghebbende. Begin 1993 doet Eternit nog een poging om voor zichzelf een uitzondering te bedingen op het aankomende verbod, maar staatssecretaris De Vries gaat daar niet in mee. Behalve dat Eternit nog toestemming krijgt om haar voorraden weg te werken tot 1 januari 1994.

Het asbestbesluit van 19 februari 1993, in werking getreden per 1 juli 1993, houdt in artikel vier in dat het verboden is om asbest dan wel asbesthoudende producten te bewerken, verwerken of in voorraad te houden. In artikel vijf van dat besluit worden weliswaar een aantal uitzonderingen op het verbod uit artikel vier geformuleerd, maar dat behelst specifieke toepassingen zoals het gebruik van frictiematerialen in motorrijtuigen, laboratoriumonderzoek en asbesthoudend afval. Een veel verdergaande uitzondering, die we hierna tegenkomen in artikel vijf van het Productenbesluit asbest 2004 kent het besluit uit 1993 echter niet.

Productenbesluit asbest 2004

Het Productenbesluit asbest uit 2004 is qua opbouw ingewikkelder. Het besluit wordt gekenmerkt door de twee met elkaar verbonden maar ook elkaar deels tegensprekende artikelen vier en vijf. Artikel vier zegt dat het verboden is *‘asbest of asbesthoudende producten te vervaardigen, in Nederland in te voeren, voorhanden te hebben, aan een ander ter beschikking te stellen, toe te passen of te bewerken’*. Daarmee is dit nieuwe artikel vier ruimer dan zijn voorganger uit 1993, want aan het verbod uit 1993 is toegevoegd het *‘in Nederland invoeren’*, *‘het voorhanden hebben’* en het *‘aan een ander ter beschikking stellen’*.

In de toelichting wordt gemeld dat onder het begrip *‘voorhanden hebben’* mede begrepen wordt het passieve functionele gebruik van bestaande asbesthoudende producten zoals frictiematerialen in voertuigen, gelegde vloerbedekking en in gebruik zijnde bloembakken. Verder zegt de toelichting dat onder het begrip *‘toepassen’* vallen handelingen zoals het verspuiten en verwerken en het mengen van asbesthoudende materialen met asbestvrije materialen. Terwijl onder de term *‘aan een ander ter beschikking stellen’* volgens de toelichting ook de handeling van het *‘op de markt brengen’* valt.

Tot zover lijkt artikel vier een heldere en bruikbare bepaling, maar die helderheid wordt in artikel vijf weer onderuitgehaald. Artikel vijf bepaalt namelijk dat het verbod van artikel vier niet van toepassing is (a) voor zover het betrekking heeft op het voorhanden hebben of aan een ander ter beschikking te stellen van een product dat (b) rechtmatig op de markt is gebracht of waarin asbest of een asbesthoudend product rechtmatig is toegepast en (c) dat vóór de datum van inwerkingtreding van het besluit (in 2005) reeds geïnstalleerd of in bedrijf was, (d) tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald.

Daarbij moet erop gewezen worden dat het asbestverbod uit 1993 maar ook dat uit 2004 niet inhouden dat er in ons land een asbestverwijderingsplicht bestaat. De overheid heeft dat wel ten dele proberen in te voeren, maar zoals we hebben gezien is het wetsvoorstel asbestdaken in 2019 in het parlement gesneuveld. Nadien heeft de overheid geen nieuwe

pogingen in die richting ondernomen. Door het nog steeds ontbreken van een asbestverwijderingsplicht kan de overheid niet optreden tegen de aanwezigheid van asbesthoudende producten of materialen, die vóór 2005 al zijn toegepast of in gebruik zijn genomen. De meerderheid van die asbestproducten betreft asbestcementproducten, maar er zijn natuurlijk ook nog vele andere asbestproducten in de samenleving.

Toepassing uitzondering artikel vijf a

De belangrijkste uitzondering, in artikel vijf a, betreft het gebruik van producten die rechtmatig zijn toegepast en reeds vóór 2005 geïnstalleerd en/of in bedrijf zijn totdat deze worden verwijderd. *“Dit betekent dat asbesthoudende producten die rechtmatig zijn toegepast in een bouwwerk, constructie of installatie of in de bodem, niet verwijderd hoeven te worden, tenzij aan andere regelgeving daartoe verplicht.”* Aldus de nota van toelichting.

Deze uitzondering roept natuurlijk vragen op. Bijvoorbeeld de vraag hoe vastgesteld kan worden of een asbestproduct vóór 2005 al toegepast is of eerst daarna? Is de Arbeidsinspectie in staat om de uitzondering krachtens artikel vijf a in voorkomende gevallen vast te stellen? Hoe past de Arbeidsinspectie deze regel in de praktijk toe en wat zijn de resultaten daarvan?

Ook dringt zich de vraag op hoever de uitzondering van artikel vijf a strekt. Stel dat ervan mag worden uitgegaan dat een asbestproduct vóór 2005, bijvoorbeeld in 1990 of in 2000, is toegepast en sindsdien gebruikt wordt, kan de Arbeidsinspectie dan o.g.v. artikel vijf a tegen dat gebruik optreden indien dat asbestproduct gevaarlijk is of door tijdsverloop gevaarlijk is geworden?

Ander voorbeeld: een installatie of machine waarin vóór 2005 op rechtmatige wijze een asbesthoudend onderdeel is toegepast, raakt in - stel - 2015 defect door slijtage. Is het o.g.v. het asbestverbod uit 2004 dan toegestaan om het versleten asbesthoudend onderdeel te vervangen door een nieuw asbesthoudend onderdeel? Volgehouden zou kunnen worden dat het toepassen van een asbesthoudend onderdeel na 2004 in strijd is met het verbod omdat dat onderdeel nog niet vóór 2005 was geïnstalleerd of in bedrijf was.

De consequentie van een en ander zou kunnen zijn dat de overheid ingevolge artikel 5 a van het asbestbesluit uit 2004 niet kan optreden tegen het gebruik van asbesthoudende producten, maar tegelijk ook geen mogelijkheden heeft om bedrijven, zoals bijvoorbeeld Bakkersland of Tata Steel, te verplichten tot asbestsanering over te gaan, waar het gaat om asbestproducten die vóór 2005 zijn toegepast en die aan slijtage onderhevig zijn. En dat zijn er bij Tata Steel heel veel.

Als we kijken naar de praktijk bij Tata Steel, een zeer groot bedrijf met vele asbesthoudende materialen en evenzovele toepassingen, is het begrijpelijk dat dat bedrijf niet direct na 1993 volledig gesaneerd is en dat de toen bestaande voorraad aan asbestonderdelen eerst is opgemaakt. Maar dan blijft van belang de vraag hoe Tata Steel vanaf het eerste verbod in 1993 met dat probleem is omgegaan en of de Arbeidsinspectie daarop toezicht heeft gehouden. Zeker is dat bij Tata Steel heel wat asbesttoepassingen door saneringen na 1993 zijn verdwenen, maar het is ook een feit dat er ook tegenwoordig nog op veel plaatsen in het bedrijf asbestmaterialen aanwezig zijn.

Veelzeggend is in dat verband het bericht van 16 september 2022 van het NoordHollands Dagblad. Daar wordt gemeld dat Tata Steel heeft erkend dat in de voorafgaande vijf jaren één op de vijf werknemers van Tata Steel, in totaal 1.825 werknemers, d.w.z. 20 procent van de ruim 9.000 werknemers, is blootgesteld aan asbest. Gezien het feit dat elke blootstelling aan asbest, hoe kort en beperkt ook, het kankerrisico met zich brengt, is daardoor 20

procent van de Tata-werknemers aan het risico van asbestkanker blootgesteld. De mogelijk kwalijke gevolgen daarvan zullen eerst over geruime tijd zichtbaar worden.

Asbestincidenten

Daar komt bij dat Tata Steel recent opgemerkt heeft dat zij bekend is met de aanwezigheid van asbestmaterialen en toepassingen, en met de vele asbestincidenten. Maar dat is volgens Tata Steel geen enkel probleem omdat zij beschikt over zorgvuldig uitgewerkte protocollen voor het geval er zich in het bedrijf een ‘*asbestincident*’ voordoet. Volgens Tata weet het personeel daar heel goed mee om te gaan. Ook hierbij doet zich weer de vraag voor of de Arbeidsinspectie, de ILT of de Omgevingsdienst hierin gekend is en hoe men daarop heeft gereageerd.

Dat er zich binnen Tata Steel regelmatig asbestincidenten voordoen, is een bekend feit. Maar of, hoe en hoeveel werknemers van Tata bij die incidenten aan asbest zijn blootgesteld, is niet bekend. In het NoordHollands Dagblad van 16 september 2022 meldt een woordvoerder van de Omgevingsdienst Noodzeekanaalgebied dat de dienst sloopactiviteiten, waarbij asbest kan vrijkomen, bij Tata controleert. Of dat toereikend is, is nog maar helemaal de vraag gezien de toelichting van de woordvoerder van de Omgevingsdienst: *“Tata Steel is zelf wettelijk verantwoordelijk voor een correcte asbestinventarisatie. Door dat in kaart te brengen, beschermt men de gezondheid van de medewerkers.”*

Dat laatste is natuurlijk een open deur. Op Tata Steel rust al vanouds net als op andere werkgevers een heel duidelijke zorgplicht. Die inhoudt dat zij als werkgever ervoor moet instaan dat de werknemers niet aan het kankerverwekkende asbest worden blootgesteld. Artikel vijf sub a van het asbestverbod 2004 kan dan wel een uitzondering maken op het voorhanden hebben, in de zin van gebruiken, van asbest en asbestmaterialen, maar dat ontslaat Tata nooit ofte nimmer van haar zorgplicht. En van haar aansprakelijkheid indien Tatawerknemers getroffen worden door asbestkanker.

Daarom rust er ook een zware taak en plicht op de Omgevingsdienst respectievelijk de Arbeidsinspectie/ILT om nauwgezet toezicht te houden op de hele asbestproblematiek bij Tata Steel. Zeker nu het rapport van de Gezondheidsraad uit 2010 het immense gevaar van asbest nog eens haarscherp aan de orde heeft gesteld.

Afschuiven en wegstappen kan niet meer.

6.11 Samenvatting

Dat de betekenis van de overheid in het asbestdossier essentieel is - zonder de macht en invloed van de asbestindustrie te ontkennen of te onderschatten - vloeit voort uit de wettelijke taken van de overheid op het gebied van arbeid, arbeidsomstandigheden, arbeidsrecht, veiligheid, gezondheid, wetenschap en milieu. Deze taken leggen een grote verantwoordelijkheid en last op de schouders van de overheid. Dat zien we zowel bij de wetgeving, als ook bij de uitvoering en de handhaving van de wetten.

De concrete invulling van deze wettelijke taken van het asbestdossier door de overheid kenmerkt zich toch vooral door traagheid, twijfel en halfslachtigheid. Waardoor maatregelen die hard nodig zijn worden uitgesteld, al dan niet voorzien van plechtige vaak loze beloften en lonkende vooruitzichten. Tegelijk is de druk vanuit de samenleving steeds voelbaar, en brengt zij bij tijd en wijle de overheid in de problemen. Het leidt tot pappen en nathouden. De overheid koestert stilletjes de hoop dat het asbestprobleem uit zichzelf wel overgaat, of beheersbaar wordt, terwijl de overheid telkens weer moet constateren dat het probleem alleen maar groter en erger wordt. Daarbij steeds zwalkend tussen aan de ene kant economische belangen van het bedrijfsleven en aan de andere kant eisen van de volksgezondheid.

Dat traject is bezaaid met goede bedoelingen en voornemens, maar is ook ruim voorzien van misslagen en falen. Anno 2023 is het asbestprobleem helaas nog steeds springlevend, is het aantal asbestslachtoffers onverminderd hoog, blijven grote aantallen slachtoffers in de kou staan, en zijn de vooruitzichten niet erg hoopgevend. Daarnaast zien we dat het leed van de asbestslachtoffers en hun nabestaanden onderschat wordt en veel dieper en hardnekkiger is dan gevreesd.

Tegen die achtergrond en met die ervaringen in het geheugen geprent moet de overheid nu eindelijk een les durven trekken. Niet langer dralen, maar daadwerkelijk de problemen aanpakken.

7 Van Asbestinstituut naar Asbestfonds

7.1 Inleiding

Wie enigszins op de hoogte is van het asbestdrama dat zich in ons land sinds 1950 voltrekt, verbaast zich in 1995 niet over het SP-rapport *“Asbest: de dubbele lijdensweg. Of waarom er een ASBESTFONDS moet komen”*. De kennis van ‘sluipmoordenaar’ asbest is ruimschoots aanwezig bij de overheid en de grote ondernemingen. Toch wordt het gebruik van asbest tot het verbod in 1993 nauwelijks effectief bestreden. Met als triest resultaat dat tussen 1955 en 1993 er in totaal ongeveer 4.000 mesothelioomslachtoffers te betreuren zijn. In 2007 passeert dat aantal de 10.000-grens en in 2017 de 15.000-grens.

Vanaf 1970 wordt er gepleit voor een asbestverbod. Zowel door politieke partijen als door de vakbeweging. De SP stelt zich in 1977 zeer kritisch op bij het Asbestbesluit. In 1978 vragen de Artsen van Ons Medies Centrum in Oss in een open brief minister Albeda van Sociale Zaken om een algeheel asbestverbod. De vakbonden bij Eternit in Goor brengen in 1975 en 1976 hun bezwaren naar buiten, maar die hebben niet het gewenste resultaat. De slechte arbeidsomstandigheden en de vele asbestslachtoffers bij Eternit en in de scheepsbouw zijn in de jaren 80 voor de SP aanleiding om haar steun te verlenen aan de slachtoffers.

Ondertussen groeit het jaarlijkse aantal mesothelioomslachtoffers gestaag. Als begin jaren negentig steeds meer asbestslachtoffers bij de SP aankloppen om hulp pakt de SP de handschoen op. Zij verleent de slachtoffers medisch advies, juridische hulp en financiële steun in rechtszaken. In 1995 richt de SP het Comité Asbestslachtoffers op. Tegelijk brengt de SP het rapport *“Asbest: de dubbele lijdensweg, of waarom er een ASBESTFONDS moet komen”* uit. Daarin vat zij haar jarenlange ervaring op het asbestfront samen. Vastgesteld wordt dat mesothelioomslachtoffers naast hun medische lijdensweg vaak ook nog eens moeten worstelen met een tweede lijdensweg, de juridische. Om genoegdoening te krijgen moeten slachtoffers niet zelden een lange, zware en emotioneel aangrijpende juridische procedure doorlopen.

Die dubbele lijdensweg kan de asbestslachtoffers bespaard blijven door een wettelijke collectieve regeling voor asbestslachtoffers. Vanaf 1995 ijveren binnen en buiten het parlement de SP en het Comité Asbestslachtoffers voor de noodzakelijke collectieve regeling in de vorm van een asbestfonds. Dat voorstel leidt echter uiteindelijk in 2000 via het gangbare poldermodel niet tot een asbestfonds, maar tot de oprichting van het Asbestinstituut. Anno 2023 laat 23 jaar ervaring met het Instituut Asbestslachtoffers zien dat het instituut bij lange na niet voldoet. Het is dus de hoogste tijd is voor een echt volwaardig asbestfonds van de overheid.

7.2 Totstandkoming asbestinstituut

In 1990 betekent het succes van Willem Janssen bij de Hoge Raad tegen zijn voormalige werkgever Nefabas (Eternit) een aanzienlijke verlichting van de bewijslast van asbest-slachtoffers. In de daaropvolgende jaren slagen asbestslachtoffers erin om schadevergoeding af te dwingen bij verschillende scheepswerven en bij Eternit in Goor. Vooral de tv-uitzending van *‘Ook Dat Nog’* van de KRO op 26 maart 1995 betekent een doorbraak. Het meldpunt van het Comité Asbestslachtoffers (CAS) wordt overstelpt met aanvragen. Nog in 1995 melden zich bij het CAS 477 asbestslachtoffers aan, bestaande zowel uit slachtoffers zelf - 34 % - als ook nabestaanden - 66%. Het lijkt wel of het stuwmeer van 4.000 mesothelioomslachtoffers is overgelopen.

Alle slachtoffers die zich bij het CAS melden, worden geholpen. Het leidt in korte tijd tot veel aansprakelijkstellingen van bedrijven. Isolatiebedrijven, scheepswerven en het (voormalige) asbestcementbedrijf Eternit voeren daarbij de boventoon. Er worden talrijke rechts-

zaken aangespannen, die duidelijk maken dat nogal wat slachtoffers achter het net vissen omdat hun voormalige werkgevers niet meer bestaan.

Tegen die achtergrond dringt voorjaar 1995 de SP Tweede Kamerfractie in een gesprek met staatssecretaris Linschoten (VVD) van SZW aan op de oprichting van een asbestfonds. Linschoten meldt dat hij het fonds zonder meer een prima idee vindt, dat mag rekenen op zijn 'morele support', maar dat volgens hem een dergelijk fonds niet op de weg ligt van de overheid. Hij verwijst het CAS naar de marktpartijen, werkgevers en verzekeraars. In juni 1995 blijkt echter dat in de Tweede Kamer de vaste commissie voor SZW in ruime meerderheid het SP-voorstel steunt en de staatsecretaris de boodschap meegeeft om als overheid een 'initierende rol' op zich te nemen.

In 1996 blijft het aantal mesotheliomslachtoffers onverminderd hoog, meer dan 300, het aantal slachtoffers dat een beroep op het CAS doet groeit navenant, de rechtszaken tegen werkgevers nemen snel toe, en in de media is er volop aandacht voor de het lot van de asbestslachtoffers. Uitschieters zijn de tv-uitzending '*Ongelooflijke verhalen*' van de KRO op 11 juni 1996, de uitzending van het Hart van Nederland op 10 oktober 1996 over Marino Groottenhuis, een 32-jarige mesotheliomslachtoffer van Eternit, en de documentaire '*The Silent Killer*' van Barbara Den Uyl op 4 december 1996.

7.3 Advies prof. J. de Ruiter

Eind 1996, als F. de Grave (VVD) Linschoten is opgevolgd als staatssecretaris SWZ, wordt er vooruitgang geboekt. Op grond van de inbreng van alle partijen komt De Grave tot de conclusie dat er voldoende aanknopingspunten zijn voor mogelijke oplossingen. Hij vraagt prof. mr. J. de Ruiter, onder meer oud-minister van Justitie en Defensie, om de naar voren gebrachte oplossingen te bekijken op financiële, juridische en technische haalbaarheid, en daarover advies uit te brengen. De Grave vindt de problematiek van de asbestslachtoffers zo ernstig dat van alle betrokkenen een uiterste inspanning gevraagd mag worden voor het vinden van een oplossing.

In maart 1997 brengt De Ruiter zijn advies uit. Het belangrijkste element daarvan is de oprichting van 'een instituut belast met de afhandeling van de vorderingen van asbestslachtoffers'. Tot de taken van het instituut rekent De Ruiter de opvang, steun, informatie en advies van slachtoffers, met daarnaast onderzoek naar de gegrondheid van de vordering, met zonnig een bindend advies of arbitrage en tenslotte het adviseren van de uitkerende instantie over een tegemoetkoming bij een niet-verhaalbare vordering. Wat de organisatie en de financiering van het instituut betreft gaat De Ruiter uit van deelname aan het instituut door de direct belanghebbenden, nl. de Ministeries van Sociale Zaken en Justitie, de verzekeraars, de werkgevers, de vakbonden en het Comité Asbestslachtoffers. De Ruiter vergeet niet te melden dat er een toezegging van overheidswege moet komen voor de slachtoffers met een niet-verhaalbare vordering, maar ook dat er zo spoedig mogelijk 'klaarheid' moet komen in het overheidsstandpunt over de verjaringskwestie.

Reactie regering

Op 6 juni 1997 reageert De Grave op het advies van De Ruiter. Hij constateert dat De Ruiter een aantal aanbevelingen doet om de 'juridische lijdensweg' van de asbestslachtoffers te verlichten. En dat de regering positief staat tegenover de aanbevelingen van De Ruiter, inclusief de oprichting van een instituut. De staatsecretaris meldt ook dat hij zal overleggen met de meest betrokken partijen 'over de wijze en de termijn waarop zo'n instituut in het leven kan worden geroepen'. Maar geeft ook aan dat er geen sprake kan zijn '*van een directe bestuurlijke betrokkenheid van de overheid bij het instituut*'. Belangrijk is de toezegging van De

Grave dat hij voor de asbestslachtoffers, die er niet in slagen om langs civielrechtelijke weg een schadeloosstelling te verkrijgen omdat de aansprakelijke werkgever niet meer te achterhalen is, failliet of insolvent is danwel omdat de verjaringstermijn is verstreken – een compensatieregeling zal ontwerpen. Om de totstandkoming van het instituut te bevorderen geeft De Grave aan dat hij zich daarvoor wil inspannen. Hij stelt voor om een ‘onafhankelijk en deskundig persoon’ te benoemen, een ‘kwartiermaker’, die tot taak krijgt om in samenspraak met alle partijen een blauwdruk te ontwerpen voor de inrichting, bestuursvorm, werkwijze en financiering van het instituut.

Verjaringsproblematiek

Ook vergeet De Grave niet om een standpunt in te nemen over de verjaringsproblematiek en de compensatieregeling. Over de verjaring brengt hij naar voren dat De Ruiter pleit voor een duidelijke uitspraak van de wetgever, maar hij is tegelijk van mening dat gezien het belang van verjaring voor de rechtszekerheid er *‘zeer terughoudend moet worden omgegaan met wijzigingen in het verjaringsregime, zeker wanneer dit met terugwerkende kracht dient te geschieden.’* Er zal daarvoor nader onderzoek worden verricht waarbij ook de wetgeving in omliggende landen betrokken zal worden. Het valt op dat de staatssecretaris hier twee hardnekkige feiten niet benoemt. Nl. dat de wetgever vijf jaar eerder, in 1992, in één stap de verjaringswetgeving op zijn kop heeft gezet door de geldende manifestatieleer bij letselschade overboord te zetten zonder rekening te houden met de asbestslachtoffers. De zorgvuldigheid, die voor De Grave in 1997 zo zwaar weegt bij een mogelijke wijziging van de verjaringswetgeving, heeft de wetgever in 1992 bepaald niet in acht genomen.

Het tweede ‘vergeten puntje’ is het feit dat de verjaringsproblematiek in o.a. Engeland al in de jaren zestig is opgelost door de manifestatieleer van toepassing te verklaren voor asbestslachtoffers. Daar hoeft De Grave nauwelijks onderzoek naar te doen. Het ligt voor het oprapen. Ik heb hiervoor aangetoond dat de regering bij het verjaringsvraagstuk al vroeg de plank mislaat en vele jaren later nog steeds niet in staat is om de asbestslachtoffers afdoende te beschermen tegen het verjaringsverweer van de werkgevers en verzekeraars.

Ook vraagt De Grave aandacht voor het feit dat De Ruiter gewezen heeft op de mogelijkheid dat werkgevers en verzekeraars vrijwillig afstand doen van een beroep op de verjaring. *‘Het kabinet’* aldus De Grave, *‘doet een dringend beroep op werkgevers om in voorkomende gevallen uit overwegingen van coulance af te zien van een beroep op verjaring.’* Dat de overheid als werkgever daarbij het goede voorbeeld geeft, laat staatssecretaris van Defensie J. Gmelich Meijling (VVD) de volgende dag zien in zijn brief aan de Tweede Kamer:

‘Omdat ik mij als werkgever verantwoordelijk acht voor de wijze waarop Defensie met asbest is omgegaan, zal ik als werkgever geen beroep meer doen op deze verjaringstermijn voor claims van asbestslachtoffers.’ Waaraan hij toevoegt dat vorderingen van asbestslachtoffers, die eerder door Defensie zijn afgewezen op grond van verjaring, opnieuw beoordeeld zullen worden. Het dringende beroep van De Grave op werkgevers om vrijwillig afstand te doen van het beroep op de verjaring levert bitter weinig op. Een groot deel van de werkgevers en verzekeraars blijft zich onvervroren op de verjaring beroepen.

Belangrijk is de motivering van De Grave bij de compensatieregeling. Hij geeft aan dat, hoewel op de overheid naar zijn mening geen verplichting rust tot het verstrekken van dergelijke tegemoetkomingen, het kabinet met die tegemoetkomingen *‘uitdrukking geeft aan de maatschappelijke betrokkenheid bij het door asbestslachtoffers met een niet-verhaalbare vorderingen ondervonden leed.’* Omdat er haast bij is en een wettelijke regeling nodig is, is De Grave van plan om nog in september 1997 een ministeriële regeling aan de Tweede Kamer

voor te leggen. Het aantal asbestslachtoffers dat per jaar van de regeling gebruik zal maken schat hij op ruim honderd.

7.4 Kwartiermaker Heerma

Al één maand later, op 10 juli 1997, richten de betrokken partijen - VNO, FNV, Verbond van Verzekeraars, Comité Asbestslachtoffers, CNV, Verbond Sectorwerkgevers Overheid, het Ministerie van SZW en het Ministerie van Justitie – zich tot de heer E. Heerma (1944-1999). Kort daarvoor is Heerma (oud-minister van VROM en oud-fractievoorzitter CDA Tweede Kamer) door SZW benaderd voor de functie van kwartiermaker. Genoemde partijen verwijzen naar het rapport van De Ruiter, geven een omschrijving van de taakopdracht van de kwartiermaker en vragen Heerma binnen vier maanden te zorgen voor een blauwdruk voor de organisatie van het instituut. Spoedig daarna gaan de gesprekken tussen de kwartiermaker en de betrokken partijen van start. Ook het CAS brengt haar opvattingen en wensen naar voren. Zo pleit zij voor een wettelijke basis voor zowel het asbestinstituut en het asbestfonds, een wijziging van de wettelijke verjaringsbepalingen en een normering van de uit te keren schadevergoedingen.

Verdeelde partijen

Ondertussen blijkt dat er de nodige discussiepunten bestaan die de verschillende partijen verdeeld houden. Heerma gaat uit van een groeimodel, dat inhoudt dat het instituut zich eerst zal richten op de mesotheliomslachtoffers - omdat er bij mesotheliom meer haast vereist is, de medische causaliteit meer duidelijk is en er met mesotheliom de meeste ervaring is opgedaan - en dat de slachtoffers van asbestose en longkanker eerst later aan de beurt komen. Tijdens de gesprekken met alle deelnemers blijkt ook dat er een ernstig meningsverschil bestaat over de hoogte van een 'normbedrag' voor smartengeld. Tussen de opvattingen van het CAS, FNV en CNV enerzijds en de verzekeraars en werkgevers anderzijds ligt zoveel verschil dat Heerma na vele lange gesprekken moet concluderen, dat als partijen het over het normbedrag voor smartengeld niet eens worden, hij zijn opdracht waarschijnlijk aan De Grave zal teruggeven.

Een ander heet hangijzer is de verjaring. Medewerkers van Justitie zijn na onderzoek tot de conclusie gekomen dat een wetswijziging van de verjaringstermijn van 30 jaar mogelijk en wenselijk is. Zij zijn van plan in hun advies aan de minister die boodschap over te brengen. Zij verwachten dat er voor het eind van het jaar een advies van de regering aan de Tweede Kamer zal komen. Verzekeraars en werkgevers zijn niet blij met die mededeling en vragen of een dergelijke wetswijziging terugwerkende kracht zal hebben. Daarop komt geen duidelijk antwoord van de medewerkers van Justitie. De heer Koning meldt dan namens het VNO dat hij zijn standpunt over de verjaringsproblematiek al eerder aan Heerma kenbaar heeft gemaakt. Wat precies zijn standpunt is, zegt hij niet.

Namens het CAS breng ik tijdens het overleg met Heerma naar voren dat het opheffen van de dertigjarige verjarings-termijn voor het CAS een breekpunt is. Heerma, wijzend naar de opvatting van De Ruiter, voelt wel voor ons standpunt, maar stelt zich vervolgens in de luwte op door op te merken dat de verjaringskwestie buiten zijn opdracht ligt. Gezien de tekst van de opdracht valt daarover te twisten, maar Heerma geeft niet thuis. Dat betekent dat de beslissing over de verjaring op het bordje van de regering en de Tweede Kamer komt te liggen.

Kwartiermaker Asscher

In december 1997 volgt mr. B.J. Asscher Heerma op als kwartiermaker. Op 20 februari 1998 bericht het CAS aan de kwartiermaker dat er voor het CAS drie knelpunten zijn, die haar

belemmeren om het voorstel voor een convenant te accepteren. Die bezwaren zijn het buitensluiten van asbestslachtoffers met asbestose of longkanker, het handhaven van het verjaringsverweer door werkgevers en verzekeraars, en de hoogte van het smartengeld. Het smartengeld voor een mesotheliomslachtoffer dient volgens het CAS gelet op de smartengelduitspraken standaard f 125.000,-- te zijn. Wat de verjaring betreft stelt het CAS zich op het standpunt dat het ministerie van SZW met een voorstel dient te komen aan de Tweede Kamer. En qua organisatie laat het CAS weten dat zij nadrukkelijk kiest voor een publiekrechtelijke regeling.

Maar ook kwartiermaker Asscher moet medio 1998 vaststellen dat partijen op de hoofdpunten sterk van mening blijven verschillen. Asscher besluit in gesprek te gaan met Van Kesteren, VNO. Aanleiding voor dit gesprek is het gevoel van machteloosheid bij de kwartiermaker die voortkomt uit de moeizame voortgang van het overleg. Uit de reactie van Van Kesteren blijkt dat naast de hoogte van het smartengeld ook de zorgvuldigheid en de reikwijdte van het instituut knelpunten zijn. En dat er bij de werkgevers om die reden sprake is van een afnemende bereidheid om tot een instituut te komen.

Ook gaat Asscher in gesprek met staatssecretaris De Grave, die hem met nadruk laat weten veel waarde te hechten aan de komst van een instituut. Dat leidt ertoe dat er op 1 juni een nieuw convenant ter tafel komt. Daarin komt Asscher in het kader van de vraag welke nabestaanden in aanmerking kunnen voor een individuele gevalsbehandeling tot het voorstel om alleen die slachtoffers voor zo'n behandeling in aanmerking te laten komen, die op 6 juni 1997 in leven waren en op of na die datum lijden aan maligne mesotheliom. Die datum van 6 juni 1997 is gekozen omdat op die datum het kabinetsbesluit is genomen over de regeling Tegemoetkoming asbestslachtoffers. Over dat voorstel van Asscher, dat vérgaande consequenties heeft voor de vele nabestaanden van slachtoffers die vóór 6 juni 1997 zijn overleden, worden partijen het niet eens. De definitieve standpuntbepaling daarover zal later plaatsvinden als er een finaal conceptvoorstel beschikbaar is.

Finale concept convenant

In augustus 1998 ontvangen alle betrokken partijen van kwartiermaker Asscher het finale concept voor het convenant voor het oprichten van het asbestinstituut. In reactie daarop wijst het CAS Asscher erop dat het CAS na lange onderhandelingen in een uiterste poging om in der minne tot een vergelijk te komen de werkgevers tegemoet gekomen is door akkoord is gegaan met een standaard smartengeld van f 90.000,--, maar dat het CAS daaraan wel een aantal andere voorwaarden verbindt. Met betrekking tot de 30-jarige verjaringstermijn stelt het CAS vast dat partijen daarover van mening blijven verschillen.

Begin september 1998 informeert staatssecretaris J. Hoogervorst, de opvolger van De Grave, de Tweede Kamer over de stand van zaken met betrekking tot het instituut en de regeling asbestslachtoffers. Hoogervorst geeft aan dat betrokken partijen sinds juni 1997 intensief onderhandeld hebben en dat zij grote bereidheid en inzet hebben getoond om tot afspraken te komen ter verkorting van de juridische lijdensweg voor asbestslachtoffers. Hij meldt ook dat er nog geen volledige overeenstemming over het sluiten van een convenant is bereikt, maar dat het ernaar uit ziet dat partijen elkaar wel dicht genaderd zijn. Over de door de regering toegezegde regeling tegemoetkoming asbestslachtoffers merkt hij nog op dat de publicatie daarvan pas is te voorzien als ook aan een doelmatige en doelgerichte uitvoering vorm kan worden gegeven.

Kort daarna bereiken partijen een principe-akkoord voor de oprichting van een asbestinstituut. De kern van dat akkoord is dat er een asbestinstituut komt dat voor de asbest-

slachtoffers kosteloos is en dat door middel van een eenvoudige procedure een snelle erkenning en schadevergoeding mogelijk maakt. Daarbij hoort ook een standaardvergoeding voor smartengeld van f 90.000,--. Het CAS is blij met het behaalde resultaat, maar beseft tegelijk ook heel goed dat deze uitkomst een compromis is en dat zij veel water bij de wijn heeft moeten doen. Zo heeft het CAS een derde van het bedrag aan smartengeld moeten inleveren, hebben voorlopig de slachtoffers van asbestose en longkanker nog geen toegang tot het asbestinstituut en moet er nog een tegemoetkomingsregeling van de overheid volgen voor slachtoffers die geen verhaal meer kunnen halen op hun oud-werkgever. En ook ontbreekt een beslissing van de overheid voor een wettelijke verjaringsregeling nog.

7.5 Convenant Instituut Asbestslachtoffers

Op 23 november 1998 tekenen elf partijen, onder wie de ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Justitie, het Convenant Instituut Asbestslachtoffers. Zij verklaren dat *'bij ondergetekenden de overtuiging bestaat dat het noodzakelijk is de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers te bekorten'*.

Ook vermelden partijen bereid te zijn mee te werken aan de totstandkoming van een instituut voor asbestslachtoffers dat inhoud zal geven aan het bovengemelde doel. En dat partijen zullen bevorderen dat belanghebbenden zoveel mogelijk gebruik zullen maken van de diensten van het instituut en bekendheid zullen geven aan het bestaan van het instituut. Tot slot wordt in het convenant bepaald dat het bestaan, het functioneren, de effectiviteit en de financiering van het instituut na drie jaar door de Raad van Toezicht en Advies met het Bestuur zullen worden geëvalueerd. Daarbij zal ook worden gezien of de in het convenant opgenomen normbedragen nog passend zijn.

Beperking kring van uitkeringsgerechtigden

Maar er zit wel nog een onopvallende maar wezenlijke beperking in de reikwijdte van dit convenant. De Ruiter spreekt in zijn advies van maart 1997 alleen over alle 'asbestslachtoffers', zonder enige beperking of uitsluiting. Anderhalf jaar later, op 23 november 1998, ondertekenen elf betrokken partijen het Convenant Instituut Asbestslachtoffers. Daarin staat dat partijen de overtuiging hebben dat het noodzakelijk is de juridische lijdensweg van 'asbestslachtoffers' te bekorten. Zij willen meewerken aan de totstandkoming van een instituut voor 'asbestslachtoffers'. En zijn van mening dat de oprichting van een instituut mede tegemoetkomt aan de erkenning van de 'asbestslachtoffers. In artikel één van het convenant verklaren partijen zich bereid om gezamenlijk op korte termijn het initiatief te nemen tot oprichting van 'het instituut van asbestslachtoffers'. Dus niet van een instituut 'voor sommige asbestslachtoffers'.

En toch is dat wat er feitelijk uitkomt. Want in artikel twee verandert plotseling de reikwijdte van het instituut. Het artikel zegt dat het tot de taken van het instituut behoort informatie te verschaffen aan werknemers, die mogelijk aan asbest hebben blootgestaan, hun gezinsleden en nabestaanden, maar ook aan andere relevante actoren zoals werkgevers, verzekerders en medici. Ineens wordt de groep 'asbestslachtoffers' beperkt tot alleen werknemers, hun gezinsleden en nabestaanden. Daaronder vallen dus niet de asbestslachtoffers, die zijn blootgesteld buiten een arbeidsrelatie. Bijvoorbeeld slachtoffers die in het milieu zijn blootgesteld, of die blootgesteld zijn aan asbest door het gebruik van of het directe of indirecte contact met asbesthoudende producten of materialen.

Die beperking van artikel twee komt in het convenant steeds terug. Waar het gaat om het uitvoeren van de intakeprocedure en het onderzoek naar de gegrondheid van vorderingen van mesothelioomslachtoffers *'aan de hand van door partijen vastgestelde protocollen voor*

medische causaliteit en arbeidsverleden. Ook hier worden weer de asbestslachtoffers die buiten de arbeidssituatie zijn blootgesteld, gewoon uitgesloten. Waarom in het convenant de doelgroep ‘asbestslachtoffers’ is ingeperkt, wordt nergens expliciet toegelicht.

Op 10 maart 1999 ondertekenen de betrokken negen partijen - nu zonder de ministeries van SZW en Justitie - de oprichtingsakte van de Stichting Instituut Asbestslachtoffers (IAS). De doelstelling van het IAS is volgens deze akte, met verwijzing naar het convenant, dat het IAS zich richt op dienstverlening voor asbestslachtoffers die in een arbeidsrelatie zijn blootgesteld en hun werkgevers. En als SWZ op 24 januari 2000 de Regeling tegemoetkoming asbestslachtoffers (TAS-regeling) publiceert valt daarin te lezen dat de regeling als voorwaarde voor toekenning stelt dat *‘vastgesteld is dat het maligne mesotheliom is veroorzaakt door blootstelling aan asbest tijdens het verrichten van arbeid als werknemer’*.

Taken van het Instituut Asbestslachtoffers (IAS)

Volgens het convenant moet het instituut vijf taken uitvoeren: de voorlichtings- en verwijstaken, de individuele gevalsbehandeling, de advisering voor de regeling Tegemoetkoming asbestslachtoffers, de ontwikkeltaken van het instituut en ten slotte de onafhankelijke geschillenbeslechting. Van belang is ook het aparte hoofdstuk over de schadebedragen. Het smartengeld zal standaard fl. 90.000,-- bedragen, en voor de materiële schade wordt een forfaitair bedrag vastgesteld van fl. 5.000,--, dat zowel geldt voor de materiële schade van het slachtoffer zelf als de materiële schade van de nabestaanden. Voor beide situaties wordt vastgelegd dat de schadevergoeding hoger kan uitvallen indien die voldoende aannemelijk gemaakt kan worden.

Opmerkelijk is ook dat als specifieke ontwikkeltaak van het instituut benoemd wordt *“[h]et tot stand brengen van protocollen met betrekking tot andere asbestgerelateerde ziekten dan maligne mesotheliom, nl. asbestose en longkanker. Na het verschijnen van adviezen van de Gezondheidsraad hieromtrent zullen partijen binnen één jaar beoordelen of ook andere categorieën slachtoffers bij het instituut voor bemiddeling in aanmerking komen. In verband daarmee zal mede gezien worden of er mogelijkheden zijn tot het aannemen van proportionele aansprakelijkheid en zo ja welke.”*

Het rapport van de Gezondheidsraad over asbestose verschijnt in maart 1999, het rapport over longkanker in juli 2005. De ‘belofte’ respectievelijk taakstelling in het convenant leidt er eerst in april 2014 (!) toe dat de ziekte asbestose erkend wordt door het IAS en asbestoseslachtoffers toegang krijgen tot de TAS-regeling. Voor de slachtoffers met asbestgerelateerde longkanker, qua omvang een veel grotere groep, ligt de situatie echter totaal anders. Tot op de dag van vandaag is er binnen het IAS niets geregeld is voor deze slachtoffers. Waarom? Werkgevers en verzekeraars hebben er ondanks de afspraak in het convenant gewoon geen zin in. Hoezo bekorten van de juridische lijdensweg?

Ook is er nog iets bijzonders aan de hand met taak nummer vijf, de onafhankelijke geschillenbeslechting. Een taak die vanaf 2000 onder invloed van het IAS-smaldeel VNO/verzekeraars bewust verwaarloosd wordt en een stille dood sterft. Met als gevolg dat er in feite geen sprake is van een onafhankelijke geschillenbeslechting in het geval dat de bemiddeling door het IAS spaakloopt. En dat gebeurt regelmatig.

In zijn aanbiedingsbrief van 23 november 1998 merkt kwartiermaker Asscher op dat de verjaringsproblematiek buiten beschouwing is gebleven omdat een uitspraak daarover voorbehouden is aan de rechter c.q. de wetgever.

7.6 Bittere pil

Het besluit van staatssecretaris Hoogervorst (VVD) van 30 maart 1999 over de Regeling tegemoetkoming asbestslachtoffers en de verjaring betekent voor de asbestslachtoffers en het CAS alweer een forse teleurstelling. De regeling behelst een eenmalige tegemoetkoming aan een werknemer die op 6 juni 1997 in leven is, bij wie een maligne mesothelioom is vastgesteld, dat is veroorzaakt door blootstelling aan asbest tijdens het verrichten van arbeid als werknemer. Daaraan voegt de regering de voorwaarde toe dat het slachtoffer, om aanspraak te kunnen maken op de tegemoetkoming, geen financiële compensatie heeft gekregen van een werkgever, en de mogelijkheden om de schade te verhalen langs civiele weg moeten zijn afgesloten omdat de werkgever niet meer te achterhalen is, niet meer bestaat of in staat van faillissement verkeert of omdat de vordering is verjaard. De hoogte van de eenmalige tegemoetkoming bedraagt 25.000 gulden. De uitvoering van de regeling komt in handen van de Sociale Verzekeringsbank, die gaat samenwerken met het Instituut Asbestslachtoffers.

De tweede belangrijke beslissing van de regering op 30 maart 1997 betreft de verjaring. De regering geeft aan dat zij een wetsvoorstel zal indienen tot wijziging van de regeling van de bevrijdende verjaring. Die wijziging zal inhouden dat een vordering tot vergoeding van personenschade niet zal verjaren zolang de schadelijder niet bekend is met zijn schade en de daarvoor aansprakelijk persoon. Vanaf het moment dat hij bekend is of redelijkerwijs bekend kon zijn met deze feiten heeft de schadelijder een termijn van vijf jaren om zijn vordering in te stellen.

Naast de invoering van deze korte, zogenaamde subjectieve verjaringstermijn van vijf jaar is het de bedoeling van de regering om ook nog een wijziging aan te brengen in de bestaande lange verjaringstermijn van 20/30 jaar. Een wijziging die grote consequenties heeft voor asbestslachtoffers. De regering stelt nl. voor om in de wet op te nemen dat de gevolgen van de wetwijziging worden beperkt tot de toekomst. Onder de reikwijdte van het wetsvoorstel vallen aldus volgens de regering *'uitsluitend schadeveroorzakende gebeurtenissen die zich na het moment van inwerkingtreding voordoen, zodat reeds ontstane rechtsposities niet worden aangetast'*.

Overheidsregeling onvoldoende

Het hoeft niet te verwonderen dat het Comité Asbestslachtoffers (CAS) forse kritiek heeft op de voorgestelde TAS-regeling, en de voorgenomen wijziging van de wettelijke verjaringsbepalingen. Die kritiek richt zich in de eerste plaats op de hoogte van de 'eenmalige tegemoetkoming' van 25.000 gulden. Het CAS vindt dit bedrag veel te laag omdat het in geen verhouding staat tot de schadevergoeding van asbestslachtoffers die aanspraak kunnen maken op volledige schadevergoeding. In dat verband wijst het CAS erop dat de overheid gefaald heeft in het terugdringen en verbieden van het asbestgebruik. Zij spreekt daarom van *'de schuld van de overheid jegens alle asbestslachtoffers'*.

Het tweede bezwaar van het CAS betreft de ingangsdatum van de TAS-regeling van 6 juni 1997. Die datum is in de ogen van het CAS willekeurig en niet te verantwoorden. Want de grens van 6 juni 1997 betekent dat de vele nabestaanden van de mesotheliomslachtoffers die vóór 6 juni 1997 zijn overleden - dat zijn er ongeveer 5.000 - met lege handen achterblijven. Het CAS bepleit daarom geen begindatum in de regeling op te nemen. Het derde bezwaar van de kant van de asbestslachtoffers betreft het feit dat de TAS-regeling niet van toepassing is op slachtoffers die getroffen worden door asbestose of long-kanker. Het vierde en zeker niet het minste bezwaar betreft de voorgenomen wijziging van verjaringsbepalingen. Het CAS schrijft daarover in haar commentaar: *"Het voorstel van de regering houdt in feite in het buigen voor*

de belangen van de werkgevers en de verzekeraars van werkgevers en het afwentelen van het betalen van een schadevergoeding door werkgevers op de overheid, terwijl de overheid hooguit een kwart betaalt van wat werkgevers aan schadevergoeding zouden moeten betalen.” Het CAS pleit daarom voor een wettelijke verjaringsbepaling met terugwerkende kracht.

De valbijl van 6 juni 1997

Voor de beslissing van de regering van 30 maart 1999 om met één pennenstreek de duizenden nabestaanden van asbestslachtoffers, die vóór 6 juni 1997 zijn overleden, de toegang tot de TAS-regeling te onthouden komt hard aan. Zowel bij de nabestaanden als bij het CAS, die in de beslissing niet gekend is. Het roept onbegrip en woede op bij nabestaanden, die al hard getroffen zijn door het verlies van hun echtgenoten. Het doet hun terecht twifelen aan de oprechtheid van de eerdere verklaringen van de overheid ten aanzien van het zware lot van de asbestslachtoffers. Want wat voor waarde heeft nog de uitspraak van staatssecretaris De Grave dat de compensatieregeling van de overheid *‘uitdrukking geeft aan de maatschappelijke betrokkenheid bij het door asbestslachtoffers met een niet-verhaalbare verdere ondervonden leed’*?

Wat de nabestaanden ook bijzonder dwars zit is het ontbreken van een deugdelijke argumentatie voor het gebruik van de datum van 6 juni 1997. Veel nabestaanden ervaren het hanteren van de valbijl op 6 juni 1997 als onrechtvaardig en ongemotiveerd. Zij voelen de beslissing als een extra tegenslag naast het eerdere, vaak schrijnende verlies van hun echtgenoot. Een tegenslag die vele nabestaanden, die tot de stuwmeergroep behoren, hard raakt.

Woedende reacties

Na de beslissing van Hoogervorst van 30 maart 1999 maken veel nabestaanden hun woede, teleurstelling en verdriet kenbaar bij het CAS en bij de regering. Een van de woedende nabestaanden schrijft:

“Geachte heer Kok,

Ik ben zo vrij mij tot u te wenden. U kunt mij misschien vertellen waarom er zo’n verschil wordt gemaakt tussen mesotheliomslachtoffers. Wel smartengeld en hoeveel of helemaal niets. Het lijkt wel een loterij.

Mijn man is op 17 augustus 1992 overleden. Had hij misschien nog 5 jaar moeten lijden om in 1997 te overlijden en dan voor smartegeld in aanmerking te komen? Mijn man werkte bij de Vries-Lents in Amsterdam-noord. In opdracht van Defensie werden daar mijnenvegers gebouwd. Voordat hij erop mocht gaan werken werd zijn doopceel gelicht of hij eventueel een strafblad had, of politiek niet in orde. Hij kreeg een pasje met foto er op en mocht vrij op de schepen. Was er wel wat op hem aan te merken geweest, dan mocht hij er niet op de schepen werken, maar dan had hij waarschijnlijk nog geleefd, of ook als er voor de veiligheid gezorgd was van de werknemers. De veiligheid voor de schepen was wel gewaarborgd, een wachtsman controleerde iedereen die aan boord kwam.

Mijn man werd ruim een jaar na zijn pensionering ziek, pijn op de borst, een kou dachten we, toch na een paar dagen naar de dokter. Nog dezelfde dag waren we in het ziekenhuis. Er werden allerlei testen uitgevoerd en na een week kwamen we voor de uitslag. Dr. Vintz, de longspecialist van het Waterlandziekenhuis in Purmerend had geen goed bericht. Mijn man had mesotheliom, dat je alleen door, met of in de omgeving van asbest te werken kreeg. Er was geen genezing mogelijk. Toen mijn man dat hoorde, zei hij gelijk: de mijnenvegers. Ik hoor het hem nog zeggen. Negen weken later op 17 augustus 1992 is mijn man overleden.

Heer Kok, ik gun mijn ergste vijand die ziekte niet, maar als U die negen weken die mijn man nog leefde, had meegemaakt, zou er beslist een andere beslissing genomen zijn wat

betreft het smartegeld van mesotheliomslachtoffers. Natuurlijk krijgen wij vrouwen onze mannen niet terug, onze kinderen hun vader niet en wat denkt u van de kleinkinderen?

Toekenning van smartegeld is een genoegdoening voor de nalatigheid van de regering om te zorgen voor een veilige werkplek voor zijn werknemers. Mijnheer Kok, ik zou graag eens met U hierover willen praten. Mag ik van U een reactie tegemoet zien?’

Ondanks alle aangrijpende verzoeken geeft de regering niet thuis. De omstreden datum van 6 juni 1997 blijft overeind. De nabestaanden van circa 5.000 asbestslachtoffers blijven met lege handen en veel verdriet achter. Wel verhoogt de regering op 6 oktober 1999 het bedrag van de tegemoetkoming van f 25.000,= naar f 35.000,=. Maar daar hebben de nabestaanden die hun echtgenoten verloren hebben vóór 6 juni 1997 niets aan.

7.7 Het functioneren van het Asbestinstituut

Aanloop

Na de ondertekening van het Convenant Instituut Asbestslachtoffers op 23 november 1998 gaan betrokken partijen onder leiding van het ministerie van SZW - binnen het ministerie van SZW is de SVB belast met de uitvoering van de TAS-regeling - aan de slag met de invulling van de verschillende taken. Waaronder de benoeming van de vijf bestuurders en de aanwijzing van de negen leden van de Raad van Advies en Toezicht, de RTA. In deze RTA zijn alle partijen vertegenwoordigd. Op 10 maart 1999 ondertekenen de RTA-partijen de oprichtingsakte van de Stichting Instituut Asbestslachtoffers (IAS). In de stichtingsakte wordt de relatie tussen het bestuur en de RTA formeel vastgelegd. De voorzitter van het bestuur, W. Bunnik, deelt mee dat het bestuur zal streven naar grote openheid en transparantie. Ook staat in het verslag dat er gesprekken en onderhandelingen plaatsvinden voor de ‘aanleunorganisaties’ en het aan te trekken personeel.

Het convenant houdt in dat het IAS ten behoeve van de uitvoering van haar taken ‘gebruik kan maken van externe, onafhankelijke deskundigen op o.a. medisch, arbeidshygiënisch en verzekeringsgebied’. Zodoende bericht het bestuur van het IAS op 25 mei 1999 aan de RTA dat het IAS voor de uitvoering van haar taken een nader in te vullen contract zal sluiten met BSA Schaderegeling te Den Haag: “BSA is een van de grootste expertise-organisaties in Nederland, is ruim 30 jaar actief op de markt en is sinds 1 december 1997 een zelfstandige bv van de Stichting Pensioenfonds ABP.” Volgens het bestuur heeft BSA de benodigde deskundigheid grotendeels in huis en heeft BSA ervaring met grote projecten op het gebied van letsel-/personenschade. Verder heeft BSA volgens het IAS-bestuur een geavanceerde op de problematiek toegesneden administratieve organisatie en kan BSA snel van start gaan.

Later, in het IAS-jaarverslag over 2002, meldt het bestuur dat het dossierbeheer en de daadwerkelijke bemiddeling tussen zieke werknemers en potentieel aansprakelijke werkgevers zijn uitbesteed aan BSA Schaderegeling B.V. te Den Haag: “Dit bedrijf, oorspronkelijk een dienst binnen het ministerie van Financiën en nu een dochteronderneming van Loyalis N.V., heeft veel ervaring met de afhandeling van personenschade. BSA Schaderegeling staat het IAS niet alleen bij met schadebehandelaars en een medisch adviseur, maar verzorgt ook juridische deskundigheid en financieel beheer.”

Over het medisch vervolgonderzoek weet het bestuur in mei 1999 te melden dat dit onderzoek verricht zal worden door het Nederlands Mesotheliomen Panel, NMP. Met het NMP heeft het bestuur de mogelijkheid besproken om alle gevallen van mesotheliom door het NMP binnen een kort tijdsbestek te laten beoordelen.

Knelpunten

In het kader van de voorbereiding van het IAS stuurt BSA op 13 oktober 1999 een memo aan het bestuur van het IAS. Het onderwerp luidt 'overleg knelpunten'. In mijn reactie op dit memo namens het CAS merk ik op dat het mij verbaast dat BSA van tevoren wel contact heeft gelegd met de verzekeraars om hun knelpunten te inventariseren, maar het kennelijk niet nodig vindt om de belangenbehartigers van de slachtoffers te benaderen. Ik geef aan dat van BSA verwacht had mogen worden dat BSA zich uitgebreid zou oriënteren op de ervaring van de rechtspraak van de voorafgaande tien jaren. Ook merk ik op dat het bij mij vraagtekens oproept over de kwaliteit en de ervaring van BSA zelf.

Ik licht dat toe aan de hand van de juridisch moeilijke kwestie van de zorgplicht van de werkgever. Die kwestie is vaak aan de orde in de discussie en in rechtszaken tussen het asbestslachtoffer en de werkgever. Het gaat dan met name om vragen over de datum en de duur van de blootstelling, de bewijslast van de blootstelling, de mogelijke omkering van de bewijslast, het bewijs van de feitelijke arbeidsomstandigheden en de vraag hoever de verplichting van de werkgever strekt om aan te tonen dat hij in de bewuste periode de nodige veiligheidsmaatregelen heeft getroffen.

Dus merk ik op van mening te zijn dat genoemde juridische kwesties eerst onderzocht moeten worden voordat het instituut in werking kan treden. Ook vraag ik van het IAS-bestuur aandacht voor het feit dat naar mijn mening het bestuur te vaak de beslissing over knelpunten voor zich uitschuift en in feite de uitvoerenden van het instituut met de problemen opzadelt. In de volgende vergadering van de RTA wordt naar aanleiding van mijn opmerkingen over de zorgplicht van de werkgever afgesproken dat, indien de zorgvuldigheid dat vereist, het IAS een arbeidshygiënisch onderzoek zal laten uitvoeren, en dat het instituut *'binnen het vigerende juridisch kader naar bevind van zaken zal moeten handelen'*. Een knap vage omschrijving, die aansluit bij de schampere opmerking kort daarvoor van het IAS-bestuurslid van het eerste uur J. Six, destijds Hoofd Concernrelaties N.V. Interpolis, dat het IAS geen juridische knopen gaat doorhakken. Dat moet de rechter maar doen, vindt Six. Hoezo "bekorten van de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers?"

Met als gevolg dat het IAS, lees BSA, vanaf het begin in 2000 juridisch tekortschiet en het asbestslachtoffer in de kou blijft staan bij de discussie over de schending van de zorgplicht van de werkgever en de bewijslast. Dat ernstig gebrek bij de bemiddeling door IAS/BSA heeft vanaf het begin van het IAS bestaan en is nooit opgeheven. Ik kom daarop terug.

Stroeve start

Al vrij snel na de start van het IAS op 26 januari 2000 wordt het duidelijk dat een efficiënte en soepele uitvoering van de TAS-regeling bepaald geen sinecure is. In de dagelijkse praktijk komt van het ambitieuze streven van een zorgvuldige bekorting van de juridische lijdensweg en een snelle afhandeling van de aanvraag niet veel terecht.

Een van de belangrijkste knelpunten is de definitie van de arbeidshistorie van een werknemer. BSA laat aanvankelijk slechts een arbeidshistorisch overzicht opstellen van de werkgever(s) bij wie volgens de werknemer de blootstelling heeft plaatsgevonden. Aansprakelijkgestelde werkgevers en hun verzekeraars staan er echter op dat zij inzicht krijgen in het volledige arbeidsverleden. BSA gaat mee in die wens en hanteert voortaan een benadering waarbij in een zo vroeg mogelijk stadium het hele arbeidsverleden in kaart wordt gebracht. Dat betekent in de opvatting van BSA een uitputtend onderzoek ter invulling van de stelplicht van de werknemer. Daarbij doemen problemen op als getuigen die niet meer te bereiken zijn, verdwenen bedrijven en vernietigde administraties.

In november 2001 stelt RTA-voorzitter W. Bunnik vast dat de doelstelling van het IAS om snel en efficiënt te werken en mesotheliomslachtoffers nog bij leven uitsluitel te geven bij lange na niet wordt gehaald. Het bestuur van het IAS denkt volgens Bunnik na over een andere opzet van het instituut en de invoering van een voorschotregeling in plaats van de oorspronkelijke regeling.

Ook in het jaarverslag 2002 erkent het IAS-bestuur dat de afhandeling van de dossiers in individuele gevallen vaak te laat komt. Tot dezelfde conclusie komt in september 2002 het evaluatie-onderzoek van SZW. De onderzoekers stellen vast dat het belangrijkste knelpunt in de uitvoering de lange doorlooptijd is tussen aanvraag en uitkering. In de praktijk duurt het zeven tot acht maanden voordat het IAS een dossier kan afwickelen en doorsturen naar de SVB. Vervolgens komt daar de doorlooptijd bij de SVB bij van gemiddeld vijftien dagen. Een gevolg van de lange doorlooptijden is dat van de slachtoffers naar schatting 90 tot 95 % niet meer in leven is bij het ontvangen van een uitkering van de SVB of van de voormalige werkgever. Het is helder dat dat resultaat ver afstaat van het uitgangspunt om het slachtoffer nog bij leven erkenning te geven.

Over de oorzaak van de (te) lange doorlooptijden vermelden de onderzoekers dat vooral het uitputtend zoeken naar aanwijzingen over de arbeidsrelatie bij de werkgever en werknemer een tijdrovend proces is. Het verzamelen van deze aanwijzingen is moeilijk omdat het in de regel gaat om informatie van ongeveer dertig jaar geleden. Ook blijkt het niet eenvoudig om aanwijzingen te verzamelen die aantonen dat de aanvrager bij de opgegeven werkgever heeft gewerkt. Een ander knelpunt doemt op bij de uitvoering van de regeling: het blijkt moeilijk te zijn om tot een rechtmatige uitvoering te komen op basis van de regels. Dat komt met name door het criterium van arbeidsgerelateerdheid. Volgens dit criterium komt een mesotheliomslachtoffer alleen voor een vergoeding in aanmerking als het slachtoffer in zijn werkomgeving aan asbest is blootgesteld. Omdat het sluitende bewijs daarvoor vaak moeilijk te leveren is, ontstaan er lange doorlooptijden.

Tegen die achtergrond is het niet verwonderlijk dat de onderzoekers in het kader van mogelijke oplossingen adviseren om het criterium van de arbeidsgerelateerdheid los te laten. En in plaats daarvan een TAS-uitkering te verstrekken aan alle aanvragers bij wie de diagnose mesotheliom is gesteld. Een suggestie die naar de mening van de onderzoekers op een breed draagvlak in het veld kan rekenen.

Uitbreiding convenant

Het debat van de Vaste Kamercommissie SZW op 28 november 2002 over de TAS-regeling gaat naast de aangekondigde invoering van het voorschot ook over andere knelpunten van de regeling. Waar er uit de commissie gepleit wordt voor uitbreiding van de kring van uitkeringsgerechtigden, laat staatssecretaris M. Rutte (VVD) weten dat er in morele zin veel voor te zeggen is om die kring aanzienlijk uit te breiden. Maar toch wil hij daar niet toe overgaan omdat naar zijn mening uitbreiding van die kring een onwenselijke juridische positie van de overheid oplevert. In de zin van precedentwerking. Wel wil Rutte een uitzondering maken voor de groep van gezinsleden. Dat betreft voornamelijk vrouwen die door het wassen van de kleding van de man mesotheliom hebben gekregen. Aan die uitzondering verbindt hij wel de voorwaarde dat het convenant op dat punt wordt uitgebreid. Voor een verdere uitbreiding van de groep rechthebbenden verwijst Rutte naar de volgende evaluatie over twee tot drie jaar.

Een andere mogelijke aanpassing van de kring van uitkeringsgerechtigden binnen de TAS-regeling betreft de asbestslachtoffers met asbestose en longkanker. Rutte voelt daar niet

voor. SP-Tweede Kamerlid J. de Wit brengt naar voren dat hij de hoogte van de tegemoetkoming, € 15.882,-, veel te laag vindt en stelt een substantiële verhoging voor. Ook pleit hij voor indexering van de tegemoetkoming. Alleen op dat laatste punt geeft Rutte toe, hij zegt de indexering toe.

Voorschotregeling

Op 1 januari 2003 is het zover: de voorschotregeling wordt ingevoerd. Opgetogen bericht het IAS-bestuur over de nieuwe regeling, die het mogelijk maakt om mesotheliomslachtoffers een voorschot te verschaffen ter hoogte van de tegemoetkoming van € 15.882,-. Die wijziging vindt plaats met behoud van de uitgangspunten, want de regeling blijft een 'vangnetconstructie.' Het voorschot is net als de eerdere 'eenmalige uitkering' geen alternatief voor een civiele rechtsgang, schikking of andere wijze van geschilbeslechting en niet bedoeld als vervanging van schadevergoeding door de werkgever.

Maar het voorschot is natuurlijk wel vergeleken met de oude uitkering een stap vooruit, omdat er bij de oude regeling eerst een diepgravend en vaak tijdrovend onderzoek naar het arbeidsverleden nodig was. In de nieuwe voorschotregeling is een dergelijk uitgebreid onderzoek naar het arbeidsverleden niet meer nodig. Voortaan is voor het verkrijgen van de tegemoetkoming voldoende als de diagnose mesotheliom is vastgesteld en het aannemelijk is dat het slachtoffer in zijn beroepssituatie aan asbest is blootgesteld.

Huisgenoten

Maar er gebeurt nog meer met de TAS-regeling en het IAS. Op 9 april 2003 bericht staatssecretaris Rutte het CAS dat er gesprekken hebben plaatsgevonden met de verschillende convenantpartijen om de bereidheid te peilen om het convenant en de TAS-regeling uit te breiden. Die uitbreiding behelst de groep huisgenoten die blootgesteld zijn aan asbest via de werkkleding van de werknemer die aan asbest is blootgesteld. Rutte verwijst daarbij naar de vergadering van de Vaste Commissie SZW van de Tweede Kamer op 28 november 2002. Waar heeft hij een toezegging in die richting gedaan. Hij deelt het CAS mee dat hij alle convenantpartijen bereid heeft gevonden om met de bedoelde uitbreiding in te stemmen. En dat hij met alle partijen zal overleggen over de nieuwe tekst van het convenant. Daarvoor zal ook het CAS benaderd worden door SZW.

In dat licht is het boeiend om kennis te nemen van de opvatting van de werkgevers over de reikwijdte en de inperking van de TAS-regeling. Die opvatting kunnen we lezen in de brief van de heer J. Koning, secretaris arbeidsomstandigheden van het VNO-NCW en lid van de RTA van het IAS, van 7 april 2003. Zijn brief is gericht aan de leden van de Achterbancommissie Instituut Asbestslachtoffers van VNO-NCW. Het onderwerp is: *'Huisgenoten die aan de ziekte mesotheliom lijden ten gevolge van blootstelling aan asbeststof in de bedrijfskleding van de werknemer.'* Voor de beoordeling van deze brief is het goed om de juridische positie van asbestslachtoffers, die in de thuissituatie zijn blootgesteld, in het oog te houden. De eerste rechterlijke uitspraak op dat terrein - de zaak Grootenhuis/Eternit - dateert van januari 1999. Het gaat dan om een vordering wegens onrechtmatig handelen. En niet om een vordering wegens schending van de zorgplicht van een werkgever.

Koning valt met de deur in huis: *"Het Instituut Asbestslachtoffers bemiddelt in gevallen van werkgeversaansprakelijkheid. Slachtoffers die lijden aan mesotheliom maar géén werknemersrelatie hebben (gehad) komen niet in aanmerking voor bemiddeling resp. voor een uitkering ('milieuslachtoffers': gevallen van 'thuisbesmetting')."*

Het is voor het eerst dat de werkgevers klip en klaar duidelijk maken dat wat het VNO-NCW betreft, anders dan prof. De Ruiter in 1997 adviseert, alle mesotheliomslachtoffers, die

buiten de arbeidssituatie zijn blootgesteld, bij het IAS en de TAS-regeling niets te zoeken hebben. Maar, zo moet Koning met pijn in het hart erkennen, de TAS-regeling is per 1 januari 2003 uitgebreid met een voorschotregeling, waarvoor geen juridisch onderzoek naar de aansprakelijkheid van de werkgever meer nodig is. Pas ná de uitkering van het voorschot start het onderzoek naar de aansprakelijkheid. Staatssecretaris Rutte heeft begrip getoond voor de wens van de Tweede Kamer om de TAS-regeling uit te breiden ten gunste van huisgenoten. Maar om uitbreiding naar andere categorieën asbestslachtoffers te voorkomen, zoals milieu-slachtoffers, heeft Rutte gesteld dat hij wil blijven aansluiten bij het convenant.

Voor de genoemde uitbreiding van de kring van uitkeringsgerechtigden hebben, zo zegt Koning, werkgevers en verzekeraars aan SZW primair uitgelegd dat het verzoek in principe niet kan worden gehonoreerd omdat voor bemiddeling door het IAS essentieel is dat er sprake is van een arbeidsverhouding als basis voor werkgeversaansprakelijkheid. In de situatie van thuisbesmetting kan het weliswaar gaan om aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad, maar daar ziet het convenant niet op. *“Als andere categorieën dan werkgeversaansprakelijkheid voor bemiddeling in aanmerking zouden komen, zou dat kunnen resulteren in een ongewenste uitbreiding van de reikwijdte van het Convenant.”*

VNO-man Koning vermeldt ook dat het ministerie van SZW bij herhaling gesteld heeft dat ten aanzien van thuisbesmetting jurisprudentie bestaat, waarbij een onderneming [lees: Eternit] tot schadevergoeding is veroordeeld. Werkgevers en verzekeraars stellen daartegenover dat het hier gaat om casusposities van onrechtmatige daad. Koning:

“Er is dus geen juridische grond om het convenant generiek aan te passen, maar tegenover deze formele afwijzing staat een maatschappelijke afweging. In dat licht hebben VNO-NCW en het Verbond van Verzekeraars gezien of toch tegemoet moet worden gekomen aan de politiek breed gedragen wens om deze beperkte en specifieke categorie voor bemiddeling door het IAS in aanmerking te laten komen.”

Zodoende verzoekt Koning namens het VNO-NCW de leden van de Achterbancommissie IAS, inclusief Eternit!, bij de schadebehandeling van claims van thuisbesmetting met mesothelioom het Instituut in te schakelen voor bemiddeling.

Positie VNO-NCW en Verzekeraars

Ik stel hier vast dat VNO-NCW, in nauwe samenwerking met het Verbond van Verzekeraars, strikt vasthoudt aan de beperkte invulling van het IAS en de TAS-regeling, die alleen geldt voor asbestslachtoffers die zijn blootgesteld in de arbeidssituatie. De vraag waarom het IAS niet ruimer zou kunnen worden geïnterpreteerd, niet ook uitgerust zou kunnen voor een tegemoetkomingsregeling voor asbestslachtoffers buiten de arbeidssituatie en ook voor bemiddeling zou kunnen zorgen voor de asbestslachtoffers buiten de arbeidssituatie, is tot dan toe binnen het IAS kennelijk nooit opgekomen. Althans niet openlijk aan de orde gesteld.

Daarbij speelt natuurlijk een grote rol dat de werkgevers en de verzekeraars, die binnen het IAS feitelijk de dienst uitmaken, er geen belang bij hebben om hun positie binnen het IAS te verzwakken of uit te hollen door ook bemiddelingen voor asbestslachtoffers buiten de arbeidssituatie bij het IAS binnen te halen. Hierna zien we echter dat de dagelijkse schadepraktijk van talrijke asbestslachtoffers, die niet in de arbeidssituatie zijn blootgesteld, zich niet laat onderdrukken en zijn rol opeist door schadevorderingen tegen de veroorzakers van mesothelioom bij milieu- en productslachtoffers aanhangig te maken.

Zodra die ontwikkeling zich openbaart en de laatste twee categorieën asbestslachtoffers met steun van de SP en het CAS in de rechtszaal hun gelijk halen, worstelen werkgevers en verzekeraars binnen het IAS weer met de vraag of zij deze nieuwe groepen asbestslacht-

offers, die zij eerder heel handig buiten de deur hebben kunnen houden, toch moeten binnenlaten en zo ja, hoe. Dat gaan we hierna zien.

7.8 Oplossing knelpunt: TNS-regeling van VROM

Voor sommigen waarschijnlijk sneller dan verwacht, wordt in december 2007 opnieuw een tegemoetkomingsregeling ingevoerd. De regeling met de lange naam: de Regeling Tegemoetkoming niet-loondienstgerelateerde asbestslachtoffers, afgekort TNS. Deze TNS-regeling vertoont grote gelijkenis met de TAS-regeling. Zo is de uitvoering ervan ook in handen van het IAS gelegd en is de hoogte van de TNS-uitkering dezelfde als de TAS-uitkering. Maar anders dan de TAS-regeling komt de TNS-regeling niet uit de koker van het ministerie van SZW.

De TNS-regeling is een product van het toenmalige ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, VROM. Dat ligt ook voor de hand als we zien welke ontwikkelingen op asbestgebied in die periode plaatsvinden op milieugebied. Ontwikkelingen die grotendeels worden aangestuurd door de omvangrijke bodemverontreiniging met asbest in de regio Twente en het toenemend aantal asbestslachtoffers uit die streek. De eerste rechtszaken van de milieuslachtoffers in Twente, waarin Eternit wordt aangesproken, dateren van eind jaren negentig. Kort daarna opgevolgd door nog een andere categorie mesothelioomslachtoffers, nl. de slachtoffers die zijn blootgesteld door het gebruik van asbesthoudende materialen en producten.

Dat brengt de stand van de categorieën slachtoffers op vier. Na en naast de werknemers en huisgenoten betreden twee nieuwe categorieën het strijdperk, nl. de milieuslachtoffers en de productslachtoffers. Deze twee nieuwe categorieën liggen buiten het gezichtsveld van SZW en horen thuis bij het ministerie van VROM. Een belangrijke stap op milieugebied is in juni 2003 de publicatie van het rapport *'Asbest van Goor naar Hof van Twente'* van de commissie Biesheuvel, gemaakt in opdracht van de gemeente Hof van Twente. De commissie adviseert de gemeente om een onderzoek te starten naar het voorkomen van niet-beroepsmatige gevallen van mesotheliom. En daarbij steun te vragen bij het ministerie van VROM. Staatssecretaris P. van Geel (CDA) pakt de handschoen op en kondigt een epidemiologisch onderzoek aan.

Op 4 november 2005 biedt Van Geel de Tweede Kamer de rapportage aan over een epidemiologisch onderzoek naar niet-beroepsgebonden mesothelioomslachtoffers. De onderzoekers stellen daarin vast dat de incidentie van longvlieskanker onder vrouwen en mannen in het gebied rond Goor resp. bijna zes keer en twee keer zo hoog is als in de rest van Nederland. Van Geel laat de Kamer weten dat hij geschrokken is van deze uitkomst en dat hij de Gezondheidsraad zal verzoeken na te gaan of de uitkomst van de rapportage aanleiding geeft om het niveau van Verwaarloosbaar Risico en het niveau van het Maximaal Toelaatbaar Risico opnieuw te bezien.

Verantwoordelijkheid van de Staat

Het bericht van Van Geel van 4 november 2005 aan de Tweede Kamer is enkele dagen later voor mevrouw T. de Bruin, voorzitter van het CAS, aanleiding om bij Van Geel aan de bel te trekken. Zij is van mening dat alle slachtoffers van blootstelling aan asbest recht hebben op volledige schadevergoeding, dat de Staat die schade door middel van een voorschot dient te betalen en vervolgens de schade moet verhalen op de aansprakelijke veroorzaker van de schade. De voorzitter van het CAS verwacht daarbij een speciale inspanning van het ministerie van VROM.

Uit het antwoord van Van Geel van 6 december 2005 blijkt dat hij ter zake van de schadevergoeding op het standpunt staat dat in principe die partij schadevergoeding moet betalen

die de schade veroorzaakt heeft. Daarom meent hij dat VROM dan wel de Staat der Nederlanden 'op dit moment' niet aan zet is om de voorschottenregeling voor asbestslachtoffers te verbreden naar alle mesotheliomslachtoffers, ongeacht de bron en de situatie van blootstelling. *"Dit betekent niet dat ik me afkeer van de slachtoffers die zijn gevallen ten gevolge van milieublootstelling aan asbest. Ik heb op 12 december aanstaande een overleg gepland met de directie van Eternit. Doel van het gesprek zal zijn om Eternit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te laten nemen inzake de asbestslachtoffers in en rondom Goor en Harderwijk."*

Tweede Kamer

Bijna tegelijkertijd dient SP Tweede Kamerlid Krista van Velzen bij de begrotingsbehandeling 2006 bij Van Geel haar tienpuntenplan '*Afscheid van asbest*' in. Een van die tien punten houdt in dat de staatssecretaris in overleg met SZW de voorschottenregeling verbreedt naar alle mesotheliomslachtoffers, ongeacht de bron en de situatie van de blootstelling. De reactie van Van Geel daarop is gelijk aan zijn het eerdere antwoord aan de voorzitter van het CAS. Van Geel is 'geschrokken van de resultaten van het epidemiologisch onderzoek' en zal op 12 december Eternit vragen om haar maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen. In afwachting van de uitkomst van dat gesprek laat Van Geel weten dat uitbreiding van de voorschottenregeling ten behoeve van asbestslachtoffers door het milieu op dat moment nog niet aan de orde is.

Maar er is op dat moment nog meer aan de hand in asbestland. Op 25 november 2005 doet de Hoge Raad uitspraak in de zaak Horsting/Eternit. In het voordeel van de erfgenamen van mevrouw Horsting. Zij is in 1971 blootgesteld aan asbest bij het gebruiken en verzagen van asbestcementgolfplaten van Eternit. Als gevolg daarvan wordt zij in mei 2002 getroffen door de ziekte mesotheliom, die haar fataal wordt. De Hoge Raad oordeelt dat Eternit verwijtbaar heeft gehandeld omdat Eternit er al in 1971 mee bekend moet worden geacht dat aan het verwerken van asbestcementplaten gevaren voor de gezondheid zijn verbonden. Eternit had in 1971 Horsting voor dat gevaar moeten waarschuwen, maar heeft dat nagelaten. Het bijzondere aan deze uitspraak is in de eerste plaats het oordeel van de Hoge Raad dat Eternit al in 1971 wist van het gevaar van haar asbestproducten bij normaal gebruik en daarvoor had moeten waarschuwen. Het tweede opvallende aspect is het feit dat het hier handelt om een particulier persoon, een consument, die geen arbeidsrelatie heeft (gehad) met Eternit. En haar vordering dus baseert op onrechtmatig handelen van Eternit.

Op vragen van Kamerlid Van Velzen over deze voor asbestslachtoffers bijzonder belangrijke uitspraak merkt Van Geel op dat hij in zijn bespreking met Eternit op 12 december 2005 heeft vastgesteld dat de problematiek van niet-beroepsgebonden slachtoffers van blootstelling aan asbest om een landelijke aanpak en oplossing vraagt. Eternit heeft volgens Van Geel aangegeven actief mee te willen werken om een nationale oplossing uit te werken voor de niet-beroepsgebonden mesotheliomslachtoffers.

Die nationale oplossing is er nooit gekomen. Wel heeft Eternit een eigen '*Eternitprotocol*' ontworpen dat tot op zekere hoogte een redelijke oplossing geeft voor niet-beroepsgebonden mesotheliomslachtoffers in de regio's Hof van Twente en Harderwijk, waardoor de gang naar de rechter voor deze slachtoffers niet meer nodig is. Daarbij mag niet vergeten worden dat dit 'gebaar' van Eternit nauw verband houdt met het feit dat Eternit in november 2005 in juridisch opzicht bakzeil moet halen tegenover productslachtoffers en met het protocol nieuwe uitspraken en slechte publiciteit kan voorkomen.

Voortschrijdend inzicht

In maart 2006 geeft Van Geel blijk van voortschrijdend inzicht als hij aan de Tweede Kamer laat weten dat in zijn optiek voor de niet-beroepsgebonden mesotheliomslachtoffers een regeling moet worden opgezet die vergelijkbaar is met de TAS-regeling. Bij een dergelijke opzet voor de milieugerelateerde mesotheliomslachtoffers kan dan volgens Van Geel zoveel mogelijk aangesloten worden bij de bestaande structuren van de TAS-regeling. In de nieuwe TNS-regeling zal het ministerie van VROM, zo is de bedoeling, voorschotten gaan uitkeren. Naar goed politiek gebruik voegt Van Geel daar nog een 'disclaimer' aan toe: VROM is nadrukkelijk niet verantwoordelijk voor het ontstaan van de problematiek, maar hij vindt de problematiek zo ernstig dat hij het voortouw wil nemen om tot een gedegen oplossing te komen die recht doet aan de slachtoffers.

Mooi. Maar dan zijn we er nog niet. Bij de voorbereiding van de nieuwe TNS-regeling blijken er bij de convenantpartijen verschillen van mening te bestaan over de vraag wie de regeling gaat uitvoeren. Het CAS geeft er nadrukkelijk de voorkeur aan de SVB daarmee te belasten en de route niet via het IAS te laten lopen. Bij het ministerie van VROM is er aanvankelijk steun voor deze benadering te vinden, maar uiteindelijk wordt er toch besloten om het IAS ook met de uitvoering van de TNS-regeling te belasten, ook al heeft het IAS geen specifieke kennis en ervaring met asbestslachtoffers buiten de arbeidssituatie.

Op 30 mei 2006 vindt er in de Tweede Kamer weer een algemeen overleg over de asbestproblematiek plaats. Staatssecretaris Van Geel licht toe dat over de landelijke TNS-regeling nog overleg plaatsvindt en dat Eternit zich ook hiervoor wil inzetten en haar verantwoordelijkheid wil nemen. Om deze verantwoordelijkheid te verbreden naar heel Nederland worden daarover ook gesprekken gevoerd met VNO-NCW, koepelorganisaties en individuele bedrijven. Van Geel hoopt de landelijke regeling uiterlijk 1 januari 2007 te hebben afgerond. Hij schat het aantal slachtoffers dat een beroep zal doen op de TNS-regeling op 20 (?) per jaar. De kosten zijn volgens de TAS-regeling € 50.000,- per geval (?), wat neerkomt op 1 miljoen per jaar. De staatssecretaris vindt dat alleszins te overzien.

Gebroken belofte van minister Cramer

Dan volgt, bijna tot slot, op 10 september 2007 een opmerkelijke brief van mevrouw J. Cramer, de minister van VROM. Zij wendt zich tot de heer J. Six, voorzitter van het bestuur van het IAS. De minister meldt Six dat de ministerraad akkoord is gegaan met de beoogde TNS-regeling van VROM en dat het ministerie van VROM in overleg is met SZW ter voorbereiding van deze regeling. Volgens minister Cramer hecht de regering eraan dat de VROM-regeling zoveel mogelijk aansluit bij de TAS-regeling en dat het wenselijk is dat de uitvoering van de regeling komt te liggen bij de SVB en het IAS.

Zij geeft ook aan hoe zij de betrokkenheid van het IAS bij de VROM-regeling ziet. Het uitgangspunt van de regering is dat de overheid geen aansprakelijkheid mee erkent en dat de kosten zoveel mogelijk verhaald moeten worden op aansprakelijke bedrijven. Het is in het belang van alle partijen, volgens minister Cramer, als daarover algemene afspraken worden gemaakt, zodat rechtsgangen zoveel mogelijk kunnen worden vermeden, zoals voor de werkgeversaansprakelijkheid in deze kwestie via het convenant is gebeurd. Zo ver is het echter nog niet als het gaat om milieu- en productaansprakelijkheid, waar we het over hebben bij de VROM-regeling. Cramer vervolgt: *"De betrokkenheid die ik derhalve op dit moment van het IAS vraag, is voorlopig een andere dan voor de TAS-regeling. Het gaat namelijk alleen om de intake en advisering over de te verstrekken tegemoetkoming. Van een eventuele bemiddeling tussen slachtoffers en aansprakelijke partijen kan pas sprake zijn zodra hierover afspraken met*

alle betrokkenen zijn gemaakt. Op termijn, als de ministeriële regeling gerealiseerd is, wil ik hierover in overleg gaan met de betrokken partijen. Ook daarover zal ik weer terechtkomen bij de RTA van uw instituut. Ik wil er echter voor zorgen dat de regeling zolang er nog geen afspraken zijn, kan worden uitgevoerd, zodat zo spoedig mogelijk alle Nederlandse mesotheliomslachtoffers, ongeacht de wijze waarop ze aan asbest zijn blootgesteld, een tegemoetkoming (ter hoogte van het voorschotbedrag van de TAS-regeling) kunnen krijgen.”

Minister Cramer voegt daar nog aan toe dat er op uitvoeringsniveau al contacten zijn gelegd en er gewerkt wordt aan de inhoud en de uitvoering van de regeling. Ze dankt Six voor de door het IAS getoonde inzet. En zegt te streven naar invoering van de regeling per 1 december 2007. VROM, aldus Cramer, zal de hiervoor benodigde financiële middelen via de SVB regelen.

Geen bemiddeling bij TNS-regeling

De TNS-regeling, oftewel de Regeling tegemoetkoming niet-loondienst-gerelateerde slachtoffers van mesotheliom van 22 november 2007, afkomstig van de minister van VROM, wordt op 29 november 2007 gepubliceerd in de Staatscourant. De regeling treedt op 1 december 2007 in werking. Maar er is met de TNS-regeling iets bijzonders aan de hand. In de regeling zelf en ook in de memorie van toelichting wordt er regelmatig verwezen wordt naar de TAS-regeling. De minister heeft voor de inrichting en de uitvoering veelvuldig leentjebuurt gespeeld bij de TAS-regeling. De TNS-regeling lijkt dan ook sterk op de TAS-regeling.

Toch ontbreekt er een belangrijk aspect in de TNS-regeling, dat wel in de TAS-regeling voorkomt. Ik doel op de mogelijkheid van bemiddeling, die zowel in het Convenant van het IAS als in de TAS-regeling bestaat. Het is op zich al merkwaardig dat de minister van VROM daar geen enkele aandacht voor heeft in de TNS-regeling, zoals het ook bijzonder is dat de minister van VROM nergens toelicht waarom bemiddeling niet mogelijk is. Nog merkwaardiger wordt het als we de brief van minister Cramer van 10 september 2007 aan het IAS-bestuur erbij pakken. De minister spreekt daar over de mogelijkheid van bemiddeling tussen slachtoffers en aansprakelijke partijen en het zoveel mogelijk verhalen van de kosten op aansprakelijke partijen. En ook kondigt zij daarin aan dat zij daarover afspraken wil gaan maken met alle betrokken partijen, alsmede de RTA en het IAS.

Van dat voornemen van VROM is twee maanden later in de definitieve versie van de TNS-regeling niets meer terug te vinden. Wat de reden daarvoor is geweest heeft VROM niet openbaar gemaakt. Maar het is zeker niet onmogelijk dat het overleg tussen VROM en VNO/verzekeraars daarin een rol heeft gespeeld. VNO/verzekeraars zitten bepaald niet te wachten op deze uitbreiding van het convenant en het IAS. Zijn zeker ook niet gecharmeerd door de mogelijkheid dat als gevolg van de TNS-regeling via het IAS de veroorzakers van milieu- en productblootstelling aansprakelijk kunnen worden gesteld. De uitspraak van de Hoge Raad van 25 november 2005 in de zaak Horsting/Eternit zal daaraan ongetwijfeld hebben bijgedragen.

Gevolgen

Wat is het gevolg van deze handelwijze? Per saldo komt het erop neer dat VROM de TNS-regeling heeft uitgekleeft, de slachtoffers geen bemiddeling of andere hulp aanbiedt en het IAS geen onderzoek verricht naar de aansprakelijkheid van de veroorzakers van de ziekte. Na ontvangst van de tegemoetkoming krijgen de slachtoffers van het IAS de boodschap dat het dossier gesloten wordt. Over en uit.

Bovendien is, anders dan de verwachting van de minister in 2006, het aantal slachtoffers dat na 1 december 2007 een beroep doet op de TNS-regeling aanzienlijk. Volgens de jaar-

verslagen van het IAS liggen de jaarlijkse aantallen slachtoffers doorgaans tussen de 100 en 150 per jaar. Allemaal slachtoffers die met het bekende kluitje het riet in worden gestuurd. De zeer discutabele opstelling van het ministerie van VROM betekent ook dat jaarlijks een groot aantal mesothelioomslachtoffers de kans ontnomen wordt om via bemiddeling schadevergoeding te krijgen, de achterban van VNO/verzekeraars buiten schot blijft en alle TNS-kosten voor rekening van de samenleving komen. Hoezo bekorting van de juridische lijdensweg?

7.9 Resultaten bemiddeling door Asbestinstituut

Is de uitvoering van de tegemoetkomingsregelingen soms al een flinke kluif voor BSA en IAS, het echte grote probleem voor het IAS is vanaf de start in 2000 tot op de dag van vandaag de bemiddeling. Formeel wordt in het convenant onder '*bemiddeling*' verstaan het treffen van een schikking, waarbij partijen - werknemer en werkgever – van de schikkingsbedragen in het convenant uitgaan. En daarbij elkaar finale kwijting verlenen. In de praktijk betekent bemiddeling echter advisering, want het IAS heeft geen bevoegdheid of macht om een schikking dwingend op te leggen. Het gaat om een individuele gevalbehandeling, die bestaat uit de intakeprocedure, het onderzoek naar de gegrondheid van de vordering van het mesothelioomslachtoffer, en de bemiddeling zelf, die gericht is op het treffen van een schikking. Komt het IAS tot een advies en wordt dat advies door partijen overgenomen, dan is er sprake van een geslaagde bemiddeling. We zullen zien dat een geslaagde bemiddeling slechts bij een minderheid van de zaken het resultaat is.

Maar als het advies van het IAS voor het slachtoffer positief is, en de werkgever of verzekeraar, dat advies betwist, afwijst of gewoon in de wind slaat, dan wordt ineens duidelijk dat het bemiddelingsadvies slechts een *advies* is en dat de aangesproken werkgever dat advies 'gewoon' naast zich kan neerleggen. Het IAS spreekt dan van een niet-geslaagde bemiddeling en het slachtoffer blijft achter met alleen de TAS-tegemoetkoming.

Deze gang van zaken laat zien dat het IAS een min of meer hybride functie heeft. In het begin heeft het IAS een actieve rol bij de intakeprocedure, het onderzoek naar de gegrondheid van de vordering en het formuleren van het bemiddelingsadvies, maar als de werkgever of verzekeraar het advies afwijst, wordt ineens duidelijk dat het IAS 'een tandeloze tijger' is. Het IAS blijkt dan niet de belangenbehartiger te zijn, die veel slachtoffers in het IAS zien, maar slechts een bemiddelaar, een adviserend tussenpersoon. Bij een niet-geslaagde bemiddeling kan het IAS geen partij kiezen, dat laat het convenant niet toe. Als de werkgever het advies niet opvolgt en gewoon negeert - wat tot op de dag van vandaag nog steeds gebeurt - dan blijft het slachtoffer met lege handen achter.

Juist omdat het IAS vaak tegenover slachtoffers en ook naar de buitenwacht op zijn minst de indruk wekt dat het IAS er is voor de slachtoffers, hebben veel slachtoffers het idee dat het IAS er voor hen is. Maar als de werkgever het advies van het IAS in de wind slaat, is de teleurstelling voor het slachtoffer extra groot. Zo'n teleurgesteld slachtoffer moet het daarna maar zelf uitzoeken. Er is veel tijd en moeite verloren gegaan en het vertrouwen bij het slachtoffer dat hij bij het IAS aan het juiste adres is, is verdwenen. In theorie kan het slachtoffer zich daarna nog tot een advocaat wenden om een civiele procedure te onderzoeken, maar de kansen zijn dan minimaal en vaak legt het slachtoffer zich noodgedwongen bij het verlies neer.

Problemen bij bemiddeling

Laten we eens kijken naar de bemiddelingsresultaten van het 'experiment' IAS. In het eerste jaarverslag van het IAS blijkt al welke 'hobbels' er op de weg liggen. Het bestuur noemt het 'de weerbarstigheid van de materie.' Dat slaat op het vraagstuk van de 'meest gerede'

werkgever, de omvang van de arbeidshistorie van de werknemer en de stelplicht in plaats van een bemiddelingsverklaring. Bij die laatste hobbel merkt het IAS op dat het IAS aanvankelijk, zoals afgesproken, een bemiddelingsverklaring naar de werkgever stuurt, met het verzoek om deze te ondertekenen en terug te sturen. Maar omdat werkgevers daar slecht op reageren en er veel vertraging ontstaat, besluit het IAS af te zien van de bemiddelingsverklaring. En in plaats daarvan meer van de stelplicht van het slachtoffer uit te gaan. Dat licht het IAS toe met:

“Het is met andere woorden aan het slachtoffer, met behulp van het instituut, om de grondslag van de aansprakelijkheid zo goed mogelijk te onderbouwen. Lukt dat niet, hetgeen helaas ondanks alle inspanningen regelmatig voorkomt, dan krijgen de werknemer en werkgever bericht dat het dossier gesloten wordt.”

De discussie over de aansprakelijkheid en de stelplicht van de werknemer blijft vanaf dat moment een ernstige hinderpaal voor het slagen van de bemiddeling.

In 2002 vermeldt het jaarverslag dat het IAS als het ware vanuit het niets moest beginnen en dat ‘de missie van het IAS’ inhoudt de in het Convenant verankerde procedure zo snel en zorgvuldig mogelijk af te handelen. En dat de snelheid van handelen voor het bestaansrecht van het IAS essentieel is. In het volgende jaarverslag worden de voorwaarden voor bemiddeling nog eens opgesomd: de bevestiging van de diagnose mesotheliom, de blootstelling aan asbest heeft in een arbeidssituatie plaatsgevonden, op de arbeidsverhouding is het Nederlands recht van toepassing en er is een werkgever die voor de gezondheidsschade aansprakelijk is. Als de aansprakelijkheid wordt erkend, wordt een schadevergoeding betaald conform de normbedragen van het IAS.

De resultaten van de bemiddeling worden voor het eerst in het jaarverslag over 2004 toegelicht. In dat jaar zijn er 371 ‘definitieve bemiddelingsbeslissingen’ genomen. In bijna de helft van de zaken, nl. 46 %, leidt de beslissing tot schadevergoeding conform de normbedragen van het IAS. Dat zijn 171 vergoedingen.

Jaarverslag 2008

Het jaarverslag over 2008 kent voor het eerst een schematische toelichting op de resultaten van de bemiddelingen. Een schema dat alleen ziet op de in dat jaar afgewikkelde bemiddelingen voor werknemers en huisgenoten. Voor de TNS-aanvragen bestaat er geen bemiddeling. Er zijn in 2008 391 aanvragen ontvangen bij het IAS. In het verklarende schema worden de 391 aanvragen gesplitst in (a) een niet-bemiddelbare groep van 148 gevallen en (b) een bemiddelbare groep van 243 gevallen.

Resultaten werknemers/huisgenoten

Resultaat	Aantal	Reden afwijzing
Groep niet bemiddelbaar	148	
Geen vergoeding	75	Geen mesotheliom
TAS-tegemoetkoming	73	Werkgever onvindbaar, failliet; vordering verjaard
Bemiddelbare groep	243	
TAS-tegemoetkoming, maar geen schadevergoeding	87	Stelplicht, bewijslast onvoldoende ingevuld; discussie over verjaring
Volledige schadevergoeding	156	n.v.t.
Totaal	391	

Groep (a) wordt weer onderverdeeld in twee subgroepen, nl. de categorie (75) die niet bemiddeld kan worden omdat er geen mesotheliom is vastgesteld, en de categorie (73) die alleen de TAS-vergoeding krijgt omdat de werkgever onvindbaar is of failliet, of omdat de vordering verjaard is.

Groep (b) wordt onderverdeeld in de subcategorie (87) die alleen de TAS-uitkering krijgt, waarbij als reden wordt opgegeven 'stelplicht, bewijslast onvoldoende ingevuld; discussie over verjaring.' De tweede subcategorie, 156, krijgt volledige schadevergoeding.

Het IAS hanteert dit schema uit 2008 in alle volgende jaren.

Kritiek van CAS op IAS

In september 2007 wend ik mij namens het CAS zich tot de RTA van het asbestinstituut. Ik informeer de RTA over de evaluatie van het CAS inzake het functioneren van het IAS sinds de start in 2000. Ik vermeld dat het CAS honderden asbestslachtoffers die bij het CAS hebben aangeklopt, heeft verwezen naar het IAS. Tegelijk volgt het CAS intensief de voortgang, de werkwijze en de resultaten van het IAS en de TAS-regeling. Waar dat nodig is staat het CAS slachtoffers bij met juridisch advies en procedures. Meermalen moet het CAS constateren dat de primaire doelstelling van het IAS, het verkorten van de juridische lijdensweg van de asbestslachtoffers niet of niet voldoende gerealiseerd wordt. Het CAS heeft daarover van het begin haar zorgen en bezwaren geuit bij het IAS, maar zonder afdoende resultaat.

Daarom wendt het CAS zich in september 2007 opnieuw tot de RTA van het IAS met de uitkomsten van haar evaluatie. In het kort komen die uitkomsten bij de belangrijkste thema's op het volgende neer.

De eerste conclusie gaat over het feit dat indien er na advies van het IAS geen overeenstemming wordt bereikt het IAS geen gerechtelijke procedures aanspant. Met als gevolg dat het CAS zich regelmatig genooddaakt ziet om slachtoffers in die procedures te steunen.

De tweede vaststelling betreft het feit dat het kenniscentrum, dat het IAS zou moeten worden, na zeven jaar nog niet van de grond is gekomen.

Ofschoon in het Convenant is bepaald dat het IAS voor het beoordelen van de aanvragen van de slachtoffers dient te beschikken over de actuele en relevante juridische kennis inzake de werkgeversaansprakelijkheid, stelt het CAS vast dat die kennis onvoldoende bij het IAS aanwezig is. Of niet wordt toegepast.

Een belangrijke hinderpaal voor het verkorten van de juridische lijdensweg ziet het CAS in het verweer van werkgevers en verzekeraars die alles uit de juridische kast halen om de aanspraak van de slachtoffers te frustreren.

De afgesproken termijn van zes maanden voor de afwikkeling van de bemiddelingsprocedure wordt zelden gehaald. Het komt voor dat er na één of anderhalf jaar nog onderhandeld of 'bemiddeld' wordt.

De verjaringsproblematiek speelt een hoofdrol. Dankzij het Van Hese/De Schelde-arrest van de Hoge Raad met de roemruchte zeven gezichtspunten. Het CAS wijst met name op gezichtspunt g, dat handelt over de redelijke termijn waarbinnen het slachtoffer moet handelen. Volgens de rechtspraak gaat het dan om een termijn van maximaal één jaar. Maar daarbij wringt de schoen in die zin dat de periode waarover de bemiddeling van het IAS plaatsvindt in het nadeel van het asbestslachtoffer uitpakt. Dat betekent, zo brengt het CAS naar voren, dat een slachtoffer al snel in de gevarenzone terecht komt als de procedure bij het IAS meer dan zes maanden duurt. En dat is regelmatig het geval.

Ook heeft het CAS kritiek op de beperkte inbreng van het IAS in juridische zin. Als de werkgever, doorgaans ondersteund door een advocaat, de visie of de conclusie van het IAS

betwist met juridische argumenten komt het vaak voor dat het IAS niet zelf reageert maar de brief van de werkgever doorsluisst naar het slachtoffer, met de vraag of hij maar wil reageren. Bij heel wat slachtoffers leidt dat tot ongeloof en wanhoop.

Daarnaast wijst het CAS erop dat er een structurele ongelijkheid tussen werkgever en werknemer bestaat qua bewijslast. Er is geen 'equality of arms' omdat de IAS/BSA-medewerkers te weinig tijd hebben. Dat heeft bijvoorbeeld tot gevolg dat de medewerkers voor het opstellen van het rapport over het arbeidsverleden zich vaak moeten beperken tot een telefoongesprek. En het zelf horen van getuigen of het houden van een voorlopig getuigenverhoor bij de rechter komt al helemaal niet in beeld.

Aan het slot van haar uiteenzetting komt het CAS tot de conclusie dat het dringend gewenst is om de bestaande structuur en werkwijze van het IAS aan te passen. Zij stelt voor om af te stappen van de organisatie met bemiddelingsoormerk. Zij pleit voor een nieuwe organisatiestructuur waarin de SVB zorgt voor de voorschotregeling voor alle asbestslachtoffers en daarna het slachtoffer de mogelijkheid te bieden zijn schadevergoeding te realiseren langs de gebruikelijke civielrechtelijk weg. Via die route kan het slachtoffer aanzienlijke winst behalen en liggen de uitvoeringskosten veel lager.

Reactie binnen de RTA

Mijn brief namens het CAS van 21 september 2007 valt niet bepaald goed binnen de Raad van Toezicht en Advies. De brief wordt geagendeerd voor de RTA-vergadering van 27 september, maar al direct dezelfde dag reageert W. van Veelen, FNV:

"Aangezien ik de brief zeer ernstig opvat en zeer serieus neem, heb ik behoefte aan meer gegevens alvorens tot een goed oordeel te komen".

Van Veelen somt vervolgens een aantal kwesties op, die hij voorafgaande aan de vergadering toegelicht wil hebben. Zoals: inzicht in de methode van onderzoek die het Comité heeft gebruikt, onderbouwing met cijfers van de conclusies die in de brief worden gesteld, de aantallen van asbestslachtoffers, die met een advocaat in de hand een vergoeding hebben gekregen, de bijbehorende tijdspaden die dat heeft gekost en de hoogtes van de uitkeringen, die dat hebben opgeleverd. En ook: de aantallen cliënten van het IAS die door het IAS niet zijn geholpen en alsnog een compensatie hebben weten te krijgen via een advocaat. Alsmede: de ervaringen van andere advocaten en de vraag of het type argumenten van verzekeraars verschilt in civiele procedures bij de IAS-werkwijze.

Naar aanleiding van het verzoek van Van Veelen stuur ik op 24 september aan de RTA-leden 24 samenvattingen toe van door mij behandelde dossiers, die ook door het IAS zijn behandeld. Twee dagen later voeg ik daaraan een samenvatting toe van door werkgevers gehanteerde juridische verweren in asbestzaken. In die samenvatting onderscheid ik de stelplicht en bewijslast, het state-of-the-art-verweer, de zorgplicht van de werkgever en de verjaring.

In de vergadering van 27 september 2007 stelt RTA-voorzitter Gmelich Meijling voor om mijn brief en de reactie daarop van Van Veelen in handen te leggen van het bestuur van het IAS. Van Veelen merkt op dat hij de behoefte heeft aan meer inzicht in het CAS-onderzoek. De door mij ingebrachte dossiers, waarbij *'de juridische lijdensweg dramatisch was'* ziet hij niet als een voldoende antwoord. Als eerste reactie geeft Koning, VNO, aan dat hij zeer geschrokken is van mijn brief. Dat komt vooral door de vermelding van het Comité dat het IAS geen bestaansrecht meer zou hebben en op afzienbare termijn beëindigd dient te worden. Hij merkt verder opdat hierbij niet aan de slachtoffers is gedacht, want dezen zouden volgens Koning bij opheffing van het IAS ver in de tijd worden teruggeworpen. Ook vindt hij dat het

Comité een onderverdeling van verwijten moet aanbrengen, in de richting van het IAS, de RTA en de politiek.

Directeur Van der Woude wijst op dat de verschillende evaluaties, die in het verleden hebben plaatsgevonden. Noemt een aantal toegepaste verbeteruggesties en is van mening dat het IAS heel wat heeft bereikt voor de mesotheliomslachtoffers. Uiteraard wil hij in overleg gaan met het Comité om het nog beter te doen. De voorzitter is het daarmee eens en stelt voor dit overleg te houden in februari 2008.

In het overleg met het IAS-bestuur op 22 januari 2008 formuleer ik nog eens de belangrijkste kritiekpunten op het functioneren van het IAS. Het bestuur reageert daarop met te verwijzen naar 'de nieuwe werkwijze van het IAS' waardoor de snelheid van de dossierafwikkeling en de ondersteuning van de slachtoffers, via huisbezoek, verder zijn opgevoerd. Ook wijst het bestuur mij op de positieve resultaten van het belevingsonderzoek bij slachtoffers en nabestaanden.

Ik neem kennis van deze 'veranderingen', maar blijf bij mijn standpunt dat via de weg van de belangenbehartiging betere resultaten te behalen zijn. Het bestuur deelt dat standpunt niet, het is van mening dat dat voor een deel berust op onvolledige informatie en dat het resultaat *'voor de overgrote meerderheid van de slachtoffers bevredigend is te noemen'*. Dat collectieve belang dient volgens het bestuur niet verloren te gaan ten gunste van het individuele belang. Maar het bestuur laat ook weten dat het bestuur mijn kritiekpunten nader in beschouwing zal nemen en naar bevind van zaken zal handelen.

FNV pleit voor asbestfonds

Het is 3 juni 2008. De Raad van Toezicht en Advies, de RTA, van het IAS bespreekt een artikel van de ervaren Amsterdamse letselschade-advocaat Lydia Charlier. Getiteld: *"Voldoet de Nederlandse aanpak voor asbestslachtoffers? Een terugblik op 10 jaar Convenant Asbestslachtoffers."*

Het 34 pagina's tellende artikel is agendeerd door drs. W. van Veelen, FNV. Er zijn voor Van Veelen twee argumenten om het artikel in de RTA te bespreken. Het eerste is het feit dat er mogelijk reacties op het artikel, bedoeld voor het NJB, zullen verschijnen. Daarom lijkt het voor Van Veelen een goede gedachte om het artikel van tevoren in de RTA te bespreken. Als tweede reden noemt Van Veelen het oplopend aantal klachten bij het Bureau Beroepsziekten van de FNV. Het IAS doet het naar zijn mening als uitvoeringsorganisatie goed, maar ten aanzien van het functioneren van het Convenant bestaat kritiek. Een belangrijk kritiekpunt betreft het feit dat een grote groep mesotheliomslachtoffers geen maximale vergoeding ontvangt. Dat is volgens Van Veelen een doorn in het oog voor de vakcentrale FNV.

Ook het daarmee samenhangende gegeven dat *'veel bemiddelingen vastlopen in jurisprudentie'* stemt het FNV ontevreden. Om de continuïteit van de bestaande constellatie te waarborgen zou de FNV meer resultaten willen zien. Van Veelen doet in dat verband het voorstel om tot een asbestfonds te komen, waaruit alle slachtoffers met maligne mesotheliom een vergoeding kunnen ontvangen. Het lijkt hem de moeite waard op korte termijn te onderzoeken of een dergelijk asbestfonds een oplossing zou kunnen bieden.

De voorzitter van de RTA, drs. J. Gmelich Meijling, acht het niet verstandig om inhoudelijk te spreken over het artikel van Charlier, maar stelt voor om te discussiëren over het IAS Convenant. Hij merkt op dat het Convenant een afspraak is tussen verschillende partijen waardoor het compromisgehalte per definitie hoog is. Persoonlijk vindt hij fondsvorming een moeilijk begaanbare weg. Die conclusie heeft prof. De Ruiter in 1997 ook getrokken. De omstandigheden zijn volgens hem nu niet anders. Gmelich Meijling ziet meer in het onderzoeken

of er binnen het Convenant ruimte is om te komen tot aanpassingen waarvoor een breed draagvlak is te creëren. Hij denkt dat ten aanzien van het belangrijke onderwerp verjaring en stelplicht mogelijk majeure stappen kunnen worden gezet. De RTA besluit om op korte termijn een speciale vergadering te beleggen, waarbij het idee geopperd wordt een objectieve, onafhankelijke partij het Convenant te laten evalueren en monitoren. Het bestuur van het IAS zal daarover worden geïnformeerd.

Naar aanleiding van het artikel van Charlier merkt directeur M. van der Woude nog op dat hij met Charlier gesproken heeft. Haar inzet is volgens Van der Woude, hoewel sommige uitspraken in het concept mogelijk anders doen geloven, het IAS te versterken door middel van een revitalisering van het Convenant. Probleem met het artikel is naar de mening van Van der Woude dat de empirische basis ervan bijzonder zwak is en dat de stelligheid van verschillende uitspraken omgekeerd evenredig is met het geringe wetenschappelijke karakter. Er is in zijn ogen geen enkele meetlat. Is het glas voor een kwart leeg of driekwart vol?

De noodklok

Het artikel *“Tien jaar Convenant Asbestslachtoffers: een trieste balans”* van advocaat Lydia Charlier in het NJB van 5 september 2008 zorgt voor de nodige beroering in asbestland. Charlier wijst er in het doorwrochte NJB-artikel op dat, ofschoon het IAS als een succes te boek staat, vanaf 2000 slechts 39 van de 100 bemiddelingsaanvragen slaagden als gevolg van onoverkomelijke juridische hobbels. Zij constateert dat de door het IAS gestelde doelen niet worden gehaald en dat het tijd is om tot een herbezinning te komen van de uitgangspunten van het Convenant.

Bij haar bespreking van de oorzaken van de slechte resultaten van het IAS vraagt Charlier in de eerste plaats aandacht voor wat zij noemt de hybride positie van het IAS:

“Het IAS heeft tot taak de feiten rond de vordering van het slachtoffer in kaart te brengen. Het instituut kan, na voltooiing van haar onderzoek naar de feiten, adviseren over de aansprakelijkheid van de werkgever. Het IAS is echter, hoewel die indruk bij de slachtoffers wel bestaat, géén belangenbehartiger.”

Met als gevolg dat het advies van het IAS niet bindend is. Verder wijst zij er terecht op dat van de mogelijkheid tot het doen van een verzoek krachtens artikel 96 Rv nog nooit gebruik is gemaakt. Terwijl hetzelfde geldt voor de regresmogelijkheid van de SVB.

Charlier licht haar kritiek op het IAS toe op vier onderdelen. Het eerste betreft het probleem van de bewijsrechtelijke positie van het slachtoffer. Daaronder vallen de vragen van stelplicht en bewijslast, schending van de zorgplicht en vragen rond de causaliteit. Daarnaast zijn er nog de problemen met het bewijs van het dienstverband en de blootstelling. Als gevolg van al deze problemen slaagt het slachtoffer vaak niet in zijn bewijsopdracht.

De tweede grote hindernis voor het slachtoffer is de verjaring. De wetswijziging van 2003 baat het slachtoffer niet en het beruchte verjaringsarrest van de Hoge Raad in de zaak Van Hese/De Schelde van 28 april 2000 is met zijn zeven gezichtspunten zo onduidelijk en gecompliceerd dat weinig slachtoffers ermee gebaat zijn. De derde hindernis voor asbestslachtoffers is de omstandigheid dat oude werkgevers wegens faillissement of ontbinding vaak niet meer te traceren zijn en de vierde hindernis betreft de financiële kant van de belangenbehartiging. Door de ontvangst van de TAS-uitkering komt een slachtoffer vaak niet meer in aanmerking voor de gesubsidieerde rechtsbijstand. Door deze belemmeringen is er naar de mening van advocaat Charlier alle aanleiding om het Convenant te heroverwegen. Zij sluit haar oproep af met:

“Nederland kan ervoor kiezen het strenge bewijsregime op het punt van de blootstelling en de verjaring te laten rusten. In het belang van de vele slachtoffers moet, in ruil voor de (zeer) ruime veer die zij aan de onderhandelingstafel hebben gelaten op het gebied van de hoogte van de schadevergoeding, verlichting geboden worden op het gebied van de bewijslast. Op zijn minst verdient de uitbreiding van de nieuwe verjaringsregeling van artikel 3:310 lid 5 BW naar de oude blootstellingsgevallen aandacht. (.) Het idee van fondsvorming ligt voor de hand, niet alleen als uiting van solidariteit maar ook vanwege de grove nalatigheid in het beschermen tegen blootstelling in de vorige eeuw. Niet valt in te zien waarom hernieuwde, serieuze overweging van deze optie op dit moment uit de weg moet worden gegaan.

De noodklok zij bij deze geluid. Het is tijd voor verstand met lef.”

IAS ‘uniek in de wereld’

Bijna tegelijk met het NJB-artikel van Charlier verschijnt in het Jaarverslag 2008 van het IAS een interview met J.P. Six, lid van het bestuur van het IAS. Een groter contrast tussen dit interview en het artikel van Charlier is nauwelijks denkbaar. Waar Charlier zeer kritisch is over het IAS, is Six juist zeer lovend over het IAS.

De introductie bij het interview met Jan Pieter Six vermeldt dat hij in het dagelijks leven verantwoordelijk is voor de verankering van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen bij verzekeringsconcern Eureko/Achmea. Boven het interview staat: *“Het aansprakelijkheidsrecht is niet geschreven voor beroepsziekten als mesothelioom.”*

Het IAS volgens J. P. Six:

“Ongeveer 15 jaar geleden was ik voorzitter van de aansprakelijkheidsverzekeraars in Nederland. In die hoedanigheid was ik betrokken bij het bedenken van een oplossing voor het probleem van de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers. Het heeft daarna nog een aantal jaren geduurd tot alle partijen het eens waren over de oprichting van een bemiddelings-instituut. Toen het IAS er eenmaal was ben ik in het bestuur terecht gekomen. En ik hoop hier ook nog een lange tijd een functie te kunnen vervullen. Want de asbestproblematiek, en de rol van het IAS daarbij, zijn het meest fascinerende en uitdagende dat ik in mijn werkzame leven als verzekeraar heb meegemaakt.”

Een zonder meer frappante verklaring van Six. Want rond 1993 is er geen enkele aanwijzing te vinden van enige betrokkenheid van aansprakelijkheidsverzekeraars bij het probleem van de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers. Het is de SP die met haar rapporten *“Asbest Doodt”*, uit 1989, *“Asbest in de Hof van Twente”* uit 1992, en *“Asbest: de dubbele lijdensweg, of waarom er een Asbestfonds moet komen,”* uit 1995 het enorme asbestprobleem op de kaart en de agenda zet. Daar is geen verzekeraar aan te pas gekomen. En het voorstel van een bemiddelingsinstituut komt niet uit de koker van verzekeraars, maar uit het advies van prof. J. de Ruiter uit 1997. De enige bekende bijdrage van de verzekeraars uit de jaren negentig is hun verzet tegen de voorstellen van de SP en de eisen van de asbestslachtoffers op alle fronten.

Six vervolgt:

“Bij asbest is er voor het eerst sprake geweest van een beroepsziekte waarbij men op grote schaal is gaan procederen. Eigenlijk was er nog helemaal geen ervaring met een dergelijke “long-tail problematiek”, die allerlei moeilijk te beantwoorden vragen oproep over de keten van causaliteit en aansprakelijkheid. Het was allemaal te lang geleden gebeurd en niet meer te traceren. Het is dan ook geen wonder dat het gewone aansprakelijkheidsrecht, dat is geschreven voor ongelukken, vaak geen soelaas bood. Procederen bleek dus lastig, slachtoffers

stonden te vaak met lege handen. Het is geweldig dat de overheid zich destijds hiermee is gaan bemoeien."

Het klopt inderdaad wat Six hier zegt dat er tot circa 1990 nauwelijks ervaring was met de long-tail problematiek van asbestslachtoffers. De eerste doorbraak is in 1990 het arrest Janssen/Nefabas, dat de bewijslast voor asbestslachtoffers aanzienlijk verlicht. Dat Janssen eerst in 1983 als asbestoseslachtoffer dankzij steun van derden in staat is om de handschoen tegen zijn oud-werkgever Nefabas (Eternit) op te nemen, heeft alles te maken met het gebrek aan aandacht voor de positie van werknemers, die tijdens hun werk met levensgevaarlijke stoffen te maken krijgen. En tegelijk ook het zwijgen van de wetgever op dat terrein. Het geruchtmakende proces dat de SP in 1989 namens drie weduwen van werknemers van Eternit in Goor mogelijk maakt, is zonder meer als een 'wake-up call' aan te merken. Vanaf dat moment zijn er met de steun van de SP en daarna het CAS meer dan honderd - vaak succesvolle - rechtszaken aanhangig gemaakt door asbestslachtoffers en hun nabestaanden. De bij die rechtszaken betrokken aansprakelijkheidsverzekeraars kiezen, een enkele uitzondering daargelaten, steeds partij voor de werkgevers en tegen de slachtoffers.

De lucide bewering van Six dat het aansprakelijkheidsrecht in asbestzaken geen soelaas biedt, wordt vanaf 1990 gelogenstraft door de rechtszaken die de slachtoffers aanspannen. Die constatering betekent echter nog niet dat er niet genoeg argumenten zouden zijn om de asbestslachtoffers, met de dood voor ogen, de juridische lijdensweg te besparen.

De simpele stelling van Six dat het geweldig is dat de overheid zich met de asbestproblematiek is gaan bemoeien kan ik niet anders betitelen als een gotspe. Ik heb hiervoor al laten zien dat de overheid in het asbestdossier van alles te verwijten valt. Het is een onloochenbaar feit dat de overheid voortdurend te laat in actie is gekomen en te weinig gedaan heeft. Daar komt bij dat de overheid in de jaren negentig zich terughoudend en afwerend opstelt in het asbestdossier. En niet nalaat te onderstrepen dat de overheid er het liefst niets mee te maken wil hebben.

Dat laatste laat overigens onverlet dat waar de overheid contre coeur toch bij het asbestdossier betrokken raakt, zij voortdurend aarzelt en twijfelt en feitelijk de asbestslachtoffers in de kou laat staan. Een goed voorbeeld is de verjaringsproblematiek. Daarbij is het frappant om te zien hoe intensief in die periode de contacten binnenskamers zijn tussen de overheid en de asbestindustrie, met in haar kielzog het Verbond van verzekeraars.

Maar Six heeft meer heldere ideeën.

"Al snel bleek ook dat er op allerlei fronten draagvlak was voor een oplossing. Sommigen hadden het over een fonds, maar dat was geen goed idee. Dat is bij beroepsziekten een panacee, zoals het woordenboek zegt, is dat uitsluitend een denkbeeldige oplossing voor alle kwalen. Het lost namelijk niets op. Want in de praktijk van een fonds krijg je met dezelfde problemen te maken, waar je ook bij het aansprakelijkheidsrecht tegenaan loopt."

Heel terecht merkt Six op dat 'sommigen', lees: de SP en het Comité Asbestslachtoffers (CAS), alles afwegende, kiezen voor een asbestfonds. Zij zijn ervan overtuigd geraakt dat een dergelijk door de overheid geleid en wettelijk gefundeerd fonds in de gegeven omstandigheden de beste oplossing is. Een van de dure lessen die we hebben kunnen trekken uit de constructie van het IAS is dat een overheidsregeling, betaald uit algemene middelen, niet moet worden uitgevoerd door een particuliere instelling.

De conclusie van Six:

"Met het IAS is de goede oplossing wel gevonden. Het instituut is uniek in de wereld, een echt product van het poldermodel. Daarbij moeten we beseffen, dat wij een van de weinige

landen zijn met werkgeversaansprakelijkheid voor beroepsziekten. Omdat het aansprakelijkheidsrecht niet voldeed bij de financiering van long-tail risico's, moest er ook wel een ander en beter instrument komen. Het IAS is daarvan een prachtig voorbeeld. Het geeft een beschaafde oplossing voor het collectief van de slachtoffers met mesotheliom. Daarbij gaat het er niet om of het individuele slachtoffer volgens het aansprakelijkheidsrecht 'het onderste uit de kan heeft gehaald.' Vanuit de hoek van de gespecialiseerde letselschade-advocatuur is er daarom wel eens kritiek op het IAS. Ik deel die niet. Ik denk niet dat slachtoffers zitten te wachten op zo'n benadering. Naar mijn mening willen zij in eerste instantie erkenning van leed en snel worden geholpen. Het IAS is hiervoor bij uitstek geschikt. Dat blijkt ook wel uit de meting die we sinds kort onder de slachtoffers doen. Men blijkt in overgrote meerderheid doorgaans zeer tevreden over de behandeling door het instituut."

De opvatting van Six dat het aansprakelijkheidsrecht niet voldoet bij de financiering van long-tail risico's, dus ook van vorderingen van asbestslachtoffers, is aantoonbaar onjuist. De vele rechtszaken van asbestslachtoffers laten zien dat het ook na zo'n lange 'wachttijd' heel wel mogelijk is om werkgevers en verzekeraars te verplichten tot schadevergoeding. Met het aansprakelijkheidsrecht op zich is er dus weinig mis. Het grote probleem bij mesotheliomslachtoffers is echter wel dat zij, doodziek, in de eindfase van hun leven moeten opboksen tegen werkgevers en verzekeraars, die alles uit de kast halen om geen schadevergoeding te betalen. Zo'n slachtoffer heeft weinig of geen kennis van het recht, heeft geen geld om lang te procederen, weet niet hoe hij zich moet verdedigen tegen het verjaringsverweer van werkgever en verzekeraar, en niet te vergeten tegen de advocaten van werkgever en verzekeraar, die alle tijd en geld hebben, geen haast hebben en doorprocederen tot Sint Juttemis. Dat is in het kort de beruchte juridische lijdensweg.

Dat het IAS een oplossing zou zijn voor het probleem van de juridische lijdensweg is een illusie van de meeste partijen binnen het IAS. De ervaringen van het IAS sinds 2000 laten zien dat het IAS al kort na de start tekortschiet en hapert. En ook dat het instituut heel veel asbestslachtoffers uitsluit van bemiddeling of met lege handen wegstuurt, dat werkgevers tegenover het IAS bij de bemiddeling alle trucs uit de kast halen, met als gevolg dat uiteindelijk maar hooguit 20 procent van de slachtoffers enige vorm van schadevergoeding krijgt.

Een beroep doen op het IAS is daarom voor veel slachtoffers en nabestaanden - de meerderheid van de slachtoffers is al overleden voordat er überhaupt sprake is van betaling van schadevergoeding - in feite een extra frusterende lijdensweg.

Actualisering Convenant

Vanwege van de kritiek van het CAS in 2007/2008 op de werkwijze en de resultaten van het IAS spreekt de RTA medio 2009 over een mogelijke actualisering van het convenant. Dat is voor het CAS aanleiding om de resultaten over 2008 te analyseren. Het CAS stelt vast dat in 2008 in de groep van 243 zogenaamde 'bemiddelbare' slachtoffers 87 slachtoffers alleen een TAS-uitkering krijgen, omdat volgens het jaarverslag 2008 bij deze categorie de bemiddeling vastloopt wegens het niet voldoen aan de stelplicht en het beroep op verjaring door de werkgevers. Het aantal slachtoffers in 2008 met 'volledige' schadevergoeding bedraagt 160. Tegelijk krijgen 120 slachtoffers alleen de TNS-uitkering, zonder de mogelijkheid van bemiddeling. Het CAS noemt dit een teleurstellend resultaat, omdat van alle mesotheliomslachtoffers in 2008 maar iets meer dan een derde een schadevergoeding krijgt. En dus bijna twee derde van de slachtoffers genoeg moet nemen met alleen een TAS- of TNS-uitkering van de overheid. Volgens het CAS is dat resultaat met name het gevolg van de ontoereikende bemiddeling door het IAS en het gebrek aan juridische bijstand voor de slacht-

offers. Zij pleit er daarom voor dat de groep slachtoffers met alleen een TAS- of TNS-uitkering deskundige juridische bijstand krijgt. Dat standpunt sluit aan bij de opvatting van advocaat Lydia Charlier verwoord in het NJB.

Op 20 oktober 2009 komt het antwoord van de directeur van het IAS en de RTA. De directeur noemt de resultaten van het IAS niet teleurstellend, wijst op het onderscheid tussen de TAS- en TNS-regeling en merkt op dat sommige slachtoffers met alleen de TAS-uitkering mogelijk gebaat zijn met een juridische procedure van de SVB. Ook beroept hij zich erop dat de problemen met de stelplicht en bewijslast te maken hebben met het feit dat de fatale blootstelling gemiddeld 40 jaar geleden heeft plaatsgevonden. Tegen die achtergrond, zo meent hij, is het percentage slachtoffers dat een schadevergoeding ontvangt niet teleurstellend, en misschien wel heel goed te noemen. Ook is het volgens de directeur zo dat de Nederlandse situatie bijzonder gunstig afsteekt tegen de situatie van de slachtoffers elders. In het buitenland zijn de slachtoffers meestal veel slechter af.

Bij het onderwerp juridische deskundigheid verschilt de mening van de directeur eveneens met de mening van het CAS. Het IAS is volgens Van der Woude bijzonder goed op de hoogte van de jurisprudentie en heeft door de behandeling van 4000 dossiers veel kennis opgedaan. De problemen doen zich vooral voort rond de verjaring, een juridisch gegeven waar ook de advocatuur volgens Van der Woude voluit mee wordt geconfronteerd. Het IAS heeft volgens de directeur resp. de RTA het voortouw genomen door het advies van de commissie Hijma. Verder is de toepassing van voldoende juridische deskundigheid door het IAS gewaarborgd door de overeenkomst van het IAS met de SVB. *“De door het IAS aan de SVB overgedragen dossiers worden zorgvuldig door de SVB beoordeeld op de vraag of door het IAS voldoende bemiddelingsactie is ondernomen. Tot op heden is dat volgens het SVB het geval.”* Aldus de directeur van het IAS. Voor een aanpassing van het convenant is er geen reden volgens de directeur. Het convenant blijft intact.

Kamervragen Ulenbelt

Toevallig stelt Paul Ulenbelt, SP, op 27 november 2009 in de Tweede Kamer hierover vragen aan minister Donner van SZW. Hij vraagt naar het aantal TAS- en TNS-uitkeringen in 2008 (en 2009), hij wil weten hoe vaak de uitgekeerde tegemoetkomingen aan de SVB zijn gerestitueerd, op welke manier de SVB te werk gaat bij het verhalen van de uitgekeerde tegemoetkomingen en welke problemen de SVB daarbij ondervindt. Ook vraagt Ulenbelt hoe vaak de SVB een gerechtelijke procedure aanhangig heeft gemaakt om de uitkeringen te verhalen en met welk resultaat.

De antwoorden van de minister zijn interessant. In 2008 zijn er 305 TAS-uitkeringen en 120 TNS-uitkeringen verzorgd. Van de 305 TAS-uitkeringen in 2008 zijn er naar de stand van november 2009 119 tegemoetkomingen terugbetaald. Over de 120 TNS-uitkeringen zijn er op dat moment nog geen tegemoetkomingen terugontvangen. *“Wel wordt onderzocht of er aanknopingspunten zijn voor productaansprakelijkheid. Tot op heden werd er nog geen civiele procedure gestart.”*

Over de werkwijze van de SVB bij de TAS-regeling wordt opgemerkt dat de SVB ieder dossier bekijkt waarin geen positief bemiddelingsresultaat is behaald en waarvoor het IAS van mening is dat de werkgever aansprakelijk is, of er een kans aanwezig is op een positief verhaalresultaat. Indien de SVB de inschatting maakt dat dit tot een positief resultaat zou kunnen leiden, wordt een civiele procedure opgestart tegen de werkgever. Bij de TNS-regeling, aldus de minister, bekijkt de SVB in ieder dossier of er aanknopingspunten zijn voor productaansprakelijkheid. *“Tot op heden werd er nog geen civiele procedure gestart.”*

Voorts merkt de minister op dat tot medio 2008 de SVB zelf geen gerechtelijke procedures heeft gevoerd. In de tweede helft van 2008 gaat de SVB ertoe over om zelf gerechtelijke procedures aanhangig te maken. Doel van deze procedures is enerzijds het verhalen van TAS-uitkeringen en anderzijds het verkrijgen van antwoorden op een aantal principiële vraagstukken door de rechter. Daartoe behoren kwesties als verjaring, kenbaarheid van de gevaren van asbestblootstelling en de redelijke termijn bij aansprakelijkheidsstelling en het instellen van een vordering tot schadevergoeding. In de tweede helft van 2008, nog steeds de minister, en in 2009 heeft de SVB in twaalf zaken een gerechtelijke procedure gestart.

Belemmeringen

Waar het gaat om de belemmeringen, die de SVB ondervindt bij het verhalen van TAS-uitkeringen, licht de minister toe dat die hoofdzakelijk van juridische aard zijn. In zaken waarin het handelt om blootstelling in de jaren '50 en '60 speelt vaak de verjaringstermijn een rol. En dus ook de toepassing en interpretatie van de zeven gezichtspunten uit het arrest Van Hese/De Schelde van de Hoge Raad uit 2000. Deze belemmeringen zijn volgens de minister niet door de SVB op te lossen, maar zijn juist onderwerp van gerechtelijke procedures. Met name gaat het om de vraag vanaf wel moment werkgevers destijds bekend moeten zijn geweest met het gevaar van asbest en in dat verband veiligheidsmaatregelen hadden moeten nemen.

Bij de TNS-regeling is de situatie anders. Daarbij is volgens de minister nog geen enkele gerechtelijke procedure door de SVB gestart. Struikelblok is het bewijsprobleem. In bijna alle gevallen kunnen slachtoffers en/of nabestaanden niet aangeven hoe, waar of wanneer blootstelling aan asbest heeft plaatsgevonden. Een belangrijke hinderpaal daarbij voor de SVB is het gegeven dat tijdens de intake door het IAS weliswaar vragen worden gesteld over de blootstelling aan asbest, maar er geen bewijsmateriaal is. Omdat het gaat om milieu- of produkt-aansprakelijkheid moet er op zijn minst enig bewijs op tafel komen. Maar dat ontbreekt volgens de minister in nagenoeg alle zaken.

Bekijk ik deze informatie van de minister van SZW dan kunnen volgens mij de asbestslachtoffers weinig hoop putten uit de stelling van de directeur van het IAS dat alle TAS- en TNS-zaken door de SVB zorgvuldig beoordeeld worden op de vraag of door het IAS voldoende bemiddelingsactie ondernomen. Eerder is de conclusie gerechtvaardigd dat waar de bemiddeling door het IAS faalt bij gebrek aan juridische kennis en inspanning, ook daarna de SVB geen deuk in een pakje boter kan slaan. Voor zover mij bekend is er nooit een succesvolle juridische procedure van de SVB geweest, waarbij de SVB samen met het slachtoffer ten strijde is getrokken. De verwijzing door het IAS naar de SVB als reddende engel is dan ook niet meer dan een loos gebaar.

Bovendien gaat het IAS hier voorbij aan de harde ervaring van de juridische praktijk dat voor het slagen van de vordering van het asbestslachtoffer het voor alles nodig is dat het slachtoffer vanaf dag 1 adequate juridische bijstand krijgt en zonodig een voorlopig getuigenverhoor aanhangig kan maken.

Keer ik ten slotte terug naar het laatste onderdeel van het memo van IAS-directeur Van der Woude. Dat ziet op de stelling van het CAS dat het wenselijk is om alle asbestslachtoffers, die alleen een tegemoetkoming krijgen, te verwijzen naar juridische bijstand. Die stelling is volgens Van der Woude misplaatst omdat die juridische bijstand in feite al vaak aanwezig is. Want als een werkgever zich niet wenst neer te leggen bij het oordeel van het IAS, staakt het IAS de bemiddeling *“binnen de afgesproken termijn van zes maanden”*[sic] en

verwijst het IAS naar de mogelijkheden voor juridische bijstand en *“de mogelijke juridische verhaalsactie van de SVB waar kosteloos van gebruik kan worden gemaakt.”*

7.10 TNS-fuik

Als op 1 december 2007 de TNS-regeling van start gaat is dat op zichzelf een volkomen terechte ontwikkeling aangezien tot op die dag de groep mesotheliomslachtoffers, die niet in een loondienstsituatie is blootgesteld, volkomen genegeerd is. Gelet op het rapport van De Ruiter en het convenant van het IAS is het niet meer dan logisch dat de overheid ook deze groep slachtoffers tegemoetkomt met een uitkeringsregeling. Maar daarmee is het goede nieuws voor deze slachtoffers dan ook wel ten einde. Want naast de TNS-uitkering blijft er voor deze slachtoffers niets meer over. De bemiddeling die bij het IAS geldt voor de mesotheliomslachtoffers met een TAS-uitkering, is niet weggelegd voor de slachtoffers met een TNS-uitkering. Zulks ondanks het feit dat De Ruiter in 1997 stelt dat het instituut de taak heeft om onderzoek te doen naar de gegrondheid van de vordering. Bij TNS-zaken gebeurt dat gewoon niet.

In haar brief van 10 september 2007 aan het IAS-bestuur belooft minister Cramer weliswaar dat er ook in de TNS-regeling een bemiddeling tussen de slachtoffers en de aansprakelijke partijen zal worden opgenomen, maar als zij eind 2007 de daad bij het woord moet voegen geeft zij op dit belangrijke punt niet thuis.

Die ontwikkeling hoeft overigens niet te verbazen als we zien welk standpunt op 27 september 2007 de heer J. Koning, sprekend namens de VNO-NCW en MKB Nederland, in de vergadering van de Raad van Toezicht en Advies (RTA) van het IAS over de TNS-regeling inneemt. Koning merkt eerst op dat de SVB volmacht krijgt om de immateriële schade van de slachtoffers te verhalen, maar dat het ministerie van VROM de hoop heeft uitgesproken met bedrijven tot een vrijwillige vergoeding te komen. Koning vindt dat een erg optimistische verwachting. Verder betoogt Koning dat het IAS door de nieuwe regeling drie taken krijgt, nl de intake, het vaststellen van de ziekte mesotheliom en de vaststelling op grond van de TAS- of TNS-regeling. Veelzeggend voegt hij daaraan toe:

“Het IAS moet zich beperken tot de bestaande wetgeving en jurisprudentie en zelf geen jurisprudentie ontwikkelen. Geen onderzoek verrichten naar productaansprakelijkheid en de kosten niet verhalen op de convenantpartijen. Wel kostenverhalen bij VROM en hierin een duidelijke onderscheiding aanbrengen.”

En precies zo gaat de TNS-regeling er in de praktijk van na 1 december 2007 dus uitzien. Met als resultaat dat er in de periode 2008 t/m 2022 in totaal 1880 mesotheliomslachtoffers alleen een TNS-uitkering krijgen. Gemiddeld zijn dat 125 slachtoffers per jaar.

Van bemiddeling door het IAS is er voor deze slachtoffers geen sprake. Ze moeten genoeg nemen met de relatief beperkte TNS-uitkering. Willen zij meer dan moeten zij zelf juridische stappen ondernemen buiten het IAS. Maar dan is er al veel kostbare tijd verloren gegaan en is de kans op succes in een civiele procedure zeer beperkt. En ook van de SVB hoeven zij niets te verwachten. Hoezo de juridische lijdensweg bekorten?

7.11 TAS of TNS?

Er zit nog een adder onder het IAS-gras. Daarmee bedoel ik de keuze die door en binnen het IAS wordt gemaakt als een asbestslachtoffer bij het IAS aanklopt. Op het eerste gezicht lijkt er weinig aan de hand te zijn. Het IAS kijkt of het slachtoffer in een arbeidssituatie is blootgesteld of niet. Oordeelt het IAS dat er sprake is van blootstelling aan asbest in een arbeidssituatie, dan gaat als het ware het deurtje van het TAS-loket open en wordt de aanvraag aangemerkt als een typische TAS-zaak, inclusief een mogelijke bemiddeling. Als de aanvrager

echter niet precies weet of hij of zij lang geleden in een arbeidssituatie is blootgesteld, of niet nauwkeurig genoeg de omstandigheden van de blootstelling – tijdstip, locatie, duur, ernst – kan beschrijven, dan moet het IAS beoordelen of de aanvrager bij het TAS-loket thuishoort of bij het TNS-loket. Dat laatste loket fungeert als een soort restcategorie. De keuze van het IAS heeft dus vérstrekkende gevolgen voor het slachtoffer.

Het merkwaardige feit doet zich nu voor dat de wijze waarop het IAS haar keuze bepaalt, in TNS-zaken nergens voldoende beschreven en onderbouwd wordt. Het slachtoffer, dat tegen zijn wens of verwachting in door het IAS als TNS-gegadigde wordt aangemerkt, ziet zich voor een groot probleem geplaatst. Hoe moet hij het IAS ervan overtuigen dat hij recht heeft op behandeling volgens de TAS-regeling? Hoever strekt zijn bewijslast tegenover het IAS met betrekking tot de blootstelling? En wie helpt hem bij het vinden van bewijsmateriaal of getuigen als hij het oordeel van het IAS wil aanvechten? Of kan hij van het IAS eisen dat het IAS goed gemotiveerd aantoont dat hij daadwerkelijk bij het TNS-loket op zijn plaats is?

Maar er is nog een complicerende factor op dit punt. Voor alle duidelijkheid: we hebben het hier nog niet over de situatie, dat er voor het slachtoffer ook nog een bewijslast kan opdoemen in het kader van de bemiddeling. Hier gaat het nog om het moment in de voorfase waar de TAS- en TNS-wegen uit elkaar gaan lopen. Zelfs als het IAS zich maximaal inspant om duidelijkheid te scheppen over de vraag ‘TAS of TNS’, dan is het evident dat dat meestal zal betekenen dat het IAS vaak tijd en moeite zal moeten besteden aan het beantwoorden van deze vraag. En dat wringt weer met het feit dat het IAS, dat de taak heeft snel en efficiënt te werken, te weinig armslag - tijd, geld, medewerkers, opleiding - heeft voor dit soort moeilijke vragen. Het gevolg van deze beperkingen kan dan zijn dat het IAS de knoop noodgedwongen doorhakt ten nadele van het slachtoffer en hem naar de TNS-regeling doorschuift.

Dat die gedachte niet onwaarschijnlijk is, blijkt uit het aantal slachtoffers dat jaarlijks in de TNS-categorie terechtkomt. Uit de IAS-jaarverslagen over de jaren 2020 t/m 2022 komt naar voren dat er in totaal aan 373 slachtoffers een TNS-uitkering is verschaft en aan 1030 slachtoffers een TAS-uitkering. Dat betekent dat de TNS-slachtoffers 26,5 procent uitmaken van alle mesotheliomslachtoffers, die bij het IAS zijn aangemeld. Als we dat gegeven afzetten tegen de beschikbare informatie en kennis over de omvang en het gebruik van asbest dan is het aandeel van de TNS-groep onwaarschijnlijk hoog. De conclusie dringt zich dan op dat het IAS vermoedelijk onvoldoende onderzoek doet naar de achtergronden van de asbestslachtoffers, die worden aangeduid als niet-loondienst gerelateerde slachtoffers. En bij twijfel tussen de TAS- en de TNS-regeling de aanvrager onderbrengen bij het TNS-loket.

7.12 Stelplicht en bewijslast

De jaarlijkse resultaten van het IAS bij de bemiddeling voor werknemers en huisgenoten maken, zoals gezegd, een onderscheid tussen de groep die als ‘niet-bemiddelbaar’ wordt aangemerkt en de groep die als ‘bemiddelbaar’ wordt beschouwd.

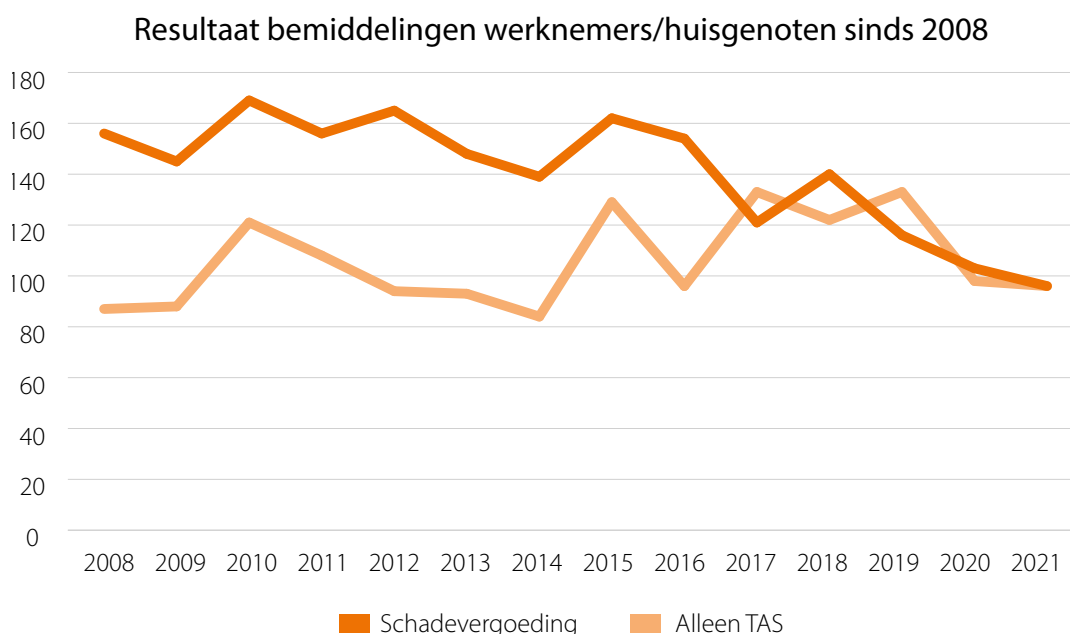
In de categorie niet-bemiddelbaar komen we eerst de aanvragers tegen, bij wie vermeld wordt dat zij geen vergoeding krijgen omdat bij hen ‘geen mesotheliom’ is vastgesteld. Het gaat hierbij doorgaans om een betrekkelijke kleine groep aanvragers. In het bijgaande voorbeeld van 2021 telt deze groep 18 personen.

Kerncijfers Mesotheliom

BEMIDDELINGEN

Resultaat bemiddelingen werknemers/huisgenoten in 2021

Resultaat	Aantal	Totaal	Belangrijkste reden afwijzing
Groep niet bemiddelbaar		114	
Geen vergoeding	18		Geen mesotheliom
TAS-tegemoetkoming	96		Werkgever bestaat niet meer, onvindbaar
Bemiddelbare groep		170	
TAS-tegemoetkoming maar geen schadevergoeding	74		Geen overeenstemming over stelplicht, bewijslast en verjaring
Schadevergoeding	96		
Totaal		284	

De tweede groep van niet-bemiddelbaren betreft de mesotheliomslachtoffers van wie *'de werkgever niet meer bestaat of onvindbaar is.'* In eerdere jaren wordt er bij deze groep als *'reden voor afwijzing'* ook wel de omschrijving *'werkgever onvindbaar, failliet en vordering verjaard'* gehanteerd. Deze groep krijgt alleen de TAS-vergoeding. In 2021 telt deze groep 96 slachtoffers.

Dan de bemiddelbare groep. Daar wordt een onderscheid gemaakt tussen twee subgroepen. De eerste subgroep gaat over de slachtoffers bij wie wordt vermeld *‘geen overeenstemming over stelplicht, bewijslast en verjaring’*. Zij krijgen een TAS-tegemoetkoming, *‘maar geen schadevergoeding’*. In 2021 treft dat 74 slachtoffers

De tweede subgroep ten slotte krijgt schadevergoeding. In 2021 geldt dat voor 96 slachtoffers.

Er is overigens nog een andere, in het schema niet nader benoemde reden voor het niet slagen van de bemiddeling. Dat betreft de weigering van werkgevers om überhaupt aan bemiddeling deel te nemen - niemand kan de werkgever daartoe verplichten - of de houding van werkgevers om tijdens een bemiddelingsproces geen (tijdig) antwoord te geven op vragen van het IAS.

Oorzaken mislukken bemiddeling

De vraag dringt zich dan natuurlijk op wat de oorzaken zijn van dit slechte bemiddelingsresultaat. Het resultaat over 2021 laat zien dat er uiteindelijk maar 96 slachtoffers (volledige) schadevergoeding krijgen. De overige moeten zich tevredenstellen met alleen de TAS-uitkering.

Bij de ‘uitvallers’ worden een aantal redenen genoemd voor het mislukken van de bemiddeling. Zoals: het niet meer bestaan of onvindbaar zijn van de werkgever, het ontbreken van overeenstemming tussen werknemer en werkgever over de stelplicht van de werknemer, over de bewijslast en de verjaring. Dit zijn op zich nogal uiteenlopende redenen, maar de belangrijkste daarvan is waarschijnlijk wel de discussie tussen werknemer en werkgever over de stelplicht en bewijslast, en de verjaring.

Zoals L. Charlier al in haar NJB-artikel van 5 september 2008 terecht betoogt moet het asbestslachtoffer in het kader van de op hem rustende stelplicht en bewijslast aannemelijk maken dat hij tijdens zijn werk aan asbest is blootgesteld en dat zijn ziekte door de blootstelling veroorzaakt kan zijn. Heeft het slachtoffer aan dat bewijs voldaan, dan dient de werkgever te bewijzen dat hij aan zijn zorgplicht heeft voldaan. Daarbij speelt de vraag wat de ‘state of the art’ en de ‘state of the industry’ is geweest op het moment van de blootstelling een belangrijke rol. In de praktijk van de bemiddeling door het IAS is het voor veel slachtoffers een (te) grote opgave om aan te tonen hoe de blootstelling is geweest, zeker als de werkgever zich verweert met de stelling dat de arbeidsrelatie en de blootstelling niet hard gemaakt is.

Daar komt bij dat werkgevers vaak ondersteund worden door verzekeraars en advocaten, terwijl het doorgaans niet juridisch geschoolde slachtoffer zelf op onderzoek uit moet gaan. Hierdoor is er bij de bemiddeling geen sprake van ‘equality of arms’. Het slachtoffer staat al bij het begin van de bemiddeling op grote achterstand en het IAS heft die achterstand niet op.

Dat leidt ertoe dat het slachtoffer zich genoodzaakt ziet om op eigen houtje zoveel mogelijk bewijs te verzamelen. Dat kan hij doen door (oud-)collega’s te laten getuigen of achter documentatie aan te gaan. Dat is meestal een heilloze weg. Want voor het horen van getuigen onder ede door de rechter zou hij op eigen houtje een verzoekschrift bij de rechter moeten indienen. Het IAS helpt hem daar niet bij. Het IAS hanteert nl. de zelfgemaakte richtlijn dat het IAS geen getuigenverhoor bij de rechter aanhangig maakt. Hoe zo bekorten van de juridische lijdensweg?

Vervolgens heeft het IAS de taak om het bewijs te wegen en daar een oordeel en advies over te geven. Mocht dat oordeel door de werkgever betwist worden, hetgeen regelmatig gebeurt, dan raakt de bemiddeling in een impasse en zal het IAS uiteindelijk de knoop moeten

doorhakken. Niet zelden staakt het IAS dan de bemiddeling en rangschikt zij het dossier in de categorie ‘geen overeenstemming over stelplicht en bewijslast’.

Hetzelfde proces speelt zich af tussen partijen wanneer zij van mening verschillen over de schending van de zorgplicht door de werkgever. Zelfs als het IAS op goede gronden van oordeel is dat het standpunt van de werkgever onjuist is, kan het IAS, als bemiddelaar, geen vuist maken door bijvoorbeeld met een rechtszaak te dreigen. Slimme werkgevers zijn zich daar goed van bewust, stellen zich halsstarrig op en speculeren erop dat het slachtoffer na afloop van de mislukte bemiddeling toch niet tot een bodemprocedure zal overgaan.

Bij de tweede grote juridische barriere, de verjaring, is de conclusie niet anders. Wil het slachtoffer het verjaringsverweer van de werkgever doorbreken, dan moet hij de bemiddeling vaarwelzeggen en is de gang naar de rechter noodzakelijk.

We stuiten hier op een fundamenteel gebrek van het IAS. Zodra de bemiddeling vastloopt of niet tot stand komt, staat het IAS met lege handen en moet het slachtoffer genoeg nemen met de TAS-uitkering.

Falend IAS

Mijn stelling dat de resultaten van het IAS resp. BSA onvoldoende zijn is in de loop der jaren regelmatig bevestigd in IAS-dossiers. De tekortkomingen van het IAS betreffen met name omvangrijke vertragingen bij de afhandeling van de dossiers, het niet voldoen aan de termijnen van het IAS zelf, het gemis van adequate en actuele kennis van het recht en de rechtspraak, het geven van onjuiste juridische adviezen en het te laat doorverwijzen van slachtoffers naar deskundigen. En, als gezegd, het manco van het IAS dat het na een door de werkgever/verzekeraar afgewezen niet namens het slachtoffer naar de rechter kan gaan.

In 2009 pretendeert de directeur van het IAS dat er met de juridische kwaliteit van het instituut niets mis is. Het instituut is volgens hem bijzonder goed op de hoogte van de jurisprudentie en heeft door de behandeling van 4000 zaken veel kennis opgedaan. De volgende vier voorbeelden laten echter een heel ander beeld van het IAS zien.

Casus 1 Willem D./ Nefabas, IAS

Willem D. werkt van 1 juli 1958 tot 31 augustus 1958 als assistent-bedrijfsleider bij Nefabas, Nederlandsche Fabriek van Asbestproducten, in Oosterhout. Bij dat werk wordt D. aan asbest blootgesteld. In juni 2006 treft hem de ziekte mesothelioom.

Op 10 juli 2006 stelt hij Nefabas aansprakelijk. Ook meldt D. zich bij het IAS aan. Het instituut maakt het gebruikelijke rapport op inzake arbeidshistorisch onderzoek en blootstelling aan asbest. Het rapport beschrijft hoe de werkomstandigheden bij Nefabas zijn geweest en hoe D. bij Nefabas aan asbest is blootgesteld. Het IAS concludeert dat D. gedurende twee maanden op indirecte wijze intensief in de werkomgeving aan asbest is blootgesteld. Aan het slot vermeldt het rapport onder de kop “Overig”:

“Het instituut onderzoekt bij het Handelsregister van de KvK of Nefabas nog een rechtsopvolger heeft. Indien dit niet het geval is dan is de schadevergoeding de hoogte van de voor-schotuitkering.”

Op 3 november 2006 bericht de dossierverantwoordelijke van BSA aan D. dat het IAS aan de SVB heeft meegedeeld dat *“uit onderzoek naar voren is gekomen dat er terzake van uw bemiddelingsverzoek geen sprake is van een bemiddelbare werkgever. Immers NEFABAS B.V., het bedrijf in welke dienst u in de werkomgeving aan asbest bent blootgesteld is opgeheven. Uw schade is derhalve niet langs civielrechtelijke weg te verhalen. Het vorenstaande betekent dat de werkzaamheden van het instituut tot een einde zijn gekomen. Ik zal overgaan*

tot sluiting van het dossier.” Op 6 november 2006 krijgt D. van de SVB het bericht dat aan hem een TAS-uitkering wordt toegekend van € 16.476,--.

Ruim zes jaar later, op 31 januari 2013, stuurt de heer G.D., zoon van Willem D., het Comité Asbestslachtoffers een aanmeldingsformulier toe. Zijn vader is al op 14 februari 2007 overleden. G.D. schrijft dat zijn vader destijds contact heeft gehad met het IAS en de SVB, maar dat het niet tot een bemiddeling is gekomen omdat Nefabas was opgeheven en er daarom geen sprake was van een bemiddelbare werkgever. G.D. voegt daaraan toe dat hij in het bezit is van een uittreksel van de KvK, waarin Eternit B.V. als enig aandeelhouder wordt vermeld. Hij stelt de vraag of Eternit als enig aandeelhouder niet aansprakelijk kan worden gesteld. Later voegt hij daaraan toe of het CAS wil onderzoeken of het IAS heeft gefaald en zo ja, of het IAS daarvoor aansprakelijk is.

Natuurlijk kan het voorkomen dat een werkgever niet meer te achterhalen is. Ook niet als daar grondig onderzoek naar wordt verricht. Maar dat het IAS in 2006 met droge ogen beweert dat Nefabas is opgeheven en de schade van D. niet langs civielrechtelijke weg is te verhalen, is een blunder. Met behoorlijk onderzoek had het IAS kunnen ontdekken dat Nefabas al vroeg, in de jaren veertig, door Eternit België is overgenomen. Ook had bij het IAS een lampje kunnen gaan branden door het bekende asbestarrest van Hoge Raad van 6 april 1990 in de zaak Janssen/Nefabas.

Daar komt bij dat het IAS zelf op 19 juli 2006 uit het handelsregister van de KvK een uittreksel opvraagt van Nefabas B.V. Daarin leest het IAS dat het correspondentieadres van Nefabas een postbus is in Goor en dat de enig aandeelhouder van Nefabas Eternit B.V. in Goor is. Het IAS heeft dus in 2006 alle reden om te onderzoeken of Eternit B.V. als enig aandeelhouder van Nefabas aansprakelijk is te stellen voor het falen van haar dochterbedrijf Nefabas. Maar zover komt het in 2006 niet omdat het IAS D. op 3 november 2006, zonder enig spoor van twijfel, meedeelt dat Nefabas niet meer bestaat, dat er geen bemiddelbare werkgever meer te vinden is en dat zijn schade niet langs civielrechtelijke weg te verhalen is. Einde oefening.

Op 6 juni 2014 stelt mevrouw D-G., de weduwe van D., het IAS aansprakelijk, omdat het IAS ten onrechte nagelaten heeft om D. tijdig ervan in kennis te stellen dat hij Eternit B.V. aansprakelijk kan stellen wegens schending van de zorgplicht door Nefabas.

Het IAS wijst de vordering van mevrouw D-G. echter af met een beroep op de 5-jarige verjaringstermijn. Dat verweer van het IAS kan mevrouw D-G. niet weerleggen. Zo ontspringt het IAS de dans. Wel grote woorden over de eigen kwaliteiten, maar geen fouten erkennen.

Casus 2 Het IAS en de ingeleende werknemers

Na 1945 zijn er, als gezegd, in de Nederlandse scheepsbouw veel werknemers in loondienst werkzaam geweest, die aan asbest zijn blootgesteld. Naast deze ‘eigen’ werknemers van de scheepswerven zijn er tegelijkertijd ook veel ingeleende werknemers in de scheepsbouw werkzaam via onderaannemers. Deze zogenaamde ingeleende werknemers krijgen met dezelfde slechte arbeidsomstandigheden te maken, inclusief het risico van blootstelling aan asbest. Als bij ingeleende werknemers sprake is van een asbestziekte, doet zich de vraag voor of de ingeleende werknemer ook de scheepswerf als inlenende werkgever kan aanspreken. Met die kwestie heeft het IAS ook te maken. Ik stel vast dat het IAS meermalen de rechten van de ingeleende werknemers en de positie van onderaannemers verkeerd beoordeeld heeft.

J.E./Wilton Fijenoord

De heer J.E., geboren 22 februari 1941, wonend te Vlaardingen, wendt zich in juni 2009 tot het IAS omdat bij hem de ziekte mesotheliom is geconstateerd. Tussen 1963 en 1975 is

E. als ijzerwerker in loondienst bij de firma IJ. Het dagelijkse werk van E. bestaat uit het verrichten van installatiewerkzaamheden van stalen machineonderdelen. Dat werk verricht E., terwijl hij formeel in loondienst is bij de firma IJ, bij verschillende scheepswerven. Waaronder Wilton Fijenoord. Hij komt met asbest in aanraking omdat asbesthoudend isolatiemateriaal op pijpen en leidingen wordt gespoten. Ook komt het regelmatig voor dat zijn collega's, maar ook andere werklieden in zijn directe nabijheid de pijpen en leidingen ter plaatse op maat maken door erin te zagen, branden en boren.

In september 2009 komt het IAS in haar brief aan de SVB tot de conclusie dat E. in aanmerking komt voor een TAS-uitkering, maar ook dat het onderzoek van het IAS heeft aangetoond dat *“er geen sprake is van een aansprakelijk te houden werkgever.”* Het IAS wijst speciaal naar het *‘Protocol inzake afhandeling ingeval geen aansprakelijke werkgever is aan te wijzen’* en concludeert dat de schade van E. niet langs civielrechtelijke weg te verhalen is.

Die boodschap brengt het IAS dezelfde dag telefonisch over aan E. Hij zal ook nog een formele afrondingsbrief krijgen van het IAS *‘aangezien de firma IJ. niet meer bestaat.*

Op 14 oktober 2009 overlijdt E. En op 3 maart 2010 klopt mevrouw E.-V, de weduwe van E., voor hulp aan bij het CAS. Kort daarna stelt mevrouw E.-V de Dok- en werfmaatschappij Wilton Fijenoord te Schiedam aansprakelijk voor de asbestziekte en het overlijden van haar man. Ook vraagt zij vanwege haar bewijslast een voorlopig getuigenverhoor aan. Dat levert voldoende bewijzen op om Wilton te dagvaarden en vergoeding te vorderen van Wilton voor haar materiële schade. De verzekeraar van Wilton erkent de aansprakelijkheid van de scheepswerf als inlenende werkgever en vergoedt de materiële schade van weduwe E. En weerlegt daarmee de opvatting van het IAS dat er geen aansprakelijke werkgever zou zijn.

Casus 3 Copier/Wilton Fijenoord, Bemiddeling en verjaring

Hoe groot de problemen voor een asbestslachtoffer kunnen zijn als een werkgever of verzekeraar zich op de verjaring van de vordering beroept – en hoe weinig de bemiddeling door het IAS in die situatie voorstelt - laat de zaak van de heer A.R. Copier, geboren 11 februari 1933, tegen de scheepswerf Wilton Fijenoord in volle omvang zien.

Copier werkt in 1956 bijna drie maanden als stagiaire/hulpmonteur bij Wilton in Schiedam en wordt daar aan asbest blootgesteld. In februari 2008, dus na een latentietijd van 52 jaar, wordt bij Copier de ziekte mesothelioom vastgesteld. Een maand later stelt hij Wilton daarvoor aansprakelijk. Copier doet ook een beroep op het IAS. Het instituut stelt op basis van de informatie van Copier het gebruikelijke rapport op. Dat vermeldt dat Copier in 1956 drie maanden bij Wilton werkt, dat de afdeling waar hij werkt uit circa 15 personen bestaat en zich bezighoudt met nieuwbouw en afbouw. In de machinekamer ondersteunt Copier de monteurs bij het monteren en afstellen van pompen. Daarbij wordt veelvuldig gebruik gemaakt van pakkingen en isolatie van asbestmateriaal. Zijn werkzaamheden verricht Copier in een afgesloten ruimte, waarbij collega's ook met asbestmateriaal werken voor de wanden en de isolatie van leidingen. Volgens Copier wordt hij in 1956 op die manier dagelijks aan asbest blootgesteld.

Op 27 mei 2008 reageert Allianz, de verzekeraar van Wilton, op de aansprakelijkstelling door Copier en het verzoek van het IAS voor bemiddeling. Allianz stelt vast dat er een termijn van 52 jaar ligt tussen de blootstelling aan asbest en de aansprakelijkstelling. Naar de mening van de verzekeraar is daarmee de vordering van Copier in beginsel verjaard.

Vervolgens gaat Allianz in op de verjaringsproblematiek. En stelt - begrijpelijk - dat haar beroep op verjaring getoetst moet worden aan de zeven gezichtspunten uit het arrest van de Hoge Raad in de zaak Van Hese/De Schelde van 28 april 2000. Allianz merkt op dat zij nog niet in staat is om alle zeven gezichtspunten te beoordelen, maar dat zij wel al haar oordeel kan

geven over gezichtspunt (c). Daarbij gaat het om de vraag in hoeverre het Wilton te verwijten valt dat Copier in 1956 aan asbest is blootgesteld.

Op grond van de rechtspraak kan volgens Allianz niet gezegd worden dat Wilton door de blootstelling van Copier in 1956 zodanig verwijtbaar heeft gehandeld dat Wilton zich niet op de verjaring zou kunnen beroepen. Verder verzoekt Allianz het IAS om haar het resultaat van het arbeidshistorisch onderzoek en de invulling van de zeven gezichtspunten toe te sturen. Dat is een begrijpelijk verzoek van Allianz. Het betekent tegelijk dat het instituut wordt uitgedaagd om haar visie te geven op de toepassing van de zeven gezichtspunten.

Bemiddelingsrapport

Die beoordeling geeft het IAS door een uitgebreid bemiddelingsrapport. Opgesteld door de dossierverantwoordelijke BSA-medewerkster. In het onderdeel *Beoordeling IAS* van het rapport gaat de BSA-medewerkster eerst in op de asbestjurisprudentie in de scheepsbouw en de bijbehorende vakliteratuur. Daaruit wordt geconcludeerd dat *“voor een beroep in de scheepsbouw in de periode 1946 tot 1975 een regelmatig verblijf op de werkvloer voldoende bewijs is voor arbeidsgebonden asbestblootstelling.”* Nadat zij eerder ook vermeld heeft dat de werkgever, Wilton, het dienstverband van Copier bevestigd heeft.

Dan volgt het onderdeel *Verjaring*. Gewezen wordt op de zogenaamde absolute verjaringstermijn van 30 jaar in het burgerlijk wetboek. Op grond daarvan luidt het oordeel dat er sprake is van verjaring nu Copier 52 jaar na de blootstelling ziek geworden is. Verder wordt natuurlijk verwezen naar het Van Hese/De Schelde-arrest uit 2000, met zijn zeven gezichtspunten. De dossierverantwoordelijke beoordeelt achtereenvolgens de zeven gezichtspunten een voor een. En komt ten slotte tot afronding van de verjaringsvraag. Die gaat over alle zeven gezichtspunten gezamenlijk. BSA:

“Gelet op de hierboven genoemde gezichtspunten merken wij op dat, alle gezichtspunten in de afweging betreffende, werkgever een beroep op verjaring kan doen c.q. dat een beroep op verjaring in casu billijk en redelijk is. Een oordeel dat naar mijn mening op zijn minst twijfelachtig is.

Na de onnavolgbare juridische exercitie van BSA bericht IAS-directeur Van der Woude Copier per brief over de *Afronding bemiddeling*. Van der Woude verwijst naar een afschrift van zijn brief aan Wilton, met daarin opgenomen *“de conclusie van het IAS ten aanzien van de causaliteit en aansprakelijkheid”*. Ook stuurt Van der Woude Copier het bemiddelingsrapport toe. Hij stelt dat uit het onderzoek gebleken is dat verzekeraar Allianz een beroep heeft gedaan op de absolute verjaringstermijn. En dat het IAS op grond van de huidige jurisprudentie de kans op succesvolle bemiddeling daarom *“nagenoeg nihil”* acht. Hij constateert dat de bemiddelingswerkzaamheden van het IAS daarmee tot een einde zijn gekomen. Het IAS sluit het dossier.

Opvallend aan deze brief en de bijlagen is niet alleen het discutabele bemiddelingsrapport maar ook het feit dat Copier geen kans krijgt om zijn mening over het rapport te geven. En het IAS vraagt ook helemaal niet naar zijn mening. Kennelijk hoort het beginsel van hoor en wederhoor niet thuis in de bemiddelingsprocedure van het IAS.

Van der Woude stuurt op dezelfde datum, 19 juni 2008, ook een brief aan Wilton, met als bijlage het bemiddelingsrapport en de conclusie dat Wilton niet aansprakelijk is jegens Copier. Hij sluit de brief af met de opmerking dat hij aanneemt dat het IAS Wilton hiermee naar behoren heeft geïnformeerd en dat, als Wilton nog vragen zou hebben, het bedrijf het IAS ‘vanzelfsprekend’ kan benaderen. Jammer dat het IAS die geste niet in de brief aan Copier vermeldt. De derde brief van Van der Woude van dezelfde datum is gericht aan de SVB. Met

daarin de intrigerende opmerking: *“Alhoewel er in deze zaak een tegemoetkoming op grond van de Regeling TNS is toegekend, treft u volledigheidshalve een kopie van het dossier (aan).”*

Rechtszaak over verjaring

Op 26 maart 2010 vraagt Copier naar aanleiding van een krantenbericht over de zaak Langezaal/Eternit van medio maart 2010 informatie op bij het Comité Asbestslachtoffers. Na bestudering van het dossier laat ik Copier weten dat ik vraagtekens zet bij de wijze waarop het IAS de verjaringskwestie heeft beoordeeld. Ik meld hem dat ik twee grote problemen zie in zijn dossier, nl. het bewijs van de blootstelling en de toepassing van gezichtspunt (g). Juist vanwege dat gezichtspunt is naar mijn mening haast geboden.

De eerste stap in de procedure tegen Wilton is het uitbrengen van de dagvaarding op 19 april 2010. Op 10 september 2010 volgt een (voorlopig) getuigenverhoor. Aan de hand van de zeven gezichtspunten luidt het oordeel van de kantonrechter dat Wilton geen beroep op de verjaring toekomt. Wilton wordt veroordeeld om de schade van Copier te vergoeden. Wilton tekent tegen dat vonnis hoger beroep aan. Tijdens dat hoger beroep komen partijen in onderling overleg tot overeenstemming. Waarbij Wilton de schade van Copier vergoedt. Copier zelf maakt die afronding niet meer mee. Op 29 juni 2011 is hij overleden.

In het voorjaar van 2011 neemt Telegraafjournalist Jan Colijn contact met mij op. Hij spreekt ook met Rudie Copier. Hij vertelt tegen de journalist: *“Ik had aangeklopt bij het Instituut Asbestslachtoffers en daar zeiden ze dat de kans op succes nihil was. Vooral omdat ik geen namen van collega’s had. Ik hoop dan ook dat met dit vonnis in de hand toekomstige slachtoffers hun recht kunnen halen.”*

TAS- of TNS-categorie?

Er zit aan de zaak Copier nog ander merkwaardig aspect, dat aandacht verdient. Dat gaat over de vraag of de aanmelding van Copier bij het IAS nu een TAS-zaak is of een TNS-zaak. Copier hoort naar mijn mening in de TAS-categorie thuis: hij is in een arbeidssituatie blootgesteld aan asbest en heeft daardoor schade geleden in de vorm van mesothelioom. En zijn vroegere werkgever Wilton heeft de arbeidsrelatie bevestigd. Die niet betwiste feiten staan ook in het rapport inzake arbeidshistorisch onderzoek en blootstelling aan asbest, dat het BSA heeft opgesteld. Maar aan het slot van het rapport van 11 april 2008 staat een korte passage die niet logisch en niet juist is. Daar staat namelijk dat Copier van mening is dat hij niet op directe of indirecte wijze in de werkomgeving aan asbest is blootgesteld. Hetzelfde rapport vermeldt echter dat Copier tijdens zijn werk voor Wilton aan asbest is blootgesteld en dat er sprake was van *‘dagelijkse blootstelling’*. Dat is ongerijmd.

Als Copier bij Wilton in een arbeidssituatie aan asbest zou zijn blootgesteld, zou de aanmelding van Copier door het IAS aangemerkt moeten worden als een TAS-zaak en heeft Copier recht op bemiddeling door het IAS. Zou hij daarentegen niet in een arbeidsrelatie zijn blootgesteld, dan hoort de aanmelding aan Copier thuis in de TNS-categorie en heeft hij geen recht op bemiddeling. Die hij wel gekregen heeft.

Het wordt nog ingewikkelder. Op 7 mei 2008 meldt het IAS aan Wilton dat Copier bij zijn werk voor Wilton aan asbest is blootgesteld en dat het IAS wil bemiddelen tussen Copier en Wilton. Dat hoort typisch bij een TAS-zaak zou ik zeggen. Maar op 4 juni 2008 deelt de SVB Copier mee dat hij niet in aanmerking komt voor een TAS-uitkering, maar wel voor een TNS-uitkering. Onder de kop *“Waarom krijgt u een tegemoetkoming?”* meldt de SVB aan Copier dat uit het advies van het IAS blijkt dat er geen recht op een tegemoetkoming op grond van de TAS bestaat. Hoe kan dat?

Nadat het IAS op 19 juni 2008 de bemiddeling formeel heeft afgerond, meldt het IAS dat, als gezegd, aan de SVB. Met de fameuze passage: *“Alhoewel er in deze zaak een tegemoetkoming op grond van de Regeling TNS is toegekend ...”*. Dat roept de interessante vraag op of het dossier Copier nu een TAS-zaak is geweest of een TNS-zaak. Materieel kan er volgens mij geen twijfel over bestaan dat Copier in de TAS-categorie thuishoort, het feit dat er bemiddeld is bewijst dat ook, want in een TNS-zaak wordt niet bemiddeld. Maar toch houdt het IAS tot het einde toe en ook tegenover de SVB vol dat het om een TNS-zaak gaat. Ra, ra, hoe kan dat? Ik ben benieuwd hoe het dossier Copier in de boekhouding van het IAS is aangemerkt: TNS of TAS? En wat de SVB daarover heeft opgemerkt.

Casus 4 H.van R./ Rhenania

In elk jaarverslag van het IAS staat een overzicht van het resultaat van de bemiddeling in dat jaar. Daarbij wordt- ik memoreerde dat al - onderscheiden de groep slachtoffers die als niet bemiddelaar wordt aangemerkt en de bemiddelbare groep. Binnen die laatste groep treffen we stelselmatig een grote groep slachtoffers aan die, hoewel ze in beginsel *‘bemiddelbaar’* zijn, toch alleen een TAS-uitkering krijgen. Als reden daarvoor wordt opgegeven *‘geen overeenstemming over stelplicht, bewijslast en verjaring.’* Dat is op zichzelf een weinig zeggende omschrijving. Over wat die formulering in de praktijk betekent, gaat de ervaring van mevrouw Van R.-W. te Doetinchem.

H.R. van R., geboren in 1944, werkt van medio 1967 tot medio 1968 als matroos/motor-drijver bij Rederij Rhenania te Ridderkerk. Van R. vaart tijdens dit dienst-verband op het motorschip Hollandia. Viermaal worden er met dat schip ladingen asbest vervoerd. Tijdens deze transporten wordt Van R. aan asbest blootgesteld. Ruim 32 jaar later wordt Van R. getroffen door de ziekte mesothelioom. Op 7 februari 2006 overlijdt Van R. aan de gevolgen van deze ziekte.

Op 7 januari 2006 stelt Van R. Rhenania aansprakelijk. Kort daarvoor heeft hij zich ook tot het IAS gewend. Dat is het begin van een bemiddelingstraject van 1 jaar en zeven maanden. In dat tijdvak correspondeert en discussieert het IAS vergeefs met Rhenania en zijn verzekeraar. Op 6 augustus 2007 moet het IAS concluderen dat de bemiddeling mislukt is en *‘er een geschil is ontstaan.’* Niet alleen de verzekeraar van de werkgever krijgt een brief van het IAS, ook mevrouw Van R.-W. Het IAS meldt haar dat de verzekeraar van Rhenania haar eerder ingenomen standpunt handhaaft. Dat betekent volgens het IAS dat de bemiddeling is beëindigd. Er ontstaat daardoor tussen partijen een patstelling, totdat mevrouw Van R.-W zich op 24 augustus 2007 tot het Comité Asbestslachtoffers (CAS) wendt en het CAS mij vraagt om mevrouw Van R.-W bij te staan.

Juridische lijdensweg

Het verzoekschrift voorlopig getuigenverhoor, dat ik op 18 januari 2008 indien, is het begin van een rechtsstrijd die ruim zes jaar gaat duren. In die strijd passeren bijna alle relevante discussiepunten de revue: het bestaan van de arbeidsovereenkomst wordt betwist, idem de blootstelling aan asbest en de mate en de duur van de blootstelling, het soort asbest waarmee Van R. in aanraking is gekomen en de invulling van de stelplicht en bewijslast. Natuurlijk ontbreekt het beroep op verjaring niet. De dagvaarding dateert van 8 oktober 2008 en het vonnis van 11 oktober 2010. Dat voor mevrouw Van R.-W. negatief uitpakt.

Met dat vonnis is iets bijzonders aan de hand. De discussie spits zich toe op het verjaringsverweer van Rhenania. De kantonrechter behandelt dat verweer aan de hand van de zeven gezichtspunten uit het arrest Van Hese/De Schelde. In het tussenvonnis van 3 augustus 2009 geeft de kantonrechter als zijn voorlopig oordeel aan dat het verjaringsverweer van

Rhenania niet houdbaar is, maar in het eindvonnis komt de kantonrechter tot het oordeel dat Rhenania in de jaren 1967-1968 niet had hoeven te weten dat het werken met chrysotiel (wit asbest) het gevaar van mesothelioom met zich bracht. Het verjaringsverweer van Rhenania slaagt dus.

Dat aspect, het ligt voor de hand, staat daarna centraal in het hoger beroep. Dat aanvangt met de memorie van grieven van 5 april 2011. Beide partijen concluderen uitvoerig. Het gerechtshof Arnhem wijst een tussenarrest, waarin het hof aan het slot ingaat op de uitleg die de kantonrechter heeft gegeven bij gezichtspunt (c). Dat gaat over de mate waarin de gebeurtenis de aangesprokene kan worden verweten. De kantonrechter was van oordeel dat er geen sprake was een hoge mate van verwijtbaarheid, maar daar gaat het hof niet in mee. Het hof heeft behoefte aan nadere inlichtingen over de omvang en de aard van de asbesttransporten van Rhenania en bepaalt dat Rhenania voor die inlichtingen moet zorgen.

Daarmee begint de zaak te kantelen in het voordeel van mevrouw Van R.-W. Partijen nemen hun akten en het hof wijst op 7 augustus 2012 opnieuw een tussenarrest. Op grond van de door partijen ingebrachte informatie acht het hof voorshands bewezen dat Rhenania tot medio 1968 meer dan incidenteel asbest transporteerde. Het hof stelt vervolgens Rhenania in de gelegenheid om tegenbewijs te leveren tegen het voorlopige oordeel van het hof. Het hof bepaalt de datum waarop Rhenania haar tegenbewijs kan leveren door getuigen op 5 september 2012. Op die datum blijkt Rhenania echter niet in staat te zijn om getuigen in haar voordeel te laten horen.

Maar daarmee is de juridische kous nog niet af. Op 5 november 2012 wijst het hof opnieuw een arrest, omdat het hof nog vragen heeft over de aansprakelijkheid en de schending van de zorgplicht door Rhenania. Die vraag wil het hof laten onderzoeken door een deskundige. En gelast daarvoor een comparitie van partijen op 17 maart 2014. Op die comparitie, bedoeld om inlichtingen in te winnen en een schikking te beproeven, komen partijen tot een vergelijk. Dat inhoudt dat Rhenania aan mevrouw Van R.-W. een substantiële schadevergoeding betaalt en partijen hun geschil – na ruim 8 jaar – beëindigen.

Bemiddeling werkt onvoldoende

Deze ervaring van mevrouw Van R.-W. laat nog eens de beperking en de grenzen van het fenomeen bemiddeling zien. Tijdens de ruim anderhalf jaar durende bemiddeling - dus veel meer dan de zes maanden die het IAS officieel hanteert - komen het IAS en de verzekeraar van de werkgever niet dicht bij elkaar. Typerend voor de verhoudingen tussen partijen is de reactie van de werkgever op het rapport van het IAS over het arbeidshistorisch onderzoek en blootstelling aan asbest. In dit rapport worden de arbeidsovereenkomst van Van R. en de arbeidsomstandigheden gedetailleerd beschreven, maar in zijn reactie hierop komt de werkgever niet verder dan dat volgens hem op het motorschip Hollandia geen asbest aanwezig was en dat uit het personeelsarchief niets blijkt van het dienstverband van Van R. met Rhenania. Ook een getuigenverklaring van een oud-collega van Van R. die de verklaring van Van R. ondersteunt en bevestigt, maakt geen indruk bij de verzekeraar van Rhenania. Nog in december 2006 houdt de verzekeraar vol dat het dienstverband van Van R. niet is komen vast te staan, net zoals dat geldt voor de collega van Van R. Wel geeft de verzekeraar aan dat hij zich beroept op de verjaring van de vordering en dat hij met een verwijzing naar de jurisprudentie van mening is dat het verjaringsverweer deugdelijk is. Het IAS geeft op die stellingen een beargumenteerde reactie, maar kan de verzekeraar van Rhenania niet overtuigen.

Tot slot wijst het IAS de verzekeraar nog op de geschillenbeslechting conform het Convenant, maar daar geeft de verzekeraar geen antwoord op. Kennelijk wil de werkgever niet

bewegen en gokt hij erop dat hij na afloop van de bemiddeling verlost is van de vordering van mevrouw Van R.-W. Dat is geen lichtzinnige redenering, want uit de jaarlijkse resultaten van de bemiddeling door het IAS blijkt dat aanzienlijke aantallen slachtoffers met lege handen achter te blijven in situaties zoals die van mevrouw Van R.-W.

7.13 Bemiddeling: van kwaad tot erger

De hiervoor door mij onder 7.12 getoonde bemiddelingsresultaten over de periode 2008 t/m 2021 laten zien dat de op zich toch al niet florissante resultaten gaandeweg verder achteruitgaan, terwijl in dezelfde periode het aantal mesothelioomslachtoffers nog in beperkte mate toeneemt. Tussen 2016 en 2022 ligt het jaarlijkse incidentiecijfer voor mesotheliomen tussen 543 en 600, met uitzondering van het jaar 2020, het coronajaar.

De cijfers van de geslaagde bemiddelingen over de jaren 2010 t/m 2015 laten een gemiddelde zien van 156 per jaar. In het tijdvak 2016 t/m 2022 ligt dat gemiddelde aanzienlijk lager, nl op 117 per jaar. Vooral in de jaren 2020, 2021 en 2022 zijn de resultaten qua geslaagde bemiddeling historisch laag: respectievelijk 103, 96 en 98.

Tegelijkertijd blijven de aantallen toegekende TAS- en TNS-vergoedingen relatief hoog. Over de periode 2015 t/m 2020 schommelt het aantal TAS-uitkeringen tussen 320 en 390 per jaar (dat is inclusief de slachtoffers, die een schadevergoeding krijgen). Voor de TNS-uitkeringen liggen die cijfers in dezelfde periode tussen 140 en 166. Daaruit blijkt dat het aantal jaarlijkse mesothelioomslachtoffers, dat via bemiddeling een schadevergoeding krijgt, ver achterblijft bij de slachtoffers die via de TAS- en TNS-regeling een veel geringere tegemoetkoming van de overheid krijgen. Als we het voorbeeld van het resultaat over 2021 erbij pakken dan constateer ik dat het IAS na meer dan 20 jaar ervaring met bemiddeling niet verder komt dan 96 geslaagde bemiddelingen tegenover 74 mislukte bemiddelingen ('stelplicht, bewijslast, verjaring'), die alleen een TAS-uitkering krijgen, en 96 'niet-bemiddelbare' slachtoffers ('werkgever bestaat niet meer, onvindbaar'), die ook alleen de TAS-uitkering krijgen. Dus in totaal 170 TAS-uitkeringen tegenover 96 schadevergoedingen. De groep slachtoffers met alleen de TAS-uitkering is bijna tweemaal zo groot als de groep slachtoffers met een schadevergoeding.

Maar de betekenis van deze tegenvallende cijfers wordt nog groter als we bedenken dat in hetzelfde jaar er nog 102 mesothelioomslachtoffers zijn die in de categorie TNS zijn geplaatst en alleen een tegemoetkoming krijgen (Over de jaren 2015 t/m 2022 lopen de TNS-cijfers uiteen van 102 tot 166). Als ik de TNS-groep meereken dan komt het aandeel van de groep met schadevergoeding nog een stuk lager uit.

En als ik tot slot de groep slachtoffers met een schadevergoeding in 2021 - 96 - zou afzetten tegen alle mesothelioomslachtoffers in dat jaar, 580, dan blijft er van het resultaat van het IAS wel heel weinig over. Slechts 16,5 procent van alle mesothelioomslachtoffers krijgen dan in 2021 schadevergoeding.

Zorgen bij het IAS-bestuur

Dat de trend in het slagingspercentage van het IAS al in 2017 zorgwekkend is, blijkt tijdens de vergadering van april 2018 de Raad van Toezicht en Advies (RTA). Vastgesteld wordt dat het slagingspercentage in 2017 aanzienlijk lager ligt dan in voorafgaande jaren. Het resultaat in 2017 daalt t.o.v. het resultaat in 2016 met 13 procent. Die '*duikeling*' wordt omschreven als '*dramatisch*.' Als mogelijke verklaringen van de forse achteruitgang wordt opgemerkt dat asbestslachtoffers steeds ouder worden, de blootstelling van langer geleden dateert en het voor het slachtoffer daardoor steeds moeilijker wordt om het bewijs van de blootstelling te leveren.

Een andere verklaring houdt in dat er ‘gekozen’ (!) is om slachtoffers in een asbestberoep, die zich de blootstelling niet goed kunnen herinneren en die vroeger voor een TNS-regeling in aanmerking kwamen, nu onder de TAS-regeling te brengen. Daardoor wordt het moeilijker om te bemiddelen. Maar er wordt ook aan toegevoegd dat uit de cijfers van de TAS- en TNS-dossiers niet blijkt dat er meer TNS-dossiers doorstromen naar de TAS-regeling.

Een weer andere verklaring, ook opmerkelijk, zijn volgens het RTA-verslag de veranderingen in de uitvoeringsorganisatie BSA, die voor een *‘kwalitatief minder goede uitvoering van de bemiddeling’* heeft gezorgd.’ Als een van die veranderingen wordt genoemd de ‘kwestie’ van het plotselinge vertrek van het hoofd van het IAS-unit in augustus 2017. Samenvattend stelt de RTA-notitie dat het IAS al twee jaar bezig is om allerlei moeilijke kwesties aan te pakken, maar dat dat nog weinig resultaat heeft opgeleverd.

Een jaar later, in 2019, meldt het jaarverslag van het IAS dat het resultaat van de bemiddeling gedaald is naar 116. Het bestuur spreekt van *‘het laagste slagingspercentage in de geschiedenis van het IAS.’* Het summiere commentaar van het bestuur daarop is dat het voor het IAS *‘steeds moeilijker wordt om na bemiddeling tot een schadevergoeding te komen.’*

‘Onaanvaardbaar’

Een jaar later, in 2020, blijkt er van een verandering ten goede bepaald nog geen sprake te zijn. In de RTA-vergadering van 17 december 2020 staat het onderwerp dossierontwikkeling asbestslachtoffers weer op de agenda. Directeur J. Warning licht de situatie toe aan de hand van een notitie. Uit een intern onderzoek (‘review’) blijkt dat in 18 procent van de gevallen met meer inspanning of een andere aanpak een andere uitkomst mogelijk zou zijn geweest. Omdat het slagingspercentage zeer laag is, aldus het verslag, en de uitkomst van de review zorgelijk is heeft de bestuursvoorzitter samen met de directeur een gesprek gehad met SRK, de organisatie waarin het BSA, de uitvoerende tak van het IAS, inmiddels is opgegaan.

“Tijdens dit gesprek hebben de bestuursvoorzitter en de directeur laten weten dat het huidige slagingspercentage onaanvaardbaar is. Op korte termijn moet het slagingspercentage in ieder geval naar het niveau van enkele jaren terug (?). Tijdens het gesprek is aangegeven dat het IAS niet alleen de voortgang monitort, maar dat ook een moment kan volgen waarin deze situatie gevolgen heeft voor het contract met BSA.”

Bij de tussentijdse evaluatie van de overeenkomst van het IAS met BSA medio 2021 wordt vermeld dat het bestuur van het instituut de resultaten van BSA voornamelijk beoordeelt op het vermogen van BSA om de daling van het slagingspercentage tot stilstand te brengen. Daarbij herinnert het bestuur eraan dat het IAS is opgericht om de juridische lijdensweg van asbestslachtoffers te bekorten en dat daarom van het instituut wordt verwacht dat het snel, zorgvuldig en laagdrempelig werkt. Gelet op het resultaat over 2020 lijkt het IAS volgens het bestuur *‘op een nieuw dramatisch dieptepunt af te stevenen.’*

In de conclusie van de evaluatie brengt het bestuur naar voren dat het IAS niet voor niets de aandacht heeft gericht op de bemiddelingen en op het zoeken naar verklaringen voor het teruglopende slagingspercentage. *“Al vier jaar vraagt het IAS aandacht van BSA voor deze problematiek. Zes jaar geleden werd meer dan 40 procent van de TAS-dossiers voor mesothelioom afgesloten met financieel resultaat, nu bevindt het percentage zich onder de 30 procent.”*

Ook verwijst het bestuur naar de ‘review’ van 30 dossiers, waaruit blijkt dat in meer dan de helft van de onderzochte dossiers meer gedaan had kunnen worden. In 5 van de 28 onderzochte dossiers was met méér inspanning zelfs wellicht een ander resultaat mogelijk geweest. *“Het bestuur vindt het resultaat van deze review zeer zorgelijk. Wat het bestuur het meeste zorgen baart, is dat BSA de indruk geeft te berusten in een lager slagingspercentage.”*

Reactie BSA

Opmerkelijk is daarbij de reactie van BSA, inmiddels onderdeel van de SRK-groep, op de voor haar zo negatief uitpakkende evaluatie. Als verklaring voor het slechte resultaat komt BSA niet verder dan enkele zwakke excuses. Zoals door erop te wijzen dat verzekeraars sinds enige jaren een harde verdedigingslinie hanteren, die inhoudt dat zonder getuigen, die de blootstelling kunnen bevestigen geen schadevergoeding wordt betaald.

Een ander excuus van BSA is de stelling dat BSA vanouds wordt aangesproken op snelheid van dossierbehandeling en dat de hele inrichting van de organisatie daarop is gebaseerd. Er is volgens BSA altijd meer aandacht gegaan naar het proces dan naar de inhoud. Waarvan akte! Een trieste bekentenis van een organisatie die al meer dan 20 jaar haar diensten aanbiedt aan het IAS.

Onthullend is ook de ontboezeming van BSA dat het bedrijf bang is dat bij meer aandacht voor het slagingspercentage 'de neutrale rol' van bemiddelaar in het geding komt, en dat BSA beseft dat bij de rol van bemiddelaar het hoort om beide partijen op een vergelijkbaar kennisniveau te brengen. Laat BSA nu juist op dat vlak zwaar tekort te schieten.

'Verbeterplan'

De waarschuwing van het bestuur van december 2020 krijgt een vervolg in de RTA-vergadering van 10 juni 2021. Met verwijzing naar de eerdere RTA-vergadering spreekt de RTA over '*het verbeterplan van BSA.*' Daarin wordt ook de mogelijkheid geopperd dat BSA/SRK een juridische procedure begint waar het gaat om partijen die niet meewerken of zich op een onhoudbaar standpunt stellen. Het bestuur besluit dit voorstel van SRK niet over te nemen, maar wel te kijken naar '*de inzet van de advocatuur voor asbestslachtoffers.*'(?) Ook spreekt de RTA nog over mogelijkheden om het bemiddelingsresultaat te verbeteren en te komen tot een betere begeleiding van het slachtoffer na afronding van de bemiddeling. Daarnaast spreekt het bestuur de intentie uit dat het bestuur wil bewerkstelligen dat er wordt geprocedeerd in voorkomende gevallen.

De vraag is of deze aanpassingen verbeteringen zijn en of zij gaan werken. Dat mag betwijfeld worden. Ik stel in ieder geval vast dat deze aanpassingen geen betrekking hebben op de structurele gebreken van het IAS.

7.14 Resultaten Instituut Asbestslachtoffers

Inleiding

In 1995 biedt de SP het rapport '*Asbest de dubbele lijdensweg, of waarom er een asbestfonds moet komen*', aan de regering aan. Daarin wordt gesteld dat de slechte positie van de asbestslachtoffers het instellen van een wettelijk asbestfonds noodzakelijk maakt. Dat initiatief, aangevuld met de oprichting van het Comité Asbestslachtoffers (CAS), vormt de aanleiding en de basis voor het Instituut Asbestslachtoffers (IAS) dat in januari 2000 haar poorten opent.

Ik zal hierna in vogelvlucht de resultaten van het IAS de revue laten passeren en per onderdeel aangeven waarom naar mijn mening het IAS wel of niet in haar opdracht is geslaagd.

Het rapport van prof. J. de Ruiter ligt aan de wieg van het IAS. De Ruiter vraagt van alle betrokkenen 'een uiterste inspanning voor het vinden van een oplossing voor alle asbestslachtoffers.' Hij geeft aan dat de overheid de kwestie van de verjaring moet oplossen.

In 1998 sluiten de betrokken partijen een principe-akkoord, het Convenant. Daarin bevestigen zij '*de noodzaak om de juridische lijdensweg van de asbestslachtoffers te bekorten.*'

Die afspraak is het belangrijkste criterium waaraan het CAS sindsdien de werkwijze en de resultaten van het IAS toetst.

De eerste kink in de kabel constateert het CAS bij de formulering van de statuten van het IAS. Daaruit blijkt dat niet alle asbestslachtoffers zich tot het IAS kunnen wenden. De slachtoffers met asbestgerelateerde longkanker en de asbestoseslachtoffers worden voorlopig op een zijspoor gezet.

Maar de statuten van het IAS maken ook een inbreuk op de rechten van die asbestslachtoffers die niet in een arbeidssituatie aan asbest zijn blootgesteld. Die categorie slachtoffers worden buitengesloten, zij behoren niet tot 'de kring van uitkeringsgerechtigden'.

Het functioneren van het IAS

Vanaf de aanvang in 2000 besteedt het instituut het gros van haar werkzaamheden uit aan BSA. Het CAS brengt bij het IAS naar voren dat zij er niet van overtuigd is dat BSA over voldoende juridische kennis beschikt om de lastige bemiddelingstaak goed uit te voeren. Die kritiek van het CAS legt het IAS naast zich neer.

Al snel na de start van het IAS wordt duidelijk dat de afgesproken werkwijze voor het adviseren aan de overheid inzake de eenmalige tegemoetkoming van de overheid aan mesothelioomslachtoffers niet functioneert. Het IAS-bestuur besluit om over te schakelen op een voorschotregeling. Dat is een stap vooruit. Vanaf 1 januari 2003 krijgen mesothelioomslachtoffers vrij snel de tegemoetkoming van de overheid.

In december 2007 wordt de kring van gerechtigden, die aanvankelijk beperkt was tot slachtoffers met een beroepsblootstelling, uitgebreid met de slachtoffers die buiten de arbeidssituatie zijn blootgesteld. De zgn. TNS-regeling wordt ingevoerd. Die te danken is aan het ministerie van VROM. Enerzijds is de TNS-regeling een duidelijke stap vooruit omdat daardoor ook de slachtoffers die buiten de arbeidssituatie zijn blootgesteld, in aanmerking kunnen komen voor de tegemoetkomingsregeling van de overheid. Maar anderzijds is de regeling beperkt omdat, ondanks toezeggingen van de minister van VROM, TNS-slachtoffers verstoken blijven van de 'normale' bemiddeling door het IAS. Daardoor krijgen de TNS-slachtoffers alleen de tegemoetkoming van de overheid.

In 2004 wordt het duidelijk dat de bemiddelingsresultaten van het IAS tegenvallen. Het blijkt in de praktijk dat de afgesproken snelheid van handelen door het IAS niet wordt gehaald. Ook zien we dat het advies van het IAS in de bemiddeling het regelmatig moet afleggen tegen de advocaten van werkgevers, die het advies niet willen opvolgen. Het IAS wordt gezien als een 'tandeloze tijger.' Het slachtoffer verkeert in een onderliggende positie, er is geen sprake van 'equality of arms.' In 2004 krijgt slechts 46 procent van de slachtoffers via bemiddeling schadevergoeding. Het bestuur van het IAS vindt dat geen slecht resultaat.

Dat verontrustende resultaat komt vier jaar later ook naar voren in het jaarverslag van het IAS over 2008. In dat verslag valt ook te lezen dat het IAS werkt met begrippen als 'bemiddelbare slachtoffers' en 'niet-bemiddelbare slachtoffers'. Het onderscheid tussen deze twee categorieën wordt door het IAS niet nader toegelicht.

Dat jaarverslag is voor mij als lid van de Raad van Toezicht en Advies (RTA) van het IAS aanleiding om de resultaten van het IAS te evalueren. De uitkomst van die evaluatie leg ik voor aan de RTA. Ik formuleer acht kritiekpunten. Een daarvan behelst mijn fundamentele kritiek op het gebrek aan 'equality of arms' (gelijk speelveld). Op grond van deze evaluatie kom ik tot het oordeel dat het 'dringend gewenst is de structuur en werkwijze van het IAS aan te passen'. Ik krijg uiteindelijk nul op het rekest.

In hetzelfde jaar publiceert letselschade-advocaat L. Charlier haar kritiek op het functioneren van het IAS. Die kritiek komt op hoofdpunten overeen met mijn kritiek. Zij wijst met name ook op het probleem van de te zware bewijslast van het asbestslachtoffer tijdens de bemiddeling door het IAS. Charlier adviseert het IAS-bestuur om het IAS-convenant te heroverwegen. Het bestuur van het IAS legt dat advies naast zich neer.

In de jaren daarna blijkt dat er jaarlijks een groot aantal slachtoffers in de TNS-regeling terecht komt zonder dat het IAS kan uitleggen welke criteria het IAS hanteert voor haar besluit om een slachtoffer aan te merken als een TNS-gegadigde. Een vergelijkbaar probleem duikt op bij de bemiddeling waar het gaat om de vraag waarom het ene slachtoffer in de niet-bemiddelbare groep terechtkomt en het andere slachtoffer in de bemiddelbare groep. Het ontbreekt bij BSA en het IAS aan duidelijkheid en openheid. Maar zeker ook aan adequate juridische kennis en ervaring.

Waartoe die onvoldoende en gebrekkige grondslag van BSA en daarmee het IAS leidt heb ik laten zien aan de hand van vier zaken (casus). In die zaken gaat het bijna allemaal om asbestslachtoffers die bij bemiddeling door het IAS achter het net visten, maar bij de gang naar de rechter met steun van het CAS wel hun recht konden halen.

Vanaf 2017 wordt het ook voor het bestuur van het IAS langzaam duidelijk dat het met het bemiddelingsresultaat van BSA, en dus ook het IAS, de verkeerde kant opgaat. De cijfers laten dat ook duidelijk zien, er is geen vooruitgang meer maar constante achteruitgang. Het bestuur noemt in 2017 de situatie ‘dramatisch’, een verklaring voor dit resultaat heeft het bestuur niet, maar het treft geen maatregelen. In 2020 bespreekt het bestuur de uitkomst van een ‘review’. Het bestuur noemt het slagingspercentage ‘onaanvaardbaar’, maar neemt opnieuw geen maatregelen.

Een jaar later van hetzelfde laken een pak. Het bestuur gebruik termen als ‘een nieuw dramatisch dieptepunt’, en ‘zeer zorgelijk’. Ook wordt vermeld dat het IAS-bestuur al vier jaar bij BSA aandacht vraagt voor het slechte slagingspercentage. De reactie daarop van BSA is nietszeggend. Wel bespreekt het IAS-bestuur een verbeterplan van BSA, maar een duidelijk oordeel daarover heeft het bestuur niet. Maatregelen van welk soort dan ook blijven ook nu achterwege.

7.15 Conclusie

Na meer dan twintig jaar ervaring met het asbestinstituut is het zonneklaar dat het ‘experiment’ IAS mislukt is en dat er alle reden is om nu tot een echt publiek asbestfonds te komen, dat aan alle asbestslachtoffers en hun nabestaanden recht doet. Dat de overheid daarbij het initiatief neemt en het asbestfonds financiert is niet alleen noodzakelijk omdat zonder die betrokkenheid van de overheid het fonds niet levensvatbaar is, maar ook omdat de overheid vanwege haar vaak zwaar tekortschietende en verwijtbare rol in het asbestdossier sinds 1950 een dure plicht heeft om de asbestslachtoffers bij te staan en te compenseren.

Dat asbestfonds van de overheid zal natuurlijk ook in moeten houden dat de overheid waar mogelijk en haalbaar is de primaire veroorzakers van de asbestellende, werkgevers en verzekeraars, aanspreekt op hun verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid en dus de ‘schade’ op die partijen verhaalt. De veroorzakers en de vervuilers dienen immers te betalen.

Nawoord

In mijn boek heb ik aandacht gevraagd voor twee met elkaar samenhangende kwesties. In de eerste plaats de smartelijke positie van asbestslachtoffers, die nog steeds in groten getale gebukt gaan onder de dubbele lijdensweg. Met daarnaast het zwaar teleurstellende resultaat van het Asbestinstituut. Om de positie van de asbestslachtoffers structureel en blijvend te verbeteren pleit ik voor het instellen van een wettelijk asbestfonds.

Ik heb welbewust geen suggestie gedaan voor de uitwerking van de structuur en de werkwijze van dat asbestfonds. Omdat ik van mening ben dat die taak primair thuishoort bij de wetgever, d.w.z. regering en volksvertegenwoordiging. Natuurlijk zitten er in mijn boek wel al een aantal aanwijzingen waarmee de wetgever bij het oprichten van het fonds zijn voordeel kan doen. Ik ga er zonder meer vanuit dat de wetgever daar ook serieus naar zal kijken.

Ik ben blij dat de SP haar steun voor het fonds toegezegd heeft en de kar wat dat betreft wil gaan trekken. Het zal geen eenvoudige, gemakkelijke klus zijn, maar wel een opdracht met een grote maatschappelijke betekenis. De geschiedenis van de Nederlandse asbesttragedie leert ons dat voor de totstandbrenging en de instandhouding van een solide slachtoffersregeling de belangstelling en de steun vanuit de samenleving van het grootste belang is. Ik hoop, en verwacht dan ook dat dit boek daaraan een positieve bijdrage kan leveren.

De ervaringen van het Comité Asbestslachtoffers als belangenbehartiger hebben ons laten zien dat een asbestslachtoffer in zijn eentje vaak kansloos is in zijn gevecht met de veel sterkere tegenpartij. En dat een betrouwbare slachtofferorganisatie het cruciale verschil kan uitmaken. Daarvoor is de steun voor de asbestslachtoffers vanuit de samenleving hard nodig. Dag in dag uit. Jaar in jaar uit.

— 15 november 2023